

**MUZEUL
PITEȘTI**

Mr
= 6230-

*

1968-
12

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ISTORIE
ȘTIINȚELE NATURII

<http://cimec.ro>

STUDII ȘI COMUNICĂRI

ISTORIE — ȘTIINȚELE NATURII

*

PITEȘTI
1968

Coperta : L. CIOATĂ

Foto : P. CAPȘA

REDACTOR RESPONSABIL

Prof. **RADU STANCU**

Directorul Muzeului

Redacția : MUZEUL PITEȘTI, B-dul REPUBLICII Nr. 66

Tel. 1 46 47, județul Argeș

CUVÎNT ÎNAINTE

În contextul luptei științifice și cultural-educative de masă desfășurată în patria noastră, muzeele, ca instituții ale memoriei colective asupra valorilor materiale și spirituale create de societatea omenească de-a lungul istoriei sale, ocupă un loc de frunte.

Ele ilustrează în mod clar și concret nivelul de cultură materială și spirituală pe care l-a atins o localitate, o zonă, un popor.

În ultima vreme activitatea muzeistică din țara noastră a cunoscut o dezvoltare fără precedent, muzeele devenind importante centre de știință și cultură.

Deși în orașul Pitești au existat mai demult unele preocupări pentru formarea de colecții, de către anumite persoane particulare și unele școli, o instituție muzeală a apărut abia cu 12 ani în urmă — respectiv Muzeul din Pitești, care în momentul de față cuprinde secțiunile de : științele naturii, istorie, artă și memorială.

Datorită pasiunii și stăruinței celor care l-au înființat și a celor care s-au dedicat cu abnegație muncii de muzeograf, Muzeul din Pitești s-a dezvoltat an de an.

Sub îndrumarea competentă a institutelor de specialitate ale Academiei Republicii Socialiste România și a Direcției Muzeelor și Monumentelor, personalul științific al muzeului nostru și colaboratorii externi au efectuat interesante și fructuoase cercetări care au contribuit la îmbogățirea tezaurului muzeistic dar și la cunoașterea unor aspecte inedite din zbuciumata istorie naturală și socială a acestei zone.

Din necesitatea de a face cunoscute cercetările efectuate în zona Argeșului și în regiunile limitrofe, de către specialiștii din muzeu și de către colaboratorii noștri din instituturile Academiei Republicii Socialiste România și din instituturile de învățământ superior, apare culegerea de

„Studii și comunicări“ editată de Muzeul din Pitești sub redacția prof. Stancu Radu — directorul muzeului.

În paginile volumului „Studii și comunicări“, prima lucrare de acest fel, tipărită în județul Argeș, sînt inserate articole de arheologie și istorie precum și articole de geologie, paleontologie, botanică și zoologie, care avem convingerea că vor contribui la cunoașterea mai aprofundată a istoriei naturale și sociale precum și a bogățiilor naturale din această zonă.

Credem că lucrarea de față își va găsi utilitatea în cercul cercetătorilor și profesorilor, al tuturor celor care sînt preocupați de studierea naturii și istoriei patriei noastre.

Prof. univ. dr. docent IOAN TODOR
INSTITUTUL PEDAGOGIC PITEȘTI.
PREȘEDINTELE CONSILIULUI ȘTIINȚIFIC
AL MUZEULUI DIN PITEȘTI

ISTORIE

DESCOPERIRI ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE ÎN ARGEȘ *

N. MATEESCU

Arheologia ca disciplină istorică, constituie un important izvor de cunoaștere a dezvoltării social-economice, din cele mai vechi timpuri pînă în orînduirea feudală¹. Datorită cercetărilor arheologice au fost scoase la lumină mii și mii de dovezi cultural-materiale cu ajutorul cărora s-a întregit tabloul evoluției societății omenеști, mai ales pentru perioadele foarte îndepărtate ale istoriei pentru care nu există izvoare scrise.

Integrîndu-se în planul general de studiere aprofundată a trecutului istoric al României, Muzeul din Pitești, deși unitate tînăra (12 ani de existență) se prezintă astăzi cu un bogat repertoriu de cercetări arheologice. Ca urmare a acestui fapt s-au descoperit în zona Argeșului noi culturi materiale atît pentru epoca străveche cît și pentru perioada de trecere la feudalism.

Importantele descoperiri paleolitice din țara noastră în rîndul cărora un loc de seamă îl ocupă cele de pe Valea Dîrjovului, au constituit punctul de plecare pentru cercetările de pe văile Mozacului, Dîmbovnicului, Neajlovului și Argeșului. Principalele rezultate ale cercetărilor acestor văi constă în descoperirea unei serii de unelte paleolitice², precum și în lărgirea ariei culturii de prund în România³, iar teritoriul Argeșului s-a circumscris în zona în care s-au desfășurat fazele timpurii ale procesului de antropogeneză.

Pentru perioada neolitică s-au făcut numeroase cercetări de suprafață, soldate cu depistarea a noi stațiuni din acea vreme și colectarea de numeroase piese muzeistice, între care amintim un depozit de unelte de silex de la Deagurile, aparținînd culturii Criș, dar și săpături sistematice. Așa, de pildă, cercetarea exhaustivă a așezării de la Teiu a dovedit că tell-urile aparținînd culturii Gumelnița, atunci cînd nu aveau întărituri

* Materialul se referă la descoperirile arheologice de pe fostul teritoriu al regiunii Argeș.

¹ D. Berciu. La izvoarele istoriei, București, 1967.

² I. Nania. O nouă descoperire din paleoliticul inferior în regiunea Argeș, S.C.I.V., XV, 4, 1964.

³ I. Nania. Aria culturii de prund în România, Studii și comunicări. 1968. Muzeul din Pitești.

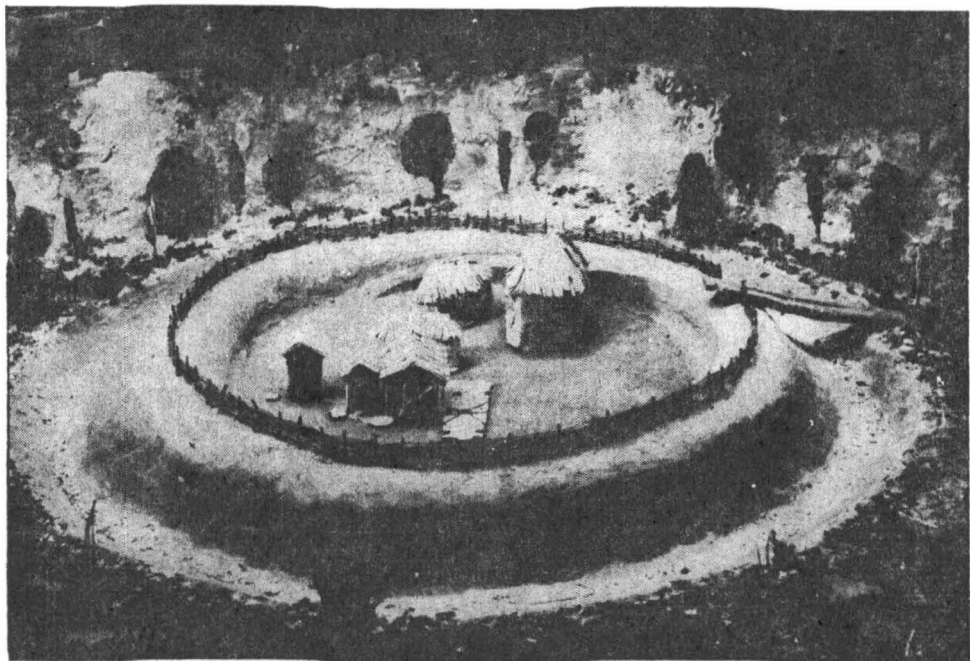

Fig. 1 — Macheta aşezării neolitice de la Teiu

naturale erau fortificate cu valuri și șanțuri de apărare⁴. Fortificația de la Teiu a fost întregită ulterior „cu un gard format din trunchiuri de copaci îngropați drept babe, la distanțe de circa 1 metru, printre care se împleteau ramuri drepte și lungi de copaci”⁵. Locuințele erau de formă dreptunghiulară, cu podelele realizate din lut care apoi se ardea, iar pereții laterali din nuiele împletite printre stâlpi peste care se aplica apoi lut. Acoperișul, în două ape, era format dintr-o bîrnă centrală pe care se sprijineau căpriorii. Ca material pentru înveliș s-a folosit stuful și papura⁶. Socotim ca foarte important folosirea muzeistică a materialului de la Teiu, care a dat posibilitatea reconstituirii printr-o machetă a aşezării, precum și prezentarea întregii game de unelte folosite de locuitorii aşezării respective, începînd cu percutoare, lame de silex, răzuitoare, topoare neperforate și perforate, dălțițe, vîrfuri de lănci și săgeți, acestea toate din piatră și silex, apoi unelte din os ca : sule, ace, străpungătoare, o săpăligă și un brăzdar de plug. Greutățile pentru războiul de țesut și plasele de pescuit, destul de numeroase, ca și fusaiiolele erau confecționate din lut ars. Cele mai puțin reprezentate sînt uneltele din cupru. S-au descoperit un topor, un ac și două sule. În ce privește însă ceramica se impune a remarca de la început cantitatea

⁴ S. Morintz. Tipuri de aşezări și sisteme de fortificație și de împrejmuire în cultura Gumelnița, S.C.I.V. 2. XIII, 1962. I. Nania. Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu. Studii și articole de istorie, IX, 1967.

⁵ I. Nania, op. cit.

⁶ Ibidem

foarte mare de vase întregi și întregibile precum și deosebita grijă cu care au fost lucrate și ornamentate unele dintre acestea.

Inventarul materialelor descoperite la Teiu vorbește și despre principalele ocupații ale locuitorilor așezării: agricultura, creșterea vitelor și vânătoarea, iar ca meșteșuguri: olăritul, torsul, țesutul, prelucrarea pieilor.

Epoca bronzului a fost mai puțin cercetată. Totuși datorită perieghazelor se cunosc astăzi o serie de așezări din această perioadă, așezări ce urmează a fi cercetate sistematic în viitorul apropiat. Se poate însă trage de pe acum concluzia că în epoca bronzului teritoriul județului Argeș a fost intens locuit.

Prima epocă a fierului, reprezentată prin numeroase dovezi existente mai ales în zona subcarpatică argeșeană, a fost și va fi intens cercetată. Caracteristic pentru zona mai sus amintită ca și pentru subcarpații Olteniei este grupul cultural Ferigile, datînd din perioada de sfîrșit a Hallstattului⁷.

În județul Argeș s-au cercetat pînă acum două necropole aparținînd acestui grup, cea de la Curtea de Argeș și de la Tigveni⁸; urmînd ca în acest an să înceapă explorarea celei de la Țițești. Din observațiile preliminare, făcute cu ocazia săpăturilor din anul 1965 de la Tigveni, a reieșit existența unor aspecte comune cu principalele cimitire tipic Ferigile, dar și unele aspecte locale ca de pildă depunerea inventarului funerar pe un strat de pietre special amenajat, precum și construcția deosebită a tumulilor, care spre deosebire de Curtea de Argeș, pentru a face comparația cu cel mai apropiat punct și unde bolovanii erau așezați de obicei pe un singur strat sau cel mult pe 2—3 straturi, la Tigveni întreaga manta a tumulilor s-a ridicat exclusiv din pietre de rîu.

Tot în zona Argeș mai sînt de menționat necropolele de la Teiu și Beleți-Negrești⁹; semnalate deocamdată de cercetările de suprafață, dar care fără îndoială vor fi cercetate în viitor datorită marii importanțe pe care o prezintă cunoașterea aprofundată a tuturor problemelor legate de perioada de sfîrșit a primei epoci a fierului, perioadă în care se pun bazele culturii geto-dacice, din cea de a doua epocă a fierului.

Concluzionînd despre perioada hallstattiană tîrzie se poate spune, fără teama de a greși, că toată zona Argeșului a fost locuită din plin. Așa se explică de ce în a doua epocă a fierului se dezvoltă pe acest teritoriu o serie de așezări geto-dacice foarte importante. Între acestea un loc de seamă îl ocupă așezarea de la Cetățeni. Situată pe cursul superior al riului Dîmbovița, nu departe de pasul Bran, avînd posibilitatea de legătură pe cursul Dîmboviței și Argeșului cu Dunărea, sau pe drumul paralel cu cursul apelor amintite, toate acestea conferă așezării rolul unui important centru economic, în care se făceau schimburi comerciale atît între dacii de la nord și sud de Carpați, precum și între

⁷ Al. Vulpe. Necropola hallstattiană Ferigile, monografie arheologică, București, 1967

⁸ Al. Vulpe, Eug. Popescu. Date noi privind grupul Ferigile în Argeș. Studii și comunicări. 1968. Muzeul Pitești.

⁹ Ibidem

aceștia și Arhipelagul Egeean și Orientul Apropiat. Principalele produse de import constau din vinuri, uleiuri, ceramică de lux și podoabe, exportându-se piei, blănuri și carne sărată ¹⁰.

Prezența unui depozit de unelte agricole, precum și a zgurei metalice și a uneltelor de prelucrare a minereurilor, dovedește practicarea agriculturii și a metalurgiei, după cum resturile osteologice de animale domestice și sălbatice atestă creșterea vitelor și vânătoarea.

În a sa lucrare „Așezări getice din Muntenia” ¹¹, Radu Vulpe înscrie Cetățenii în rîndul celor mai de seamă așezări de acest gen, scoțînd în evidență similitudinea resturilor de cultură materială de la Popești — pe Argeș — cu cele de la Cetățeni. Adăugînd la aceasta faptul că viața celei din urmă s-a desfășurat pe o perioadă foarte lungă, din sec. III î.e.n. și pînă în sec. I e.n. inclusiv, reiese și mai clar deosebita importanță pe care a jucat-o emporium-ul de la Cetățeni în desfășurarea procesului de dezvoltare istorică a geto-dacilor din bazinul Argeșului.

Cercetarea perioadei stăpînirii romane și a conviețuirii celor două elemente etnice — dacii și romanii — precum și a continuității daco-romanilor după retragerea aureliană, a ocupat un loc de seamă în planul de cercetare științifică a muzeelor argeșene. Rodul acestei strădanii, la care au participat o serie de cercetători de la Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, a fost bogat.

În 1962 s-au reînceput săpăturile de la castrul roman Jidava. Deși s-a lucrat în condiții deosebit de grele, create mai ales de faptul că ruinele castrului au suferit din cauza unor construcții moderne, s-a reușit să se obțină numeroase date prețioase despre desfășurarea vieții militare, precum și a sistemului de construcție de la Jidava.

Zidul de incintă, dezvelit în cea mai mare parte, a oferit o serie de date noi. S-a constatat astfel că numărul turnurilor este mult mai mare decît cel presupus de D. Butculescu și Gr. Tocilescu — P. Polonic ¹², cele laterale avînd forma rectangulară, iar cele de la colțuri fiind semi-circulare.

Pretorium-ul a fost recercetat recoltîndu-se un numeros material muzeistic, mai ales arme și dezvelindu-se o serie de încăperi necunoscute pînă acum. Horreum-ul a fost dezvelit în întregime și consolidat. Săpături intense s-au făcut și în interiorul turnurilor și zona celor patru porți. Peste tot unde s-au dezvelit zidurile, acestea au fost consolidate, întrucît pe lîngă cercetarea științifică propriu-zisă se urmărește crearea la Jidava a unui punct turistic și a unui muzeu al limesului transalutan. Dată fiind importanța deosebită pe care castrul o deține în rezolvarea unor probleme capitale pentru istoria patriei ¹³, cercetările vor continua și în viitor.

¹⁰ Fl. Mîrțu. Contribuții la cunoașterea vieții dacilor de pe valea superioară a riului Dimbovița. Studii și articole de istorie, V, 1963.

¹¹ Radu Vulpe. Așezări getice din Muntenia, 1966.

¹² Em. Popescu, Eug. Popescu. Castrul roman Jidava-Cîmpulung. Studii și comunicări 1968, Muzeul Pitești.

¹³ Ibidem

Mult controversata problemă a vieții dacilor liberi din vestul Munteniei și a romanizării acestora, a căpătat un răspuns pozitiv prin săpăturile de la Chilia ¹⁴ și Mătășaru ¹⁵.

La Chilia s-a documentat prezența unei populații dace din sec. al III-lea e.n., care se afla într-un înaintat grad de romanizare, iar la Mătășaru, datorită descoperirilor din sec. II—III e.n., s-a documentat pentru prima dată prezența populației autohtone cu un secol mai devreme decât se credea până acum, impunându-se revizuirea datelor de început a tuturor așezărilor de tip Militari-Mătășaru. În lumina acestor cercetări, întregul tablou istoric al Munteniei din sec. II—III e.n. își schimbă înfățișarea, căpătând certitudine faptul că în această perioadă teritoriul amintit este treptat ocupat de către daci și carpi. Ca o consecință a acestui fapt, sarmații care pătrunseră în această zonă, sînt împinși spre est ¹⁶.

La numai cîteva sute de metri de așezarea de la Mătășaru, pe teritoriul comunei Mogoșani s-a cercetat o necropolă birituală din sec. IV. e.n. aparținînd culturii Sintana de Mureș. În cuprinsul acestui cimitir sînt prezente mai multe elemente etnice, migratorii, care în decursul sec. IV se opresc vremelnice pe teritoriul Munteniei, ajungînd pînă la rîurile Vedea și Argeș, fiind apoi împinse la sud de Dunăre de noul val de migratori huno-alani ¹⁷.

Elementul cel mai semnificativ care trebuie reținut vorbind despre descoperirile de la Mogoșani, ca de altfel de întreaga cultură Sintana de Mureș, este influența pe care purtătorii acestei culturi o suferă din lumea romană, implicit și din romanitatea de pe teritoriul patriei noastre, dar mai ales trebuie subliniat că alături de migratorii sînt prezente elemente etnice băstinașe daco-romane și carpice care continuă să locuiască pe aceste meleaguri și conviețuiesc cu noii veniți, așa cum se va întîmpla și în secolele următoare pînă la formarea limbii și poporului român ¹⁸.

O altă descoperire de seamă a Muzeului din Pitești datînd din mileniul I e.n. a fost aceea din 1959 de la Ipotești. Deși pînă acum nu s-a publicat o lucrare de sinteză asupra acestor săpături, prin analogie cu descoperirile similare de la Cîndești-Buzău, făcute în aceeași vreme de către Muzeul din Ploiești și a altor cercetări ulterioare, sîntem astăzi în măsură de a cunoaște o serie de date foarte importante despre cultura Ipotești-Cîndești. Aceasta datează din sec. V—VII e.n. și aparține populației locale; s-a format în sudul Carpaților ca un rezultat al legăturii permanente al romanității de la nord de Dunăre cu cea de la sud și apoi cu cultura bizantină.

¹⁴ S. Morintz. Săpăturile de la Chilia, M.C.A., VIII, 1962.

¹⁵ Gh. Bichir, Eug. Popescu. Cercetările arheologice de la Mătășaru și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale a dacilor liberi. Studii și comunicări. 1968, Muzeul Pitești.

¹⁶ Ibidem

¹⁷ Gh. Diaconu și Eug. Popescu. Necropola de la Mogoșani, manuscris.

¹⁸ Bucur Mitrea, C. Preda. Necropolele din sec. IV. e.n. în Muntenia, Buc., 1966

Elemente culturale Ipotești-Cindești pot fi urmărite în cultura străromânească Dridu¹⁹, documentată în Argeș prin cercetările de la Birlogu. Întrucît pînă acum nu s-au făcut aici decît săpături cu caracter informativ, rămîne ca în viitor să se pună un accent deosebit pe cercetarea acestei așezări pe care deocamdată ne mulțumim s-o semnalăm doar.

Argeșul, care după cum s-a văzut din cele arătate mai sus, a fost locuit fără întrerupere din cele mai vechi timpuri și pînă în momentul formării limbii și poporului român, va continua să fie și în feudalism o zonă la fel de populată, jucînd în continuare un rol deosebit de important în istoria poporului român. Argeșul a fost leagănul de formare a statului feudal Țara Românească. Încă înainte de acest important eveniment ținuturile Argeșului sînt cunoscute. Seneslau a avut în Argeș voievodatul său cu centrul la Titești și Arefu, iar Curtea de Argeș și Cîmpulung au fost primele capitale ale Țării Românești. Argeșul păstrează din acele vremuri de glorie numeroase monumente arhitectonice, între care un loc de seamă îl ocupă Curtea și Biserica Domnească din Curtea de Argeș.

După ce ani de-a rîndul a fost lăsat în paragină, la începutul secolului nostru acest ansamblu arhitectural a reintrat în atenția istoricilor și arhitecților. O primă măsură a fost aceea a restaurării bisericii în anul 1911, apoi în 1923 refacerea zidurilor curții și incintei domnești, după ce între anii 1920—1922 se făcuse săpături arheologice de către V. Drăghiceanu. Întrucît unele din observațiile făcute cu această ocazie au fost eronate, iar cercetarea arheologică nu a epuizat toate problemele, dar mai ales datorită faptului că de cunoașterea aprofundată a istoriei așezării și curții domnești de la Argeș depinde rezolvarea unor probleme deosebite ale istoriei patriei, în anul 1967 au reînceput cercetările arheologice de data aceasta cu o amplasare deosebită și convingerea că numai o cercetare exhaustivă va face lumină deplină asupra rolului curții de la Argeș în procesul închegării primului stat feudal românesc.

Deja, în urma campaniei din 1967, s-au găsit dovezi (mai ales ceramică) care datează din a doua jumătate a sec. XIII și începutul sec. XIV, deci înainte de zidirea casei domnești din partea sudică a complexului respectiv²⁰.

La Cetățeni s-au făcut, de asemenea, importante descoperiri aparținînd feudalismului. Între cele mai de seamă mărturii de aici se înscriu două biserici, una datînd din secolul XIII iar alta din prima jumătate a sec. XVII. Deosebit de aceasta s-au descoperit resturile unui zid masiv, gros de șase metri, care bara valea Dîmboviței. Descoperitorul îi atribuie acestuia un rol de apărare, mai întîi împotriva cumanilor, apoi împotriva oștilor invadatoare maghiare și chiar punct de vamă²¹.

Ca material arheologic deosebit, recoltat la Cetățeni, menționăm resturi de frescă din bisericile amintite, arme, obiecte de podoabă, ce-

¹⁹ V. Teodorescu. Despre cultura Ipotești-Cindești în lumina cercetărilor arheologice din nord-vestul Munteniei, S.C.I.V. 4, XV, 1964.

²⁰ N. Constantinescu. Cercetarea arheologică de la Curtea Domnească din Argeș, 1967. Studii și comunicări, 1968, Muzeul Pitești.

²¹ D. V. Rosetti. Șantierul arheologic Cetățeni, M.C.A., VIII, 1962.

ramică și o cantitate foarte mare de material feros descoperit într-un atelier datat în sec. XIV.

Pentru a încheia scurta prezentare a celor mai de seamă descoperiri din Argeș amintim și descoperirile de tezaure monetare și de podoabe.

Deși puține ca număr, la Cetățeni s-au descoperit monede dacice și un tezaur de monede republicane romane. Muzeul din Pitești este posesorul a două frumoase tezaure dacice datind din sec. I î.e.n. Unul din ele a fost descoperit în așezarea de la Bălănești-Olt, iar al doilea la Rociu. În prima așezare s-a și făcut un sondaj de informare care a adus o serie de date noi cu privire la începuturile culturii geto-dacice în Cîmpia Română²², iar la Rociu urmează ca în următorii ani să se facă săpături sistematice.

Din perioada stăpînirii romane, s-a descoperit la Sîmburești-Olt un tezaur de denari imperiali, romani; din perioada feudală un tezaur de plăștri turcești descoperit la Deagurile, un altul de la Davidești compus din plăștri turcești și ducați raguzani și, în sfîrșit, tezaurul de la Filfani, compus din taleri austrieci, ducați olandezi și diverse monede turcești.

Cercetările arheologice făcute în zona Argeșului în ultimii 8 ani mai ales cu concursul unor entuziaste cadre ale Muzeului din Pitești și a unor colaboratori ai Institutului de arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, au avut rezultate de o certă valoare istorică. Ele au relevat în același timp faptul că Argeșul — care a constituit vatra de formare a Țării Românești, poartă mărturii deosebit de importante privind existența civilizației umane din mileniiile anterioare, fiind astfel un leagăn de cultură materială și spirituală din cele mai străvechi, cu un însemnat rol în istoria patriei.

Considerăm că etapa relativ foarte scurtă de fructuoase cercetări și descoperiri ale Muzeului județean Argeș, nu a epuizat nici pe departe posibilitățile în acest sens, această zonă totuși încă puțin cercetată oferind în continuare un vast cîmp tematic și material pentru noi studii și cercetări care vor spori în anii viitori tezaurul pietrelor nestemate care contribuie la completarea edificiului menit să reconstituie și clarifice mai profund toate etapele de dezvoltare a poporului nostru începînd din cele mai vechi timpuri.

DÉCOUVERTES ET RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGEȘ

RESUMÉ

Dans cet article on fait une brève présentation des plus importantes découvertes de la région d'Arges, en reliefant à la fois l'activité de recherche du Musée de département d'Arges.

Ce qui constitue le point de départ c'est la recherche de l'époque paléolithique, effectuée dans les vallées de Dirjov, Mozacu, Dîmbovnic,

²² Eug. Popescu. O nouă descoperire de „tip Alexandria” în așezarea de la Bălănești. Studii și comunicări, 1968, Muzeul Pitești.

Neajlov dans l'aire de „pebble culture“ („cultura de prund“) et dans le processus anthropogénèse sur la teritoirre de nôtre pays.

Pour la période néolithique on a entièrement decouvert l'établissement type Gumelnița à Teiu. Le matériel decouvert montre quelles étaient les principales préoccupations des habitants d'ici : l'agriculture, l'élevage et la chasse, la poterie, le filage, la tissage et façonage des peaux.

L'époque du bronze est documentée seulement par périégèses.

En echange, la première époque du fer est représentée par de nombreuses épreuves surtout dans la zone sous-carpatique d'Argeș, où on a decouvert une série de nécropoles appartenant au groupe culturel „Ferigela“, comme celles de Tigveni, Curtea de Argeș, en restant à commencer aussi la recherche sistematique des nécropoles de Țițești et Beleți-Negrești.

Pour la deuxième époque du fer sont mentionnées une série d'établissements géto-daces très importants, surtout celui de Cetățeni, du cours supérieure de la rivière de Dimbovița, établissement qui présente des ressemblances avec celui de Popești sur Argeș.

Une place particulière, important dans ce plan de recherche scientifique du musée est occupée par l'étude de la période de la domination romaine et de la continuité des Daco-Romains après la retraite aurelienne. Dans ce but, on a repris en 1962, les fouilles archéologiques dans le castrum romain Jidava-Cîmpulung.

Les fouilles de Chilia et Mătăsarui ont apporté une importante contribution dans l'étude du problème des Daces libres de l'ouest de Muntenia de II—III-ème siècle de nôtre ère.

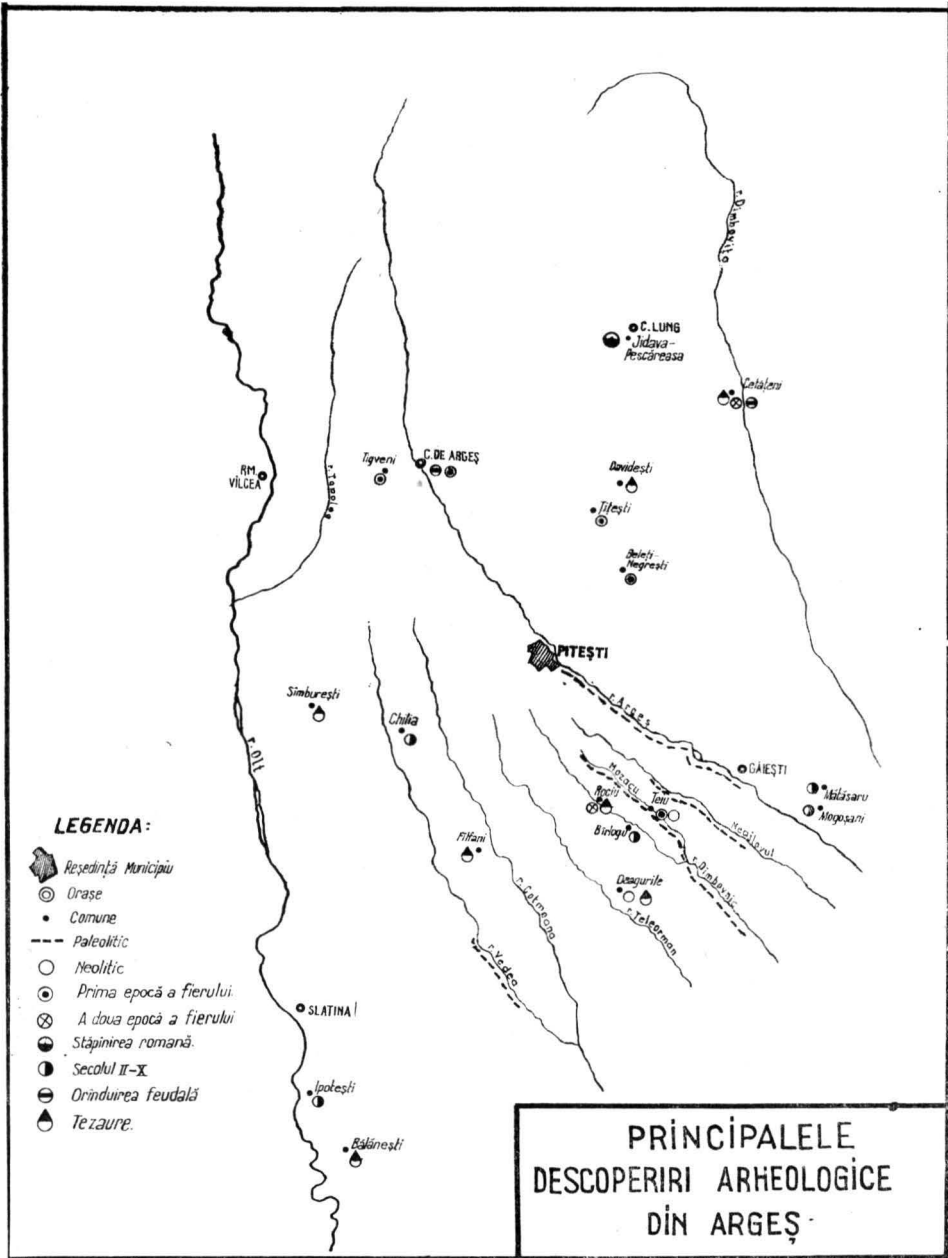
Sur le territoire du village Mogoșani on a decouvert une nécropole birituelle de IV-ère siècle n.è., qui apporte une nouvelle contribution à la connaissance de la culture Sintana de Mureș.

L'importante decouverte d'Ipotești, — analogue à celle de Cîndești-Buzău, a été faite tout aussi par le Musée d'Argeș et à Birlogu on a decouvert un établissement qui s'encadre dans l'aire de la culture Dridu.

À la fin on montre le rôle de la zone d'Argeș dans le processus de formation de l'état féodal Țara Românească.

Extrêmement importantes pour ce problème sont les amples recherches qui s'effectuent à Curtea de Argeș particulièrement à l'enceinte de la cour et de l'église voevodal et à Cetățeni.

À la fin de l'article sont mentionnées aussi les decouvertes de trésors monétaires et de parures de Cetățeni, Bălănești-Olt, Rociu, Sîmburești-Olt, Deagurile, Davidești, Filfani qui datent de différentes périodes de l'histoire de notre patrie.

ARIA CULTURII DE PRUND ÎN ROMÂNIA

I. NANIA

Alături de primele descoperiri ale culturii de prund în România¹, descoperirile noastre ulterioare² veneau să întărească afirmația existenței activității protoumane în Europa sud-estică, activitate intens dovedită în ultimul timp prin vastele descoperiri arheologice de la Bugiulești, Oltețu-Oltenia³. După ani de căutări neîntrerupte, uneltele eopaleolitice găsite în prundișurile riurilor Dimbovic, Mozacu și Neajlov, toate convingătoare pentru demonstrarea existenței unei activități umane din paleoliticul inferior⁴, alături de descoperirile de pe Valea Dirjovului⁵, Valea Oltului⁶, Valea Muierii⁷ și, în ultimul timp, văile rîurilor Plapcea și Teslui⁸, formează din zona Argeșului cel mai puternic centru al

¹ C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, *Sur la commencement du paléolithique en Roumanie*, în *Dacia*, N. S., III, 1959, p. 9—33; C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Paleoliticul în România*, în *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 8—10; ibidem, *Cercetări privitoare la paleoliticul inferior*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 11—13; cit. și Emil Condurachi, *Descoperiri arheologice în Republica Populară Română*, București, 1960, p. 9 și pl.; Nicolae Oncescu, în „*Geologia*” din Monografia geografică a R.P.R., vol. I, 1960, 114.

² Ion Nania, *O nouă descoperire din paleoliticul inferior în Județul Argeș*, în S.C.I.V., XV, 4, 1964, p. 517—520.

³ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Date noi cu privire la cunoașterea începuturilor și sfârșitului paleoliticului României*, comunicare la Seminarul româno-sovietic de arheologia orinduirii comunei primitive (București, 11—13 octombrie 1962); Sebastian Morintz, *Seminarul româno-sovietic de arheologia orinduirii comunei primitive* (București, 11—13 octombrie, 1962), în S.C.I.V., XIV 1, 1963, p. 228; C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Enigmele arheologice din Raionul Oltețu*, în ziarul Știința tineretului, anul XIX, Seria II. Nr. 4250, din 13 ianuarie 1963, p. 2; C. S. Nicolăescu-Plopșor și Dardu Nicolăescu-Plopșor, *The possible existence of the Proto-Hominids in Rumania's Villafranchian*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 9—25.

⁴ Ion Nania, op. cit.

⁵ Vezi nota 1

⁶ C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Noi descoperiri paleolitice timpurii în R.P.R.*, în Probleme de antropologie, II, 1956, p. 83—86; C. S. Nicolăescu-Plopșor și I. N. Moroșan, op. cit.

⁷ Ibidem

⁸ Informații primite de la I. N. Moroșan, descoperitorul uneltelor respective; cit. și C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Oamenii din vîrsta veche a pietrei*, Editura științifică, București, 1965, p. 49.

De asemenea, Emil Liteanu ne informează că pe teritoriul comunei Mogoșești-Slatina pe valea riului Plapcea s-au găsit piese clactoniene pentru care îi mulțumim și pe această cale.

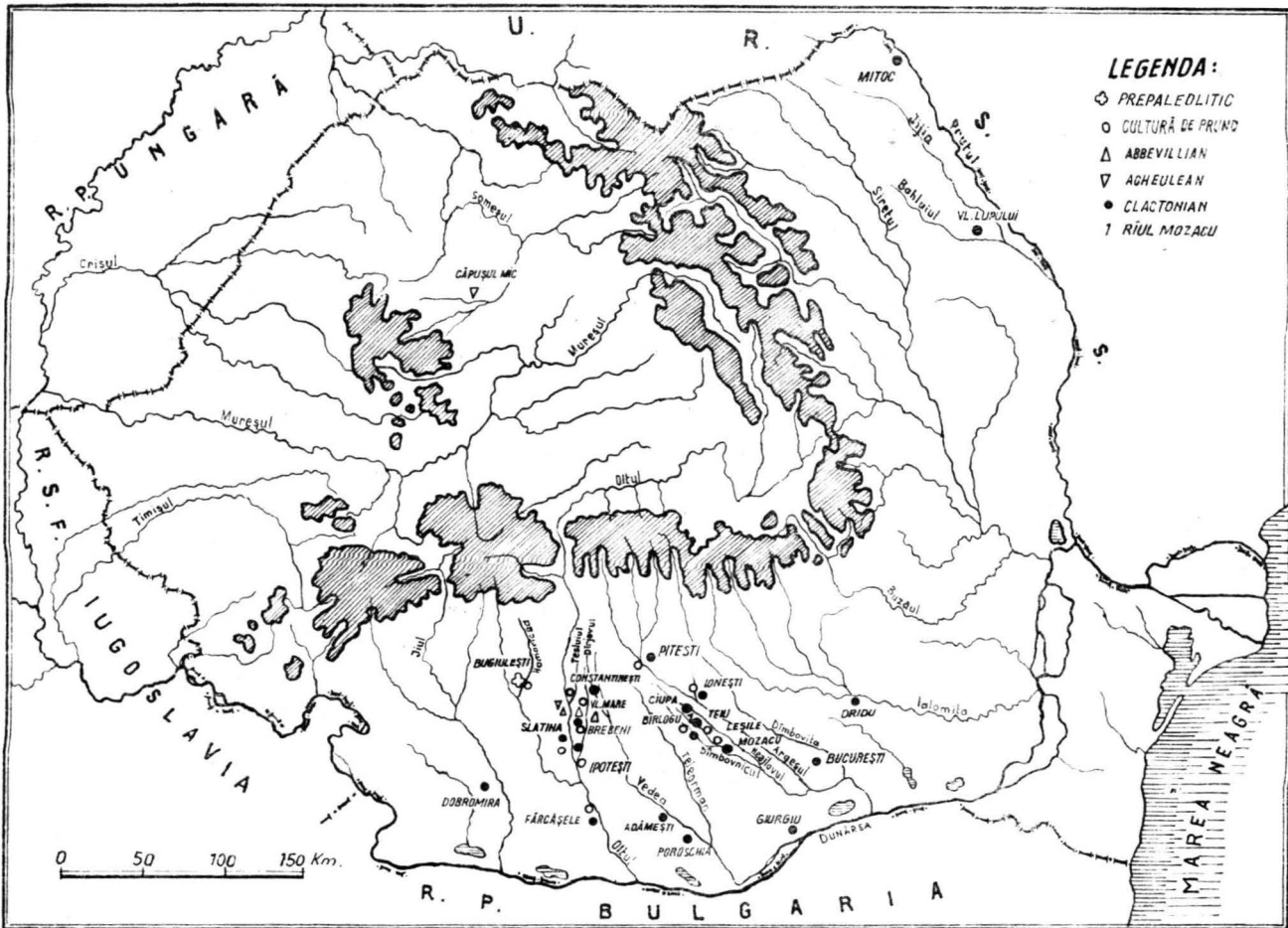

Fig. 1. Răspîndirea paleolitică inferioară în România

activității umane din paleoliticul inferior în Europa, principala verigă de legătură dintre Africa și Asia de sud-est, care erau, până nu demult singurele zone în care se cunoaște cultura de prund⁹. Bazați pe considerațiuni geomorfologice, geologice și paleontologice temeinic fundamentate, am desfășurat o intensă activitate de cercetare a prundișurilor riului Argeș și, parțial, a prundișurilor din albia inferioară a riului Doamnei¹⁰. Cercetată cu multă răbdare și perseverență, timp de cinci ani, pe o lungime de circa 40 de km, între Pitești și Ionești, Valea Argeșului prezenta de la bun început material asemănător celui de pe Valea Dirjovului, silexul de apă dulce, sub formă de bolovănași mult rulați, și nu puțini au fost bolovănași și așchiile sparte datorită fenomenelor naturale, din care cauză am renunțat uneori să luăm chiar unele piese care ar fi putut ajunge la forma respectivă în urma unei activități supuse rațiunii, dar care nu aveau caractere sigure.

Ne-am oprit totuși asupra a două piese asemănătoare celor descoperite anterior pe văile mai sus amintite, lucrate din bolovănași de riu, anume aleși ca mărime pentru a se potrivi în căușul palmei, ușor de minuit, forme bine definite, lucrate intenționat, ca unelte de uz permanent, corespunzând nevăilor primare ale omului în muncă, pentru zdrobot, tăiat, răzuit, cioplit, lovit etc.

Este vorba de un „chopping-tool“ ($8 \times 6,8 \times 4,3$ cm) obținut dintr-un bulgăraș de silex, oval neregulat în secțiune, de culoare maroniu-gălbui cu pigmenți vineții. Capătul rotund, lăsat intact, se încadrează perfect în podul palmei. La capătul mai lat a primit, în puncte bine alese, două-trei lovituri pe o parte și două pe cealaltă parte, obținându-se o frumoasă creastă activă în zig-zag, precum și un vîrf ascuțit. Muchia este știrbită de lovituri ușoare și mărunte provenite, credem, în cea mai mare parte, de la izbirea de bolovanii din prundișuri. Patina este uniformă, cu excepția desprinderii celei mai mari, pe care este mai puternică. Aceasta se poate datora unei anumite poziții pe care a avut-o piesa într-o perioadă mai îndelungată de timp în prundișurile riului (fig. 2/1 a și 1 b).

Un alt „chopping-tool“ ($7,4 \times 4,3 \times 3,5$ cm), lucrat dintr-un bolovănaș de silex gălbui, aplatizat, a fost descoperit în prundișurile Argeșului, din zona Piteștiului. Piesa are pe o parte o spărtură masivă recentă care nu a distrus însă creasta activă, astfel că piesa are caractere sigure.

Dintre piesele care se încadrează în tehnica clactoniană menționăm două așchii ($5,3 \times 4 \times 1,4$ cm și $4,8 \times 3,8 \times 1,4$ cm) asemănătoare celor descoperite anterior pe celelalte văi din județul Argeș. Și acestea au pe partea dorsală negativele desprinderilor anterioare, fără un plan de percuție pregătit, cu unghi deschis față de suprafața de desprindere.

⁹ Ion Nania. op. cit.

¹⁰ Timp lung a căutat unelte ale culturii de prund pe văile acestor riuri și prof. Paul Dicu din Pitești. Printre numeroasele pietre sparte de diferiți agenți naturali am putut depista și două unelte clactoniene găsite în prundișurile riului Argeș în apropiere de ștrandul orașului Pitești.

Ambele piese au o patină uniformă și nu se poate determina gradul de utilizare după acest criteriu (fig. 2/2—3).

Prin această descoperire, aria de răspândire a culturii de prund în România și-a definitivat, considerăm noi, limita de est.

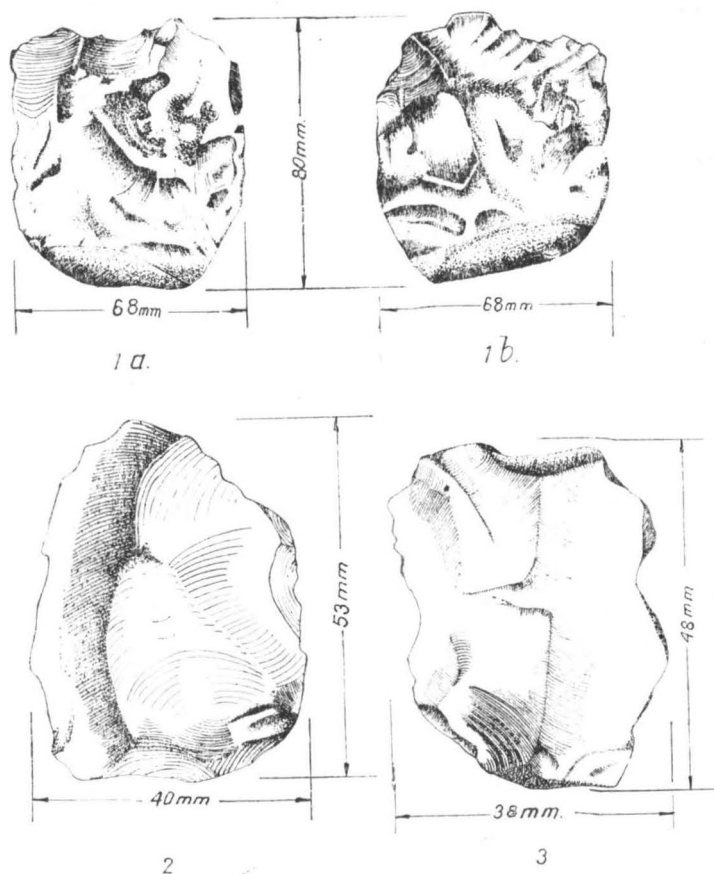

Fig. 2.

Fig. 2. Unelte tipice pentru cultura de prund de pe Valea Argeșului.

Limita vestică a trecut mult de Valea Oltului prin descoperirea unor unelte caracteristice acestei culturi la Bugiulești-Oltenia¹¹. Este posibil ca această limită să se întindă până pe Jiu datorită faptului că zona dintre Jiu și Argeș, care ocupă o suprafață destul de mare din Cîmpia Română constituie o singură subunitate de relief a acestei mari cîmpii, cu aceleași caracteristici și cu aceeași vîrstă geologică¹².

¹¹ C. S. Nicolăescu-Plopșor, Nouvelles données sur la possibilité de l'existence de protohominiens dans le villafranchien de Roumanie, în Dacia, N. S., VIII, 1964, p. 47—52; ibidem, Oameni din vîrsta veche a pietrei, p. 49.

¹² Petre Coteș, Cîmpia Oltenici, București, 1957, p. 25 și fig. 3, p. 23.

Axa principală a ariei culturii de prund în România rămâne, aşadar, Valea Oltului şi Valea Dirjovului, atît spre est cît şi spre vest, uneltele culturii de prund apărînd din ce în ce mai rare pînă pe Argeş şi eventual pînă la Jiu. Descoperirea uneltelor aparţinînd culturii de prund la Fărcaşele¹³, precum şi a uneltelor clactoniene găsite pe albia inferioară a riului Vedea¹⁴, confirmă şi întregeste părerile noastre cu privire la răspîndirea ariei culturii de prund în România. Acelaşi lucru se poate spune şi despre uneltele clactoniene de pe Dobromira¹⁵, care fixează punctul cel mai vestic al clactonianului subcarpatic şi, după cum credem noi, chiar al culturii de prund, precum şi despre descoperirea piesei clactoniene de la Malul Roşu de lîngă Giurgiu¹⁶, care formează punctul cel mai sudic. Descoperirea uneltelor clactoniene pe teritoriul oraşului Bucureşti¹⁷, se datoreşte probabil faptului că uneltele paleoliticului inferior la est de Argeş se găsesc purtate de torenţii Dîmboviţei în momentul formării acestei cîmpii. Am avea în cazul acesta o situaţie similară zonei Argeş-Olt, cu excepţia că pe Dîmboviţa se găsesc la o adîncime mai mare. Este posibil ca aceste unelte să fi fost împinse şi de anumiţi torenţi veniţi dinspre vest în perioada acoperirii fostului Lac Getic, sau, chiar mai tîrziu în timpul umplerii anumitor porţiuni rămase din el. Despre descoperirea unei aşchii clactoniene la Dridu nu putem discuta, deoarece „avînd în vedere că piesa e izolată şi nu se ştie din ce complex provine, întrucît această formă dăinuie şi mai tîrziu, încadrarea piesei este provizorie, făcută numai pe bază tipologică”¹⁸.

Aceasta este aria de răspîndire a culturii de prund în România, rămîinînd ca o sarcină de viitor a cercetărilor paleoliticului inferior din ţara noastră cercetarea unor mici zone din care ar putea apare unelte ale culturii de prund în Moldova¹⁹ şi în Transilvania²⁰ şi chiar în zona subcarpatică de la vest de Jiu şi de la est de Argeş.

¹³ Marin Nica, Comunicare ţinută cu prilejul sesiunii de antropologie din iunie 1962.

¹⁴ Informaţie primită de la Emilia Rosenthal, căreia îi mulţumim şi pe această cale; Ion Spiru, Cîteva descoperiri paleolitice şi neolitice în Raionul Alexandria, în S.C.I.V., XVI, 2, 1965, p. 307.

¹⁵ C. S. Nicolăescu-Plopşor, În Istoria României, vol. I, p. 9.

¹⁶ Al. Păunescu, M. Ionescu şi Gh. Rădulescu. Săpăturile din împrejurimile oraşului Giurgiu, în Materiale, VIII, 1962, p. 131 şi fig. 1/1, p. 128. Descoperirea ne poate duce la concluzia că uneltele clactoniene pot exista şi în nordul Bulgariei, pe malul drept al Dunării. De altfel, în Bulgaria, ne informează C. S. Nicolăescu-Plopşor, căruia îi mulţumim, s-au găsit unelte clactoniene.

¹⁷ N. N. Moroşan, Asupra paleoliticului din România, în Natura, anul XIX, 15 iunie, 1940, nr. 6, p. 270; C. S. Nicolăescu-Plopşor, Noi descoperiri paleolitice timpurii în Republica Socialistă România, în Probleme de antropologie, vol. II, 1956, p. 80—82; Ibidem, în Istoria României, loc. cit.; Sebastian Morintz şi D. V. Rosetti, Din cele mai vechi timpuri şi pînă la formarea Bucureştilor, în Bucureştii de odinioară, Bucureşti, 1959, p. 13.

¹⁸ M. Bitiri. O aşchie paleolitică descoperită la Dridu, în S.C.I.V., XI, 2, 1960, p. 365—366.

¹⁹ La Mitoc şi Valea Lupului au apărut unelte clactoniene: C. S. Nicolăescu-Plopşor, Cercetări asupra paleoliticului timpuriu, în Materiale, III, 1957, p. 285—288; C. S. Nicolăescu-Plopşor şi N. Zaharia, Cercetările de la Mitoc, în Materiale, VI, 1959, p. 11—19; Emil Condurachi, op. cit., p. 9; C. S. Nicolăescu-Plopşor în Istoria României, loc. cit.

²⁰ C. S. Nicolăescu-Plopşor infirmă descoperirile lui Marton Roşka, în Materiale, III, p. 282. Noi considerăm totuşi că Marton Roşka a avut dreptate şi că în această zonă se pot găsi unelte ale culturii de prund.

L'AIRE DE LA CIVILISATION DE GRAVIER EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

En rappelant les découvertes plus anciennes de la civilisation du gravier des vallées des rivières de Dirjov et de l'Olt, ainsi que les découvertes effectuées dans les vallées de Plapcea et de Teslui, l'auteur apporte de nouvelles preuves de l'existence des outils éopaléolithiques dans les vallées du Dimbovnici, du Mozacu, du Neajlov et de l'Argeș.

Ces découvertes mènent à la conclusion que la zone comprise entre l'Olt et l'Argeș représente la plus puissante aire de la civilisation du gravier d'Europe, étant la principale zone de liaison entre l'Afrique et l'Asie, continents qu'il n'y a guère longtemps étaient les seuls où cette civilisation fut présente.

Fondé sur des considérations d'ordre géomorphologique, géologique et paléontologique parfaitement établies, l'auteur n'exclut pas la possibilité d'une extension de la zone de découverte de ces outils, à l'ouest jusqu'au Jiu, et vers l'est jusqu'à la Dimbovița, et même dans des zones plus restreintes, en Moldavie et en Transylvanie.

DATE NOI PRIVIND GRUPUL FERIGILE ÎN ARGEȘ

ALEXANDRU VULPE, EUGENIA POPESCU

Grupul Ferigile este aspectul de cultură materială caracteristic zonei subcarpatice a Argeșului și Olteniei pentru perioada hallstattiană târzie¹. Săpăturile efectuate în 1965 în necropola tumulară de la Tigveni, județul Argeș, au adus date noi în cunoașterea acestui grup cultural².

Pe terasa superioară stângă a Topologului, în marginea de nord-est a satului Tigveni, lângă grajdurile cooperativei agricole, se află cîteva grupe de tumuli a căror înălțime variază între 0,30 pînă la 1 m de la suprafața solului. În 1965 s-au săpat doi tumuli. S-au ales două movile alăturate situate la o distanță de cca. 5 m. Primul dintre cei doi tumuli săpați (tum. 1) este cel mai mare din grup, ocupînd o poziție centrală, în timp ce al doilea, cel mai mic din grup ocupă o poziție periferică.

Tumulul 1—M.I. Pe solul antic, la centrul tumulului a fost găsită o căniță (fig. 1/1), conținînd fragmente de cărbuni și foarte puține oase calcinate. Urna era acoperită cu o strachină cu buza canelată (fig. 1/2). La 0,30 m spre sud s-a descoperit o mărgică de sticlă albastră cu ochi. Ceva mai departe se afla un cuțitaș de fier (fig. 1/3). Tot în această zonă s-au găsit cîteva fragmente ceramice izolate, cele mai multe provenind de la o strachină evazată cu caneluri în interior.

Întreg acest complex se afla la adîncime de 1,35-1,40 m. Către marginea movilei, mai ales în partea de sud și de est, s-au găsit numeroase fragmente de vase neîntregibile: vas mare pîntecos, cană și mai multe străchini între care unele cu buza canelată, constituind desigur ofrande.

Tot ca ofrandă considerăm și groapa din partea de est a movilei prinsă la 1,40 m, adîncă de cca 0,20 m, conținînd mult cărbune și fragmente dintr-o strachină cu buza canelată.

Complexul respectiv, care constituie de fapt mormintul inițial al movilei (M.I.) era acoperit cu o manta de pămînt groasă de 0,20 m. Peste acesta se înălța movila de bolovani la baza căreia s-a identificat mormîntul al doilea (M.II).

¹ A. Vulpe, Necropola hallstattiană de la Ferigile, Monografie arheologică, București, 1967.

² Săpăturile au continuat în 1966 și 1967 numai cu participarea Institutului de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România. Rezultatele vor fi publicate ulterior de A. Vulpe.

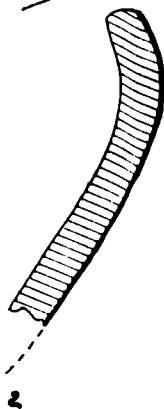
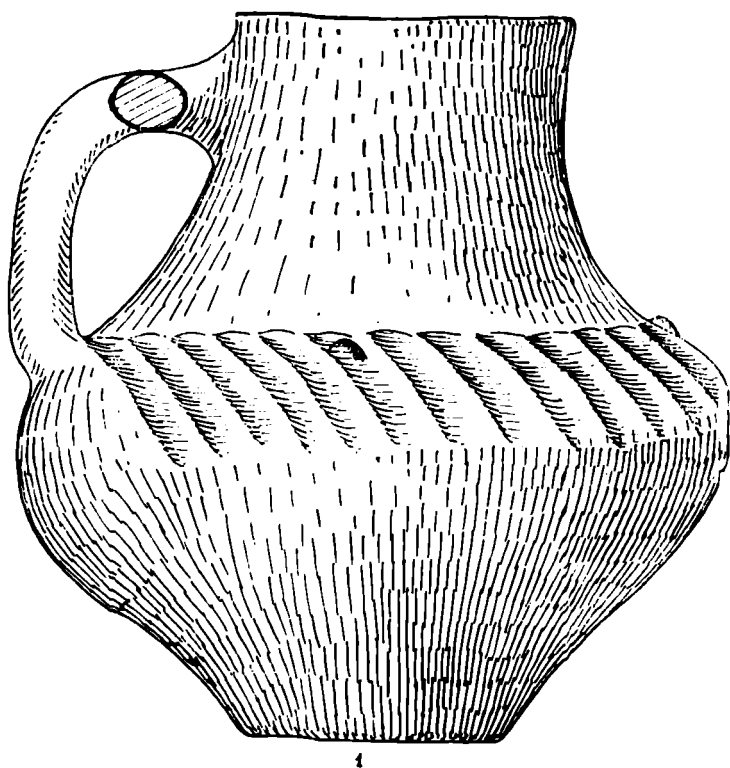

Fig. 1 — Obiecte din tum. 1 — M.I.

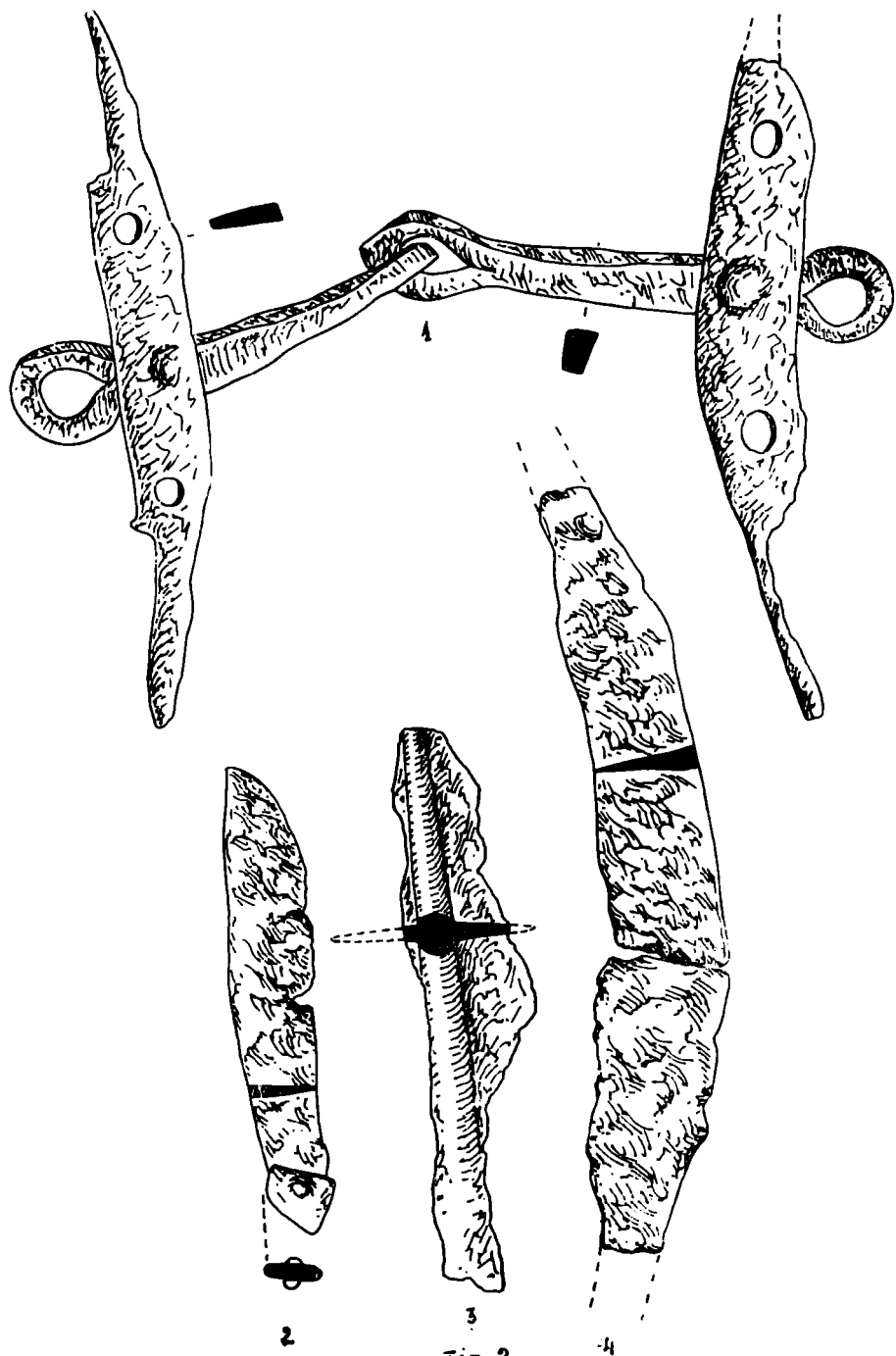

Fig. 2.

Fig. 2 — Obiecte metalice din tum. 1 — M. II

M. II. Inventarul funerar al mormintului era așezat pe un strat de bolovani, în așa fel încît să nu sufere prea mult de pe urma tasării. Chiar în centrul movilei era un grup de vase, constînd dintr-o cană mică, plină cu oase calcinate, pe umărul căreia se rezema o căniță, conținînd de asemenea cîteva oase calcinate. Ambele erau acoperite cu o strachină-capac (fig. 4/1). Alături se afla jumătatea inferioară a unei străchini evazate, în care erau oase calcinate, cărbuni și o zăbală de fier (fig. 2/1). Fragmentele de margine ale acestei străchini erau răspindite pe o zonă mai largă. În preajma acestui grup s-au găsit fragmente de la un vîrf de lance (fig. 2/3), un cuțit de luptă rupt (fig. 2/4), două verigi de bronz ce nu s-au conservat. La 1,5 m spre vest s-a găsit o a doua zăbală

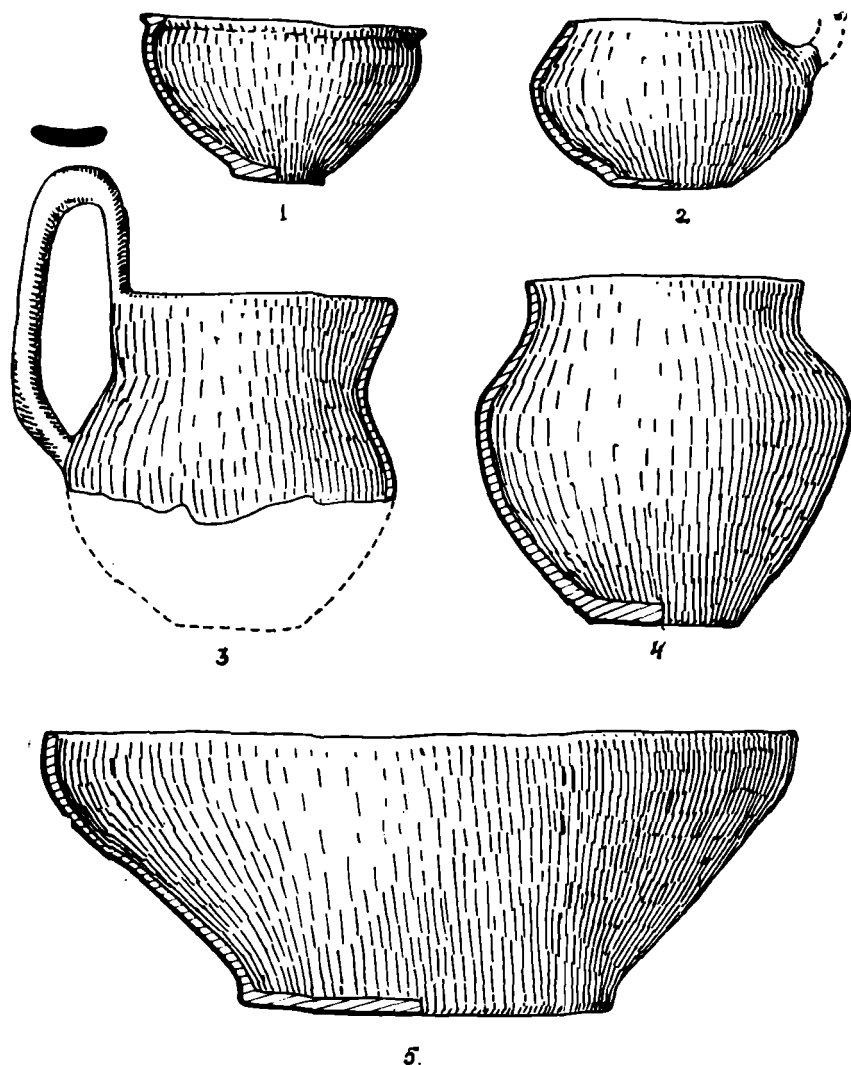

Fig. 3 — Ceramică din tum. 2

de fier identică cu prima, lângă o grămadă de oase calcinate, depuse printre bolovani. Și mai spre sud, se afla o altă grămadă de oase calcinate, conținând mai multe fragmente din calota craniană.

La acest nivel pe o suprafață largă, spre sud de grupul de vase descris mai sus, s-au găsit fragmente de strachină cu buza canelată, câteva fragmente de ceșcuță, un fragment de picior de vas globular și mai multe fragmente dintr-un vas borcan cu brîu alveolar (fig. 4/2). Tot aici se afla și un cuțitaș de fier cu nit (fig. 2/2). Pe toată această suprafață s-au găsit fragmente izolate de oase calcinate. Deasupra zonei mormintului, în mantaua de bolovani a mormintului, s-au găsit — între 0,60—0,80 m — o toartă cu buton discoidal și mai multe fragmente dintr-o cană de dimensiuni mijlocii. Tumulul a fost acoperit cu un strat foarte subțire de pământ.

M. III. În marginea de vest a movilei s-a observat groapa unui mormînt secundar, care deranja mantaua de bolovani. Groapa a fost prinsă la 1 m și se adîncea pînă la 1,30 m. Avea diametrul de 0,80 m, conținea cenușă, cărbuni, oase calcinate și fragmente de strachină cu buza canelată, un fragment de strachină evazată și două fragmente atipice, dintre care unul corodat, lucrat dintr-o pastă fină cenușie.

Tumulul 2. Are o structură asemănătoare cu tumulul 1. Pe solul antic s-a depus un strat de bolovani peste care au fost așezate, în partea de sud-vest a movilei, 5 vase întregi cu gura în sus, constituind două grupe alăturate. În primul grup se afla o strachină cu marginea dreaptă (fig. 3/1), plină cu oase calcinate și puțini cărbuni, o cană cu o toartă suprainălțată (fig. 3/3) și o ceșcuță pîntecoasă (fig. 3/2). Grupul al doilea constă dintr-o strachină mare, cu marginea dreaptă (fig. 3/5), plină cu oase calcinate și o ceșcuță (fig. 3/4), care s-a sfărîmat la demontare. Peste acestea se înălța mantaua de bolovani a tumulului, a cărei grosime era de 0,50 m deasupra solului antic. Și această movilă a fost acoperită cu un strat foarte subțire de pământ.

La extremitatea movilei, la nivelul primului strat de bolovani, s-au găsit diverse fragmente de vase [două străchini (fig. 4/3,4), o ceașcă, o cană și un vas borcan (fig. 4/5—6)], reprezentînd ofrande ca și în cazul primei movile.

Intrucît movilele de la Tigveni nu au suferit nici un fel de deranjament, ne prezintă un tablou clar al unor tipuri de tumuli din grupul cultural Ferigile. Raportul stratigrafic dintre morminte este pe deplin asigurat în tumulul 1, respectiv M. I—III și totodată situația topografică poate sugera o dată mai tîrzie pentru tumulul 2. Această presupunere devine certitudine dacă ținem seama de tipologia inventarului, după cum vom vedea mai jos.

Importanța cercetărilor de la Tigveni stă în aceea că au ajutat la lămurirea unor probleme încă neclare, apărute în cursul prelucrării materialului din necropola tumulară de la Ferigile, județul Vilcea. De asemenea ele sînt în măsură să aducă noi argumente care sprijină periodizarea făcută cu ajutorul metodei stratigrafiei orizontale la Ferigile³.

³ Pentru această problemă și toate referințele de mai jos, vezi A. Vulpe, op. cit.

La Ferigile s-a săpat în întregime necropola tumulară. S-a observat că atît materialul ceramic cît și ritualul funerar, în parte, indică o evoluție tipologică de la un capăt la celălalt al cimitirului. Acest lucru

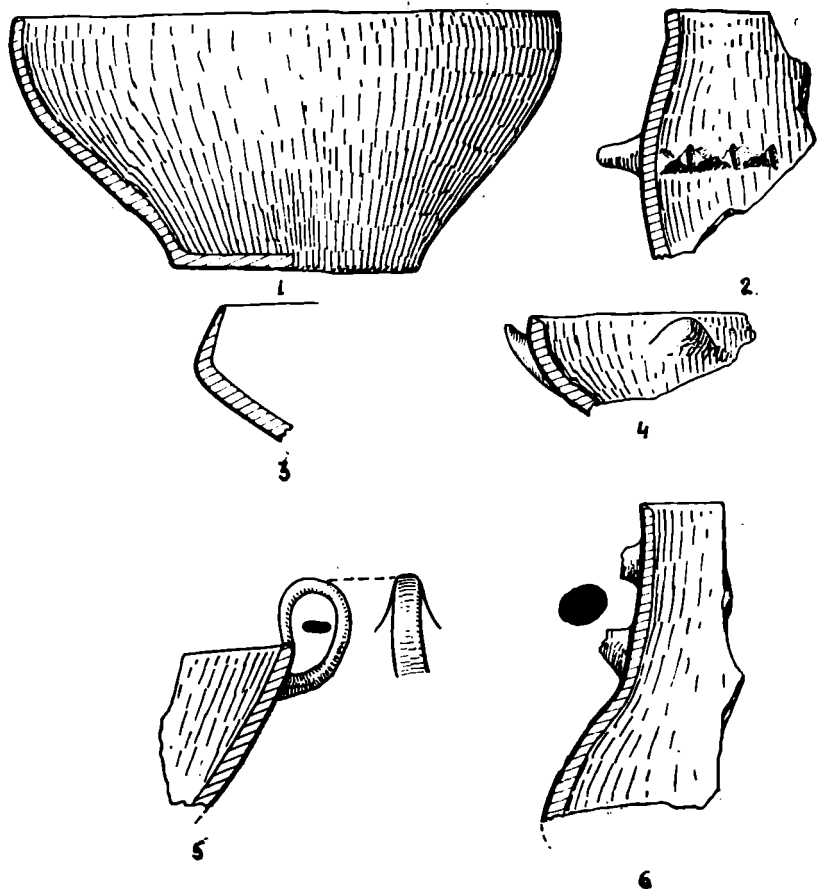

Fig. 4 — 1—2, ceramică din tum. 1 — M. II; 3—6, ceramică fragmentară din tum. 2

a permis periodizarea necropolei de la Ferigile în două faze : I și II, caracterizate prin combinații de tipuri de obiecte și de ritualuri. Cercetările întreprinse de Alexandru Vulpe au dus la ipoteza evoluției de la capătul nordic către cel sudic, respectiv mormintele din jumătatea nordică, aparțin fazei Ferigile I și se datează în a doua jumătate a sec. VI î.e.n. și începutul sec. V î.e.n., iar cele din jumătatea sudică (Ferigile II), se datează în sec. V î.e.n. pînă în a doua jumătate a sa. O citire în sens invers a evoluției cimitirului de la Ferigile, ar fi în contradicție atît cu situația internă a cimitirului cît și cu situația generală a Hallstattului târziu din sud-estul Europei.

Tot la Ferigile s-a constatat și a treia fază (Ferigile III) care este atestată stratigrafic ca fiind ulterioară fazelor I și II, indiferent de ordinea acestora. În această fază se întîlnesc tipuri de vase lucrate cu

mina, imitind forme Latène timpurii. Faza Ferigile III a fost datată la sfârșitul sec. V î.e.n. și începutul sec. IV î.e.n.

Raportînd situația de la Tigveni la periodizarea de la Ferigile, constatăm următoarele :

Ritualul funerar asemănător cu al mormintelor I și II din tumulul 1 își găsesc corespondentul în categoria mormintelor cu inventarul pe sol dar cu oasele în urnă. Această categorie, la Ferigile, este caracteristică fazei a doua.

Mormîntul III din tumulul 1 este reprezentant al categoriei cu inventarul fragmentar și oasele depuse direct în groapă. Acest tip de morminte este caracteristic fazei Ferigile II și mai ales subfazei II C.

Mormîntul din tumulul 2 amintește ca ritual, în mare măsură, mormintele cu grupul de vase întregi neacoperite, din faza Ferigile III.

Procedînd la tipologia inventarului de la Tigveni, vedem că pentru M. I din tumulul 1 sînt caracteristice numărul proporțional mare de străchini cu buza canelată (tipul de strachină I B de la Ferigile). Aceste vase, care la Ferigile apar în faza I A, sînt frecvente în faza II.

Mormîntul II se caracterizează prin combinația între strachina cu buza canelată, strachina evazată ornamentată cu caneluri într-o tehnică bună, toarta cu buton discoidal de tip degenerat (varianta α 4) aparținînd unui vas lucrat grosolan și neornamentat și, în cele din urmă, zăbalele de fier, care de fapt reprezintă forma tipică de zăbală în grupul Ferigile. Această combinație se întîlnește la Ferigile în egală măsură în fazele I B și II A.

Mormîntul III din tumulul 1 conține elemente tipice exclusiv fazei a doua, mai ales sfîrșitului acesteia.

Mormîntul din tumulul 2 conține elemente tipice fazei a treia de la Ferigile. Cana cu toartă suprainălțată (fig. 3/3), profilul străchinilor urnă cu buza dreaptă și fundul profilat (fig. 3/5), profilul străchinii mici cu buza lată bine profilată (fig. 3/1), proeminențele semicirculare, (fig. 4/4), profilul vasului-borcan (fig. 4/2) reprezintă caracteristici întîlnite la Ferigile exclusiv în faza a treia.

Din cele expuse rezultă că mormintele I și II ale tumului 1 aparțin începutului fazei Ferigile II, mormîntul III sfîrșitului acestei faze, iar tumulul 2, fazei Ferigile III.

Cercetările de la Tigveni au dovedit definitiv existența de tumuli individuali în cadrul unei grupe. Pe de altă parte au demonstrat că fragmentele ceramice de la marginea mobilei reprezintă ofrande și nu morminte, cum s-ar fi putut eventual interpreta în unele cazuri mai puțin clare de la Ferigile.

Raportul dintre mormintele I și II din tumulul 1 indică o înmormintare foarte apropiată. Nu este exclus ca mormîntul II, de luptător

să suprapună un mormînt de femeie din aceeași familie (amintim că în M. I s-a găsit o mîrgică, în schimb nu s-au găsit arme).

Pe de altă parte trebuie scos în evidență că la Tigveni există unele aspecte locale, precum obiceiul de a depune inventarul pe un strat de pietre, fapt care ar putea să indice o situație generală. De asemenea construcția însăși a tumulilor, cu manta groasă de bolovani, se deosebește de situațiile de la Ferigile și Curtea de Argeș, unde bolovanii erau dispuși pe cel mult 2—3 straturi, de cele mai multe ori pe un singur strat.

O observație importantă este că săpăturile de la Tigveni argumentează în favoarea periodizării de la Ferigile, deoarece mormîntul secundar III din tumulul 1 reprezintă tipul de mormînt considerat la Ferigile caracteristic capătului sudic al necropolei (II B—II C). De asemenea, faptul că tumulul 2 se datează în faza Ferigile III, pledează pentru legarea acestei faze de faza a doua.

Trebuie de asemenea menționat că în cadrul aceluiași grup de tumuli, așa cum a arătat experiența de la Ferigile, mormintele sînt apropiate în timp.

Necropola de Tigveni marchează un nou punct în răspîndirea grupului Ferigile. În momentul de față se cunosc următoarele descoperiri tipice: Vaideeni, Ferigile, Govora (toate în județul Vilcea), Tigveni, Curtea de Argeș, Țițești, Belești-Negrești și Teiu, județul Argeș, Tirgșor și Budureasca în județul Prahova.

După cum vedem, această arie cuprinde în principal zona subcarpatică din părțile Horezului pînă către apa Buzăului. Este o regiune caracterizată prin dealuri înalte, orientate nord-sud, adevărate prelungiri ale Carpaților Meridionali, cuprinzînd între ele numeroase depresiuni favorabile așezărilor omenești. Limitată la apus de largile depresiuni ale Tirgului-Jiu și spre răsărit de îngustarea zonei subcarpaților de dincolo de Buzău, aria grupului Ferigile este unitară din punct de vedere geografic și peisagistic. Unitatea culturală a acestui grup este mai bine conturată în fazele I și II, pentru ca în faza a III-a să înceapă a se destrăma, sub semnul unor din ce în ce mai puternice influențe sudice.

În încheiere amintim că grupul Ferigile se încadrează într-un complex cultural mai larg — complexul Bîrsești-Ferigile — cuprinzînd Hallstattul tîrziu din nordul Olteniei, Munteniei și sudul Moldovei. Acest complex cultural, împreună cu complexe ale așa-zise scitice tîrzii din Podolia, Cîmpia Tisei și Transilvania, alcătuiesc un aspect cultural pe care Alexandru Vulpe îl denumește traco-agatirs. Unitatea acestui aspect este mai evidentă în a doua jumătate a sec. VI și prima jumătate a sec. V î.e.n.⁴

⁴ Față de această teorie pe care A. Vulpe o discută în mod succint în monografia mai sus citată p. 101 și urm. și, mai pe larg într-o comunicare încă inedită, ținută în cadrul Institutului de Arheologie în mai 1966 și la Congresul de științe pre- și protoistorice de la Praga (august 1966), I. H. Crișan a prezentat recent un punct de vedere în unele privințe deosebit Acta Musei Napocensis, V, 1967.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LE GROUPE „FERIGILE“ DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGÈŞ

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent en partie une nouvelle nécropole hallstattienne tardive du village de Tigveni, département d'Argèş.

A la suite des recherches effectuées dans deux tumuli, en 1965, on a constaté que :

a. La céramique est similaire en grande partie à celle de Ferigile (département de Vilcea) ;

b. La nécropole est contemporaine des phases Ferigile II—III, datées de la seconde moitié du VIe siècle avant n.è. jusqu'à la fin du IVe siècle avant n.è.

A la différence des nécropoles de Ferigile et de Curtea de Argeş, où les grosses pierres étaient disposées en maximum deux ou trois couches, les tumuli de Tigveni présentent un recouvrement épais de grosses pierres avec le mobilier disposé sur une couche de pierres.

GETUL BUREBISTA, CONDUCĂTOR AL ÎNTREGULUI NEAM GETO-DAC

Prof. doctor docent RADU VULPE

Cea mai întinsă formațiune politică realizată vreodată de o populație băștinașă de pe cuprinsul patriei noastre a fost uniunea triburilor geto-dace de sub conducerea lui Burebista, care depășea cu mult, spre toate zărilor, teritoriul de azi al României, ținând spre vest pînă la marginile Boemiei și pînă la mijlocul Pannoniei, spre nord pînă dincolo de Carpații Păduroși, spre răsărit pînă la Olbia și pînă la țărmul Pontului Euxin, spre sud pînă în Iliria și pînă în Munții Balcani. Această grandioasă uniune, reprezentînd în istorie o apariție meteorică, a fost creată prin prestigiul și autoritatea regelui Burebista și a durat numai cît a trăit el. Opera lui militară și politică a atins proporții atît de ample încît nu e decît foarte firesc să dorim a avea știri cît mai multe și mai precise despre această excepțională figură, care merită a fi considerată printre personalitățile de geniu ale lumii vechi. Din nefericire, izvoarele sînt extrem de laconice cu privire la marele rege get și abia ne oferă o serie de indicații sumare, doar atîta cît să nu ne lase a ignora cu totul remarcabila pagină pe care el a înscris-o în istorie.

În cele ce urmează ne propunem să prezentăm și să examinăm aceste indicații, încercînd, pe baza concordanței lor, să schițăm încheierile care, în stadiul actual al cercetărilor, ne apar ca cele mai plauzibile.

Dintre autorii antici, ale căror scrieri au ajuns pînă la noi, unul singur vorbește mai stăruitor despre faptele lui Burebista : geograful Strabon. Este și unul dintre cei mai valoroși. Grec născut la Amasia din Pont, în Asia Mică, trăind cam între anii 60 î.e.n. și 25 e.n., Strabon a fost întrucitva contemporan cu regele get. Bazîndu-se pe izvoare din cele mai bune, pe care le-a selectat cu un spirit critic remarcabil, el ne dă știri demne de toată încrederea, care, în ce privește subiectul nostru, sînt prea succinte și insuficient circumstanțiate, dar totdeauna în acord cu ceea ce putem afla pe altă cale. Ne gîndim la scurtele frînturi de informații, mai mult indirecte, risipite prin scrierile păstrate ale altor cîtorva autori antici, dar mai cu seamă la cuprinzătoarea inscripție a lui Acornion de la Dionysopolis (Balcic), care, prin caracterul său de

document direct, referitor tocmai la raporturile acestei cetăți elenice din Dobrogea de sud cu puternicul rege get din stînga Dunării, prezintă o valoare primordială, confirmînd și completînd cu importante știri noi relatările lui Strabon.

Socotim util a reproduce aci, cu comentariile cuvenite, tot ceea ce cele două izvoare de bază, unul literar, altul epigrafic, conțin cu privire la Burebista. Dăm cuvîntul mai întîi lui Strabon, începînd cu principalul său pasaj despre această personalitate (VII, 3, 11).

„Boirebistas¹, bărbat get, ajungînd în fruntea neamului său a început să-i instruiască pe oamenii săi, ticăloșiți de neconținere războia², și atît de mult i-a ridicat prin exerciții, prin cumpătare și prin ascultarea de porunci, încît în cîtiva ani a creat o mare domnie și a supus geților pe cei mai mulți dintre vecinii lor; și chiar de romani era temut, căci trecea Istrul fără frică prădînd Tracia pînă în Macedonia și în Iliria. Pe celtii amestecați cu tracii și cu ilirii³ i-a pustit, iar pe boiile de sub conducerea lui Critasiros și pe taurisci i-a nimicit cu desăvîrșire. Pentru a-și convinge poporul, și-a luat ca ajutor pe Deceneu, un bărbat vrăjitor, care umblase prin Egipt și învățase oarecare semne de proorocie, lăsînd a se crede că îi sint cunoscute tainele divine. După cîtva timp era socotit chiar zeu, după cum am mai spus cînd a fost vorba de Zamolxis⁴. Ca dovadă de cît îl ascultau geții e că aceștia s-au lăsat convinși să-și stirpească viile și să-și ducă viața fără vin. Iar Boirebistas a sfîrșit prin a fi răsturnat de niște răsculați, înainte ca romanii să fi pornit o armată împotriva lui. Cei ce i-au urmat, au îmbucătățit întinderea stăpînită de el, în mai multe părți. Acum de curînd, cînd Caesar Augustus și-a trimis armata împotriva lor⁵, această întindere era împărțită în cinci părți, însă atunci era în patru, căci asemenea împărțiri sint vremelnice, schimbîndu-se după o împrejurare sau alta“.

Numaidecît după acest pasaj, Strabon continuă (VII, 3, 12) : „A fost și o altă împărțire a țării lor, păstrată din vechime : căci unii sint chemați *daci*, iar alții *geți*. Geții sint aceia care se întind spre Pont (Marea Neagră) și spre răsărit, iar daci aceia dinspre partea opusă, către Germania și izvoarele Istrului“. După cîteva considerații asupra originii numelor de geți și daci, geograful antic reia : „Neamul getic,

¹ Numele lui Burebista, conținînd probabil o vocală specific getică greu de redat în alfabetele grec și latin, prezintă în izvoare ortografii diverse. Strabon îl scrie în două feluri : *Boirebistas* (*Βοιρεβίστας*) și *Byrebistas* (*Βυρεβίστας*). Inscriptia lui Acornion de la Dionysopolis ezită de asemenea între două forme : *Byrebistas* (*Βυρεβίστας*), atestată și într-o inscripție din Mesembria, și *Byrabeistas* (*Βυραβείστας*). Iar Iordanes, pe latinește, îl transcrie *Burvista*. Forma greacă cea mai frecvent folosită, mai ales în inscripții, și deci cea mai apropiată de aspectul fonetic autentic, este *Byrebistas*, care, după normele transliterăției din acea epocă, dă forma latină *Burebista*, curent adoptată de istoricii moderni. Forma *Boerebista*, transliterăție a variantei excepționale de la Strabon, *Boirebistas*, nu e cea mai indicată, iar scrierea ei greșită „Buerebista“, întîlnită uneori în presă, chiar trebuie să fie total evitată.

² E vorba de indisciplinarea inerentă războaielor de pradă, caracteristice stadiului de democrație militară în care se aflau geții.

³ „Celtii amestecați cu tracii și ilirii“ erau *scordiscii* din nordul Serbiei de azi.

⁴ În pasajul VII, 3, 5, pe care îl reproducem mai jos.

⁵ Aluzie la operațiile generalilor lui August, Lentulus și Aelius Catus, care, cam între anii 9—12 e.n., au purtat războaie pe teritoriile geto-dace de la nord de Dunăre pentru consolidarea noii frontiere romane stabilite pe fluviu.

care se ridicase atât de mult sub Boirebistas, a decăzut în cele din urmă din pricina răzmerițelor și a romanilor. Totuși mai sînt în stare și acum să pună în linie pînă la 40 000 de oameni⁶.

După ce afirmă că prin țara geto-dacilor⁶, înțelegă în totalitatea ei, trece riul *Marisos* (Mureșul), care se varsă în Dunăre, Strabon adaugă imediat explicația (VII, 3, 13) că romanii „numesc *Danuvius* partea de sus a fluviului (Dunărea), dinspre izvoare pînă la cataracte (Porțile de Fier), care în cea mai mare parte curge pe la daci, pe cînd partea de jos, pînă la Pont, care trece pe la geți, o cheamă *Istros*“. Mai spune că „dacii și geții vorbesc aceeași limbă“ și că geții „sînt mai bine cunoscuți de eleni, fiindcă se mută mereu de pe un mal pe altul al Istrului și fiindcă s-au amestecat cu tracii și cu moesii“. Prin ultima aserțiune autorul înțelege că, locuind și în dreapta fluviului, în Dobrogea, geții veneau în contact direct cu elenii pontici. Mai departe, în același pasaj, revenind la efemera unificare din vremea lui Burebista, precizează că „după ce numărul geților și dacilor crescuse atât de mult încît puteau trimite la război pînă la 200 000 de oameni, acum s-au împuținat pînă la 40 000 și sînt pe cale să se supună romanilor. Nu sînt încă de tot în mîna acestora, fiindcă mai au nădejde în germani, care sînt dușmanii romanilor. În aceste comentarii din urmă, Strabon are în vedere numai una din cele cinci părți în care se împărțise pe vremea sa puterea de altă dată a lui Burebista, cifra redusă pe care o dă reprezentînd exact o cincime din efectivul maxim de mai înainte. Acel efectiv, de 200 000 de oameni, în raport cu întinderea enormă a țărilor de sub autoritatea lui Burebista, e departe de a fi exagerat, cum pare uneori cercetătorilor moderni. Cît despre supunerea iminentă față de romani, nu era decît o iluzie a lumii romane din vremea lui Strabon, nutrită de ofensiva lui August spre Dunăre și de succesele ei în Dobrogea și în Pannonia. De fapt forța dacilor din munți avea, dimpotrivă, să dureze încă mai bine de un secol, crescînd în intensitate pînă la supremele ei manifestări din vremea lui Decebal. Germanii menționați ca nădejde a geto-dacilor puteau fi atunci bastarnii din nordul Moldovei și din Galiția, cît și neamurile suebice, ca marcomanii și quazii, care se instalaseră atunci în regiunile Cehoslovaciei de azi și care ulterior vor duce mereu războaie cu romanii.

Cu privire la rolul eminent al lui Deceneu (*Decaineos*) de îndrumător moral al neamului geto-dac, susținînd prin forța credințelor religioase politica de unitate și de disciplină a lui Burebista, Strabon îl mai amintește într-un pasaj (VII, 3,5), citat mai sus, unde vorbind de

⁶ În text e scris : „prin țara lor curge riul Marisos“ ('Ἐξ δὲ δι' αὐτῶν Μάρισος ποταμός), pronumele „lor“ (αὐτῶν) referindu-se la pasajul precedent (VII, 3, 12), care se termina cu o aserțiune privind soarta ulterioară a totalității neamului condus cîndva de Burebista. Că în acea aserțiune acest neam era numit numai „getic“ era firesc. Strabon nu utilizează pentru totalitatea geto-dacilor un nume dublu, ca noi modernii, ci generalizează pe acela al geților, extensiune logică după unificarea realizată de un rege get. În nici un caz pasajul cu localizarea riului Marisos nu îngăduie afirmația lui H. Daicoviciu, „Steaua“, XIX, 1968, nr. 2, p. 82—83, că Strabon ar fi întrebuințat „fără a alege“ atât numele de „daci“, cît și pe cel de „geți“. Nicăieri nu se va găsi în opera geografului antic un exemplu invers, de extensiune a numelui de „daci“ asupra unei regiuni prin excelență getice, fiindcă nimic n-ar fi justificat o asemenea generalizare în acel timp. Deci Strabon nu întrebuințează cele două nume la întîmplare.

situația de frunte a proorocilor pe lângă regii geți, spune : „pe cînd domnea la geți Byrebistas, împotriva căruia divinul Caesar tocmai se pregătise de război, această cinste o avea Deceneu“. Iar în alt loc (XVI, 2,39), tratînd tot despre înalta poziție politică a profetilor la diverse popoare, după ce îi citează pe eroii mitici ai tracilor din sud Orfeu și Musaios, adaugă : „așa cum era și la geți în vechime zeul Zamolxis, un pitagoreu, iar în vremea noastră Deceneu, care îi făcea preziceri lui Byrebistas“.

Atitudinea persiflantă a lui Strabon față de reprezentanții religiei geto-dace urmează tradiția evhemeristă a autorilor greci mai vechi, care încă de pe vremea lui Herodot căutau să-l explice pe Zamolxis ca pe un fost sclav al lui Pitagora, divinizat ulterior de geți. În realitate era vorba de un concept henoteist abstract al geților, pe care îl avuseseră în epocile lor primitive și grecii ca toți indo-europenii, dar pe care acum îl uitaseră atît de mult prin antropomorfizarea zeilor lor, încît nu-l mai înțelegeau cînd îl întîlneau în stare pură la un neam atît de conservativ în credințele sale, ca geto-dacii⁷. Consecvent cu această lipsă de înțelegere a grecilor, Strabon caută să-l reducă și pe Deceneu la rolul de simplu „vrăjitor“ cu nuanța de „șarlatan“ (αὐτὸς γόης) inventîndu-i și lui, ca și imaginarii Zamolxis, o ucenicie la misticismul filozofilor pitagorei și, firește, o imaginară călătorie în teocraticul Egipt, care le apărea grecilor ca leagănul credințelor religioase.

În realitate, Deceneu practica riturile tradiționale ale religiei locale, după reguli moștenite din strămoși, fără să fi avut nevoie nici el, nici vreun altul din predecesorii săi, să recurgă la învățăturile lui Pitagora și nici la influențele egiptene total străine credințelor geto-dace. În ierarhia societății geto-dace lui îi revenea un loc normal, pe care, chiar după cum lasă a înțelege Strabon, totdeauna îl deținuse cineva. Un ecou al părerii autorilor greci despre Deceneu, provenind probabil de la Dion Chrysostomos din sec. I e.n., se regăsește la Iordanes, un episcop creștin din sec. VI, de origine ostrogot din Italia, care dotat cu o mare erudiție, dar lipsit de simț critic și pornind de la o confuzie grosolană între numele „geți“ și „goți“, a adunat o seamă de știri mai vechi despre geți, (fie că doar le-a rezumat după Cassiodorus, fie că le-a adunat el), într-o lucrare latină intitulată *De rebus Geticis* („despre chestiunile getice“) sau mai scurt *Getica*, închipuindu-și că în acest fel împinge departe în trecut istoria propriului său neam gotic. Eroarea sa a fost însă binevenită pentru noi, fiindcă așa au fost salvate de la uitare unele informații despre geto-daci pe care nu le mai găsim în alți autori. Despre Burebista ne spune prea puțin, dar insistă mai mult asupra lui Deceneu. Reproducem începutul pasajului respectiv din *Getica* lui (XI, 67) : „Pe cînd domnea la «goți» (adică la geți) Burvîsta, a venit în «Goția» (= țara geților) Dicineus, pe timpul cînd la Roma luase locul de frunte Sylla (82—79 î.e.n.). Pe acest Dicineus primindu-l Burvîsta, i-a dat o putere aproape regală (*pene regia potestas*)“. După sfatul lui „goții (= geții) au prădat țările germanilor, pe care acum le dețin francii“. După o lungă frază despre puterea lui Caesar, care, deși cucerise lumea,

⁷ V. Pârvan. *Getica*. București, 1926, p. 151—164. Pentru sensul termenului *henoteism*, cf. *Dicționar enciclopedic român*, II, p. 677.

pe „goți“ n-a putut să-i subjuge, „cu toate deseale sale încercări“ (încercări pe care de fapt dictatorul roman nici nu apucase să le pună în practică), clericul ostrogot, vibrând de mindria iluziei sale etnice, insistă asupra autorității morale exercitate de Deceneu asupra „goților“, cărora le-ar fi împărtășit enciclopedice cunoștințe superioare, dar nu mai pomenește de Burebista.

Afirmația lui Iordanes despre expansiunea lui Burebista pînă spre izvoarele Dunării, unde pe vremea acestui episcop se întindea regatul francilor merovingieni, coincide în general cu afirmațiile lui Strabon citate mai sus despre „nimicirea“ celtilor danubieni (VII, 3, 11), dar mai ales cu un alt pasaj al geografului grec (VII, 5, 2), unde, tratîndu-se despre ținuturile iliro-pannonice dinspre Alpi, se reamintește că „o parte din acel teritoriu a fost pustiită de daci cu prilejul războiului lor împotriva *boiilor* și *tauriscilor*, neamuri celtice de sub conducerea lui Critasiros, dacii susținînd că acea țară ar fi a lor, cu toate că e despărțită de ei prin riul Patisos⁸, care curge din munți spre Dunăre pînă la Galații numiți scordisci“. Tauriscii locuiau în Alpii austrieci, în vechiul Noricum, dar exista și o populație celtă cu nume asemănător, *teuriscii*, pe care Ptolomeu (*Geogr.*, III, 8, 3) o menționează prin răsăritul Slovaciei și nord-vestul Daciei. Totuși din preciziunile lui Strabon apare clar că Burebista și-a extins operațiile asupra întregii Pannonii, unde locuiau boiile și că, prin urmare a trebuit să atingă și țările ocupate de tauriscii alpini, chiar dacă după aceea își va fi statornicit hotarele mai spre est. Fapt este că arheologia dovedește o răspîndire a civilizației geto-dace, în sec. I î.e.n., în părțile danubiene ale Pannoniei și în toată Slovacia pînă la Bratislava⁹.

Cu aceasta încheiem seria citatelor din Strabon privitoare la Burebista și trecem la al doilea izvor de bază despre domnia acestui rege: inscripția de la *Dionysopolis*. E vorba de un decret al acestei cetăți emis în anul 48 î.e.n. în cinstea lui Acornion, fiul lui Dionysios, care a bine-meritat recunoștința concetățenilor săi pentru servicii deosebite aduse în împrejurări pe care expunerea de motive din document le precizează. Inscripția, săpată în grecește pe o placă de marmură, a fost descoperită în orașul Balcic acum mai bine de șapte decenii și se păstrează la Muzeul arheologic din Sofia. E mutilată la început și pe marginea stîngă, așa că unele expresii lipsesc cu totul sau au rămas din ele grupuri de litere greu de completat. Totuși cea mai mare parte din cele 49 de rînduri care s-au păstrat sînt întregi și se citesc clar¹⁰. În traducere, conținutul lor este următorul :

⁸ Manuscrisele prin care s-a transmis opera lui Strabon conțin forma *Parisos* (Πάριος), ceea ce este o evidentă greșeală de copist în loc de *Patisos*, numele vechi al Tisei de azi (*Pathisus* la Pliniu cel Bătrîn, *Nat. hist.*, IV, 12, 80).

⁹ Cf. A. Točík, în „Archeologické rozhledy“, Praga, XI, 1959, nr. 6, p. 841—874.

¹⁰ Dintre diversele lucrări epigrafice în care s-a publicat textul original al inscripției, cea mai recentă este excelenta culegere a lui G. Mihailov, *Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae*, I, Sofia, 1956, p. 31—34, nr. 13. Dintre traducerile și comentariile românești cităm : V. Părvan, *Getica*, p. 78—81 ; G. G. Mateescu, în „Anuarul Institutului de Istorie națională din Cluj“, IV, 1926—1927, p. 323—336 ; G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clastici*, II, București, 1942, p. 172.

„[Acornion al lui Dionysios a condus o solie] pe cheltuiala sa [...], călătorind departe, împreună cu tovarășii săi de drum [.....] ; ajungând la *Argedava* (Ἀργέδανον) la tatăl [lui]”¹¹ și întâlnindu-l, a obținut în același timp de la el bunăvoință pentru oraș [...] și a delegat poporul [de tributul datorat]. Devenind apoi preot al Marelui Zeu, a săvârșit cu pietate procesiunile și jertfele, iar din carnea jertfelor a împărțit și cetățenilor. Ales preot al zeului Sarapis, tot așa a susținut cheltuielile după cuviință și cu tragere de inimă. Cum zeul eponim al orașului, Dionysos, nu mai avusese preot de mai mulți ani, iar el fiind aclamat de concetățeni, s-a consacrat acestei slujbe și, luând coroana zeului, pe vremea când Caius Antonius își stabilise aci cartierul de iarnă, a îndeplinit procesiunile și jertfele frumoase și măreț, iar carnea le-a dat-o cetățenilor din belșug. Și luând coroana Zeilor din Samothrace pe viață, a săvârșit procesiunile și jertfele pentru inițiații misterelor și pentru oraș. Iar mai de curind, devenind rege *Byrebistas* (Βυρεβίστας), cel dintii și cel mai mare dintre regii din *Tracia* (πρώτου καὶ μεγίστου γεγονότος ἐπὶ Θράκης βασιλέων) și stăpînind toată țara de dincolo de fluviu și pe cea de dincoace, a ajuns și la acesta în cea dintii și cea mai mare prietenie (ἐν τῇ πρώτῃ καὶ μεγίστῃ φιλίᾳ) și a obținut cele mai bune foloase pentru patria sa, vorbindu-i totdeauna și dîndu-i sfaturi în cele mai importante treburi și atrăgînd bunăvoința regelui pentru mîntuirea orașului. Iar în toate celelalte prilejuri s-a oferit fără crutare pentru îndeplinirea soliilor orașului și și-a asumat fără șovăire sarcini primejdioase ca să contribuie în tot felul la binele patriei sale. Și fiind el trimis ca sol de către regele *Byrebistas* (Βυρεβίστας) la imperatorul roman *Cnaeus Pompeius* fiul lui *Cnaeus* și întâlnindu-l pe acesta în Macedonia, pe la *Heraclea Lyncestis* (ἐν τοῖς περὶ Ἡράκλειαν τὴν ἐπὶ τοῦ Λύκου) a dus la capăt nu numai treburile regelui, cîştigînd buna dispoziție a romanilor față de rege, dar și pentru patria sa a negociat cu foarte frumoase rezultate. În deobște, în orice stare a împrejurărilor dăruindu-se cu trup și suflet, luîndu-și din ale vieții pentru a susține cheltuielile și invigorînd din averea sa unele din dregătoriile orașului, el arată cel mai mare zel pentru ridicarea patriei sale. Așadar, pentru ca și poporul să arate că cinstește pe bărbații cei buni și destoinici și care îi fac bine, Sfatul și Poporul hotărâsc ca să fie lăudat *Acornion* al lui *Dionysios* pentru acestea și să fie încununat la sărbătorile lui *Dionysos* cu o coroană de aur și onorat cu o statuie de bronz, apoi să mai fie încununat și pe viitor, în fiecare an la sărbătorile lui *Dionysos*, cu o coroană de aur și să i se dea pentru ridicarea statuii locul cel mai de vază din oraș“.

Acest text epigrafic, confirmînd aserțiunile lui *Strabon* despre amploarea prestigiului lui *Burebista*, ne oferă știri noi, extrem de prețioase, pe care nu le găsim în nici una din scrierile păstrate de la autorii antici. Astfel, sînt inedite relatările despre un predecesor al lui *Burebista*, despre o reședință a sa cu numele de *Argedava*, despre iernarea lui *C. Antonius* la *Dionysopolis*, despre negocierile lui *Burebista* cu *Pompeius* și despre înseși raporturile regelui get cu cetățile pontice. Despre

¹¹ Majoritatea cercetătorilor înclină să completeze lacuna de aci cu numele lui *Burebista*, dar cu un mare procent de nesiguranță. Totuși nici atitudinea total negativă a lui *H. Daicoviciu*, în „*Steaua*”, XIX, nr. 2, 1968, p. 83, față de o asemenea întregire nu este mai solid susținută.

expansiunea getică din timpul lui Burebista spre țărmul Mării Negre Strabon nu pomeniște nimic, probabil socotind-o, în calitatea sa de elen pontic, general cunoscută cititorilor săi și prea banală în raport cu expansiunea occidentală și meridională a geților, mult mai interesantă, fiindcă îngrijora în cel mai înalt grad însăși puterea romană. Pentru regele get însă, tocmai supremația asupra cetăților pontice era mai importantă, fiindcă dijmuirea activității lor economice îi asigura mari venituri. Această supremație este confirmată, în afară de decretul lui Acornion din Dionysopolis, prin inscripții din alte orașe grecești, precum și prin-o mărturie a lui Dion Chrysostomos.

O inscripție fragmentară din *Mesembria* (azi Nesebăr în Bulgaria) laudă pe niște comandanți militari din respectiva cetate pentru că s-au distins „conducînd oastea în războiul împotriva lui Byrebistas“ (ἐπὶ Βυρεβίσταν πολέμων)¹². Un decret de la *Histria* e dat în cinstea lui Aristagoras al lui Apaturios fiindcă acesta „îndeplinind multe solii pentru cetate, a dus tratative în interesul cetățenilor cu barbarii care stăpînesc țara și fluviul (Dunărea)“. De asemenea textul decretului vorbește de consecințele grele ale loviturilor primite de cetate din partea acelor „barbari“, al căror nume nu e precizat, precum nu e nici acela al conducătorului lor, dar care, avînd în vedere datarea inscripției în sec. I î.e.n. prin forma literelor, nu ar putea fi decît geții lui Burebista¹³. Aluzii similare pot fi bănuite și în alte inscripții, din Olbia, Apollonia, Tomis, dar cu un grad de certitudine mult mai scăzut.

În schimb, intrarea tuturor cetăților din „Pontul Stîng“ (coasta de vest a Mării Negre) sub dominația lui Burebista este clar atestată de menționatul Dion Chrysostomos, un retor grec din Prusa, în Bitinia, care, exilat de împăratul Domițian, a trăit cîtva timp în orașele pontice, în preajma geților, și se pare că a fost și oaspetele lui Decebal, scriind o carte despre „Istoria geților“, din nefericire pierdută. A ajuns pînă la noi doar o culegere de „Discursuri“, din care remarcăm un pasaj referitor la orașul Olbia sau Borysthenes de pe limanul Bugului (la Porutino nu departe de Nikolaiev, în R. S. S. Ucraina), unde autorul a călătorit prin anul 95 e.n. Povestind că acest oraș suferise adesea atacuri din partea „barbarilor“, el adaugă (XXXVI, 1) :

„Ultima și cea mai îndelungată cucerire s-a întîmplat nu mai departe decît acum o sută cincizeci de ani, cînd geții au luat și acest oraș, și celelalte orașe din Pontul Stîng, pînă la Apollonia“ (adică pînă la Sozopol lângă Burgas, în Bulgaria). Mai departe, vorbind de urmările nimicirii Olbiei de către geți, continuă „după ce fuseseră cuceriti, borystheniții (= olbienii) și-au reînființat orașul, cu ajutorul sciților pe cît mi se pare, aceștia avînd nevoie de negoțul și de navigația elenilor, căci elenii încetaseră de a mai veni cu corăbiile din moment ce orașul fusese distrus, deoarece nu aveau oameni de aceeași limbă care să-i primească, iar sciții nici nu țineau, nici nu se pricepeau să întocmească un tîrg după felul elenilor. O dovadă a decăderii este starea proastă a caselor reconstruite și restrîngerea orașului la o vatră mică“. Numele lui Bu-

¹² G. Mihailov, *op. cit.*, I, nr. 323.

¹³ W. Dittenberger, *Sylloge inscriptionum Graecarum*, ed. a 3-a, nr. 708. Cf. D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 123—136 : D. M. Pippidi, D. Berciu, *Din istoria Dobrogei, I*, București, 1965, p. 284—287.

rebista nu e pomenit în textul respectivului „Discurs“, dar cei o sută cincizeci de ani precizați, raportați la data cînd autorul a vizitat Olbia, ne duc în preajma anului 55 î.e.n., deci în epoca de apogeu a ilustrului rege get.

Revenind la inscripția lui Acornion de la Dionysopolis, trebuie să atragem atenția că întregirile de la începutul traducerii noastre, cuprinse între paranteze unghiulare, sînt mai mult sau mai puțin ipotetice. După menționarea Argedavei, apare sigur cuvîntul „tată“ (πατήρ). Că ar fi vorba de tatăl lui Burebista e numai o conjectură modernă, larg împărtășită, dar nu mai puțin supusă discuțiilor¹⁴. În cazul, foarte posibil, că va fi fost tatăl lui Burebista, se poate ca să mai fi domnit după el un alt predecesor al acestuia, eventual un unchi, conform normei moștenirii tronului în linie agnatică, obișnuită la traci, geto-daci etc.¹⁵. După această normă fiul urma direct tatălui numai în cazuri cu totul excepționale. Oricum ar fi fost, este evident că nuanța expresiei „și la acesta“ (καὶ πρὸς τοῦτον) privind prietenia găsită de Acornion la Burebista, arată că e vorba de una și aceeași dinastie getică. Mai puțin asigurată este completarea a ceea ce a obținut Acornion de la acest tată regal. Desigur „bunăvoință“, dar trebuie să fi fost și altceva mai efectiv, ce ne scapă cu desăvîrșire. De asemenea nu știm de ce sarcină anume va fi fost „dezlegat poporul dionysopolitan [ἀπέλυσεν τὸν δῆμον] De cheltuielile soliei prin filotimia lui Acornion? Dar ar fi o repetiție inutilă fiindcă s-a spus, la începutul frazei respective că acesta a plecat pe cheltuielă proprie (τοῖς ἰδίοις δαπανήμασι). De tribut prin bunăvoința regelui? Am completat în acest mod, dar trebuie să accentuăm că e vorba numai de o conjectură, căci, oricum, este senzațional, deși foarte posibil, ca predecesorul lui Burebista să fi avut încă de pe atunci drept de tribut asupra uneia din cetățile pontice și să fi preferat a-și atrage devotata ei recunoștință renunțînd cu mîrînimie la acest drept¹⁶.

Fapt este că Dionysopolis avea multă nevoie de asemenea milostiviri. Starea ei economică trebuie să fi fost foarte precară, ținînd seama de împrejurările grele prin care trecea pe atunci ca toate orașele pontice, mereu amenințată de atacuri de pe uscat și de pirați, mereu cu grija de a-și căuta protectori, cu atît mai pretențioși cu cît erau mai puternici. Acornion, pentru a merita onorurile acordate de concetățenii săi, aproape se ruinează în cheltuieli. Este impresionantă insistența cu care, în mod repetat, se laudă generozitatea lui de a fi împărțit concetățenilor carnea jertfelor religioase, în cantități mari. Se vede că pentru cei mai mulți dintre dionysopolitani acest aliment devenise foarte rar. Iar menționarea

¹⁴ Cf. H. Daicoviciu, *loc. cit.*

¹⁵ Pentru traci și macedoneni cf. lucrările noastre *Prioritatea agnațiilor la succesiunea tronului în Macedonia și Tracia*, în vol. *În Memoria lui Vasile Părvan*, București, 1934, p. 313—323, și *La succession des rois odryses*, în „Istros“, I, 1934, fasc. 2, p. 230—248, iar pentru geto-daci C. Daicoviciu, *L'État et la culture des Daces*, în vol. *Nouvelles études d'histoire*, I, București, 1955, p. 137; idem, în „Studii și cercetări de istorie veche“, VI, 1955, 1—2, p. 57.

¹⁶ Cu vreo două secole mai înainte o inscripție din Histria arată cum un rege numit *Zalmodegikos*, foarte probabil tot get, renunță, în urma unor tratative, la veniturile pe care i le aducea tributul impus acestei cetăți pontice; cf. D. M. Pippidi, în *Dir. istoria Dobrogei*, I, p. 225—227; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1967 (ed. a 2-a), p. 166—185.

iernării armatei romane a lui C. Antonius Hybrida la Dionysopolis n-are alt rost decât să sublinieze valoarea gestului lui Acornion de a-și fi asumat costisitoare sarcină a preoției dionysiace tocmai în vremea cumplitei pauperizări pe care trebuie să fi adus-o cetății pacostea găzduirii acelei armate și lăcomia verosului ei comandant, prea bine cunoscut pentru procesele de abuzuri cărora avea să le facă față ulterior la Roma¹⁷. Prin excesivele sale stoarceri de bani acest proconsul provocase revolta cetăților din Pontul Stîng, intrate sub oblăduirea romană în anul 72 î.e.n. Acum, în iarna anului 62, venind la fața locului pentru a le pedepsi, se instalase la Dionysopolis, urmînd ca în primăvara următoare să intre în acțiune. Dar lucrurile s-au sfîrșit rău pentru el, fiindcă, bătut lîngă Histria de milițiile elenilor și de contingentele geților și ale bastarnilor¹⁸, a trebuit să părăsească Dobrogea în chip rușinos, lăsînd cîmp liber acțiunilor pontice ale lui Burebista, care abia de acum înainte avea să intre în scenă. Pomenind despre predecesorul lui Burebista ca rege al geților înainte de anul 62 și despre domnia lui Burebista însuși numai după acest an, inscripția lui Acornion, care expune faptele ca de obicei, în ordine cronologică, exclude definitiv mărturia lui Iordanes că această domnie ar fi început încă din 82 î.e.n. (o dată cu dictatura lui Sylla la Roma). La Iordanes, această dată trebuie să se refere numai la apariția lui Deceneu ca preot al geților și doar printr-o greșită exprimare s-a lăsat a se înțelege că ar fi vorba și de Burebista.

Un eveniment de o mare însemnătate pe care ni-l relevă documentul epigrafic din Dionysopolis este intervenția lui Burebista în conflictul dintre Caesar și Pompeius, complet trecută sub tăcere în alte izvoare. Căci nu poate fi nici o îndoială că obiectul tratativelor duse de Acornion cu Pompeius fusese această intervenție, Burebista oferindu-se să trimită trupe împotriva lui Caesar, în schimbul unor avantaje, printre care avem dreptul să bănuim în primul rînd respectarea cuceririlor getice din Pontul Stîng de către Pompeius. Victoria definitivă a acestuia în acel moment părea certă. Se afla în Macedonia, la Heraclea Lyncestis, prin luna iunie a anului 48 î.e.n., în plină desfășurare a războiului, după succesul său de lîngă Dyrrhachium. Trupele sale biruitoare, mult superioare celor cesariene ca număr, subsistență și perspective, îl proclamasera *imperator* (αὐτοκράτωρ), titlu pe care inscripția de la Dionysopolis îl menționează. Știm că, plin de o prematură încredere, el anunțase tuturor regilor vecini această primă izbîndă, desigur sugerîndu-le să i se alăture (Caesar, *Războaiele civile*, III, 72 ; Appianus, *Răz. civ.*, II, 63). Acum Burebista răspundea acestei sugestii cu toată convingerea. N-avea decât de cîștigat contribuind la adîncirea dezbinării lăuntrice a puterii romane și luînd partea beligerantului care se sprijinea pe Orientul elenistic (străveche țintă a orientării economice și spirituale a daco-geților), împotriva aceluia care reprezenta Occidentul, baza autentică a lumii romane, dușmană hotărîtă a năzuințelor daco-getice. La fel vor proceda urmașii săi în războaiele civile ulterioare, alîindu-se împotriva lui Octavian mai întîi cu ucigașii lui Caesar, apoi cu Marcus Antonius. Dar acum evenimentele aveau să se precipite în mod surprinzător, ra-

¹⁷ Cf. J. Carcopino, *César*, Paris, 1936 (în *Histoire générale* de G. Glotz), p. 683—684.

¹⁸ Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 77—79.

portul de forțe dintre cei doi adversari romani fiind curînd și în mod decisiv răsturnat prin victoria lui Caesar la Pharsalos, unde armata lui Pompeius a fost zdrobită înainte ca să fi putut primi ajutorul getic. Faptul că inscripția lui Acornion nu face nici o aluzie la acest dez-nodămînt și că menține celui învins titlul de ἀντοκράτωρ este o dovadă că datează chiar din vara anului 48 î.e.n., fiind scrisă imediat după întoarcerea solului dionysopolitan de la Heraclea Lyncestis și înainte de 9 august, ziua bătăliei de la Pharsalos, în orice caz înainte ca știrea înfrîngerii lui Antonius să fi ajuns în cetatea pontică.

Caesar putea să se felițească că trupele sale n-au avut de luptat cu forțele getilor, oțelite prin disciplină și fanatism. Dar nu e mai puțin adevărat că amenințarea uriașei puteri făurite de Burebista continua să obsedeze opinia publică din Roma. Vedem răsunînd ecouri ale acestei stări de spirit în scrierile ulterioare despre acele evenimente. De pildă Lucanus (contemporan cu Neron), în poemul său *Pharsalia*, îl pune la un moment pe un roman să declare că preferă un război civil chiar celor mai mari calamități externe, dînd ca exemplu eventualitatea unor atacuri din partea dacilor și a getilor (II, 52—54); într-un loc (II, 295—297) îl face pe Cato să exclame: „feriți-ne, zei cerești, ca, printr-un dezastru care i-ar pune în mișcare pe daci și pe geți, Roma să cadă, iar eu să mai rămîn teafăr”, iar spre sfîrșit (III, 93—95) un personaj spune „zeii ne-au ferit: pe tărîmurile Latiumului n-a pătruns furia rășăritului și nici n-a năvălit sarmatul cel sprinten împreună cu pannonii și cu dacia și geții”.

De fapt, după victoria sa în războaiele civile ceea ce îl preocupa în primul rînd pe Caesar era problema getică. Pregătise o mare expediție împotriva lui Burebista, trupele necesare, cuprinzînd un efectiv de 16 legiuni și 10 000 de călăreți, erau concentrate în Macedonia și el tocmai era gata să plece din Roma pentru a se pune în fruntea lor, cînd a fost asasinat de adversarii săi la 15 martie din anul 44 î.e.n. Despre proiectul său pomenesc Strabon în pasajele pe care le-am văzut mai sus și îl confirmă nenumărați alți autori, ca Titu Liviu, Velleius Paterculus, Suetoniu, Plutarh, Appian. Ultimul, cel mai explicit, spune în cartea sa „Războaiele civile” (II, 110): „Caesar se gîndea la o mare expediție împotriva getilor și a parților; intenționa să-i atace întîi pe geții vecini, un neam cu o viață aspră și iubitori de război”. Apoi, după ce vorbește de uciderea dictatorului roman și de intrigile care au urmat, — Senatul urmînd ca armata pregătită de Caesar să fie îndrumată spre Siria împotriva parților sub comanda lui Dolabella, spre a fi luată din mina lui Marcus Antonius —, Appian povestește următorul episod, caracteristic pentru atmosfera momentului, apăsată de amenințarea getică (III, 25): „Deodată se răspîndi vestea că geții, care aflaseră de moartea lui Caesar, ar fi năvălit pentru a prăda Macedonia, iar Marcus Antonius ceru Senatului comanda armatei pentru a-i respinge pe geți, fiindcă împotriva getilor o pregătise Caesar mai întîi, și în al doilea rînd împotriva Parției, iar Parția era deocamdată liniștită. Senatul suspectă însă zvonul și trimise delegați la fața locului, ca să cerceteze. Aceștia, întorcîndu-se, spuseră că n-au văzut geți în Macedonia, dar adăugînd, fie că era adevărat, fie că așa îi povătuise Antonius, că exista totuși teama ca geții să nu se năpustească asupra Macedoniei dacă

armata ar fi pornită în altă parte". Acest motiv păru atît de firesc și de întemeiat încît Marcus Antonius obținu armata dorită, pe care însă n-o duse spre Dunăre cum pretextase, ci în Italia, pentru scopurile sale personale.

Am expus pînă aici tot ce s-a păstrat scris din antichitate despre Burebista. Reprezintă destul pentru a lua cunoștință de considerabila sa poziție în conjunctura istorică a epocii, de întinderea vastă a cîmpului său de acțiune, de impunătoarele forțe de care dispunea, de suverana sa autoritate, de capacitatea sa extraordinară de a conduce și a organiza. E prea puțin însă pentru a răspunde unor numeroase probleme pe care aceste pasionante constatări le ridică la tot pasul. Am vrea să știm ceva despre caracterul său, despre familia sa, despre gradul său de cultură, despre țelurile politicii sale, despre locul său de origine, despre felul cum s-a ridicat, cum a izbutit să-i unească atît de repede pe geto-daci sub conducerea sa, cum i-a învins pe celți, în ce ordine și-a desfășurat cuceririle, în ce raporturi se afla cu vecinii săi din nord și răsărit, cum s-a produs căderea sa, ce consecințe a lăsat domnia sa asupra evoluției ulterioare a lumii geto-dace. La toate aceste întrebări și la multe altele, izvoarele scrise care se cunosc pînă acum nu dau nici un răspuns. Nu-i rămîne istoricului decît să le solicite slova cît mai insistent, pentru a scoate cît mai mult din înțelesurile care mai pot exista ascunse printre rînduri, servindu-se în acest scop de o metodă critică strictă, cu ajutorul căreia să urmărească deopotrivă concordanța reciprocă a diferitelor știri din autori și inscripții, încadrarea lor în sensul general al evenimentelor din acel timp și corespondența lor cu rezultatele cercetărilor arheologice.

Cu deosebire arheologia, prin caracterul concret și direct al rezultatelor sale și prin extinderea continuă a cîmpului său de cercetare, îndreptățește și aci, ca în toate problemele istorice, cele mai temeinice speranțe. Nu e vorba numai de eventualitatea descoperirii unor noi inscripții despre faptele și persoana lui Burebista, care sînt mereu de așteptat de la săpăturile arheologice, ci mai ales de îmbogățirea și adîncirea cunoștințelor despre cultura geto-dacă din acel timp, despre gradul ei de dezvoltare, despre condițiile economice, sociale, geografice ale formării și evoluției ei, despre sensul răspîndirii formelor ei specifice de la punctul de origine pînă la acoperirea întregii arii stăpînite de neamul geto-dac.

De la Vasile Pârvan, care cel dintîi a căutat să reconstituie această cultură, scriind monumentală *Getica*, cercetările sistematice pe teren cu privire la cultura geto-dacă n-au încetat nici un moment de a-și lărgi orizontul, de a-și perfecționa metodele, de a aduce rezultate din ce în ce mai numeroase și mai concludente, mai cu seamă în anii regimului nostru de democrație socialistă cînd aceste cercetări s-au intensificat în proporții considerabile, bucurîndu-se din partea autorităților de stat și de partid de un sprijin moral și material în proporții care mai înainte n-ar fi putut fi nici măcar imaginate. Azi avem identificate pe harta patriei noastre sute de puncte arheologice referitoare la epoca geto-dacă, dintre care multe stăruitor cercetate, ca Piscul Crăsanilor, Tinosul, Zimnicea, Popești, Cetățeni în Muntenia; Celei-Sucidava, Polovragi,

în Oltenia : Poiana-*Piroboridava*, Bărboși, Calu, Bitca Doamnei, Bradu, Stîncești, Moșna în Moldova : Satu Nou, Murighiol, Cernavoda în Dobrogea ; *Pecica-Ziridava* în Crișana, Medieșul Aurit în Maramureș, și ca importante cetăți din Transilvania : Grădiștea Muncelului (celebra *Sarmizegetusa Regia*), Costești, Blidaru, Piatra Roșie, Bănița, Tilișca, Piatra Craivii, care sînt special reprezentative pentru avîntul statului dac din munți în epoca lui Decebal.

În legătură cu domnia lui Burebista, rezultatele cercetărilor arheologice au prilejuit pînă acum o serie de lămuriri importante. Mai întîi au confirmat expansiunea geto-dacă pe întinsele teritorii ocupate de acest rege, formele culturii geto-dace din vremea sa constatîndu-se uniform nu numai pe pămîntul de azi al României, dar și în Slovacia, în Pannonia, în Moesia, în răsăritul sarmatic. În Slovacia și în Pannonia s-a observat că aceste forme nu apar decît spre jumătatea secolului I î.e.n., exact cînd au trecut pe acolo armatele lui Burebista, și că se suprapun formelor caracteristice ale culturii Latene reprezentate de populațiile celtice pe care le-a supus regele get. Precum am arătat mai sus, răs-pîndirea formelor geto-dace spre vest, limitată la meridianul Bratislavei și marcînd spațiul statornic ocupat de geto-daci, e mai restrînsă decît aria operațiilor războinice ale lui Burebista, pe care izvoarele scrise le arată extinzîndu-se pînă în Alpii tauriscilor și pînă la cursul superior al Dunării. Un alt exemplu de confirmare arheologică a știrilor scrise este constatarea că zona sacră din interiorul cetății Histria a suferit distrugerii radicale tocmai în epoca atacurilor lui Burebista la care face aluzie decretul lui Aristagoras, menționat aci mai sus, că deci cetatea a opus rezistență armată, a fost luată cu asalt și pustiită ca și Olbia și a fost ocupată de o garnizoană getică. Printre ruinele templelor din acea zonă, nereconstituite ulterior, s-a găsit destul de multă ceramică specific getică, dovadă că trupele învingătoare au sălășluit vreme îndelungată înăuntrul cetății¹⁹. O inscripție histriană din acel timp, recent publicată, vorbind despre „a doua întemeiere a cetății“, a fost interpretată ca referîndu-se la o refacere după distrugerea suferită sub Burebista²⁰.

Studiul descoperirilor arheologice dovedește că în epoca lui Burebista cultura geto-dacă a înregistrat nu numai o mare expansiune în spațiu, dar și un puternic avînt calitativ. Această cultură, pornind de la formele primei epoci a fierului și pronunțîndu-și unele caractere specifice încă din secolul VI î.e.n., și-a accelerat ritmul de dezvoltare mai ales începînd din secolul III î.e.n., sub stimulentele raporturilor economice din ce în ce mai asidue cu orașele elene din Pontul Stîng și al legăturilor etnice și politice cu tracii din sudul Dunării care, înconjurați aproape din toate părțile de principalele focare ale elenismului, s-au ridicat mai devreme decît geto-dacii pe treptele progresului.

Rolul factorului elenic în intensificarea progreselor realizate de geto-daci e de o mare importanță pentru a fixa regiunea unde s-au manifestat mai întîi aceste progrese și de unde apoi s-au răs-pîndit pe

¹⁹ Despre data distrugerii acelor temple, coincidînd cu atacul lui Burebista, D. M. Pippidi, în *Din istoria Dobrogei*, I, p. 285—287.

²⁰ D. M. Pippidi, „Studii clasice“, IX, 1967, p. 153—166 ; idem, *Contribuții la istoria veche a României*, ed. a 2-a, p. 534—546.

tot spațiul triburilor geto-dace. Această regiune nu poate fi căutată decât în sudul și răsăritul Daciei, cu deosebire în Cîmpia Română și în Moldova de Jos. Axa principală a legăturilor economice cu orașele pontice era Dunărea. Era firesc ca, în activitatea lor negustorească, aducînd pe corăbii produsele superioare ale civilizației lor pentru a le schimba cu bogățiile locale (grîne, piei, lînă, brinzeturi, miere și adesea sclavi), grecii să fi venit în contact mai întîi cu geții de pe malurile acestui fluviu și prin ei, să-și fi răspîndit mărfurile mai departe, pe văile numeroaselor riuri ce străbat Muntenia și Moldova în sensurile cele mai prielnice unei circulații spre Carpați. Și tot atît de firesc era ca geții din șes să fi beneficiat mai devreme și mai intens decât frații lor daci din munți de progresele generate de acest contact.

Fapt este că așezările getice dinspre Dunărea de Jos care au făcut pînă acum obiectul unor săpături sistematice prezintă, în raport cu toate așezările din lumea geto-dacă, cele mai vechi și mai numeroase dovezi ale penetrației grecești, ale asimilării active a influențelor elenice de către populația locală, ale creșterii mijloacelor de producție, ale producției locale de mărfuri, ale dezvoltării și schimburilor intertribale. Inevitabil, aci au trebuit să apară pentru prima oară și consecințele sociale ale acestor progrese economice, ca proprietatea individuală asupra bunurilor mobile tinzînd și spre aceea asupra pămîntului, diviziunea socială a muncii prin apariția de categorii speciale de meșteșugari și negustori, munca prin sclavi, adîncirea diferențelor între clase, necesitatea organizării de uniuni tribale întinse în forme durabile, tendința democrației militare de a face loc statului.

Nu e de mirare că între cele două principale nuclee politice pe care le înregistrează istoria neamului geto-dac, aceea a dacilor din Carpați și aceea a geților de la Dunăre, ultima apare pe scena istoriei cu cel puțin patru secole înaintea celeilalte. Geții de la Dunărea de Jos, din Dobrogea, sînt aceia care s-au opus, singurii din toată Tracia, marii armate persane a lui Darius, cu prilejul expediției acestuia împotriva sciților prin anul 512 î.e.n. Dacă au cutezat s-o facă, nu poate fi numai din cauza forței lor morale lăudate de Herodot (IV, 93), ci pentru că aveau conștiința numărului lor, sporit prin solidaritatea cu triburile din stînga fluviului. Vedem aceste triburi, în secolele următoare, unite în acea formație impunătoare care, sub conducerea unui anonim *rex Histrianorum* („regele dunărenilor“), la anul 339 î.e.n., se împotrivesc cu eficacitate sciților lui Ateas, pentru ca numai patru ani mai tîrziu, sub un urmaș tot anonim al acestui conducător, să i se opună lui Alexandru Macedon, prin șesurile Teleormanului ori ale Romanaiilor, iar în anul 326 î.e.n., pe cînd Alexandru se afla în fundul Asiei, să-i producă generalului lăsat de acesta în Tracia, Zopyrion, o înfrîngere dezastruoasă la nord de gurile Dunării. Aceeași uniune de triburi, prin anii 300 și 292 î.e.n., sub conducerea abilului Dromichete, a obținut răsunătoare succese împotriva lui Lisimah, regele elenistic al Traciei. În cursul secolelor III—II î.e.n., această formațiune a continuat a se întări și a se dezvolta, mereu în legătură cu cetățile elene de la Marea Neagră, pentru ca în secolul I î.e.n. s-o vedem intervenind împotriva primelor afirmări ale puterii romane în Pontul Stîng, mai întîi în alianță cu Mitridate, apoi ca parte din marea putere politică a lui Burebista. În același in-

terval multiseclar, dacii din munți au fost absenți de pe scena istoriei pînă în preajma anului 200 î.e.n., cînd sînt pomeniți pentru prima dată în știrile înregistrate de Pompeius Trogus (și transmise prin Iustinus) despre luptele regelui dac Oroles cu bastarnii (XXXII, 3, 16) și apoi despre formarea unei puteri dace sub regele Rubobostes (Prolog XXXII), desigur șeful unei noi uniuni de triburi din Transilvania, pe la începutul secolului II î.e.n.²¹ Istoricul roman îi menționează pe daci ca pe o noutate despre care nici un autor elenic nu avusese știre mai înainte, ținînd să explice că sînt bune rude cu cunoscuții geți (*suboles Getarum*).

Cînd a apărut Burebista, în lumea geto-dacă existau atît vechea uniune de triburi a geților de la Dunărea de Jos, cît și aceea mai recentă a dacilor din Transilvania. Cum stăpînirea sa nu se formase prin cucerirea pe rînd a unei puzderii de triburi separate, căci în acest caz nu s-ar fi putut realiza atît de repede, ci din unirea unor formațiuni politice mai întinse, deja constituite, anume a celor patru părți în care această stăpînire avea să se desfacă după moartea sa, precum spune Strabon, rezultă că trebuie să contăm cu încă două uniuni de triburi, ale căror numiri și situații geografice ne rămîn cu totul necunoscute. Cel mult putem să presupunem că ar fi vorba de triburile din Maramureș și Slovacia de o parte, de cele din Galiția și Moldova de Sus de alta, incluzînd probabil și populații de alt neam, ca bastarnii de pildă, care, după primele ciocniri cu Oroles, ajunseseră la un echilibru cu geto-dacii și chiar la o strînsă colaborare, constant manifestată în secolele II—I î.e.n. împotriva romanilor.

Căreia din cele patru uniuni de triburi îi aparținuse Burebista la origine? Cele două presupuse formații anonime din nord se exclud din discuție din capul locului, din cauza caracterului lor periferic și a lipsei de importanță istorică pînă atunci. Rămîn uniunea *geților* și cea a *dacilor*. Sub impresia poziției centrale a acesteia din urmă, în coroana de munți a Transilvaniei (*corona montium*, cum spune Iordanes), miez al unității naturale a pămîntului Daciei, și sub covîrșitorul sentiment de măreție pe care îl impun soliditatea statului dac din vremea lui Decebal și epica sa rezistență împotriva cuceririi romane, se tinde a se vedea în Burebista un strămoș direct al acestuia²² și, în măsura în care se pune problema, să i se atribuie ca ținut de baștină munții Sarmizegetusei. Totuși susținerea acestei păreri e departe de a fi ușoară. Mai mult,

²¹ Multă vreme s-a crezut că numele *Rubobostes*, păstrat în toate manuscrisele rezumatului lui Iustinus, ar reprezenta o transcriere greșită în loc de *Burobostes*, luat drept o variantă a numelui lui Burebista, ceea ce totuși nu corespundea contextului respectiv, referitor la începutul secolului II î.e.n. *Rubobostes* a fost un real rege dac, anterior cu mai mult de un secol getului Burebista; cf. C. Daicoviciu, „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 50—51.

²² C. Daicoviciu, *loc. cit.*, p. 56—59; idem, în *Istoria României*, I, p. 294—295; H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, București, 1968, p. 124—130. Din textul păstrat de Iordanes (probabil inspirat din opera pierdută a lui Dion Chrysostomos) nu reiese de loc că dinastia dacă terminată cu Decebal ar fi purces direct de la Burebista, ci cel mult s-ar putea deduce, eventual, o continuitate de la Deceneu. Dar același text (*Get.*, 11) precizează că acest colaborator religios al lui Burebista nu era get, ci venise la geți din altă parte. Va fi fost dac din munți, profetul unui sanctuar anterior lui Burebista, pe care acesta reușise să și-l ia ca tovarăș în vederea marii acțiuni de unificare pe care o pregătea? N-ar fi decît în logica normală a lucrurilor.

dacă ne liberăm de obsesia centrului geometric al Daciei, care nu e de loc necesar să fie centrul ei economic, politic, cultural — și istoria a dovedit-o în epoci mai noi prin însăși poziția capitalei noastre de azi —, dacă ținem seama că impresionantele cetăți dace din Transilvania sînt în majoritate mai noi decît Burebista, iar cea mai veche dintre ele, Sarmizegetusa Regia, nu poate fi urcată înapoi în timp mult mai sus decît vremea lui, și, dacă, în sfîrșit, nu pierdem din vedere individualitatea regională a fiecăreia din cele două uniuni, getă și dacă, și renunțăm la a vedea în geți și daci un amalgam indistinct politic, nu mai rămîne nici un argument valabil în favoarea originii dace a adversarului lui Caesar.

Dimpotrivă, totul concordă în a postula ca patrie a sa aria uniunii de triburi *getice* din șesurile Dunării de Jos. Burebista n-ar fi izbutit să îndeplinească atît de punctual marile sale fapte dacă n-ar fi fost exponentul unor condiții care nu numai le favorizau, dar i le impuneau. Or asemenea condiții nu existau atunci în Dacia nicăieri atît de îndelung pregătite și atît de coapte ca în răsăritul getic, a cărui evoluție istorică atinsese momentul cînd nu mai era așteptată decît destoinicia unui mare organizator pentru ca formația politică a geților să devină baza unificării întregului neam geto-dac.

Pe de altă parte, tendința de unitate era în atmosfera generală a timpului. Expansiunea lui Mitridate în jurul Pontului Euxin și aceea a lui Ariovist în vestul germano-celtic o dovedesc. Era singura cale pentru a face față primejdiei romane, care îngrijora toate popoarele. Numai sub impulsul acestei grave amenințări a putut Burebista să-i convingă atît de repede pe toți geto-dacii a-i accepta conducerea, ceea ce ar fi obținut mult mai greu numai prin forța armelor. În schimb, cu atît mai irezistibil a întrebuițat această forță în fruntea tuturor geto-dacilor după realizarea unirii, zdrobind pe dușmanii externi ai fiecăreia din părțile unite care, singure, mai înainte, nu putuseră s-o facă. Așa a ajuns getul de la Dunărea de Jos pînă la Alpi, pînă la Balcani, pînă la Olbia.

Pentru a se contesta originea getică a lui Burebista ar fi nevoie nu numai să se forțeze înțelesul aserțiunilor din izvoarele scrise, dar chiar să se nege în mod nejustificat valoarea mărturiilor clare pe care le aduc. Astfel, în ciuda unor încercări schițate în acest sens²³, nu poate fi în mod logic înlăturată sublinierea lui Strabon care ține să-l prezinte pe Burebista καὶνῆρ Γέρης „bărbat get“. Această expresie precisă sigur ar fi sunat altfel dacă respectiva personalitate ar fi provenit din munții dacilor. După cum am văzut, geograful antic cunoaște bine deosebirea dintre geți și daci, definind-o exact și ținînd-o în seamă consecvent²⁴.

²³ Este ceea ce fac C. Daicoviciu și, cu o neobosită insistență, H. Daicoviciu, în diferitele lor lucrări, mai ales în seria de note fugare pe care ambii le publică periodic în „Steaua“. Critica lor față de ideea originii getice extracarpătice a lui Burebista se reduce la negarea faptelor care o impun, fără nici un fel de argumentare reală a originii dace ardeleni, pe care nici o indicație documentară n-o sprijină și pe care cei doi cercetători clujeni de vîrste diferite o susțin ca pe o dogmă religioasă, cu atît mai aprig verbal, cu cît dovezile concrete le lipsesc cu desăvîrșire.

²⁴ Am văzut, aci mai sus, în textele citate din Lucanus cu privire la războiul civil dintre Caesar și Pompeius, cît de net se face această distincție, chiar la mijlocul secolului I e.n.

De altfel și celelalte izvoare mai sus citate fac tot timpul această distincție, inclusiv cele romane, care doar mai târziu vor generaliza numele dacilor trecându-l și asupra geților. Cu prilejul victoriei sale împotriva tracilor din Balcani și a geților din Dobrogea din anii 29—28 î.e.n., după moartea lui Burebista, proconsulul roman M. Licinius Crassus va căpăta triumful nu împotriva „dacilor”, ci *ex Thraecia et Geteis*, așa cum scrie în „Fastele triumfale” păstrate până azi²⁵. Abia în testamentul lui August (*Res gestae Divi Augusti*)²⁶, scris în anul 13 e.n., vom vedea pentru prima oară dispărind numele geților sub acela al dacilor. Dar la acea dată uniunea de triburi getice de la Dunărea de Jos, ca unitate politică, încetase să mai existe. Iar dacă la autorii greci din epocile ulterioare se va întâlni uneori (destul de rar) procedeu invers, de a extinde asupra dacilor numele geților, va fi numai în virtutea unei tradiții livrești, sensul deosebirii regionale dintre cele două ramuri ale aceleiași neam fiind de mult pierdut. Nu tot așa stăteau lucrurile, însă, pe vremea lui Burebista, când o atare generalizare abstractă ar fi apărut ca o confuzie contrazisă de realități prea evidente. Cine era numit get pe atunci, sigur nu putea fi dac.

Pe de altă parte, inscripția lui Acornion de la Dionysopolis, document direct, reflectând noțiuni curente din acel timp, arată că Burebista devenise „cel dintîi și cel mai mare rege din Tracia”, ceea ce ar fi fost imposibil să se spună despre un rege dac din Transilvania, străin de Tracia balcanică, dar era foarte firesc pentru un conducător al geților de la Dunăre, care trăiau într-un strins contact cu triburile trace din sud încă de la începutul secolului V î.e.n., când acele triburi formaseră, sub dinastia odrîși, statul Traciei, extins pînă la gurile fluviului.

Un indiciu în plus în favoarea originii getice a lui Burebista constă în știrea lui Strabon despre stîrpirea viilor, pe care acest rege, cu sprijinul autorității religioase a lui Deceneu o impusese supușilor săi din regiunea sa de baștină înainte de a fi pornit la opera de unificare și de cucerire. Or, pe cît e de firesc să acceptăm cultura intensă a viței de vie în Muntenia getică, al cărei climat e așa de favorabil pînă azi acestei plante de origine exotică, importată atunci nu de prea mult timp de la greci și de la tracii balcanici, pe atît de imposibil ar fi să ne-o închipuim crescînd în munții Sarmizegetusei și foarte greu am putea-o vedea introdusă chiar în ținuturile mai prielnice din interiorul Transilvaniei înainte de cucerirea romană. Că vinul se consuma în Cîmpia Română în cantități foarte mari se vede și din frecvența deosebită a amforelor, recipiente specifice pentru transportul acestui apreciat lichid, contrastînd cu absența lor în Transilvania. De sigur, trebuie să avem în vedere și dificultatea trecerii acestor vase peste munți și eventualitatea înlocuirii lor cu alte mijloace de transport²⁷, dar absența lor nu e mai puțin un indiciu de consum relativ mai redus. Iar apariția amforelor de fabricație getică, imitate după cele rhodiene, și foarte des întîlnite în stațiunile din centrul Munteniei tocmai în epoca lui Burebista, poate fi luată ca o

²⁵ C.I.L., I², 478 = *Inscr. It.*, XIII, 1, p. 87, fragm. XLI, 27.

²⁶ Totuși, după cum se vede și din opera lui Lucanus (*Phars.*, II, 54; 296; III, 95) și din mulți alți autori, distincția s-a făcut și ulterior, dar numai retrospectiv.

²⁷ Victoria Eftimie, în „Dacia”, N.S., III, 1959, p. 206, nota 44; R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 42.

dovadă a vinificației locale. Într-una din aceste stațiuni, la Popești, s-a găsit, pe o bucată de vălătuc ars, chiar urma imprimată a unei frunze de viță ²⁸.

De altfel, așezarea getică de la Popești (comuna Novaci-Vlașca, jud. Ilfov), situată nu departe de capitala actuală a României, pe un lung pînten al terasei de pe dreapta râului Argeș, prezintă o semnificație primordială pentru dezvoltarea culturii getice în vremea lui Burebista. Săpăturile executate acolo timp de mulți ani au dovedit că e vorba de un important centru economic și politic din secolele II—I î.e.n., scoțînd la iveală, între altele, resturile unei curți „princiare” foarte întinse (ocupînd peste 2 000 m²), cu încăperi numeroase și de destinații diferite, construite după un plan complicat reflectînd o influență elenistică, dar în tehnica rustică tradițională, cu lemn și vălătuci, piatra lipsînd cu totul în această regiune. În ce privește inventarul mobil al așezării, el conține, în afară de obiecte de import direct (ca amfore de Rhodos și de Cos, vase fine grecești, sticlărie, podoabe de metal, monede din Thasos, Dyrhachium și Apollonia, Odessos, Maroneia, Amisos, denari romani republicani), o mare proporție de elemente lucrate în atelierele locale după tehnica și formele elenistice, ca chiupuri mari (*pithoi*), boluri de tip delian cu decor în relief, amfore, țigle, unelte de fier, imitații de monede reproducînd prototipuri macedonene, giuvaeruri de bronz, de argint, de aur. Nici o altă localitate getică din același timp nu denotă o dezvoltare atît de înaintată a meșteșugurilor și a schimburilor de produse și nici o asimilare atît de profundă a influențelor meridionale. Așezarea de la Popești era, în aria getică, principalul centru de producție a chiupurilor de provizii (care nicăieri nu apar cu atîta frecvență), a bolurilor menționate, cu decor în relief, a amforelor de imitație, cu ștampile anepigrafice, și singurul în care țiglele se foloseau curent pentru acoperișurile locuințelor.

Primatul calitativ al acestei așezări și situația sa centrală în zona păduroasă de altă dată din mijlocul Cîmpiei Române, la un punct semnificativ de pe valea Argeșului, pînă unde mărfurile venite pe Dunăre puteau continua a fi transportate pe apă, cu ambarcații ușoare, pentru a fi duse mai departe în sus cu mijloace terestre, ne-au sugerat eventualitatea identificării sale cu *Argedava*, reședința predecesorului lui Burebista menționată în inscripția lui Acornion de la Dionysopolis. O serie de alte indicii concordă întru fundamentarea unei atare identificări ²⁹.

Valea Argeșului reprezintă, printre văile numeroșilor afluenți ai Dunării care udă șesul Munteniei, drumul economic cel mai important și cel mai frecventat. Străbătînd în diagonală Cîmpia Română de la sud-est spre nord-vest, acest drum făcea legătura cea mai dreaptă dintre Dunăre și principalele pasuri ale Carpaților, înlesnind legăturile triburilor getice, pe de o parte cu triburile dace din Transilvania, pe de alta cu cetățile grecești din Pontul Sîng, mai ales cu cele din sudul Dobrogei și de pe

²⁸ R. Vulpe, *op. cit.*, p. 31, după o informație inedită a lui D. V. Rosetti, care a făcut săpături în această așezare între anii 1936 și 1948. Informația a fost consemnată în materialul „Repertoriului arheologic” de la Institutul de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România, în curs de redactare.

²⁹ Am expus mai pe larg problema în contribuția noastră *Argedava*, din volumul *Omaghi lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 557—566.

litoralul Bulgariei actuale. Prelungind peste Dunăre direcția sa diagonală, pe căile de uscat ale Dobrogei meridionale, se ajungea la Dionysopolis, adică se făcea exact traiectul cel mai scurt pe care îl aveau de urmat, în sens invers, soliile conduse de neobositul Acornion, spre a ajunge la reședința regilor geți. Ideea de a căuta această reședință undeva pe valea Argeșului i s-a impus mai întâi lui Vasile Pârvan, care, precum arată în *Getica*, avea în vedere pe de o parte precăderea acordată de Burebista politicii sale pontice, necesitând o mai îndelungată ședere înspre Dunărea de Jos, pe de alta coincidența toponimică a *Argedavei* cu numele *Argeșului*, care, precum tot neuitatul învățat demonstrase în mod convingător, într-un studiu anterior³⁰, trebuia să se fi chemat cam la fel ca azi: *Argesis*, forma *Ordessos*, transmisă de Herodot ca nume al riului (IV, 48), prezentînd aspectul unei deformări eleno-scitice. Îmbrățișînd această idee în ce privește partea sa geografică, acad. C. Daicoviciu, mai de curînd, preconiza localizarea *Argedavei* undeva pe cursul superior al Argeșului, spre munte³¹, fără a preciza vreun punct. Dar în acea parte nu există nici o așezare getică destul de importantă pentru a conveni unei reședințe regale, nici chiar emporiul de la Cetățeni în defileul Dîmboviței necorespunzînd unui asemenea rol. Cu totul altfel se prezintă lucrurile pe cursul inferior al Argeșului, unde importanta așezare de la Popești întrunește condițiile cerute pentru o identificare cu respectiva localitate antică, nici un alt loc cunoscut pînă acum în aria getică neputîndu-le oferi cu aceeași concordanță și în același grad de probabilitate.

Bineînțeles, nu uităm că avem de-a face cu o ipoteză, care, oricît de puternic susținută de complexul împrejurărilor, nu este mai puțin lipsită de o dovadă peremptorie, pe care numai precizia unei mărturii scrise ar putea-o aduce. Pînă la producerea unei asemenea mărturii care poate fi sperată de la vreo întîmplătoare descoperire epigrafică pe viitor, dar pe care momentan nu putem conta, nu ne rămîne decît să constatăm că, în stadiul actual al informațiilor, așezarea de la Popești se prezintă ca punctul cel mai indicat pentru reședința predesorului lui Burebista, ținta primei călătorii a lui Acornion la geți, leagănul lui Burebista însuși.

O dată ajuns în fruntea tuturor geto-dacilor, primul gînd al lui Burebista a fost de a-și consolida puterea și de a face din marea sa formație teritorială realizată un stat unitar, organizat și durabil, după modelul monarhiilor elenistice, capabil să țină piept cu succes formidabilei puteri romane. Aceste năzuințe reies destul de limpede din

³⁰ V. Pârvan, *Nume de riuri daco-scitice*, București, 1923, p. 12—16; idem, *Getica*, p. 81.

³¹ C. Daicoviciu, *Țara lui Dromichaites*, în vol. omagial pentru *Kelemen Lajos*, Cluj, 1957, p. 181—182. Emendația „regele ordessenilor (βασιλεὺς τῶν Ὀρδессων) pe care C. Daicoviciu, în această lucrare o propune la titlul de „regele odrisilor“ (βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν), dat de Polibiul (fragm. 102) lui Dromichete, ca și completarea numelui mutilat *Sensii* (Σένσιοι) al unui trib menționat de Ptolemeu (*Geogr.*, III, 8, 3) în *Ordessenses* (Ὀρδессένσιοι), nu reprezintă, oricît de ingenioase, decît discutabile ipoteze, care în nici un caz nu pot constitui o dovadă în favoarea getismului autentic al formei *Ordessos* transmisă de Herodot pentru numele Argeșului, cum susține H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, p. 112—114 (respingînd fără alte argumente forma *Argesis* reconstituită de V. Pârvan), deoarece acele ipoteze au ele înseși nevoie să fie dovedite.

inscripția lui Acornion, unde abilul diplomat grec este arătat nu numai cu sarcina de reprezentant al politicii externe a regelui get, dar și cu titlul de „primul și cel mai mare amic” al acestuia, exprimat printr-o formulă curentă în protocolul de atunci al regilor elenistici. Consecvent cu asemenea tendințe centralizante, era natural ca Burebista să fi schimbat vechea sa capitală din șesurile getice cu alta, făurită din temelie de el, într-un loc anume ales, cu o poziție inexpugnabilă, retrasă, dar la o potrivită distanță de toate hotarele vastei lui stăpîniri. Acest loc a fost găsit în munții din sud-vestul Transilvaniei, în inima masivului Orăștiei. Acolo, la Grădiștea Muncelului, pe înălțimi care nu mai văzuseră așezări omenești înaintea lui, ci cel mult vreun loc de cult, a înființat *Sarmizegetusa*, refugiul suprem, mare cartier general al oastei sale, adăpost al averilor sale mereu în creștere, sanctuar religios al întregului neam geto-dac. *Argedava* din țara geților îl crease pe Burebista, el a creat *Sarmizegetusa* din țara dacilor. Numai așa se poate pune problema raportului dintre prioritatea getică de pînă atunci și prioritatea dacă ulterioară: ca o succesiune de hegemonii regionale determinată, prin forța lucrurilor, de însăși unificarea politică realizată de Burebista și favorizată de împrejurările de după moartea acestui rege, cînd uniunea geților din Cîmpia Română, slăbită prin dispersiunea forțelor sale, redusă în urma dezmembrării geto-dace de după Burebista, grav lovită prin instalarea imperiului roman la Dunărea de Jos, a intrat în penumbră, pentru a fi curînd radical suprimată de romani³², în vreme ce uniunea dacă din munți, moștenind formidabila *Sarmizegetusa*, a rămas să continue singură progresele culturii geto-dace și ale unui stat liber, înfruntînd glorios, timp de încă un secol și mai bine, puterea romană.

Nici un document scris nu vorbește de evenimentul transferării centrului lui Burebista. Cum însă, începuturile cetăților din munții Orăștiei se opresc pe la jumătatea secolului I î.e.n., cercetătorii, începînd cu V. Pârvan, sînt unanim de acord în a le atribui ipotetic marelui unificator get. Dar materialul arheologic descoperit în întinsele săpături de acolo nici nu conține vreun element sigur mai vechi³³, pentru a confirma încercările de a-l socoti pe Burebista originar chiar din acel loc și de a-i situa acolo și pe predecesorii săi cu însăși *Argedava*. Și nici nu poate fi vorba de un mare trafic economic la originile *Sarmizegetusei*, care, prin poziția sa dosnică înfundată în munți greu accesibili, ferită de marile drumuri, departe de terenuri agricole, dovedește că nu s-a născut decît din considerente politice și militare și că, dacă

³² Cf. articolele noastre din „Studii și cercetări de istorie veche”, VI, 1955, nr. 1—2, p. 263 și din „Dacia”, N. S., IV, 1960, p. 317—320.

³³ Obiectele citate de H. Daicoviciu, *Dacii*, ed. a 2-a, p. 102, ca dovezi de anterioritate a *Sarmizegetusei* în raport cu vremea lui Burebista, sînt departe de valoarea cronologică ce li se atribuie, căci ceramica neagră lustruită lucrată cu mîna durează, în toate stațiunile geto-dace, pînă în primii ani ai erei noastre, iar cea primitivă poroasă și mai mult, pînă în sec. IV e.n. Cît despre denarul roman emis în anul 80 î.e.n. după care ar fi fost imitat medalionul de lut din sanctuarul de la *Sarmizegetusa Regia* (cf. și I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1968, p. 51), nu dovedește nimic, fiind bine știut că denarii consulari, chiar mult mai vechi, au circulat în Dacia pînă la sfîrșitul secolului I e.n.

ulterior a fost populată, nu e din cauza unor condiții economice firești, ci numai ca efect al situației sale de reședință strategică a unui rege.

Cît despre încercarea lui Hadrian Daicoviciu de a identifica eventual reședința predecesorului lui Burebista, Argedava, cu o cetate-satelit din Munții Orăștiei ca aceea de la Costești, e o presupunere care nu se sprijină pe nimic. Mai întîi Argedava nu era o fortăreață accesorie, ci o capitală. Iar de Grădiștea Muncelului n-ar putea fi vorba nici măcar printr-o coniectură hazardată, fiindcă această cetate principală își avea numele ei de *Sarmizegetusa*. Pe linia tezei sale, tinărul și talentatul autor al recente cărți *Dacii* imaginează în decretul de la Dionysopolis și eventualitatea unui nume *[S]argedava*, în loc de *Argedava*, presupunînd că ar fi putut exista un *S* inițial în partea mutilată a inscripției. Iar acest nume, astfel făurit, ar aminti pe acela al riului *Sargetia*, sub albia căruia, după o anecdotă transmisă de Cassius Dio (LXVIII, 14), și-ar fi ascuns Decebal tezaurul și care ar fi de identificat cu Apa Grădiștii de la Grădiștea Muncelului și de la Costești³⁴. Presupunerca nu este numai foarte fragilă în sine, dar și total inutilă, fiindcă sint toate șansele ca un riu cu numele de *Sargetia* să nu fi existat în Dacia. Cassius Dio, care a scris pe la începutul secolului III e.n. despre fapte întîmplate în anul 106 și care știa că Traian capturase la Sarmizegetusa tezaurul lui Decebal (ceea ce se vede și pe Columna Traiană), a cedat ispitei pur literare de-a aplica acestui caz floricelele unei versiuni citite la istoricul anterior Diodor din Sicilia (sec. I î.e.n.), unde era vorba de regele Audo-leon din Paeonia (în nordul Macedoniei), care, cu prilejul unui război de pe la 300 î.e.n. și-ar fi îngropat comorile sub albia unui riu local numit *Sargentia* (cu *n*-). Motivul ascunderii de tezaur sub albiile riurilor este un loc comun în legendele multor popoare vechi și ca atare nu e de luat în seamă aici, dar un riu numit *Sargentia* a putut exista în Balcani, căci un loc cu nume asemănător, *Sergentzion*, este atestat în sudul Traciei³⁵. Cassius Dio, suprimîndu-i din nume doar pe *n* din mijloc, a mutat riul cu legendă cu tot, în preajma Sarmizegetusei, unde numai el îl menționează.

Cînd Burebista a căzut, reședința sa era la Sarmizegetusa. Strabon nu dă despre sfîrșitul lui altă precizie decît că „a fost răsturnat de niște răsculați“ (ἐφθη καταλυθείς ἐπαναστάντων αὐτῷ τινῶν). Nu vorbește de un asasinat, dar se înțelege că un conducător puternic ca Burebista n-ar fi putut fi înlăturat de pe tronul său într-un alt mod. Exemplul suprimării lui Caesar trebuie să-i fi inspirat și pe ucigașii săi daco-geți. Moartea sa s-a produs sigur după a rivalului său roman. Altmînteri, după dezmembrarea statului daco-getic, proiectul lui Caesar de a începe cu geții expediția sa orientală, mobilizînd împotriva lor forțe atât de mari ca cele concentrate în Macedonia cu puțin înainte de a fi omorît, n-ar mai fi avut rost. Și nici panica întretînută la Roma, imediat după moartea lui Caesar, de zvonurile despre o invazie getică în Macedonia,

³⁴ H. Daicoviciu, „Studii și cercetări de istorie veche“, XIII, 1962, nr. 1, p. 14; *Dacii*, ed. a 2-a, p. 116 (mai discret decît în ed. 1-a, București, 1965, p. 104–105); „Steaua“, XIX, 1968, nr. 2, p. 83.

³⁵ Cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 230. Pentru întreaga problemă a Sargeției daco, văzută însă în sens pozitiv, cf. S. Lambrino, în vol. *Inchinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 223–228.

atit de abil speculate de Marcus Antonius, n-ar fi explicabilă dacă Burebista n-ar mai fi fost în viață, iar forța geto-dacă n-ar mai fi fost unitară. În schimb în anul 42, cînd în războiul civil al lui Octavian și Marcus Antonius împotriva lui Brutus intervin geții (ori dacii) de partea acestuia din urmă, ei nu mai sînt conduși de marele rege get, ci de un Coson. Deci Burebista trebuie să fi pierit între anii 44—42 î.e.n. Aserțiunea lui Strabon că evenimentul s-a produs „înainte ca romanii să fi pornit o armată împotriva lui” nu contrazice această datare, sensul ei fiind doar că expediția proiectată de Caesar n-a mai avut loc.

„Răsculații” care l-au răpus pe regele get trebuie să fi fost șefii celor trei uniuni de triburi regionale care, după ce primiseră unirea cu triburile sale getice, acum voiau să se separe. Motivele esențiale ale acestei rebeliuni nu sînt greu de ghicit. Tendința lui Burebista de a-și întări autoritatea în forme monarhice și de a organiza un stat centralizat trebuie să fi dat naștere la nemulțumiri adînci într-o lume care nu cunoscuse pînă atunci decît autonomia tribală. Pe de altă parte, asasinarea lui Caesar și perspectivele unor noi războaie civile la Roma apăreau ca suficiente semne că amenințarea romană nu mai era atît de iminentă încît să justifice unirea neamului geto-dac cu sacrificiul intereselor particulare ale diverselor triburi. Cu deosebire aristocrațiile tribale trebuie să fi fost foarte sensibile la perspectiva de a-și vedea privilegiile scăzute în folosul unei autorități centrale.

Uriașa formațiune politică oblăduită de Burebista fusese creată prea fulgerător pentru a dura și cu totul prematur pentru a fi transformată într-un stat de nivelul monarhiilor elenistice ori al statului roman, unde stadiul democrației militare pe bază tribală și gentilică, încă viu la geto-daci, fusese de mult depășit. Discordanța dintre țelurile lui Burebista și limitele împrejurărilor care îl promovaseră era cu mult prea largă pentru a fi anulată doar prin voința unui om, chiar dacă acesta se dovedise una din cele mai puternice personalități ale istoriei.

Totuși o asemenea personalitate nu putea trece prin viața unui popor fără fundamentale consecințe. Burebista a pus bazele statului geto-dac incipient³⁶, imprimîndu-i gîndurile sale, indicîndu-i scopurile, făurindu-i forța. El a determinat transferarea centrului de greutate al acestui stat în spațiul geografic al uniunii de triburi dace. Nu știm dacă în conspirația care l-a răsturnat nu va fi avut un rol esențial aristocrația acestei uniuni și dacă moartea lui nu va fi însemnat chiar prilejul trecerii de la etapa getică la cea dacă a Sarmizegetusei. N-ar fi decît în logica lucrurilor. Fapt este, însă, că noua dinastie, a regilor daci, care a preluat conducerea statului său, pe un spațiu mai restrîns, dar mai unitar, îi va continua mîntenirea cu vrednicie, în împrejurări din ce în ce mai grele, pînă la sublima cădere a lui Decebal, și că civilizația geto-dacă, formată la origini în Cîmpia Română și viguros săltată în avîntul dezvoltării din vremea lui Burebista, va fi înălțată de daci din

³⁶ Cf. C. Daicoviciu, în *Istoria României*, I, p. 278—285. Și noi am dezbătut această problemă în „Dacia”, N. S., I, 1957, p. 143—164.

munții Transilvaniei și mai sus, pînă în pragul unei faze din cele mai promițătoare, cînd va fi brusc curmată de victoria lui Traian, spre a face loc civilizației superioare a cuceritorilor și romanizării profunde și trainice a neamului geto-dac³⁷.

LE GÊTE BURÉBISTA CHEF DE TOUTES LES TRIBUS GÊTO-DACES

RÉSUMÉ

Dans cette étude sont analysées et interprétées les sources concernant le roi Burébista, qui, au Ier s. av.n.ère, réussit à réunir sous son pouvoir toutes les tribus des Gètes et des Daces, en réalisant, bien que pour peu de temps (env. 61—43 av.n.ère), une formation politique carpato-danubienne très étendue.

Partant de la différence régionale que Strabon atteste entre les Gètes du Bas-Danube et les Daces habitant les montagnes de la Transylvanie et s'appuyant en première ligne sur l'assertion du même géographe antique que Burébista était un Gète (ὁνὴρ Γέτης), l'auteur soutient l'idée de l'origine extra-carpatique de ce personnage, issu de l'union des tribus gètes de la Valachie et de la Basse-Moldavie. Cette thèse est en concordance non seulement avec les renseignements littéraires, mais aussi avec les résultats des recherches archéologiques, qui accusent une priorité des Gètes dans la création et le développement de la culture gête-dace. C'est la même priorité que les Gètes eurent, d'ailleurs, dans l'histoire, car, tandis qu'ils s'étaient illustrés par des exploits retentissants dès le VIe s. av.n. ère, les Daces n'allaient monter sur la scène des événements qu'environ quatre siècles plus tard, lorsque leurs tribus s'étaient rassemblées à leur tour dans un groupement durable.

L'auteur propose aussi la localisation hypothétique d'*Argedava*, résidence de Burébista et de ses prédécesseurs, à Popești sur l'Argeș (**Argesis*, *Ordessos*), non loin de Bucarest. C'est là que l'on a exploré une station de l'époque remarquable par son étendue, par sa position au centre du pays gête, ainsi que par le niveau élevé de son inventaire archéologique accusant une priorité économique et culturelle par rapport à toutes les localités contemporaines connues jusqu'à présent en Dacie. Après avoir établi son autorité sur la totalité des tribus gête-daces, Burébista quitta cet emplacement pour fixer sa résidence définitive à *Sarmizegetusa*, un puissant réduit stratégique, politique et religieux qu'il fonda dans les montagnes reculées de la Transylvanie du sud-ouest, où aucun établissement n'avait existé auparavant. Cette nouvelle capitale correspondait à son projet de consolider l'union gête-dace sous les formes d'un État centralisé.

³⁷ O parte din textul prezentului studiu a mai apărut, fără aparat critic, sub titlul *Burebista, unificatorul neamului geto-dac*, în volumul colectiv *Știința, prietena noastră: Materiale în ajutorul educării științifice a tineretului*, București, 1967 (Editura politică), p. 303—326.

Le roi gète avait réussi à former si rapidement son vaste règne plutôt par la persuasion que par la force des armes. Également menacés par l'expansion romaine dans les Balkans et vers le Danube, les différents chefs des tribus géto-daces se virent dans la nécessité de se soumettre de bon gré à son commandement unique pour faire face au grand danger. La tâche fut d'autant plus facile que d'imposantes unions partielles des tribus existaient déjà et que Burébista n'eut à traiter qu'avec ces organisations régionales dont le nombre, indiqué par Strabon, se réduisait à quatre. On en connaît l'union des Gètes et celle des Daces ; pour les autres deux il faut se résigner à des conjectures, en envisageant leur localisation au nord de la Transylvanie et de la Moldavie.

C'est à la tête des considérables forces fournies par cette union générale des tribus géto-daces que Burébista put avoir raison de ses voisins immédiats, en étendant son pouvoir sur les domaines celtiques de l'Europe centrale, en se subordonnant les villes pontiques depuis Olbia jusqu'à Apollonie, en poussant ses déprédations jusqu'au cœur de la Péninsule des Balkans. Il chercha à tirer profit de la guerre civile des Romains, en offrant son alliance à Pompée et en répandant la crainte de ses menaces jusqu'à Rome. Ce n'est que par l'effet des idées de mars qu'une suprême rencontre fut évitée entre ses troupes et les armées que César avait rassemblées en vue d'une expédition en Dacie. Peu après la mort du dictateur romain, Burébista tomba à son tour, renversé et probablement assassiné par les chefs des tribus en sous-ordre, mécontents de ses tendances monarchiques, incompatibles avec les intérêts particuliers des aristocraties tribales et avec leur autonomie traditionnelle. Le danger romain, depuis la mort de César, ne leur paraissait plus si imminent pour les obliger à sacrifier leurs libertés à la nécessité d'une défense commune.

Après la chute de Burébista, l'union qu'il avait ébauchée fut dissoute. Les quatre groupes des tribus se séparèrent et l'une d'elles, que l'on ne saurait préciser, se divisa à son tour, de sorte qu'à l'époque de Strabon (autour du début de notre ère) il y a en avait cinq. Sarmizegetusa échut au groupe des Daces, qui héritèrent aussi la prééminence politique et culturelle appartenant jadis aux Gètes. Ceux-ci, isolés et affaiblis par la disparition de leur chef, allaient bientôt finir sous le pouvoir des Romains, qui, à l'époque d'Auguste, leur infligèrent de graves défaites et obligèrent la plupart d'eux à évacuer leurs plaines bas-danubiennes pour être colonisés en Mésie.

O NOUĂ DESCOPERIRE DE „TIP ALEXANDRIA“ ÎN AȘEZAREA DE LA BĂLĂNEȘTI

EUGENIA POPESCU

În vara anului 1964 s-a descoperit în comuna Bălănești, județul Olt, un tezaur de podoabe din argint. Tezaurul respectiv a fost datat pe bază de analogii la mijlocul și cea de a doua jumătate a sec. I î.e.n. Prin factura și maniera de lucru acesta este un tezaur de podoabe dacice¹.

Această descoperire întâmplătoare a constituit mobilul unui sondaj arheologic executat în luna iunie 1966. O primă concluzie care s-a impus este aceea că în punctul „La Izvor“ se găsește o așezare geto-dacică.

Așezarea este situată pe un platou, pe partea stângă a pîriului Cotenîța, în partea de nord-est a comunei, la o depărtare de cca. 2 km de aceasta.

Prin poziția sa geografică, așezarea de la Bălănești constituie un exemplu convingător de felul cum geto-dacii știau să-și aleagă locuri prielnice de amplasare a așezărilor. Vecinătatea pîriului Cotenîța și mai ales izvoarele din jur, constituiau surse sigure de apă. La aceasta se adaugă și faptul că de jur împrejur, așezarea era străjuită de dealuri, în parte și astăzi împădurite, cu deschideri numai pe firul apei. Dealurile și pădurile din jur camuflau perfect așezarea și în același timp puteau servi pentru retragere în caz de pericol. Valea Oltului, aflată numai la 5—6 km distanță, era, desigur, calea prin care se întrețineau legături cu populația de dincolo de Carpați, precum și cu cea din sudul Dunării.

Din cauza timpului nefavorabil în perioada planificată pentru cercetări, nu s-a săpat decît un singur șanț lung de 35 m și lat de 1,50 m. Pe toată lungimea secțiunii, în stratul de cultură, s-au descoperit fragmente ceramice aparținînd categoriilor caracteristice epocii Latene.

Prima categorie și cea mai frecventă este ceramica poroasă, lucrată cu mîna, de culoare cărămiziu-deschisă, ornamentată cu brîuri alveolare, întrerupte din loc în loc de butoni crestați sau alveolați. Majoritatea fragmentelor de acest gen provin de la vase de tipul urnelor „sac“, caracteristice ceramicii traco-gete.

¹ Eugenia Popescu. În legătură cu un tezaur dacic de argint din regiunea Argeș, comunicare ținută la prima sesiune științifică a muzeelor, decembrie 1964.

A doua categorie o formează ceramica fină, lustruită, cu un luciu cenușiu sau negru, lucrată cu mina. Fiind foarte fragmentară, nu se poate stabili căror tipuri de vase aparține această ceramică.

A treia categorie de fragmente ceramice sînt lucrate din aceeași pastă ca cele de mai sus, cu singura deosebire că sînt lucrate la roată. În această categorie se includ fragmente de vase cu fundul inelar, torți, buze de castroane, fragmente de fructiere etc.

Ultima categorie, foarte slab reprezentată pînă acum la Bălănești, o constituie două fragmente de amforă, unul lucrat la roată dintr-o pastă fină, nearsă uniform, suprafața lustruită cu un strat subțire portocaliu, celălalt, lucrat cu mina dintr-o pastă mai grosolană, amestecată cu pietricele, suprafața lustruită neglijent cu un slip cenușiu-gălbui.

Ceea ce ne-a permis să aducem în discuție așezarea de la Bălănești a fost descoperirea unei gropi foarte bogată în material arheologic. Groapa avea forma cilindrică cu diametrul de 1 m și adîncimea de 1,80 m. În partea sa superioară, în pămîntul de umplură, s-au găsit fragmente ceramice, chirpic, cărbone și fragmente de vatră. De la adîncimea de 1,30 m și pînă la fundul gropii, numărul fragmentelor de vase a crescut, erau mult mai mari și au fost însoțite de fragmente masive provenite de la mai multe vetre portative, cu marginea înaltă, unele ornamentate cu proeminențe semiovale sau ascuțite. Două dintre fragmentele de vatră au și cite o gaură transversală (fig. 1). În această parte a gropii s-a găsit și cenușă foarte multă.

Ceramica, foarte numeroasă, provine de la circa nouăsprezece vase și se împarte după pastă și formă în următoarele categorii :

1. Fragmente din pastă poroasă, de culoare cărămiziu-deschisă, amestecată cu cioburi pisate, pietricele și calcar. Nouă vase din categoria aceasta, au formă cilindrică, buza dreaptă, cu fundul și pereții foarte groși (fig. 2). Două vase lucrate din aceeași pastă au pereții oblici, deschizîndu-se mult în afară. Ele se deosebesc de cele descrise mai sus prin faptul că sînt încinse cu briuri alveolare, paralele, pe tot corpul, în timp ce celelalte sînt ornamentate cu 1—2 briuri în partea superioară, întrerupte de butoni alveolați. În două cazuri briul alveolar lipsește și vasele sînt ornamentate cu apucători (fig. 3).

2. Categoria următoare include tot vase lucrate cu mina, din pastă mai fină, cărămiziu-gălbuie, lustruite cu slip. Ca formă notăm o strachină mică, cu buze ușor arcuite în interior, un castron de dimensiuni mari, cu pereții oblici și buza arcuită în interior, avînd două apucători pe corp (fig. 4). Ultima formă de vas din această categorie ceramică sînt două căni înalte, cu gîtul lung și buza arcuită în afară.

3. O altă categorie o formează vasele lucrate cu mina, din pastă cenușie sau neagră, foarte bine lustruită. Fragmentele, puține ca număr, provin de la un vâsūt tronconic (fig. 5) și un fragment de la un vas mai mare, cu tendința de a se lărgi spre pîntec, probabil o cană cu toartă.

Ceramica lucrată la roată se împarte în două grupe :

1. Vase din pastă relativ fină, cu puține impurități, arse prost, din care cauză, mai ales pe partea interioară a vaselor apar niște ridicături, care în spărtură sînt goale. În schimb se vede o mare grijă pentru luciul cu care au fost acoperite vasele la suprafață. Luciul s-a

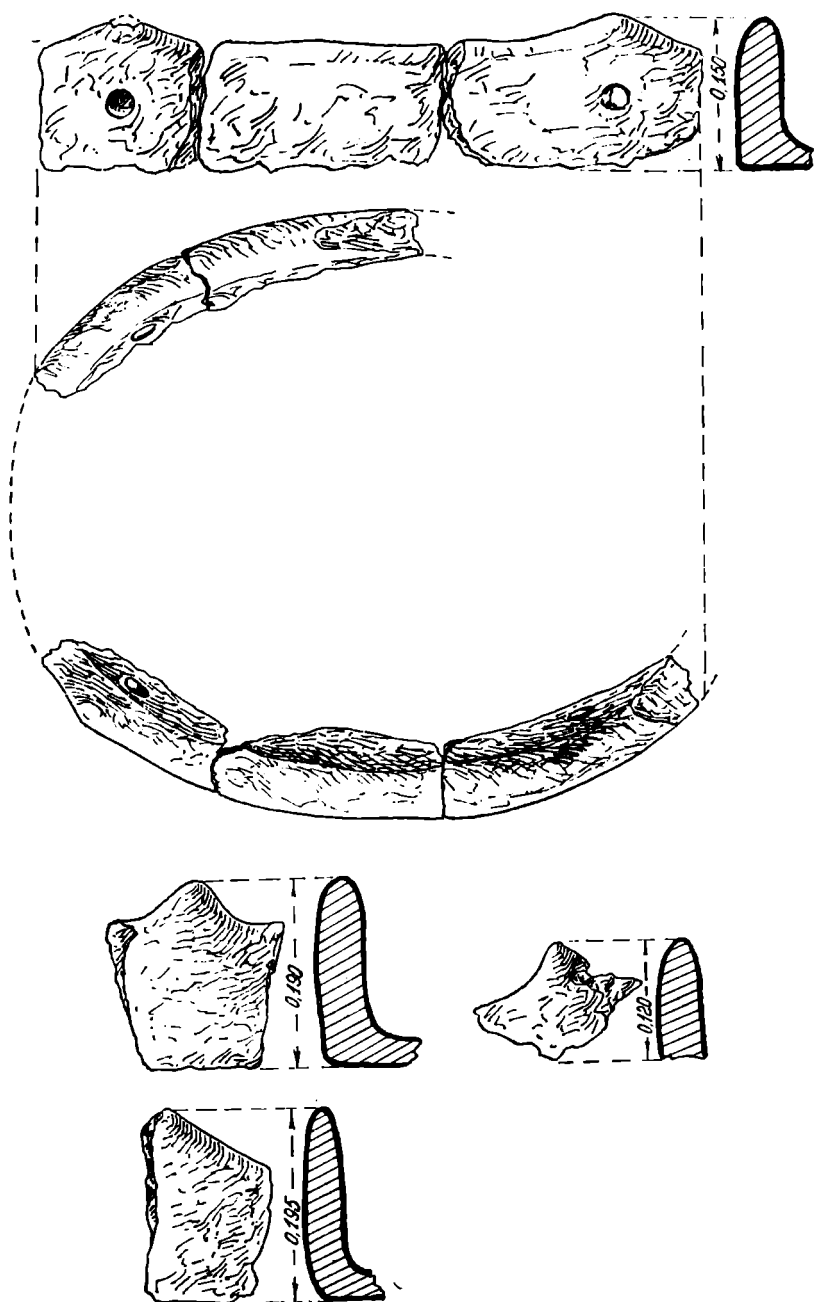

Fig. 1 — Fragmente de vatră portativă

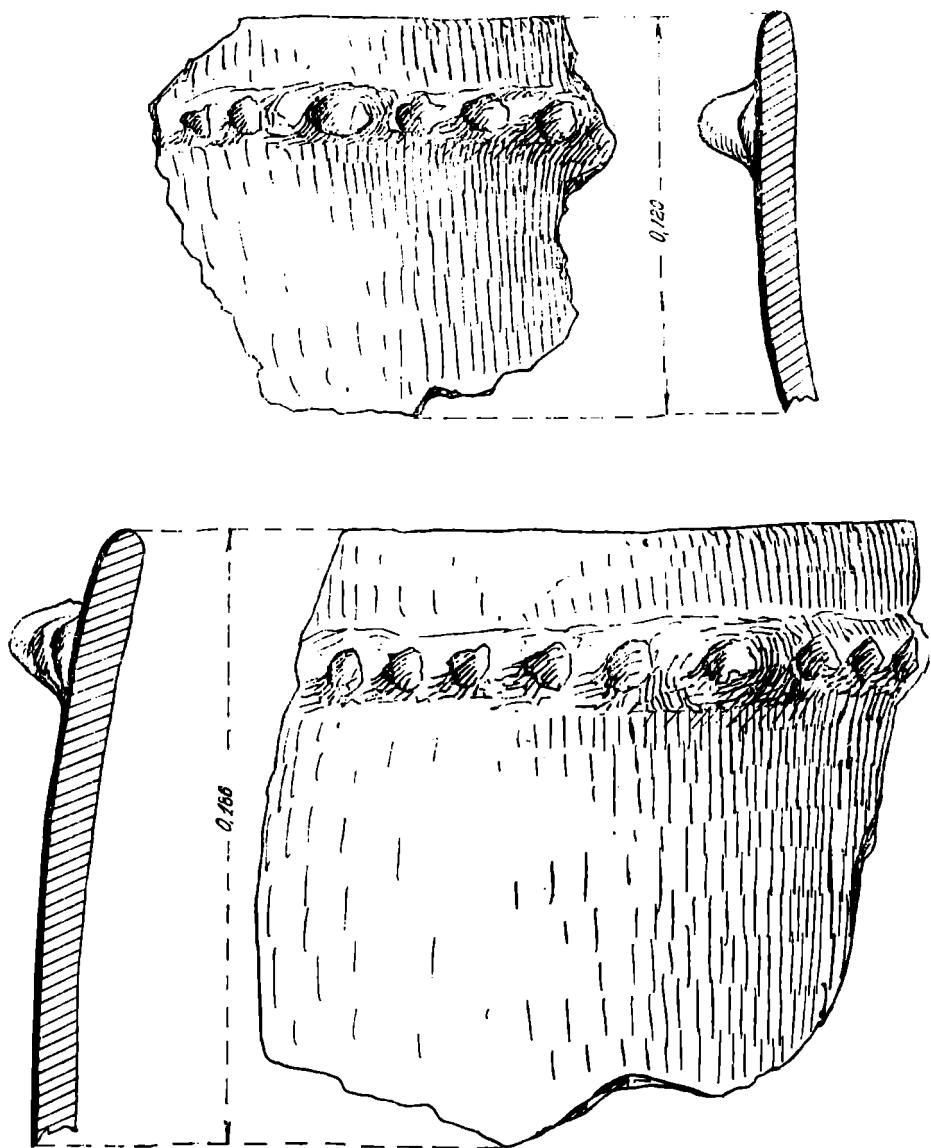

Fig. 2 — Fragmente de vase poroase, lucrate cu mina, ornamentate cu briuri alveolare

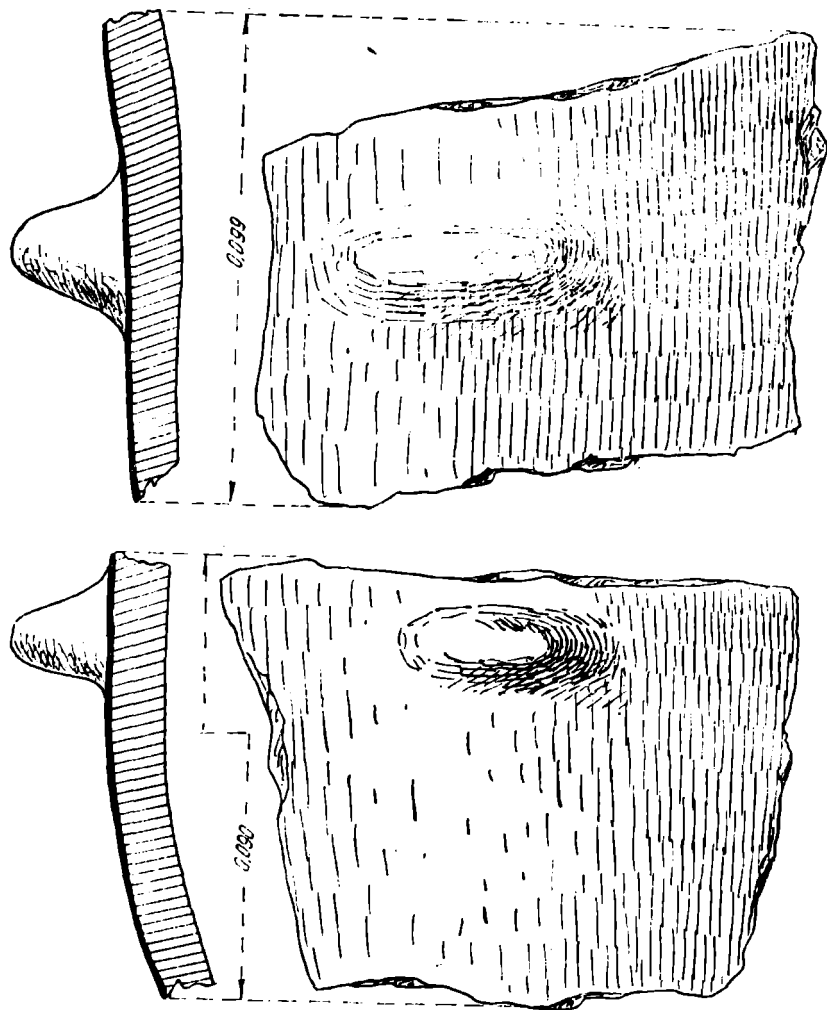

Fig. 3 — Fragmente de vase poroase, lucrate cu mina, ornamente. cu apucători

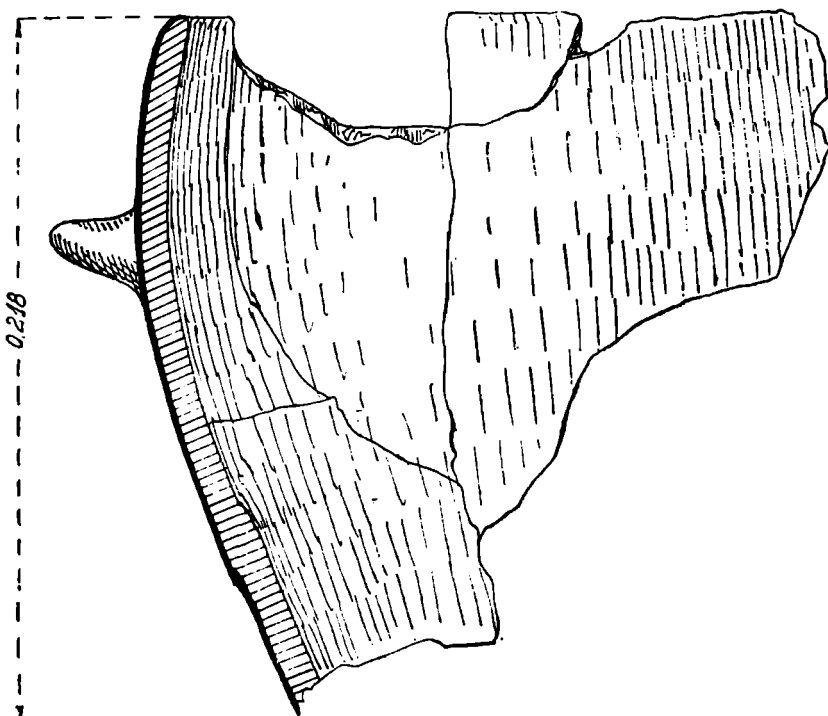

Fig. 4 — Fragmente de vase lucrate cu mina, din pastă cărămiziu-gălbuie, lustruită

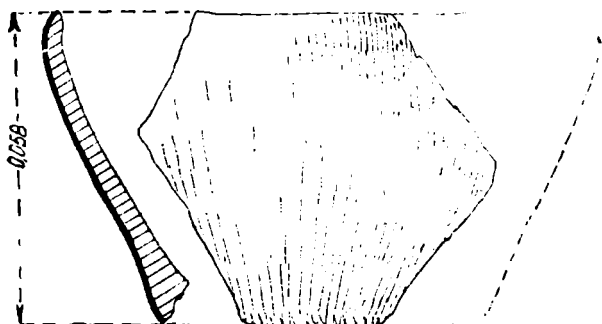

Fig. 5 — Căstronăș lucrat cu mina, pastă neagră lustruită

obținut prin acoperirea suprafeței cu o angobă cărămiziu-gălbuie. Ca formă se poate preciza o strachină de dimensiuni mijlocii, bitronconică (fig. 6). Celelalte fragmente fiind prea mici, nu putem preciza căror forme de vase aparțin.

2. Ultima categorie ceramică lucrată la roată este cea din pastă fină, cenușie sau neagră, cu un frumos luciu metalic. Fragmentele pro-

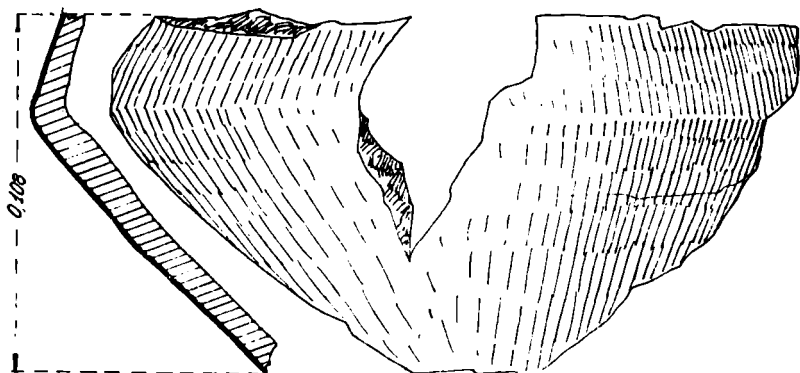

Fig. 6 — Strachină lucrată la roată, pastă cărămiziu-gălbuie

vin din partea superioară a unei căni mari cu gîtul înalt, strîmt, buza orizontală, ieșită în afară, prevăzută cu toartă; de la un fund inelar și de la o strachină de dimensiuni mijlocii cu buza reliefată și arcuită în interior (fig. 7).

Din inventarul gropii mai fac parte două unelte pentru ascuțit, una foarte frumos modelată din gresie (ruptă din vechime) alta naturală, precum și un fragment de rîșniță.

O primă problemă care se desprinde din analiza materialului arheologic, din groapa descrisă mai sus, este aceea a scopului creării sale. Lipsa oricăror urme de oase umane calcinate este o dovadă că nu poate fi vorba de o groapă de mormînt. În schimb, cantitatea apreciabilă de fragmente de vatră ca și numărul neobișnuit de mare de vetre de la care provin aceste fragmente, precum și faptul că ceramica a fost supusă unui foc puternic, din care cauză unele și-au modificat forma, iar pasta a căpătat un aspect de zgură, ne îndreptățește să ajungem la concluzia că aceasta a servit ca groapă de cult.

Astfel de gropi de cult, cu inventar asemănător cu cel de la Bălănești, sînt întîlnite și în alte stațiuni Latene. De pildă la Poiana, unde acestea sînt mai numeroase, au forma circulară și au fost umplute cu resturi de vetre, fragmente ceramice, vase întregi, cărbune, cenușă, chirpic².

Prin forma și inventarul său, groapa de la Bălănești se aseamănă cu cele de la Poiana. Radu Vulpe pune aceste gropi rituale în legătură cu cultul focului și al vetrei, foarte răspîndit în antichitate la geto-daci³.

² R. Vulpe, în S.C.I.V. I, 1950, Evoluția așezărilor omenești în Moldova de jos (raport sumar asupra șantierului arheologic Poiana-Tecuci, 1949, pag. 50).

³ R. Vulpe, op. cit.

Cantitatea mare de fragmente de vatră de la Bălănești (aproape doi saci) și numărul mare de vetre de la care provin acestea, este o dovadă în plus în acest sens.

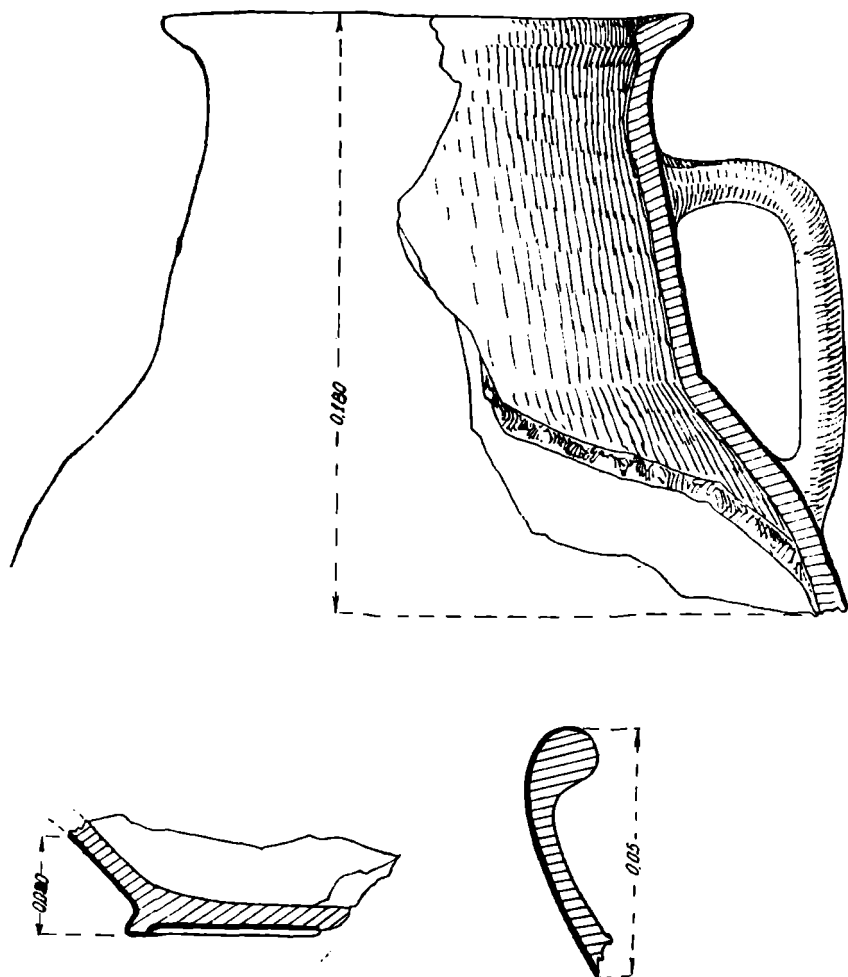

Fig. 7 — Vase lucrate la roată din pastă cenușie sau neagră

Cea mai importantă problemă pe care o ridică materialul arheologic descoperit în groapa de cult, este aceea a încadrării sale cronologice.

Unele cercetări arheologice din ultima vreme cum sint cele de la Cernavoda⁴ și Alexandria⁵ pun noi probleme în legătură cu începutul

⁴ D. Berciu, Săpăturile getice de la Cernavoda, (1954) și unele aspecte ale începutului formării culturii Latène geto-dace la Dunărea de Jos, în Materiale, IV — 1957, pag. 281—317.

⁵ C. Preda, Săpăturile de la Alexandria, în Materiale VI — 1959, pag. 251—261.

formării culturii Latene, în regiunea Dunării de Jos. Pe baza acestor descoperiri s-a ajuns la concluzia că cultura Latene din regiunea Dunării de Jos are la baza formării sale un puternic substrat hallstattian târziu, integrit de influența factorului elenic, care însă nu se manifestă în mod direct ci prin intermediul tracilor sud-dunăreni.

Aceste descoperiri, dar mai ales cele de la Alexandria, ne-au permis, pe baza analogiilor ceramice, încadrarea descoperirii de la Bălănești în aria noului aspect cultural Alexandria, datat în sec. V î.e.n. Asocierea ceramicii de tradiție hallstattiană, lucrată cu mina cu ceramica lucrată cu roata a dat posibilitatea lui C. Preda a „surprinde mai bine ca oriunde primele aspecte ale culturii Latene în regiunea respectivă”⁶.

La Bălănești, în groapa de cult, s-au găsit toate categoriile ceramice de la Alexandria: ceramică lucrată cu mina, care în general are forme ce amintesc pe cele din prima epocă a fierului și ceramica lucrată la roată, care anunță deja trecerea la o nouă formă culturală. Vasele de la Bălănești își găsesc analogii ca formă și pastă în vasele așezării de la Alexandria⁷ precum și în unele vase de la Cernavoda⁸. De notat și faptul că la Alexandria, într-un bordei, s-a găsit și un fragment de vatră portativă cu marginea înaltă, de felul celor de la Bălănești.

Apropierea atât de mare între elementele Alexandria și cele Bălănești se explică prin faptul că aceste două așezări, situate în aceeași zonă spațială, la distanță de cca. 50 km în linie dreaptă, s-au dezvoltat în aceleași condiții obiective, economico-geografice.

Pe baza considerentelor expuse mai sus, se poate admite ipotetic că groapa de cult de la Bălănești este cel puțin în parte contemporană cu așezarea de la Alexandria, care, pe baza descoperirii a două fibule Glasinaț, se ridică probabil și la începutul sec. al VI-lea î.e.n. Lipsa, deocamdată, a acestor din urmă elemente de datare de la Bălănești, ne obligă să fixăm groapa respectivă în cea de a doua jumătate a sec. al V-lea î.e.n. și prima jumătate a sec. IV.

Lipsa oricărui element de pură factură elenică, este în măsură a îndreptăți concluzia la care ajunge C. Preda și anume că, ceramica cenusie, lucrată la roată, găsită în unele așezări autohtone de la noi și din Bulgaria, este de factură locală și nu reprezintă importuri grecești.

O dovadă în această privință ne-o oferă strachina bitronconică de la Bălănești, lucrată la roată dintr-o pastă relativ fină, arsă prost, care nu poate fi un atare import din două considerente: ea este departe de a fi asemănată ca tehnică de lucru cu produsele fine grecești, iar prin forma sa amintește pe cele din culturile târzii ale primei epoci a fierului (fig. 6). Arderea incompletă a vasului și pasta nu îndeajuns de fină și omogenă, au făcut ca pe pereții interiori ai vasului să apară niște ridicături destul de mari, goale în spărtură. Faptul acesta denotă o tehnică inferioară de lucru, în comparație cu tehnica vaselor grecești de import.

Descoperirile de la Alexandria au fost în măsură să modifice și datele privind proveniența și pătrunderea roții olarului în țara noastră, aceasta fiind documentată la Alexandria în sec. V î.e.n., deci înainte de

⁶ C. Preda, Un nou aspect al începuturilor epocii Latene în Dacia. (Descoperirile de la Alexandria), în S.C.I.V., I, — XI 1960, pag. 30.

⁷ Idem, fig. 1 și fig. 2.

⁸ D. Berciu, op. cit., fig. 12/2, fig. 13, fig. 5, fig. 8 (urna nr. 2 din M.I.).

venirea celtilor, cărora li se atribuie răspîndirea roții olarului în regiunile geto-dacice⁹.

Și această latură a problemei originii și începutului culturii Latène în zona Cîmpiei Române, a căpătat încă un răspuns pozitiv prin cercetările de la Bălănești, unde asocierea ceramicii lucrate cu mîna, de tradiție hallstattiană, cu cea lucrată cu roata dovedește pe de o parte caracterul autohton al culturii Latène, asupra căreia se exercită influența greco-tracică, precum și pătrunderea roții olarului în această zonă mult mai devreme decît se credea, adică în sec. V î.e.n. prin populația tracică din sudul Dunării și nu prin celti.

Prin descoperirea de la Bălănești se lărgeste sfera și numărul descoperirilor din perioada de început a celei de a doua epoci a fierului, în zona cuprinsă între Carpați și Dunăre, iar așezarea de la Alexandria nu mai constituie un caz izolat.

UNE NOUVELLE DÉCOUVERTE DE „TYPE ALEXANDRIA” DANS L'ÉTABLISSEMENT DE BĂLĂNEȘTI

RÉSUMÉ

Dans l'établissement géto-dacique de Bălănești on a découvert une fosse de culte présentant un riche et intéressant matériel archéologique datant de la seconde moitié du Ve siècle et de la première moitié du IVe siècle avant n.e.

La céramique peut être séparée en deux grandes catégories : céramique façonnée à la main, de tradition hallstattienne et céramique modelée au tour, dans une pâte impure et selon une technique grossière. D'après la composition de la pâte et son exécution la céramique travaillée au tour ne peut être considérée comme provenant d'importation.

Cette découverte élargit le cadre des établissements La Tène, de la période de début de cette époque, pour la zone délimitée entre les Carpates et le Danube.

L'association de la céramique de tradition hallstattienne modelée à la main avec celle travaillée au tour atteste le caractère autochtone de la civilisation du La Tène. Elle prouve encore une fois que la pénétration du tour du potier dans la Plaine Roumaine s'est produit au Ve siècle avant n.e., par l'entremise de la population thracique du sud du Danube.

⁹ C. Preda, Op. cit., pag. 33—35.

CASTRUL ROMAN JIDAVA-CÎMPULUNG

(Observații preliminare)

EMILIAN POPESCU, EUGENIA POPESCU

După o întrerupere de mai bine de 50 de ani au fost reluate săpăturile din castrul Jidava, aflat la circa 6 km sud de orașul Cîmpulung-Muscel, în satul Pescăreasa. Începute în 1876 de către D. Butculescu¹ și reluate în 1901, cu o amploare și o competență mai mare de către Gr. Tocilescu, prin colaboratorul său P. Polonic², săpăturile de la Jidava aveau să continue abia în 1962, de data aceasta cu speranța de a nu mai fi abandonate pînă ce nu vor fi realizate obiectivele științifice și muzeistice pe care ni le-am propus: dezvelirea exhaustivă a ruinelor, recoltarea unor informații științifice privind viața și organizarea castrului, precum și verificarea datelor privitoare la construirea și încetarea funcționării limesului transalutan, pe traseul căruia este așezat castrul. Paralel cu cercetarea științifică se desfășoară o amplă muncă de restaurare a ruinelor în scopul transformării castrului într-un punct turistic și a înființării aci a unui muzeu al limesului transalutan.

Săpăturile au fost efectuate sub egida științifică a Institutului de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România și cu sprijinul muzeelor din Cîmpulung-Muscel și Pitești³.

La începerea cercetărilor starea ruinelor și condițiile de lucru erau precare. Cu circa 17 ani în urmă se construiseră în interiorul castrului barăci din lemn și clădiri din zid — în folosința unei întreprinderi miniere — care distruseseră zidurile sau le străpunseseră prin șanțuri de canalizare necesare instalației de apă și lumină.

¹ Rezultatele săpăturilor lui D. Butculescu se află consemnate în câteva caiete păstrate astăzi la Muzeul de istorie a orașului București.

² Săpăturile au fost parțial publicate de către D. Tudor în lucrarea *Castrele romane de la Jidava lângă Cîmpulung-Muscel, extras din București*, II, 1936, București, 1938 și în *Buletinul Muzeului Militar*, IV, 1940—1941, p. 98—101. BCMI, XXXVII, 1944, p. 77—82; idem, *Oltenia Română*, ed. III, București, 1968, p. 293—296, 365—366.

³ Conducerea lucrărilor pe întreaga perioadă a avut-o Emilian Popescu de la Institutul de Arheologie. Trei ani (1962—1964) s-a lucrat în colaborare cu Muzeul din Cîmpulung-Muscel, reprezentat de Flaminie Mîrțu, iar din 1964 și pînă în 1967, săpăturile au fost efectuate numai cu colaborarea Muzeului din Pitești, reprezentat de Eugenia Popescu. Campaniile au durat în general cîte o lună de zile cu mici prelungiri.

Planul de săpături trebuia deci să țină seamă de aceste realități. Cu timpul s-a reușit să se dărime barăcile din lemn, iar construcțiile de zid să fie preluate și folosite în scopuri științifice.

Săpăturile anterioare anului 1962, deși reduse, au avut totuși rezultate importante: ele ne-au dat o imagine asupra castrului de la Jidava. Dacă de pildă cele ale lui D. Butculescu se limitaseră numai la dezvelirea feței exterioare a incintei de nord, în schimb cele efectuate de Tocilescu-Polonic au fost concentrate asupra porților și clădirilor importante din interior: *praetorium* și *horreum*. Săpăturile lui Tocilescu-Polonic au contribuit la determinarea planului castrului și la descoperirea unor importante materiale ceramice, monedare, inscripții ceramice, obiecte de metal etc.⁴. Metoda de săpături folosită atunci, aceea de a urmări traseul zidurilor prin sondaje, fără o preocupare deosebită pentru stratigrafie sau pentru dezvelirea completă a unui complex, a făcut ca unele obiective importante să nu apară cu prilejul pomenitelor cercetări. Așa de pildă, numeroasele turnuri ale zidului de incintă (în total 14 în afară de cele de la porți) nu au fost nici măcar bănuite. Pe de altă parte, clădiri importante din interiorul castrului — în afară de *praetorium* și *horreum* — nu au fost nici ele identificate. Adăugind la aceasta datele stratigrafice pe care le-am dobândit în săpăturile noastre vom putea aprecia aportul adus de ultimele cercetări.

Stratigrafia. Secțiunile pe care le-am trasat, în număr de 9 (vezi pe plan — fig. 1), ne-au ajutat să căpătăm o imagine destul de clară asupra topografiei castrului. În plus, ele ne-au oferit date stratigrafice importante.

Nu toate secțiunile au aceeași lungime. Am fost obligați să ne oprim la un anumit punct, fie din cauza unei construcții, fie pentru a nu tăia căile de evacuare a pământului din castru. Aproape toate secțiunile însă, au pornit din exteriorul zidului de incintă și s-au prelungit în interior până acolo unde a fost posibil. Cîteva dintre ele au fost prelungite mult în afară pentru a se cerceta *fossa* și drumul antic. Multe din secțiuni au fost trasate perpendicular pe turnuri. Pe plan, secțiunile sînt numerotate cu sigle de la A—M'; lărgimea lor e în general de 1,50 m.

Observațiile stratigrafice nu au fost în toate secțiunile la fel de clare. Totuși, în urma unor constatări repetate, putem afirma că există 4 nivele de locuire. Aceste nivele au fost mai bine observate în turnurile de la zidul de incintă și în cadrul unei locuințe de lemn, aflată între *horreum* și zidul de vest al castrului (v. pe plan). În restul zonei săpate nu au fost găsite toate cele 4 nivele, lucru care se poate datora, fie radierii lor din antichitate, fie distrugerii în epoca noastră prin lucrările efectuate în ultimii ani.

Pornind de jos în sus, *primul nivel* de locuire a fost găsit distinct numai sub *agger*. El este acoperit de valul de pământ al *agger*-ului și cronologic nu a durat mult. Stratul de depuneri este foarte subțire: în afară de o pătură de arsură cu cărbune, puține fragmente ceramice, oase și două vetre, nu putem menționa altceva. O observație pe care ținem s-o relevăm în mod deosebit este următoarea: toate depunerile primului

⁴ Materialele rezultate din săpături de află la M.N.A., iar însemnările asupra situației din castru se păstrează la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

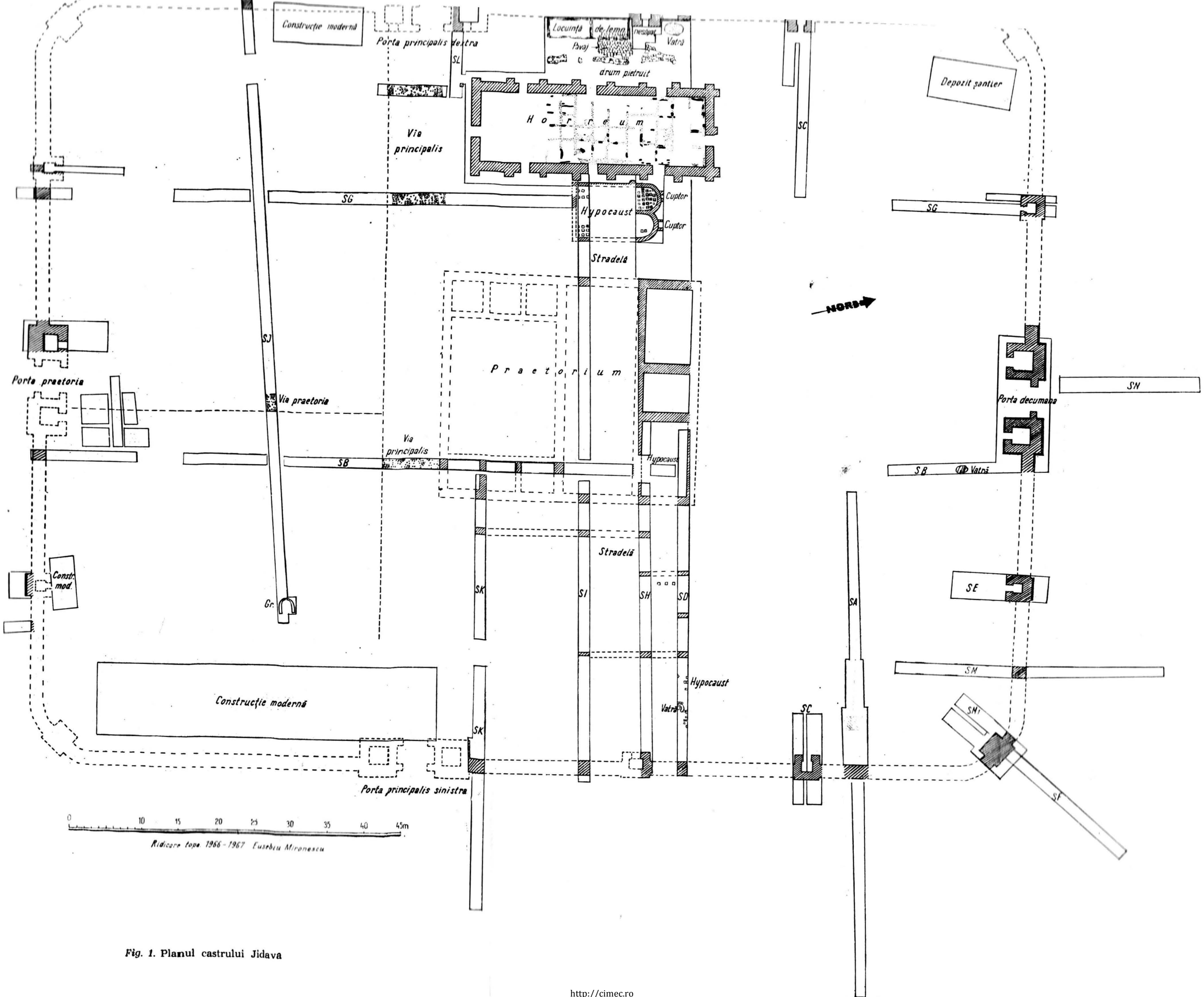

Fig. 1. Planul castrului Jidava

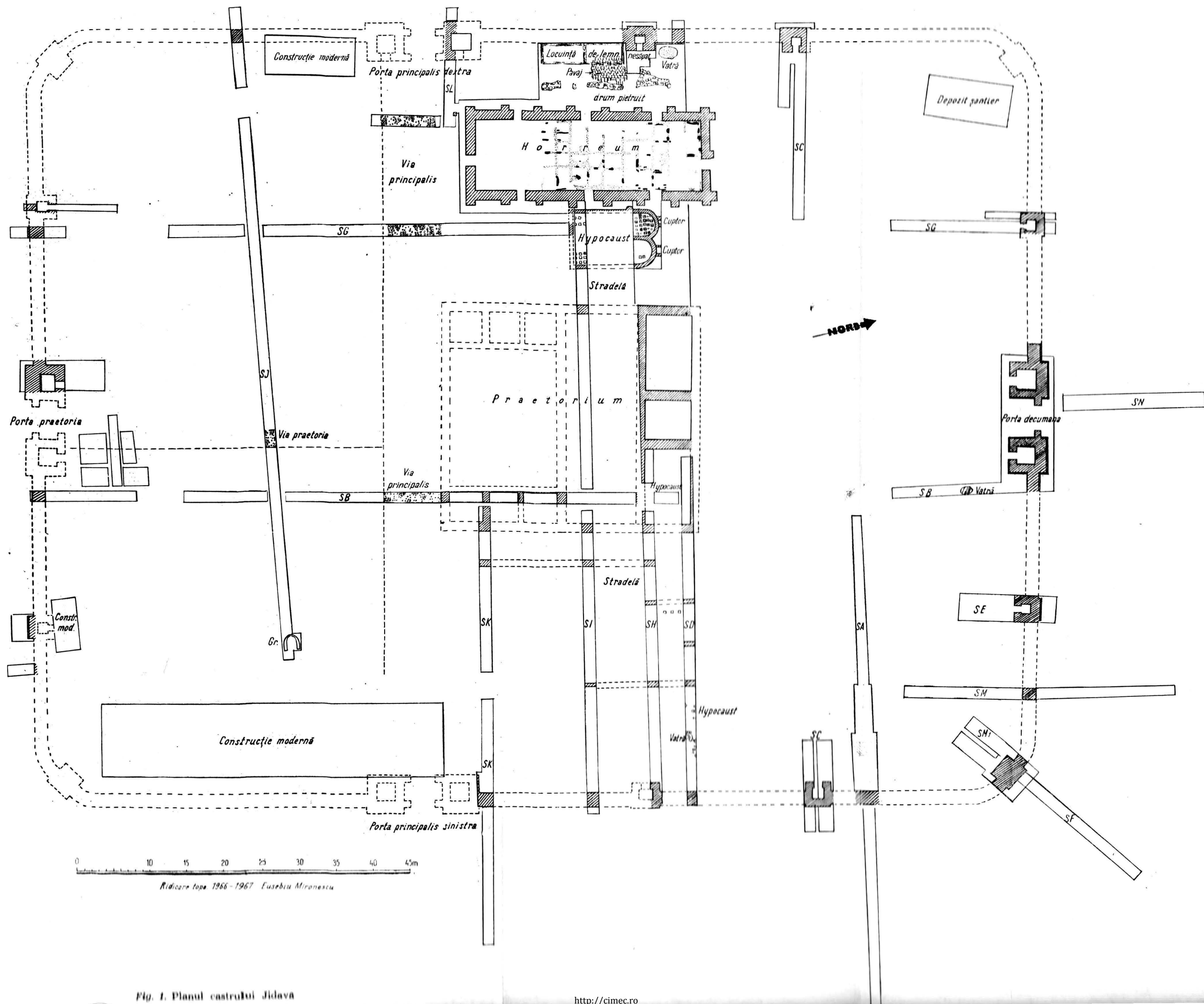

Fig. 1. Planul castrului Jidava

nivel suprapun stratul de mortar căzut în timpul lucrărilor zidului de incintă. Mortarul se întinde pe lângă zid pe o lăţime de circa 0,30—0,40 m. Acest fapt constituie o dovadă peremptorie pentru stabilirea vechimii

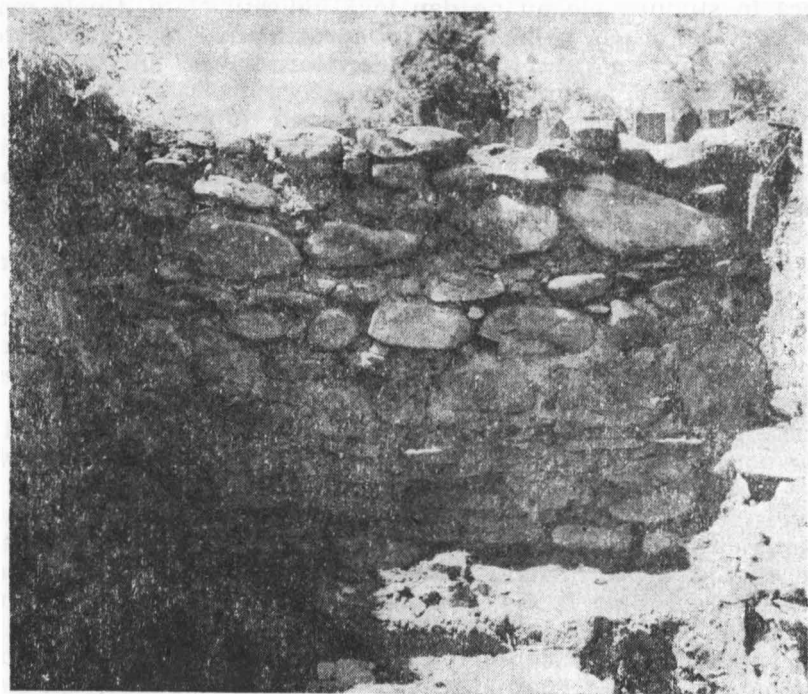

Fig. 2. O porţiune din zidul de incintă

acestor depuneri : ele nu pot fi deci decât posterioare construcţiei iniţiale a castrului şi în nici un caz anterioare ei.

Al doilea nivel. Este contemporan cu *agger-ul* şi a fost găsit pe întreaga suprafaţă a castrului. Lui îi corespund majoritatea clădirilor atât de piatră cu mortar, cât şi cele din lemn sau piatră cu pământ.

Al treilea nivel şi *cel de-al patrulea* au fost sesizate la locuinţa dintre *horreum* şi zidul de incintă şi la unele turnuri. Aceste ultime două nivele sfîrşesc printr-un incendiu. Ele sînt şi cele mai bogate în material. Succesiunea celor pentru nivele de la locuinţa din lemn sus-amintită constă din : *primul nivel*, acoperit de *agger* ; *al doilea* contemporan *agger-ului* ; apoi *nivelul trei*, realizat prin sacrificarea de la o anumită înălţime a *agger-ului* pentru a se face loc construcţiei ; *nivelul patru*, marcat de un pavaj de cărămizi aşezat peste locuinţa arsă şi distrusă. Sfirşitul ultimelor două nivele marcate, pe întreaga suprafaţă a castrului, de puternice straturi de arsură, trebuie să fi fost catastrofal ; în schimb primele două par să fi încetat odată cu unele restructurări ale zonei locuite, cînd, pentru lărgirea ei, a fost nevoie de sacrificarea *agger-ului*.

Date cronologice *precise* pentru fiecare nivel nu avem deocamdată decât parțial. Pe ultimul nivel (nivelul IV) s-a găsit o monedă de argint de la împăratul Gordian al III-lea (238—244) care ne arată că în această vreme a fost distrus castrul. Materialele descoperite pe celelalte nivele sînt încă în studiu; ele nu ne dau încă indicații clare. Unele monede, rău conservate și cu o identificare aproximativă ne duc către secolul II e.n. Sperăm ca cercetările ulterioare să ne aducă mai multe informații în această privință.

Zidul de incintă (fig. 2) se păstrează relativ bine. El atinge uneori înălțimea de 2 m, iar grosimea 1,80—1,90 m. E construit din piatră de rîu cu mortar de var, iar pe laturile de nord și vest s-a păstrat mai prost din cauza demantelării suferite în epoca modernă. În exterior spre est și nord s-a putut observa *berma* lată de circa 2—3 m, *fossa*, adîncă de circa 3 m și lată de circa 7—13 m. Pe latura de est se pare că s-a dat și de drumul roman construit din pietriș de rîu bine bătut. Ceea ce constituie o noutate față de cunoștințele anterioare este faptul că zidul e prevăzut cu turnuri rectangulare pe laturi și semicirculare la colțuri. Pe latura de sud, cele două turnuri rectangulare care corespund celor de pe latura de nord, au fost numai sondate.

Laturile de est și vest fiind mai lungi au mai multe turnuri decît cele de nord și sud: cîte două între porțile principale și colțurile de nord — din care am săpat trei exhaustiv, iar unul numai sondat — și probabil numai cîte unul între porțile principale și colțurile de sud. Pe aceste ultime porțiuni ale zidului de incintă nu am putut depista pînă acum nici un turn, fiind împiedicați din cauza clădirilor moderne. Distanța mai mică de la *via principalis* și pînă la limita castrului, ne face să credem că în aceste porțiuni sudice nu a fost construit decît cîte un singur turn patrulater. Prezența unor turnuri în aceste porțiuni o considerăm posibilă; contrar, ar fi rămas zone prea mari din zid fără o apărare eficientă, ceea ce nu este caracteristic fortificațiilor romane.

Dimensiunile turnurilor sînt în general egale, cu mici variații. Ieșite în afara zidului doar cu 0,30 m ele au latura din exterior de 3,40 m.

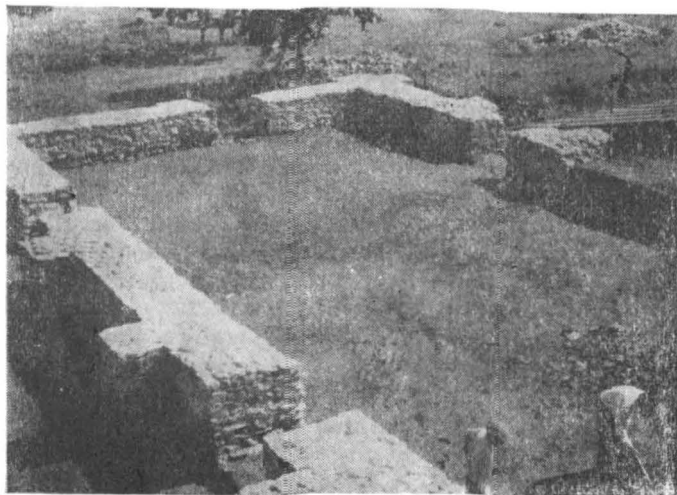

Fig. 3. — O porțiune din zidul de incintă și horreum-ul după restaurare

Lungimea laturei în interior, măsurată de la fața interioară a zidului, este de circa 1,25 m. Turnurile formează în interior camere aproape pătrate ($1,45 \times 1,50$ m, $1,40 \times 1,20$ m, sau $1,42 \times 1,42$ m). Intrarea se făcea prin uși de lemn largi de 1 metru. Au fost găsite resturi din pragurile de lemn și din stâlpii verticali ai ușii.

Spre deosebire de turnurile patrulate, cele de la colțuri nu aveau în interior „camere” decât de la înălțimea agger-ului în sus, și din acestea nu au mai rămas urme din cauza distrugerii zidului.

Caracteristic pentru turnurile patrulate este că în ele am găsit multe materiale (ceramică, obiecte de metal, oase etc.). Cele mai bogate, din acest punct de vedere, s-au dovedit a fi turnurile din capetele de

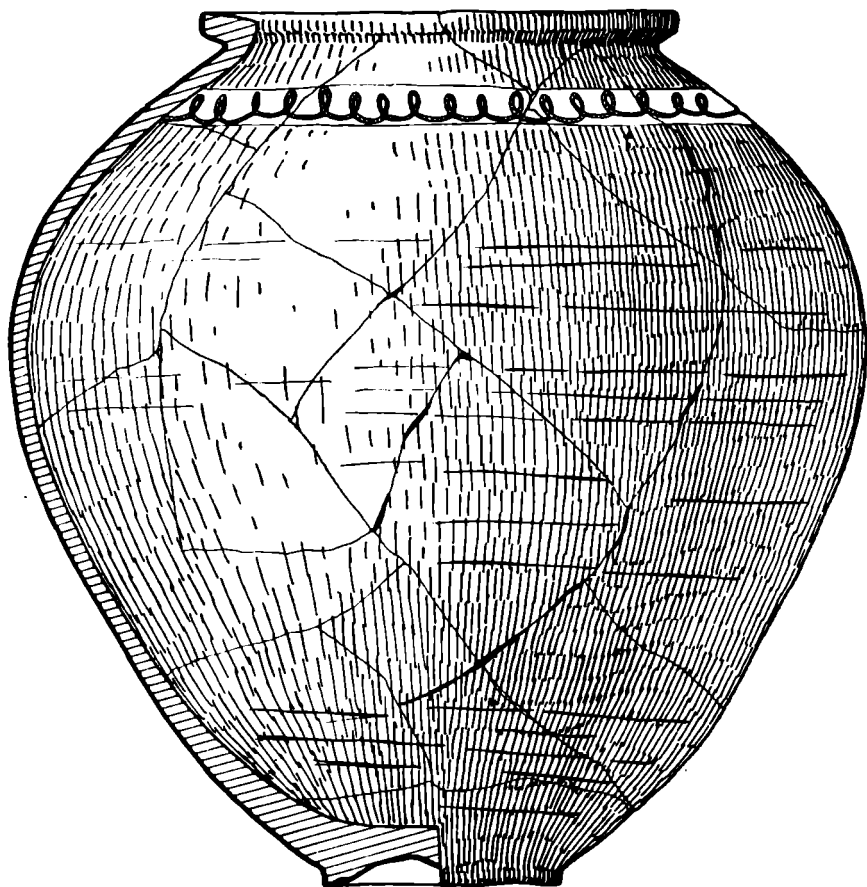

Fig. 4

vest și est ale secțiunii C. În cel de vest s-au descoperit o rișniță întreagă (fig. 9) și alte câteva fragmente, un vas mare (dolium) cu decor în val pe gît (fig. 4), o cană cu toartă (fig. 5/1), un fragment de lucernă, cuie și cîrlige de fier, o broască de fier cu cheie (fig. 10/4), iar în fața

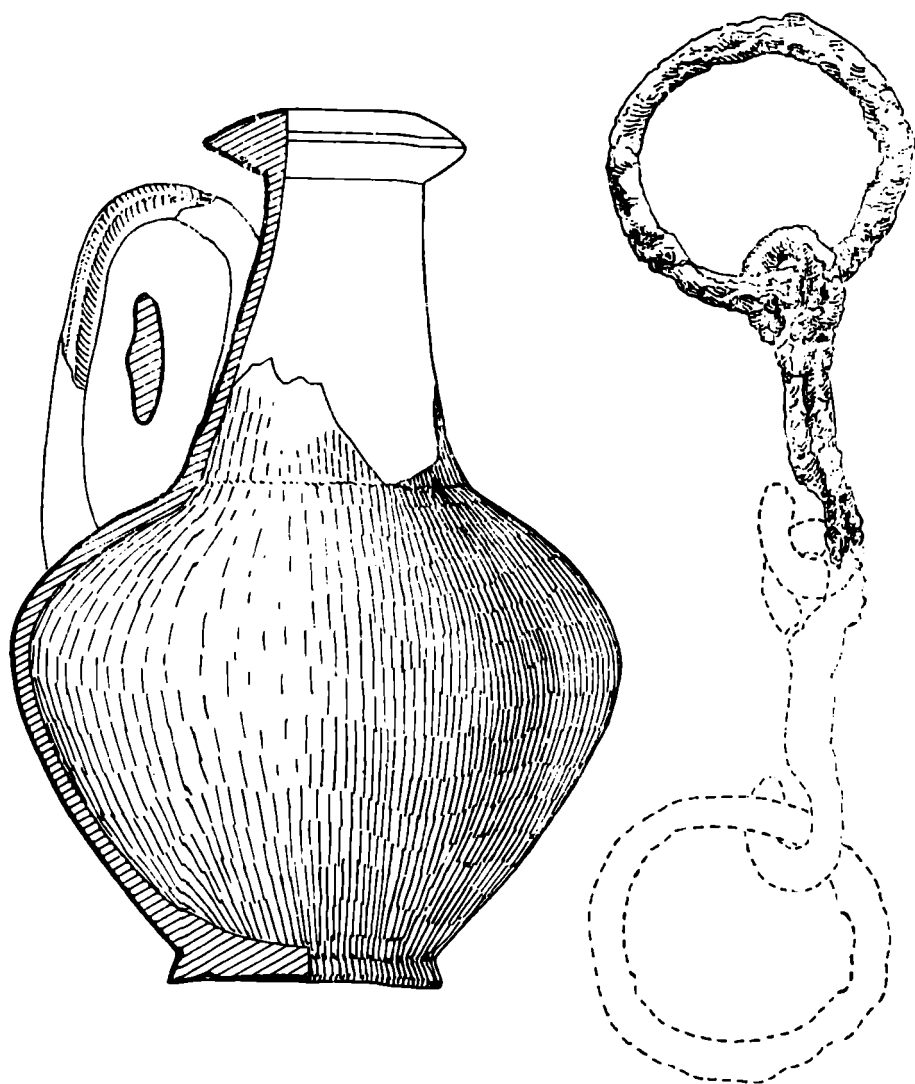

Fig. 5

lui o fibulă de bronz, un cuțit de fier, cuie și alte fragmente metalice etc.

În turnul de est a apărut un vas cu mozaic de piatră pe fund (fig. 6), virfuri de pilum, piroane de fier (unul lung de 14 cm), fragmente de ceramică etc. Tot aici s-a găsit un craniu de cal. În celelalte turnuri s-au descoperit obiecte asemănătoare. De remarcă, în chip deosebit, un vas cu mozaic în capătul vestic al secțiunii H, un zar de fildes și o lance, în turnul din secțiunea G (latura de nord).

Turnurile de la porți au fost săpate de către Tocilescu — Polonic cu excepția turnului de vest de la *Porta decumana*, pe care l-am cercetat

noi și unde am găsit un bogat material. Am mai făcut sondaje în turnurile din dreapta ale porților *praetoria* și *principalis dextra*. Cu acest prilej am descoperit pe nivelul de călcare, care nu a fost peste tot atins în săpăturile anterioare, unele materiale.

Între cele mai importante clădiri din interior care au fost cercetate de noi și *praetorium*-ul. S-a constatat, că aici, săpăturile lui Tocilescu-

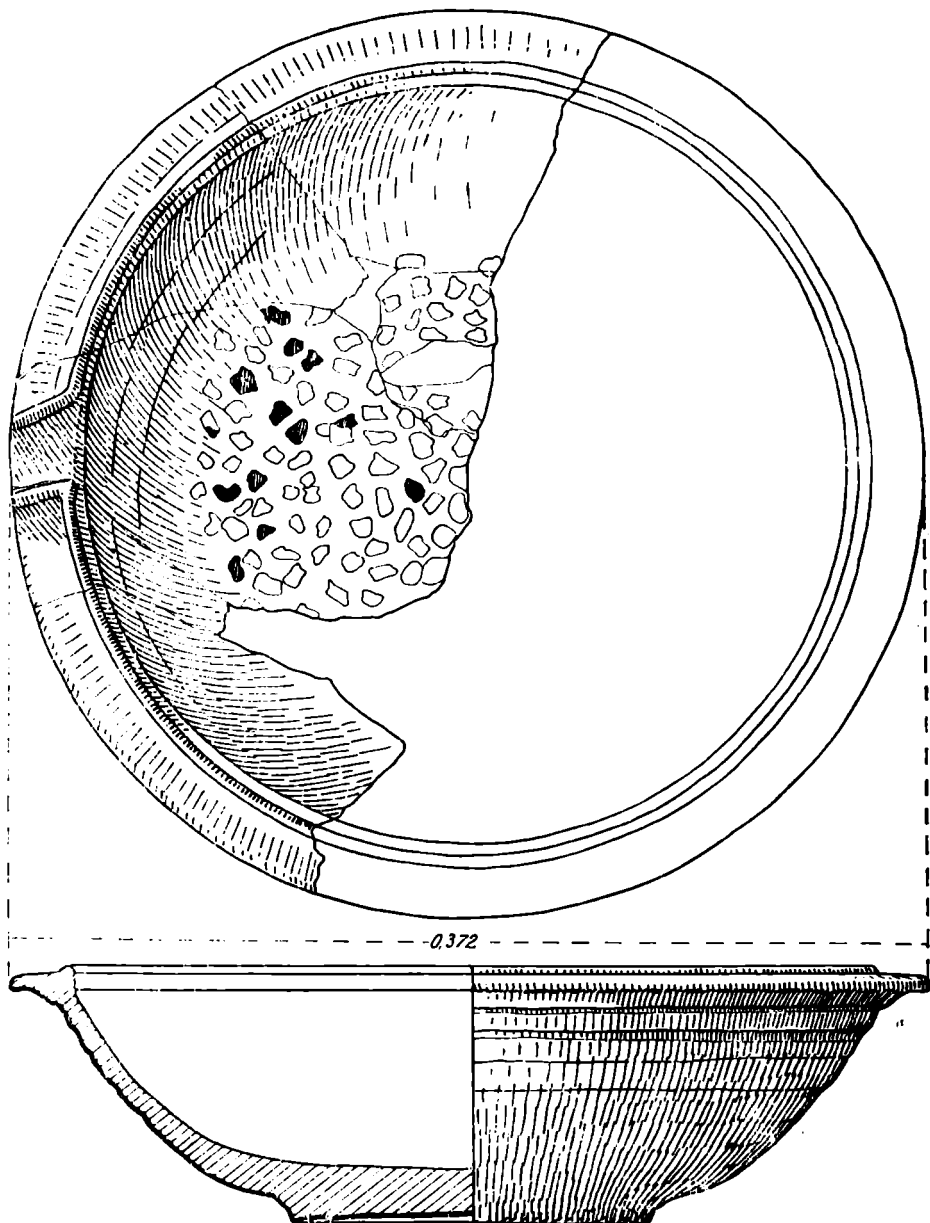

Fig. 6

Polonic nu au fost exhaustive, așa cum se credea, ci ele s-au limitat doar la sondarea din loc în loc a zidurilor și la unele mici extinderi. Dimensiunile, pe planul ridicat în urma acestor cercetări, corespund în general celor alor noastre.

Secțiunile D și H au traversat partea dinspre nord a *praetorium*-ului. Pentru a căpăta o imagine mai clară asupra unor încăperi ele au fost în unele puncte lărgite sau unite prin săparea spațiului dintre ele. În acest fel au fost dezvelite două încăperi din colțul de nord-vest al clădirii, iar pe nivelul lor de călcare s-au găsit obiecte *in situ*. Între acestea, sînt de menționat în primul rînd circa 400 vîrfuri de săgeți de cinci tipuri și multe vîrfuri de pilum (fig. 11). Descoperirea acestor arme, în aceeași încăpere și chiar așezate în grupuri compacte, ne pune problema destinației încăperii în cadrul *praetorium*-ului. Probabil că aici a fost *armamentarium*. O a treia încăpere a *praetorium*-ului, așezată la est, a fost săpată parțial. În ea s-au găsit instalații de încălzire centrală: *hypocaust* și tuburi ceramice.

Horreum-ul a fost cercetat în trecut numai în exterior, pe laturile de nord și est. Pe baza observațiilor dobîndite s-a dedus planul întregului edificiu. Săpăturile noastre au dezvelit în întregime *horreum*-ul și ca urmare planul anterior a fost modificat; pe latura de sud, spre *via principalis*, nu există contraforturi, iar pe toate laturile au fost găsite intrări (v. planul de la fig. 1). Enorma cantitate de țiglă și olane, unele cu inscripții, descoperite în interiorul zidurilor, ne arată cum a fost construit acoperișul, iar pe podea, birnele de lemn carbonizat, așezate la distanțe egale, în forme de dreptunghiuri, ne indică existența unui schelet de lemn, pentru susținerea acoperișului. Dreptunghiurile sînt astfel dispuse, încît împart interiorul clădirii în trei nave (fig. 1).

Între *horreum* și *praetorium* s-au descoperit două clădiri cu laturile de nord în formă de absidă. Zidurile sînt din piatră și pămînt. Important de relevat este faptul că în interior au fost găsite urmele unui *hypocaust*. *Suspensurae*-le sînt făcute din cuburi ceramice, peste care apar cărămizi mari. Căldura era transmisă în restul încăperii cu ajutorul unor țigle subțiri, lucrute special, cu cite o ridicătură la capete și orificii la mijloc; două țigle puse una peste alta, constituia un bun conducător de căldură. Lîngă aceste clădiri absidate s-au descoperit bulgări mari de minereu de fier neprelucrat, precum și un cuțit mare de fier (fig. 12). Probabil că aceste încăperi cu *hypocaust* au servit la cazarea ofițerilor.

Prelungirea secțiunilor la est de *praetorium* ne-a prilejuit descoperirea altor ziduri de clădiri la fel de importante, precum și a unor străzi. Clădirile au de asemenea *hypocaust* — de alte tipuri decît cele întîlnite la *praetorium* sau la locuințele ofițerești menționate mai sus. Credem însă că și ele au folosit la cazarea ofițerilor.

Secțiunile care au atins spațiul de la nord și sud de *praetorium* și *horreum* au dat unele indicații asupra *cannabae*-lor, necesare, cum se știe, cazării trupei. Nu a fost dezvelită vreo *cannaba* în întregime și de aceea nu avem date amănunțite asupra sistemului de construcție și asupra dimensiunilor. Am constatat, totuși, că ele au fost construite din birne de lemn, lipite cu pămînt și acoperite cu țigle sau șită. Uneori, la bază a fost depus un mic strat de pietre, ca temelie, dar de cele mai multe

ori, se pare, ele au fost așezate pe pari groși, bătuți în pământ, sau direct pe pământ fără acești pari.

Străzile. Caracteristic este faptul că toate au pe nivelul de călcare pietriș de riu. Cea mai bine conturată a apărut *via principalis* care a fost depistată de mai multe ori în secțiuni.

Via praetoria am întâlnit-o într-o singură secțiune. (Vezi planul). La est și vest de praetorium am întâlnit străduțe strimte de circa 2 m lățime.

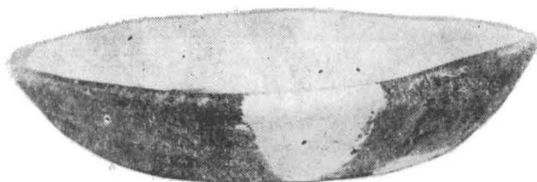
Ceramica. Au fost descoperite numeroase fragmente ceramice, vase întregi sau întregibile. Studiul lor va aduce o contribuție importantă la cunoașterea ceramicii romane provinciale în Dacia. Pasta este în cea mai mare parte de culoare neagră-cenușie, amestecată cu mult nisip și pietriș fin. Există și vase din pastă roșie-cărămizie, în special amfore, care provin mai ales din import. Unele au inscripții făcute cu vopsea roșie sau zgîriate în pasta crudă sau arsă (graffiti). A fost descoperit un mare număr de farfurii (străchini) de diverse tipuri (fig. 7/1—3), capace de vase (fig. 7/4—5), oale, precum și vase-strecurătoare, amfore cu caneluri largi și pahare de lut și de sticlă, opaițe etc.

Cărămizile, țiglele și oalele sînt de tipul obișnuit în castelele romane din secolele II—III e.n. (fig. 8). Unele cărămizi au inscripții cursive, scrise în pasta crudă, precum și urme de animale și umane.

Obiectele de metal în majoritate din fier cuprind unelte (dălțițe, sfredel, cîrlige, cuțițe etc.), materiale de construcție (cuie, piroane, scoabe, balamale,

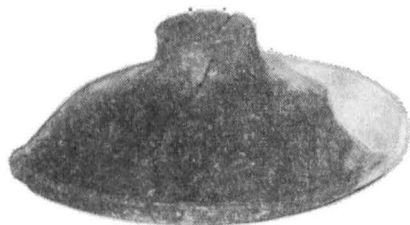
1

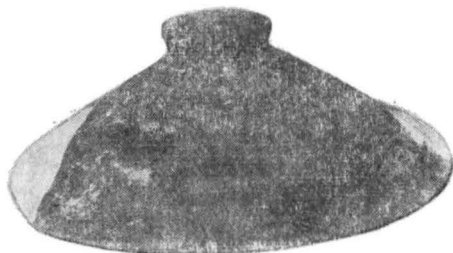
2

3

4

5

Fig. 7 — Farfurii (străchini) și capace

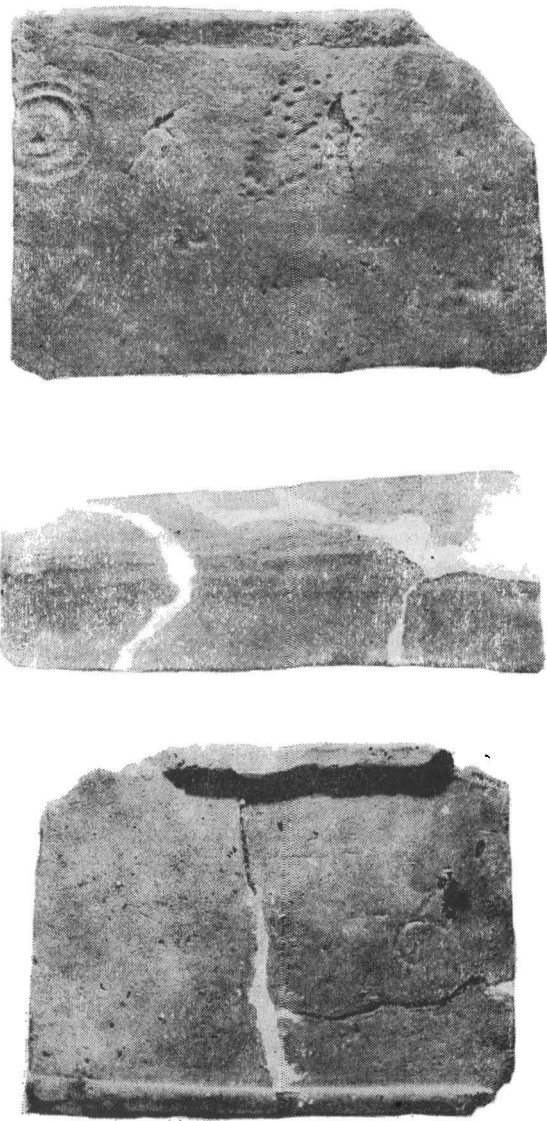

Fig. 8 — Materiale de construcție

broască de ușă), arme (vîrfuri de săgeți, din fier ori bronz, de pilum, de lănci), piese de harnașament (pinteni, zăbală), obiecte de costume (ținte de fier pentru încălțăminte, fibule de fier, dar mai ales de bronz).

Castrul de pămînt. Cercetările anterioare acredita-seră ideea existenței unui castru de pămînt aflat la sud de cel de piatră și care ar fi fost anterior acestuia din urmă. Într-adevăr, la circa 300 m sud de castrul despre care a fost vorba pînă aici, într-o ogradă de pruni, se află un promontoriu de unde țaranii au scos multă piatră și cărămidă romană. În acest punct am făcut cinci secțiuni de cite 1 metru lățime și de diverse lungimi, trasate trei pe margini și două la centru. Cercetările de mică amploare nu au dus la o concluzie definitivă asupra caracterului complexului. Se pare totuși că avem de-a face cu o construcție feudală care a re-folosit material antic, fapt constatat și în cazul altor monumente feudale. De pildă la curtea și biserica domnească de la Curtea de Argeș au fost găsite în săpăturile lui V. Drăghiceanu cărămizi romane refolosite în construcția complexului de aici.

★

Săpăturile din castrul de lingă Cimpulung nu au avut pînă acum o amploare prea mare, cu toate că ele se înșiruie de-a lungul a șase campanii. Timpul scurt de numai o lună anual — consacrat în ultimile campanii în mare parte consolidărilor — precum și greutatea de lucru întîmpinate în primii ani, ne-au împiedicat să dăm extinderea dorită săpăturilor propriu-zise.

Dar cercetările de pînă acum au scos la iveală un material variat și ne-au ajutat să ne formăm o imagine mai cuprinzătoare asupra siste-

mului constructiv și asupra topografiei castrului. Pe de altă parte reluarea cercetărilor de la Jidava a avut ca rezultat redarea pentru arheologie a unui monument de seamă, care în ciuda distrugerilor suferite în ultimul timp, se numără printre vestigiile de acest gen cel mai bine păstrate din țara noastră.

De cercetarea castrului Jidava se leagă rezolvarea unor probleme majore ale istoriei Daciei, cum ar fi de pildă aceea a datei construirii limesului transalutan, precum și a influenței pe care viața din castru a avut-o asupra romanizării regiunilor limitrofe.

Până în momentul de față nu posedăm date cronologice *precise* asupra tuturor perioadelor din istoria sa. Între cele mai puțin cunoscute este etapa de început a castrului: deocamdată nu știm cu siguranță cine și în ce condiții a ridicat acest castru. Fiind așezat pe limesul transalutan, de răspunsul la această întrebare depinde și stabilirea vremii cînd a fost organizată această linie de fortificație. Unele monede, prost conservate și cu o identificare nesigură, ne-au dus la concluzia că vechea ipoteză a construirii limesului în timpul lui Septimius Severus trebuie din nou discutată. Materialele arheologice descoperite, nesupuse încă unui studiu amănunțit, ne îndreaptă către o vreme mai veche decît începutul

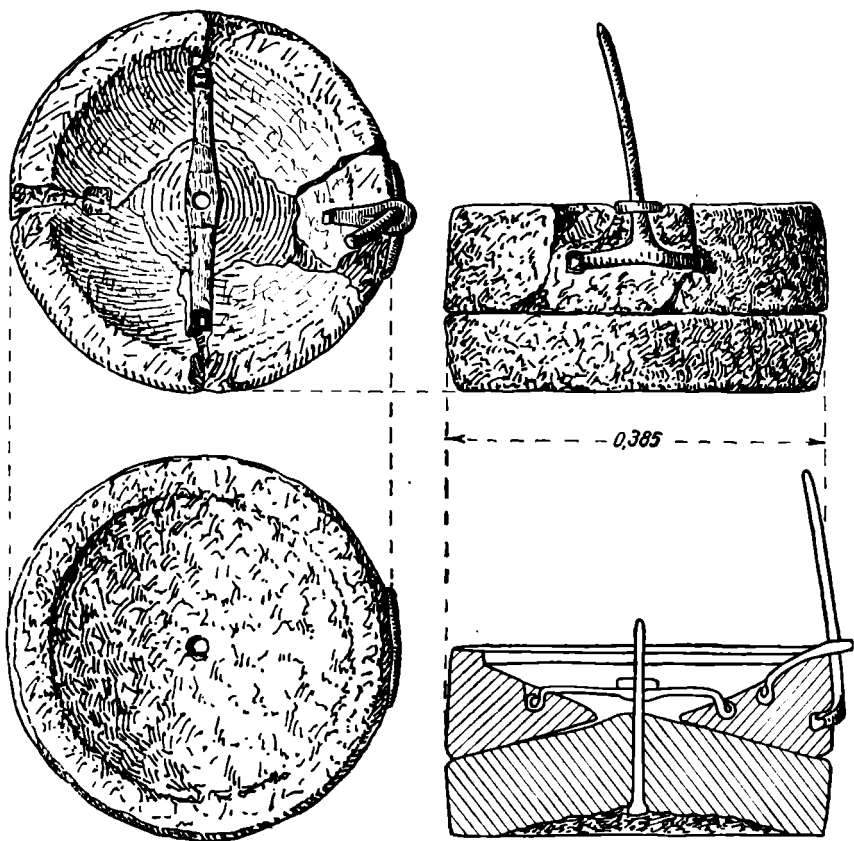

Fig. 9. — Rîșniță

Fig. 10 — 1—2, cuie, piroane, balamale ; 4, broască și cheie

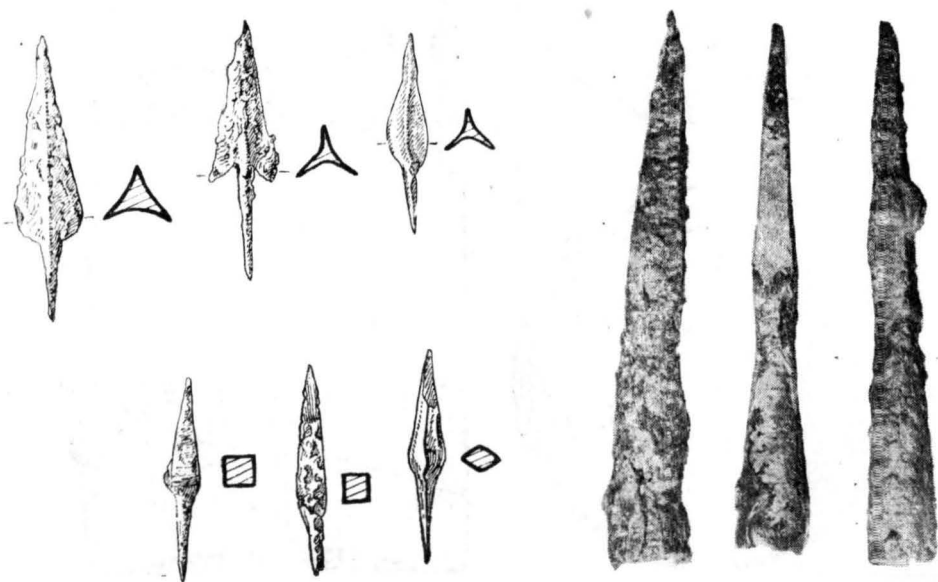

Fig. 11 — Diverse tipuri de arme

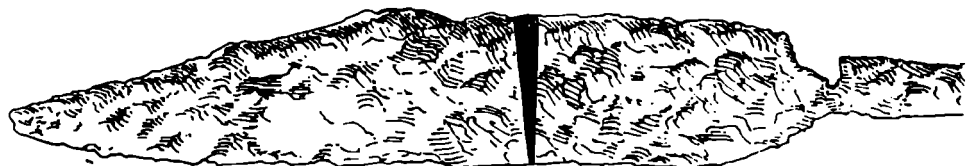

Fig. 12 — Cuțit

secolului III e.n. Ceea ce constituie de pe acum un bun cîștigat este data de sfîrșit a castrului și anume, se poate susține, că viața romană organizată a încetat aici pe la mijlocul secolului III e.n. Cele mai noi monede descoperite în săpăturile noastre sînt de la împăratul Gordian al III-lea și ele se adaugă altora descoperite anterior.

LE CASTRUM ROMAIN DE JIDAVA-CÎMPULUNG

RÉSUMÉ

Les nouvelles fouilles du castrum de Jidava, reprises en 1962 (elles avaient débuté en 1876, et ensuite en 1901, avec les fouilles de D. Butculescu et respectivement celles de Gr. Tocilescu-P. Polonic) ont modifié en bonne partie les données concernant cet objectif.

La stratigraphie comporte quatre niveaux :

— le niveau de sous *l'agger* — consiste en une mince couche de crémation, avec charbons, fragments céramiques, âtres, os etc.

— le second niveau — contemporain de *l'agger* a une correspondance temporelle avec la majeure partie des habitations de l'intérieur du castrum.

— les troisième et quatrième niveaux — ont été identifiés seulement sur une certaine surface. Il s'agit de l'habitation se trouvant entre *l'horreum* et le mur d'enceinte, et de quelques tours. La fin de ces deux niveaux est délimitée par de vestiges de brûlure, très marqués.

Le plan du castrum est en général du type habituel pour les IIe—IIIe siècles de n.è. (fig. 1). Il est entouré par tout d'un mur d'enceinte, flanqué de tours demi-circulaires aux angles, et de tours carrées, de part et d'autre des portes d'accès, ainsi que de tours intermédiaires. L'accès se faisait par quatre portes, située chacune sur un côté.

A l'intérieur on a étudié en partie le *praetorium* et entièrement *l'horreum*, ainsi que deux habitations ayant leur côté nord en forme d'abside, où ont été dépistés des vestiges d'hypocauste.

Ont été découvertes jusqu'à présent les voies suivantes : la *via principalis* et la *via praetoria* ainsi que deux rues plus étroites, situées à l'est et à l'ouest du *praetorium*.

Un riche matériel archéologique a été récolté, formé d'éléments céramiques, matériaux de construction, armes, outils, parures, monnaies etc.

Jusqu'à présent on n'a pu établir avec précision la date de l'édification du castrum. En ce qui concerne la fin d'une vie organisée dans le castrum, on a établi, sur la foi des monnaies découvertes, que toute activité cesse au milieu du IIIe siècle de n.è.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA MĂTĂSARU ȘI CONTRIBUȚIA LOR LA CUNOAȘTEREA CULTURII MATERIALE A DACILOR LIBERI

GH. BICHIR, EUGENIA POPESCU

Comuna Mătăsaru se află la 60 km N.V. de București și 53 km V.S. de Pitești. Ea este situată în cîmpia subcolinară cuaternară care se întinde la poalele dealurilor Mătăsarului.

Teritoriul comunei este tăiat de șoseaua națională și calea ferată București—Pitești, iar în antichitate trecea pe aici „Brazda lui Novac de nord“, a cărui traseu trebuie situat între cele două artere de circulație amintite mai sus.

La sud de calea ferată și respectiv „Brazda lui Novac“ se află satul Tetcoiu, al cărui teritoriu este delimitat de pîraiele Tinoasa spre vest și sud-vest și Răstoaca spre est și nord-est.

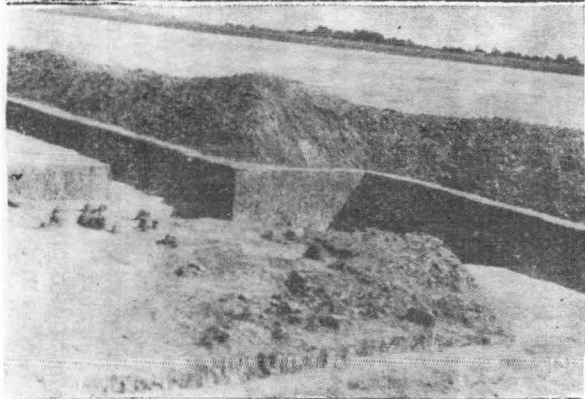
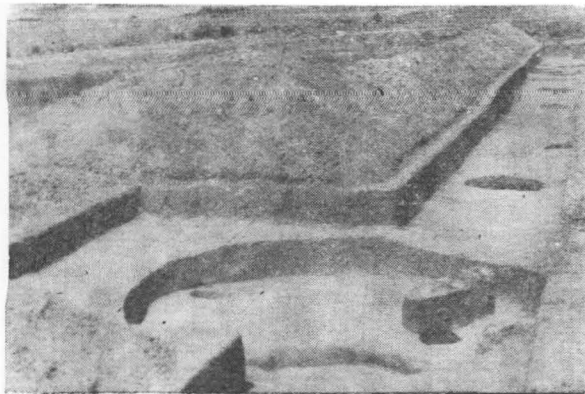
La cca. 7—800 m vest de satul Tetcoiu, pe malul pîriului Tinoasa, se află stațiunea arheologică, distrusă în parte de două cariere de nisip și arăturile adînci făcute cu tractorul. Stațiunea a fost semnalată de Fl. Mogoșanu, care în toamna anului 1961 a adus la Institutul de Arheologie o urnă cu capac, descoperită în vara aceluiași an de săteanul Constantin Ștefan, cînd scotea nisip.

Data fiind importanța științifică a obiectivului, Institutul de Arheologie, în colaborare cu Muzeul Argeș, au efectuat săpături arheologice în perioada anilor 1962—1966, identificînd resturi de locuire din diverse epoci istorice, grupate în cadrul unei așezări și al unei necropole¹.

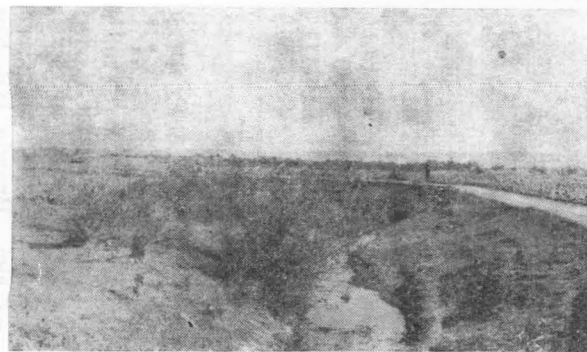
În timp ce necropola a fost distrusă aproape complet (fig. 1/2), nu s-au putut salva decît nouă morminte, așezarea a rămas aproape întregă, cu excepția zonei de nord-vest, afectată de cariera de nisip și a ultimului nivel de locuire distrus în parte de arăturile adînci făcute cu tractorul (s-a desfundat terenul), în perioada anilor 1943—1945. Ulterior, terenul a devenit izlaz pentru vite, iar în prezent este din nou cultivat.

Intrucît pînă în prezent nu a apărut nici un raport de săpături despre Mătăsaru, prezentăm pe scurt descoperirile făcute în cadrul acestui important șantier arheologic.

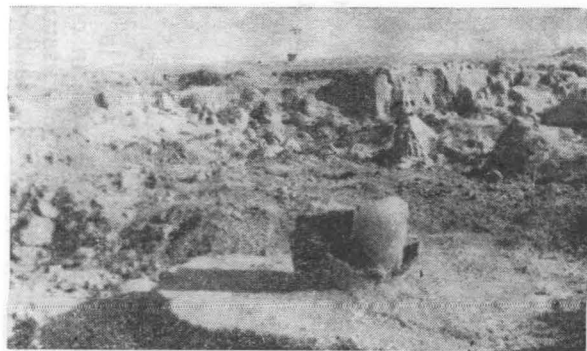
¹ Cf. Gh. Bichir și Eugenia Popescu, *Săpăturile arheologice de la Tetcoiu, Mătăsaru*, în *Materiale*, IX (în pregătire).

3—4

1

2

Fig. 1 — Mătășaru: 1, Albia pîrfului Tinoasa în dreptul așezării; 2, Cariera de nisip care a distrus necropola, în prim plan un mormînt de incinerare distrus (urnă cenușie lucrată la roată); 3—4, Aspecte din timpul săpăturilor în așezare

STRATIGRAFIA AȘEZĂRII

În cadrul așezării s-au identificat urme sporadice de tip Glina III și s-au surprins stratigrafic, în unele sectoare ale așezării, niveluri de locuire din prima și a doua epocă a fierului. Stratul de cultură cel mai reprezentativ aparține complexului Militari-Chilia, iar cel mai târziu epocii feudale, acesta fiind distrus aproape complet de muncile agricole.

Stratigrafia geo-arheologică se prezintă astfel : solul humic, brun-negru, formînd stratul vegetal arat, în care se găsesc antrenate cioburi și oase de animale (grosimea solului vegetal-arat, variînd, în funcție de adîncimea la care a pătruns fierul plugului, între 0,15—0,40 m) ; urmează apoi o pătură de loess degradat a cărui culoare brună-cenușie în partea superioară corespunde stratului de cultură de tip Chilia-Militari, iar la bază, de culoare galben-murdară, stratului de cultură din prima și a doua epocă a fierului. Pătura de loess continuă și sub stratul de cultură, unde capătă o culoare din ce în ce mai gălbuie. Spre bază, stratul conține tot mai mult nisip și este din ce în ce mai sărac în calcar, pînă ce se transformă într-un nisip fin, cu multă mică, fără urme de stratificare. Printre lentilele de nisip se intercalează lentile de pietriș. Oxizii de fier colorează pe alocuri în roșu nisipul, îmbrăcînd într-o crustă de gres feruginos diversele rădăcini care au pătruns la această adîncime.

În ordine cronologică descoperirile din așezare se prezintă astfel :

Cultura Glina III — Schneckenberg. În zona vestică a așezării au apărut sporadic cioburi de tip Glina și chiar un mormînt. Așezarea din această vreme se află pe malul drept al Tinoasei, pe teritoriul satului Pădureni, com. Mogoșani, unde cu ocazia săpării necropolei din sec. IV, Gh. Diaconu și Eugenia Popescu au dat și de un bordei de tip Glina. Așezarea de la începutul epocii bronzului se întinde pe platou, la vest-nord-vest de necropola din sec. IV și a fost suprapusă de așezarea acestei necropole. Aici s-a găsit și un topor-ciocan de piatră, perforat. Fragmentele ceramice descoperite permit să precizăm că așezarea aparține etapei târzii a culturii Glina și corespunde în timp fazei Schneckenberg B. Lucrările agricole și așezarea din sec. IV au distrus complet stratul de cultură de la începutul epocii bronzului.

Cultura Basarabi. Urmele de locuire din prima epocă a fierului au putut fi stratigrafiate în partea nordică a săpăturii unde s-au identificat și cîteva gropi de provizii, sărace în material. În una din gropi s-au găsit fragmente dintr-o vatră de foc portativă.

Judecînd după materialul descoperit reiese că locuirea a fost de scurtă durată și nu s-a întins spre limita de nord și nord-vest a așezării de tip Chilia-Militari, în zona actualei cariere de nisip (nr. 1). În porțiunea cercetată, stratul de cultură hallstattian a fost surprins numai în cîteva puncte, deoarece în rest a fost distrus de locuirea mai târzie.

Ceramica descoperită poate fi împărțită în două categorii : ceramică de uz comun și ceramică fină, arsă la roșu-cărămiziu, negru sau brun-castaniu. Cioburile, aparținînd speciei de uz comun, provin în general de la vase-borcan, ornamentate cu briuri crestate sau alveolate, iar cele din pastă fină sînt de la cești și străchini cu marginea înclinată în interior, ornamentate cu caneluri oblice, însoțite adesea de proeminențe sau avînd marginea fațetată, ornament specific culturii Basarabi. În

șanțul X s-a găsit și o figurină zoomorfa de lut ; avînd capul și coada ruptă din vechime, nu putem preciza în ce măsură figurina își găsește analogii în „turma“ de la Lechința și Mureș².

Epoca geto-dacică. Urmele arheologice din a doua epocă a fierului ca și cele din Hallstatt sînt puține. Ele se găsesc grupate în special în zona sudică și sud-estică a săpăturii, unde s-au putut identifica și două bordeie, de formă rotund-ovală. Bordeiele sînt de mici dimensiuni și nu au vetre de foc. În jurul lor se aflau gropi de provizii de formă cilindrică sau tronconică, sărace în material.

Ceramica recoltată este puțină și fragmentară. Lipsește ceramica elenistică de import. Interesante pentru datarea așezării sînt două fibule de bronz ; una găsită la suprafața solului, iar alta în stratul de cultură. Fibula descoperită în strat este specifică secolului II î.e.n., iar cea găsită în arătură pare a indica o dată mai veche, eventual sec. III î.e.n.

În funcție de aceste fibule și materialul ceramic descoperit, așezarea se datează în sec. III—II î.e.n.

O altă așezare getică se află la cca. 700 m nord-vest de aceasta, pe teritoriul satului Pănești. Sondajele efectuate aici în anul 1964 a permis să se identifice un bordei și o groapă de provizii, din umplutura căroră s-a scos mai mult material ceramic decît din zona cercetată a așezării de la cariera de nisip.

Se întîlnesc aici toate cele trei categorii ceramice specifice Latène-ului geto-dacic ; ceramica de uz comun („poroasă“), lucrată cu mina ; ceramica neagră lustruită, lucrată tot cu mîna și ceramica fină cenușie, lucrată la roată. Din materialul adunat pot fi reconstituite următoarele forme : vasul borcan și ceașca dacică, din categoria ceramicii de uz comun ; fructiera și cana bitronconică, din cadrul ceramicii negre cu lustru ; fructiera și cana din cadrul ceramicii cenușii lucrate la roată.

Pe ceramica de uz comun sînt frecvente briurile în relief, alveolate și proeminențele cilindrice.

Ceramica descoperită permite datarea așezării în sec. II—I î.e.n.

În funcție de observațiile făcute pe teren se pare că așezarea getică de la carierele de nisip (Tinoasa-Tetcoiu) s-a mutat în cursul sec. II î.e.n., pe terasa Păneștilor, mult mai proeminentă și ferită de eventualele revărsări ale pîriului Tinoasa în anumite perioade ale anului. De asemenea, săparea gropilor de provizii și a bordeielor era avantajată aici de lipsa stratului de pietriș și de adîncimea mai mare la care începea stratul de nisip.

Epoca feudală. Lăsăm la urmă așezarea de tip Chilia-Militari, deoarece ea ne va reține atenția în mod special și prezentăm pe scurt rezultatele cu privire la epoca feudală.

Resturile de locuire din epoca feudală se întind pe o suprafață de mai multe hectare, dar ele n-au putut fi stratigrafiate ; cioburi feudale apar frecvent în solul vegetal arat. În prima campanie de săpături, s-au

² Vezi K. Horedt, *Hallstädtische Tierfiguren aus Lechința de Mureș*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 527—534, fig. 2/1—11 și fig. 6/1—6.

identificat și două funduri de semibordeie,³ care conțineau mult cărbune și cenușă; în unul din ele s-a găsit chiar un vas întregibil. Din restul inventarului așezării amintim câteva lame de cuțit, un ac de podoabă, două lulele turcești și câteva cuie de fier.

Observațiile făcute pe teren arată că resturile de locuire feudală se înmulțesc spre est și nord-est, întinzându-se pînă în apropierea bisericii din Tetcoiu. Pe baza materialelor de care dispunem, așezarea se datează în sec. XVII-XVIII. Cum planul bisericii și unele elemente arhitectonice indică construirea acestui lăcaș de cult în a doua jumătate a sec. al XVII-lea, este de presupus că biserica a aparținut satului feudal identificat de noi. Ipoteza este susținută și de faptul că pe teritoriul actual al satului Tetcoiu, nu se găsesc urme arheologice contemporane epocii de construcție a bisericii. Declarată monument istoric, biserica funcționează și astăzi. O restaurare a ei se impune, întrucît reparațiile făcute în decursul timpului au denaturat în bună parte forma inițială a monumentului.

COMPLEXUL MILITARI-CHILIA

Așezarea din această vreme este cea mai întinsă și a dat cel mai mult și mai variat material arheologic. Ea a constituit de altfel obiectivul principal și inițial al cercetării noastre. Deși stratul de cultură a fost distrus în parte cu ocazia desfundării terenului, totuși, în unele secțiuni s-au putut observa și în profil cele două niveluri de locuire bine documentate prin numeroase întretăieri de complexe și suprapuneri de vetre. Stratul de cultură propriu-zis era sărac în urme arheologice, în schimb, din bordeie, locuințe de suprafață și gropi de provizii s-a scos un bogat și interesant material, constind din ceramică, unelte, arme și podoabe.

Pînă în prezent s-au identificat trei locuințe de suprafață (majoritatea lor au fost distruse de arăturile adinci) și peste 20 de bordeie. Adîncimea bordeielor era în funcție de adîncimea la care se afla stratul de nisip sau pietriș. Acolo unde stratul de nisip era mai la suprafață și complexele din această zonă erau mai puțin adinci. Bordeiele mai adinci au formă ovală sau rotund-ovală, iar cele mai puțin adinci (semibordeiele) aveau în mod *frecvent* forma rectangulară cu colțuri rotunjite și rar de tot ovală sau rotundă.

Cu excepția bordeiului nr. 3 (B₃), toate celelalte bordeie erau lipsite de vetre de foc. În mod obișnuit vetrele de foc se aflau în afara construcțiilor și aveau forma rotund-ovală, cu dimensiunile ce variau în jur de 0,70—0,80 m. Ele erau amenajate pe un pat de pietricele de riu, printre care se aflau adesea și cioburi mai vechi.

Locuințele de suprafață aveau forma patrulateră și în mijlocul lor erau nelipsite vetrele de foc, construite după sistemul amintit mai sus. Locuințele au fost făcute din chirpici pe un schelet de nuiele.

Bordeie de formă ovală sau rotundă se cunosc pentru această vreme la dacii liberi din Muntenia și Moldova la Poiana-Dulcești, Butnă-

³ Cf. Gh. Bichir, *Urme de locuire feudală la Traian-Zănești*, în S.C.I.V., 18, 2, 1967, p. 317, nota 9.

rești, Căbești, Văleni și Bălteni, iar în cadrul fostei provincii Dacia, la Obreja și Archiud⁴.

La Maldăr, Poiana-Dulcești (Varniță) și în alte așezări, bordeiele ovale sau rotund-ovale coexistă cu semibordeiele rectangulare cu colțurile rotunjite, deci situație identică cu cea de la Mătăsaru.

Bordeiele de formă ovală sînt cunoscute și în Latène-ul geto-dacic la Piscul Crăsanilor, Giurgiu-Malu Roșu, Cățelu Nou, Tinganu, Sfintu Gheorghe-Iernut și Cernatul de Jos⁵.

La București-Militari, pe „Cîmpul lui Boja” și la Chilia pe valea Ciorica s-a descoperit cite un singur semibordei de formă rectangulară cu colțurile rotunjite⁶.

Probabil că forma ovală sau rotund-ovală la bordeiele adinci era preferată, deoarece acoperișul conic era și mai simplu de realizat și mai practic, decît unul în două sau patru „ape” (pante). Acoperișul conic era mai rezistent la vînt și la ploi și cerea mai puțin material constructiv (lemn, stuf, paie).

Locuințele de suprafață sînt de asemenea întîlnite la populațiile dacice, atît în epoca Latène, cit și în sec. II—III e.n.⁷. Însuși sistemul de construcție al vetrelor este generalizat la geto-daci⁸. În campania de săpături din 1966 s-a descoperit la Mătăsaru și un cuptor de copt pîne, realizat din pămînt cruțat.

Asemenea cuptoare se cunosc în Latène la Poiana-Tecuci și Popești, iar în sec. II—III la Chilia, Bălteni și Poiana-Dulcești (Varniță)⁹.

În apropierea bordeielor și locuințelor de suprafață sînt nelipsite gropile de provizii, îngrijit săpate. Pînă în prezent la Mătăsaru s-au descoperit peste 160 de gropi. Ele au forma de „butelie” și mai rar cilindrică. După deteriorare, gropile de provizii au servit ca depozite de gunoi. S-au identificat și unele gropi diforme din care s-a scos lut și nisip pentru diverse treburi gospodărești.

Așa cum am amîntit, inventarul așezării este bogat și variat, începînd cu uneltele și terminînd cu podoabele.

Uneltele sînt prezente prin fragmente de seceri, un cosor, două burghie, un topor fragmentar, dălțițe etc. Secerile sînt de tipul cu spin și au lama îngustă. Ele își găsesc bune analogii, în cadrul culturii Poienești¹⁰. Cosorul (fig. 2/5) este de tipul celui descoperit la Cățelu Nou lîngă București¹¹. Burghiele (fig. 2/3), folosite în special de rotari și

⁴ Vezi documentarea mai amplă și trimiterile la Gh. Bichir, *La Civilisation des Carpes (IIe—IIIe siècles de n.è.) à la lumière des fouilles archéologiques, in Dacia, N. S., XI, p. 177—224.*

⁵ *Ibidem*.

⁶ Cf. Vl. Zirra și Gh. Cazimir, *Unele rezultate ale săpăturilor arheologice de pe „Cîmpul lui Boja” din cartierul Militari, in Cercetări arheologice în București, I, 1963, p. 51—52 și fig. 4/1—2 și Sebastian Morintz, Săpăturile de la Chilia, in Materiale, VIII, p. 517.*

⁷ Vezi datele la Gh. Bichir, *op. cit.*

⁸ *Ibidem*.

⁹ Vezi datele problemei la Gh. Bichir, *Noi contribuții la cunoașterea culturii materiale a Carpilor, in S.C.I.V., 16, 4, 1965, p. 681—682 și nota 23.*

¹⁰ Vezi Gh. Bichir, *op. cit.*, in *Dacia, N. S., XI, p. 181; idem, in S.C.I.V., 16, 4, p. 688—689.*

¹¹ Valeriu Leahu, *Raport asupra săpăturilor arheologice efectuate în 1960 la Cățelu Nou, in Cercetări arheologice în București, I, 1963, p. 30 și fig. 21/2.*

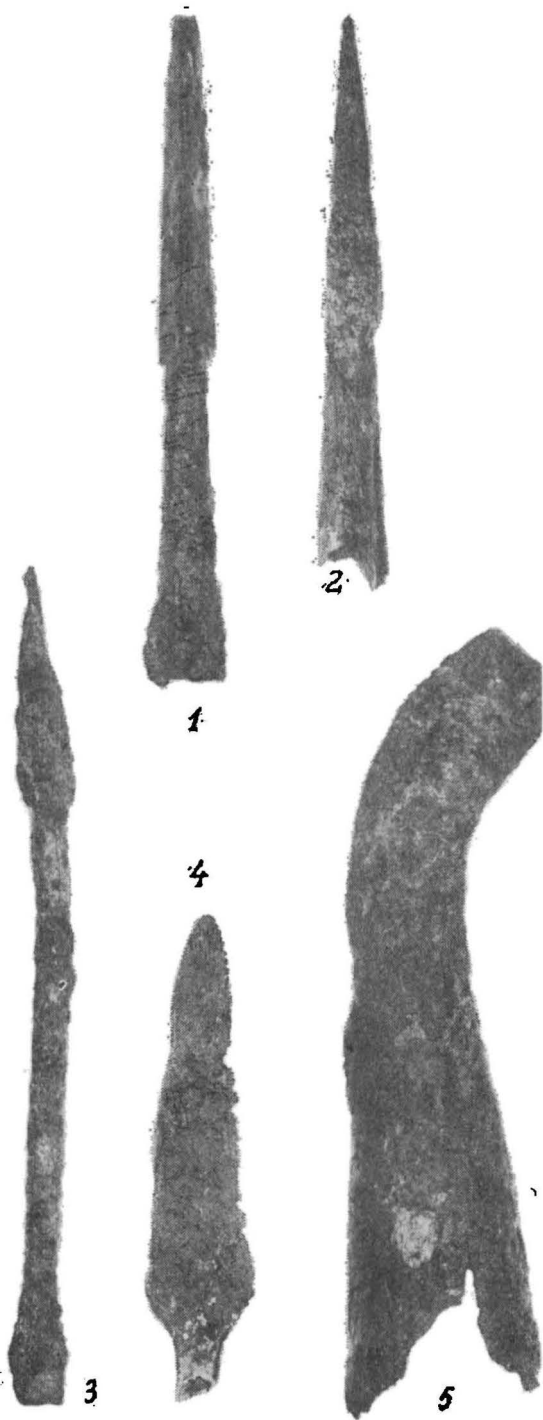

Fig. 2 — Mătășaru —
Așezare; arme și unelte
de fier (sec. II—III e.n.)

dogari își găsesc analogii identice în așezarea carpică de la Poiana-Dulcești (Varniță)¹². Dălțițele sînt bine cunoscute la geto-daci și nu mai insistăm asupra lor.

Fig. 3 — Mățăsaru — Așezare; 1—3 fibule de bronz; 4, linguriță de argint; 5, 7, cătărămi de bronz; 6, cataramă de argint (sec. II—III e.n.)

Din rîndul armelor amintim virfurile de lance, virfurile de săgeți și un pilum (fig. 2/1—2), toate de fier. Din seria de obiecte de uz casnic amintim lamele de cuțit de fier (fig. 2/4), scoabele, cuiele, sulele și acele de bronz sau fier, cheile de tip roman, lucrate din același metal, un clopoțel, cîteva fragmente de torți de la vase de metal, precum și unele bucăți de tablă de bronz, provenind de la obiecte a căror formă nu poate fi precizată.

Din rîndul podoabelor amintim: brățărilor de bronz, mărgelile de sticlă sau cornalină, de forme și mărimi diferite, fragmentele de oglinzi de tip sarmatic, fibulele de bronz, fier sau argint, cataramele (fig. 3/5—7) etc.

Interesante pentru datare sînt monedele în număr de 12. Monedele din sec. II e.n. sînt de argint și bronz, iar cele din sec. III e.n. numai

¹² Gh. Bichir, *op. cit.*, în *S.C.I.V.*, 16, 4, p. 689 și fig. 9.

de bronz. Cele mai timpurii monede sînt de la Antoninus Pius, iar cele mai tîrzii din perioada Galerius-Aurelian ¹³.

Destul de numeroase sînt fusaiiolele (fig. 5/1—6) și greutatea de lut piramidale, folosite fie ca suporturi pentru frigare (fig. 5/7—9), fie la războiul de țesut vertical. Într-un bordei s-au găsit nu mai puțin de 10 asemenea greutatea de dimensiuni relativ mari (0,15—0,20 m). Fusaiiolele sînt lucrate tot din pămînt și au forma tronconică, bitronconică sau cilindrică.

Un loc important în cadrul descoperirilor de la Mătăsaru îl ocupă ceramica, însă numărul de pagini pe care-l avem la dispoziție nu ne permite să insistăm asupra ei.

În linii generale ceramica se împarte în două grupe: ceramica lucrată cu mîna și ceramica lucrată la roată. Ceramica lucrată cu mîna reproduce în general, forme specifice lumii dacice, cum sînt ceașca (cu sau fără toartă) și vasul borcan cu marginea răsfrintă în afară, avînd uneori pe corp cite un briu în relief crestă sau alveolat. În funcție de profil, se pot distinge mai multe variante ale vasului-borcan. Unele cești dacice poartă în interior urme de fum, dovadă că au fost folosite (în cadrul așezării) ca opaițe (lămpi), de cei mai săraci, căci cei înstăriți foloseau lucernele romane. Se cunosc și de la Mătăsaru și din alte

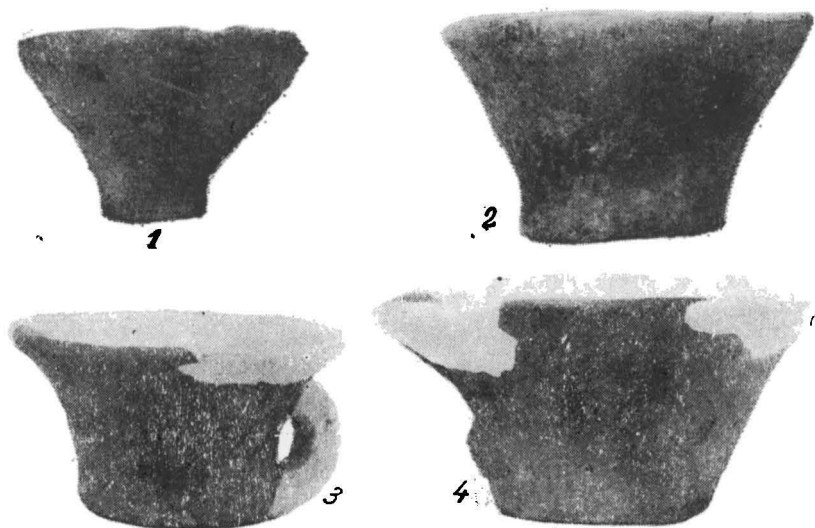

Fig. 4 — Mătăsaru — Așezare; cești dacice (sec. II—III c.n.)

așezări contemporane, săpate de Gh. Bichir și imitații locale după opaițele romane.

Ceramica lucrată la roată poate fi clasificată în două categorii: ceramica cenușie, lucrată la roată în tehnica tradițională dacică, repro-

¹³ Monedele au fost determinate la cabinetul numismatic al Institutului de Arheologie de B. Mitrea și C. Preda.

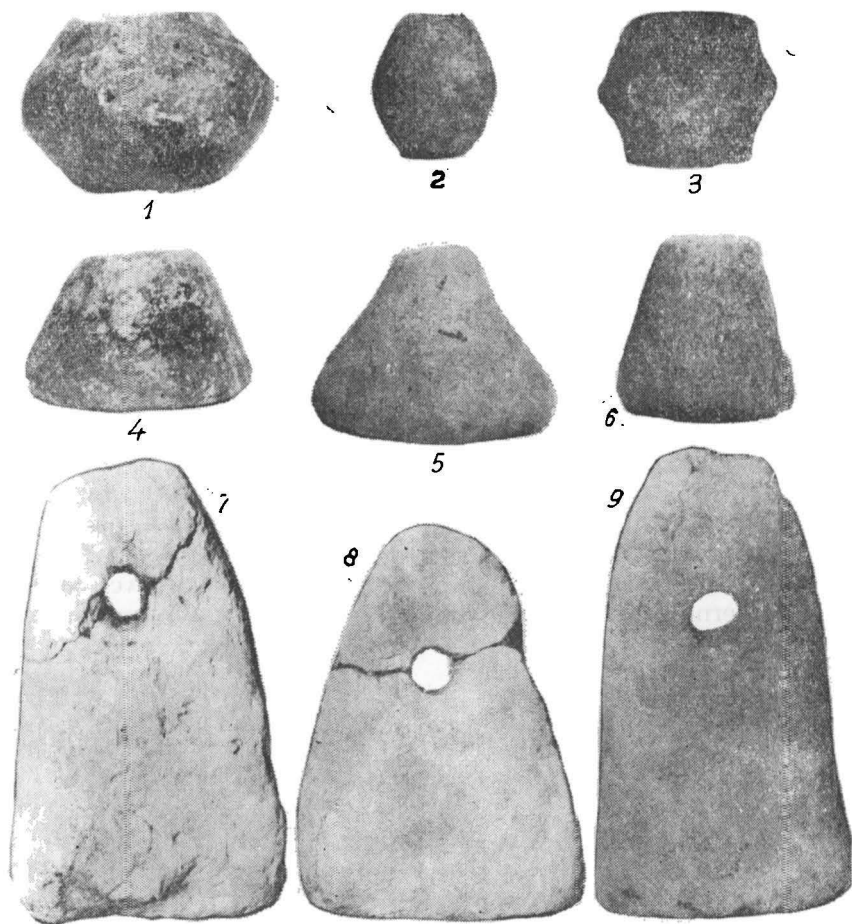

Fig. 5 — Mătăsaru — Așezare ; 1—6. fusaiole de lut ; 7—9, suporturi frigare (sec. II—III e.n.)

ducînd adesea forme contaminate de influența romană și ceramica de aspect zgrunțuros, care prin tehnica de lucru, forme și ornament, aminteste de ceramica de tip provincial roman¹⁴ și care se transmite în sec. IV, purtătorilor culturii Sintana de Mureș-Cerneahov.

Ceramica de import, relativ puțină, este reprezentată de fragmente de amfore, străchini și opaite, venite în special din Moesia și Dacia inferior.

Categoriile ceramice mai sus amintite sînt întilnite în ambele niveluri de locuire, dar prezentînd anumite particularități specifice fiecărui nivel.

¹⁴ Cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 692.

În afară de puternica influență romană, în așezarea de la Mătăsaru pot fi sesizate și elemente carpo-sarmatice ¹⁵.

În așezarea de la Mătăsaru influența romană pare a fi mai puternică decât în așezările de tip Militari din raza orașului București ¹⁶ (Militari, Lacul Tei, Măgurele, Străulești, Cățelu Nou) ¹⁷. Faptul se explică prin aceea că așezarea de la Tetcoiu-Mătăsaru se află în apropierea râului Argeș (cca 3 km), principal drum comercial în vremea elenistico-romană, când Argeșul era navigabil. Pe râul Argeș pătrundeau produsele romane din sudul Dunării în Muntenia și apoi prin Pasul Bran se făcea legătura cu Transilvania ¹⁸. De asemeni, nu trebuie să uităm că așezarea de la Tetcoiu-Mătăsaru este așezată cu 60 km mai la vest de așezările de tip Militari de pe teritoriul orașului București și la numai 40 km distanță de *limesul transalutan*. Nu este lipsit de semnificație nici faptul că importurile romane de la Mătăsaru sînt provenite fie din Moesia fie din Dacia inferior.

Situația dintre *limesul alutan* și cel *transalutan*, diferă oarecum de restul Munteniei, prin faptul că aici lipsesc elementele de tip carpo-sarmatic și urmele de locuire din prima jumătate a sec. III e.n., așa cum au arătat cercetările lui Sebastian Morintz de la Chilia ¹⁹ și cele efectuate de noi în 1967 la Maldăr și Scornicești. Dar asupra aspectului cultural documentat la Chilia, Maldăr și Scornicești vom reveni într-un studiu special.

În funcție de materialele descoperite, așezarea de la Mătăsaru se datează între a doua jumătate a sec. II e.n. și începutul sec. IV e.n. Pe baza fibulelor, monedelor de bronz și argint și a unor materiale ceramice, primul nivel de locuire al așezării în discuție, notat de noi cu Mătăsaru III, se datează în a doua jumătate a sec. II e.n., eventual sfîrșitul acestui secol și prima jumătate a celui următor. Monedele de argint sînt de la Antoninus Pius (2) și Marcus Aurelius (1), iar cele de bronz de la Marcus Aurelius (1); Severus Alexander (1); Orbiana,

¹⁵ Despre pătrunderea carpilor în Muntenia vezi Gh. Bichir, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 691—692; *idem*, în *Dacia* N. S., XI, p. 177—224. Date interesante cu privire la acțiunea carpilor în Muntenia, la D. Tudor, *La fortificazione delle città romane delle Dacia nel sec. III dell'e.n.*, în *Historia* XIV, Wiesbaden, 1965, 3, p. 375, nota 29.

¹⁶ Cf. Gh. Bichir, *Les relations entre Daces libres et Romains aux IIe—IVe siècles de n.è. a la lumière des recherches archéologiques*, comunicare prezentată la Congresul internațional de studii pre și protoistorice, Praga, 1966 și care va apare în actele Congresului.

¹⁷ Vezi trimiterile la M. Comșa, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—VIe siècles de n.è.*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965, p. 25, unde se poate vedea și părerea autoarei cu privire la aceste așezări și necropole; Vl. Zirra și Gh. Cazimir, *op. cit.* p. 52—56 și Margareta Constantiniu, *Geto-dacii și elemente de continuitate a populației autohtone pe teritoriul orașului București*, în *Revista Muzeelor*, II, 1965, nr. special, p. 440. O așezare din această vreme a existat și la Cernica. Material văzut prin amabilitatea șefului de șantier, Gh. Cantacuzino, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁸ Cf. V. Pârvan, *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucarest, 1923, p. 16—18; V. Eftimie, *Imports of stamped Amphorae in the Lower Danubian regions and a draft Rumanian Corpus of Amphora Stamps*, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 311—312 și Gh. Bichir, *Așezări dacice în Țara Oltului*, în *Studii și Comunicări*, Sibiu, 1968 (în curs de apariție).

¹⁹ Sebastian Morintz — Новый облик дакийской культуры в римскую эпоху. (Открытия в Килии, р-н Веда, обл. Питешть). în *Dacia*, N.S., V, p. 395—414.

soția lui Severus Alexander (1) și o monedă colonială a cărei datare este asigurată de numismați în a doua jumătate a sec. II e.n. și prima jumătate a celui următor ²⁰.

Al doilea nivel de locuire (Mătăsaru III₂) aparține mijlocului și celei de a doua jumătăți a sec. III e.n. Cea mai tirzie monedă de bronz este din perioada Gallienus-Aurelian. Pe baza documentării actuale este greu de precizat în ce măsură așezarea de la Mătăsaru încetează la sfârșitul (către sfârșitul) sec. III sau durează și la începutul sec. IV e.n., așa cum am fi noi înclinați să credem.

Destul de frecvente sînt în acest nivel de locuire fibulele de bronz sau argint, de tipuri diferite; majoritatea au piciorul întors pe dedesubt, dar deosebite de tipurile clasice, cunoscute în cadrul culturii Sîntana de Mureș, de pe teritoriul României.

Din cadrul fibulelor descoperite la Mătăsaru menționăm aici fibulele de tip „D”, prezente în aproape toate descoperirile de tip Chilia-Militari din Muntenia și în unele complexe carpice și sarmatice din Moldova ²¹. Datarea lor în România numai în a doua jumătate a sec. III este discutabilă. Cele mai numeroase și mai timpurii variante ale acestui tip se întîlesc în sudul Uniunii Sovietice, în mediu sarmatic ²², fapt ce ar indica locul lor de origine. Ele au pătruns prin intermediul sarmaților și în regiunile noastre, fiind preluate aici de populația autohtonă dacică din Muntenia și Moldova ²³.

Materialele descoperite în așezare arată că ocupația principală a locuitorilor era agricultura și creșterea vitelor.

La cca. 150 m sud de așezare se află necropola, distrusă aproape complet de cariera de nisip, așa încît, noi n-am putut salva decît nouă morminte, toate de incineratie, dar și acelea în bună parte deranjate. Un mormînt cu urnă este hallstattian ²⁴, iar restul aparțin complexului Chilia-Militari.

Tot în această zonă a fost descoperit și un mormînt de inhumatie neolitic, care trebuie pus în legătură cu tell-ul gumelnitean situat pe malul drept al Tinoasei între satele Pădureni și Zăvoiu ²⁵.

²⁰ Vezi nota 13. Moneda de la Severus Alexander a fost bătută la Serdica.

²¹ Vezi datele la Gh. Bichir, *op. cit.*, în *Dacia*, N.S., XI. Un studiu special asupra acestui tip de fibulă pregătește Vl. Zirra.

²² Oscar Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen*, în *Mannus Bibliothek*, 23, Leipzig, 1923, p. 76 și pl. 7 VII/156, 157. Fibulele fac parte din grupa a IV-a a lui Almgren; A. K. Ambroz, *фибулы юга Европейской части СССР*, II в. до н. э. — IV в. н. э., în *Археология СССР*, Moscova, 1966, p. 48—54, fig. 1/1; planșa 9/1—2, 6—8, 10—13, 16, 18—20 și planșa 22/2.

²³ Cf. Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., XI.

²⁴ Urna mormîntului hallstattian își găsește analogii pînă la identitate, ca tehnică de lucru, formă, ornament și funcție funerară la Ciurelu-București (vezi Dinu V. Rosetti, *Tombes a incinération de l'âge du fer et de l'époque romaine dans la région de Bucarest*, 1935, p. 54, fig. 5, 6 și 11; *idem*, *Epoca fierului, în Bucureștii de odinioară în lumina cercetării arheologice*, p. 27 și pl. XXII/5).

²⁵ Pentru date suplimentare vezi Gh. Bichir și Eugenia Popescu, *Raportul citat*.

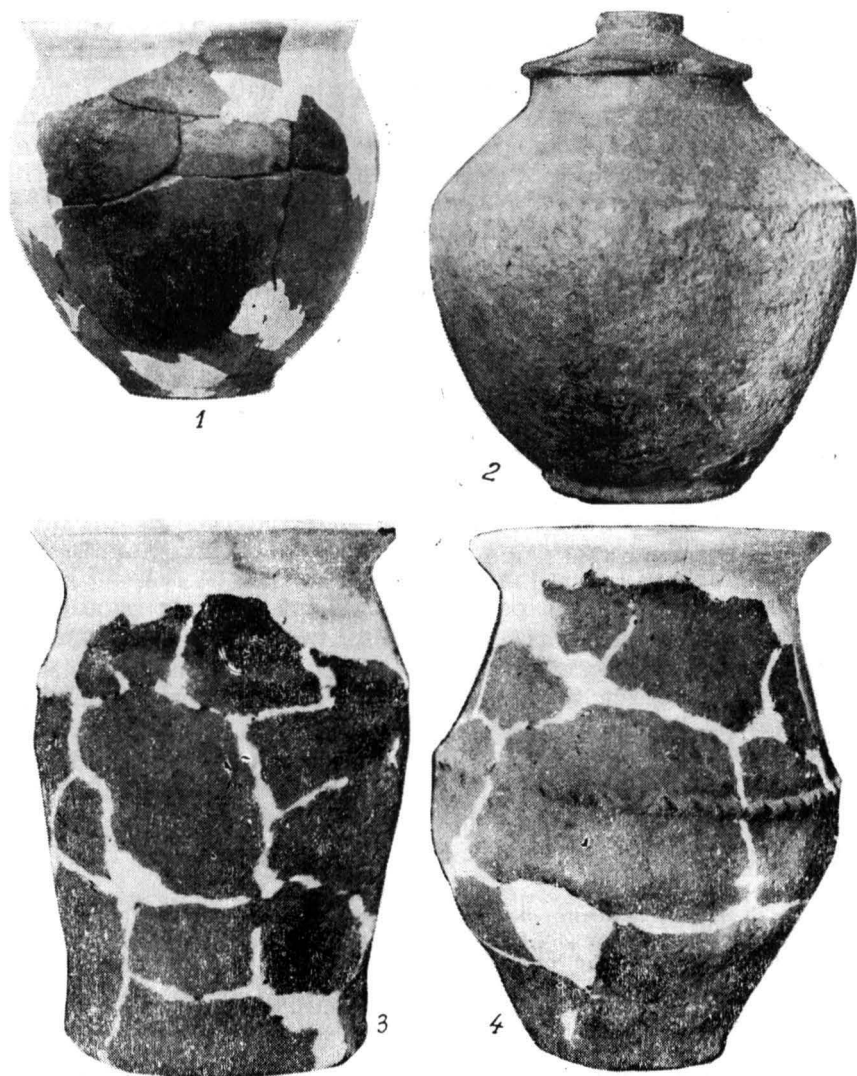

Fig. 6 — Mătășaru — Necropolă ; 1—2, urne cenușii lucrate la roată ;
3—4, urne lucrate cu mâna (sec. II—III e.n.)

Din cele opt morminte aparținând complexului Chilia-Militari, șase au avut urne, iar două erau fără urne, oasele fiind depuse direct în groapă. Nu putem preciza în ce măsură toate urnele au avut capac sau nu, deoarece aproape toate au fost deranjate cu ocazia exploatării nisipului (fig 1/2). Două morminte (nr. 2 și nr. 3), cu urne cenușii, au avut drept capac cîte un fragment ceramic poros, iar un mormînt (urna cenușie), capac special. Trei urne sînt lucrate cu mîna și trei la roată din pastă cenușie. Două dintre urnele lucrate cu mîna au ornament ; una are un briu în relief crestă (fig. 6/4), iar alta, un briu în relief alveolat (fig. 6/3). Urnele lucrate la roată sînt de tipuri diferite (fig. 6/1—2).

Vase secundare s-au găsit numai în două morminte (M_4 și M_5). Urnele conțineau numai oase calcinate și resturi de cărbune și cenușă.

Variantele de rit funerar documentate la Mătăsaru; morminte cu urne și morminte fără urne în care oasele calcinate au fost depuse direct în groapă, sînt bine cunoscute la geto-daci. Pentru sec. II și III e.n., le întîlnim în necropole de tip Poenești²⁶, în complexul de tip Chilia-Militari, la Chilia²⁷, Tirgșor²⁸ și Scornicești²⁹ și în Dacia romană³⁰. Descoperiri izolate de morminte în urne s-au mai făcut la Măgurele și Lacul Tei, pe teritoriul orașului București și la Budești și Vasilați în Jud. Ilfov³¹. La dacii liberi din vestul și nord-vestul țării se cunosc asemenea morminte la Sintana-Arad³² și la Medieșu Aurit (Jud. Satu Mare³³).

Cercetările de la Mătăsaru vin și ele să confirme o dată în plus că ritul funerar caracteristic geto-dacilor era incineratia.

Marea importanță a cercetărilor arheologice de la Mătăsaru constă în faptul că permite coborîrea datării culturii materiale de tip Militari-Mătăsaru, de la a doua jumătate a sec. III e.n., datare acceptată în prezent de toți cercetătorii, la a doua jumătate a sec. II e.n.

Se documentează astfel pe cale arheologică prezența populației autohtone cu aproape un secol mai timpuriu, decît se socotea pînă acum.

În funcție de observațiile de la Mătăsaru va trebui revizuită și cronologia așezărilor de tip Militari de pe teritoriul actual al orașului București (Lacul Tei, Militari etc.).

O așezare din această vreme a existat după părerea noastră și la Cățelu Nou³⁴. Așezarea de la Bucov³⁵, pe baza analizei inventarului se datează și ea la sfîrșitul sec. II și prima jumătate a sec. III e.n.³⁶.

²⁶ Cf. Gh. Bichir, op. cit. în *Dacia*, N.S., XI.

²⁷ Cf. Sebastian Morintz, op. cit., p. 396—406.

²⁸ Cf. Gh. Diaconu, *Tirgșor-necropola din sec. III—IV e.n.* p. 30—32.

²⁹ Săpături efectuate de Gh. Bichir în 1967.

³⁰ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 74—84 și 135—136.

³¹ Cf. Sebastian Morintz, op. cit., p. 406, pentru materialul inedit de la Tei și Măgurele. Pentru Budești și Vasilați, informații suplimentare de la același cercetător.

³² Egon Dörner, *Römerzeitliche Dakische Braudgräber, aus Sintana-Arad*, în Omagiu Daicoviciu, 1960, p. 155—159.

³³ S. Dumitrașcu și T. Bader, *Așezarea dacică de la Medieșu Aurit*, în *Acta Musei Napocensis*, IV, 1967, p. 121—122; *idem*, volumul separat, apărut tot în 1967, p. 43—47.

³⁴ V. Leahu, op. cit., p. 34, unde se arată că în timpul săpăturilor s-au descoperit „în chip răspîndit”, 12 monede de bronz imperiale romane provenind de la următorii împărați: Marcus Aureliu (1); Septimius Severus (2); Caracalla (1); Gordian (1); Tranquillina — soția lui Gordian (3); Filip Arabul (3) și o monedă prost conservată tot din prima jumătate a sec. III e.n. Monedele sînt emisiuni ale coloniilor Adrianopolis și Deultum. La Cățelu Nou nu lipsesc nici cioburile contemporane, deși în timpul săpăturilor nu s-a putut surprinde stratul de cultură respectiv.

³⁵ Vezi M. Comșa, *Săpăturile de la Bucov*, în *Materiale VII*, p. 546—549; *idem*, op. cit., în *Nouvelles études d'histoire*, p. 35, nota 14.

³⁶ Cf. Gh. Bichir, în comunicarea prezentată la Congresul Internațional de studii pre și protoistorice, Praga, 1966 (vezi nota 16).

Apare astfel într-o lumină nouă situația din Muntenia în sec. II—III e.n.³⁷.

Este știut că în Cîmpia Română, unele așezări au încetat în pragul erei noastre (strămutarea în sudul Dunării a 50 000 de geți de către Aelius Catus)³⁸, iar altele pe vremea lui Plautius Aelianus sau în timpul războaielor dintre daci și romani în perioada lui Decebal.

Săpăturile efectuate de prof. Gh. Ștefan, în anii 1938—1940, în castrul roman de la Drajna de Sus, au arătat că populația autohtonă daco-getică continuă să trăiască în zona colinară a Munteniei la începutul sec. II e.n.³⁹. Castrele de la Drajna de Sus, Mălăești și Rucăr au fost părăsite probabil în timpul lui Hadrian (ultimele monede găsite în castre sînt din anul 117)⁴⁰, în urma atacurilor sarmaților și dacilor liberi din Moldova.

Lipsește în prezent documentarea arheologică cu privire la getodacii din Muntenia, pentru perioada cuprinsă între 117 și mijlocul sec. II e.n. În funcție de aceste date este plauzibilă ipoteza conform căreia după anul 117 pătrund în Cîmpia Română, în special în jumătatea estică, grupuri de sarmați⁴¹.

Începînd însă cu mijlocul sec. II, dacii retrași în regiunea subcarpatică se extind către Dunăre, micșorînd sfera de acțiune a sarmaților, așa încît la mijlocul sec. III e.n., întreg teritoriul Munteniei va fi ocupat de daci și carpi⁴². O demonstrează din plin așezările de tip Militari descoperite la Bragadiru-Zimnicea și Dulceanca, ca să le amintim numai pe cele mai sudice⁴³.

Se pare că sarmații s-au limitat la jumătatea estică și centrală a Munteniei,⁴⁴ căci la vest de riul Vedea nu constatăm decît pătrunderi izolate, la Păuleasca pe cursul inferior al Vedei și la Bogdana pe Urlui.

³⁷ Datele arheologice cunoscute pînă în 1964 sînt sintetizate la I. Nestor, *Les donnés archéologiques et la problème de la formation du peuple Roumain*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, III, 3, 1964, p. 384—391.

³⁸ Cf. Strabon, *Geografia*, VII, 3, 10. Pentru datele cu privire la evenimentele petrecute în această regiune în sec. I—IV e.n., vezi I. Nestor, *op. cit.*, p. 384—391 și R. Vulpe, *La Valachie et la Basse-Moldavie sous les Romains*, în *Dacia*, N.S., V, 1961, p. 365—393.

³⁹ Gh. Ștefan, *Le camp Romain de Drajna de Sus*, în *Dacia*, XI—XII (1945—1947), 1948, p. 115—144.

⁴⁰ Ibidem, p. 140—144 și D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. II-a, București, 1958, p. 143—145.

⁴¹ Cf. Gh. Bichir, relațiile dintre dacii liberi și sarmați, (manuscris inedit).

⁴² Cf. Gh. Bichir, în *S.C.I.V.*, 16, 4, 1965, p. 691.

⁴³ Pentru Bragadiru-Zimnicea, vezi Gh. Bichir, *Quelques problèmes... în Dacia*, N.S., XI, 1965, p. 427. Săpăturile de la Dulceanca au fost efectuate de Suzana Ferche (material inedit).

⁴⁴ În Muntenia se cunosc cca. 60 morminte sarmatice, cele mai multe fiind descoperite în zona Oltenița-Călărași. O primă valorificare a unora dintre aceste morminte a fost făcută de Sebastian Morintz și Barbu Ionescu anunțate la sesiunea științifică a Muzeelor din decembrie 1965, în comunicarea „*Descoperiri sarmatice în raionul Oltenița*”.

Descoperirea mormintelor sarmatice de la Păuleasca și Bogdana care se datează în prima jumătate a sec. III e.n., arată că în momentul prătrunderii lor aici, exista *limesul transalutan*, dar nu mai era în funcțiune „Brazda lui Novac de sud“, ambele localități — Păuleasca și Bogdana — sînt situate la sud de „Brazdă“⁴⁵.

Nu este lipsit de importanță nici faptul că în stadiul actual al cercetărilor mormintul de luptător de la Vădastra nu mai poate fi sigur sarmatic (alanic)⁴⁶ ci mai probabil hunic⁴⁷. Tot hunilor a aparținut probabil și tezaurul de la Coșoveni, considerat și el sarmato-alan⁴⁸, dar asupra acestor lucruri nu putem insista aici, deoarece problema depășește cadrul lucrării de față.

LES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE MĂTĂSARU ET LEUR CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DE LA CIVILISATION MATÉRIELLE DES DACES LIBRES

RÉSUMÉ

Après avoir rappelé en bref les vestiges d'habitat appartenant à diverses époques historiques (département de Dimbovița), on insiste sur l'établissement et la nécropole des IIe—IIIe siècles de n.è. de type Militari-Chilia.

La grande importance des recherches de Mătăsaru consiste en ce qu'elles permettent de la civilisation matérielle de type Militari-Chilia, depuis la seconde moitié du IIIe siècle de n.è., date acceptée jusqu'à présent par tous les chercheurs, jusqu'à la seconde moitié du IIe siècle de n.è., attestant ainsi pour la première fois, par voie archéologique, la présence de la population autochtone dacique, un siècle plutôt qu'on ne supposait jusqu'à présent. C'est ainsi que les thèses plus anciennes qui soutenaient qu'aux IIe et IIIe siècles de n.è. les Sarmates avaient dominé toute la Munténie et que la population autochtone aurait fait défaut, se voit révoquée, comme étant erronées.

Les recherches de Mătăsaru mettent en valeur également d'autres découvertes, plus anciennes et plus récentes, jetant ainsi une nouvelle lumière sur l'ethnographie de la Munténie aux IIe et IIIe siècles de n.è.

⁴⁵ Cf. Gh. Bichir, în Comunicarea ținută la Congresul Internațional de la Praga, 1966.

⁴⁶ Vezi *Istoria României*, I, București, 1960, p. 679.

⁴⁷ Cf. nota 16.

⁴⁸ C. S. Nicolăescu-Plopșor și Hans Zeis, *Ein Schatzfund der Gruppe Untersiebenbrunn von Coșoveni (Kleine Walachei)*, în Germania, XVII, 1933, p. 272—277 și *Istoria României*, I, 1960, p. 681. În intervenția lui Gh. Bichir la *Conferința Națională de Arheologie*, Iași, decembrie, 1967, enunțînd teza asupra apartenenței hunice a tezaurului de la Coșoveni, prof. I. Nestor a fost de acord cu această teză.

UN TEZAU DE MONEDE ȘI OBIECTE DE PODOABĂ DIN SECOLUL AL VII-lea DESCOPERIT ÎN COMUNA PRISEACA SLATINA

MIHAI BUTOI

În luna august 1965, locuitorul Ursu R. Dumitru din comuna Priseaca-Slatina a descoperit în curtea casei sale la adâncimea de 0,60 m un tezaur compus din 141 monede de argint bizantine și două podoabe confecționate din același metal.

Cercetîndu-se locul respectiv am putut constata că este vorba de o descoperire izolată întrucît nu s-au mai găsit în apropiere alte urme de cultură materială care să ne indice existența unei așezări sau locuințe.

Importantul tezaur se afla ascuns într-o ulcică de lut ars cu corpul scund, bombat, cu buza răsfrîntă în afară și fundul plat, ornamentat în partea de sus sub buză, cu o bandă de linii în val între două benzi de linii drepte, care se disting numai pe alocuri.

Ea avea o mică mînușă prinsă cu capul superior de buză iar cu cel inferior de porțiunea cea mai proeminentă a corpului, care însă nu s-a păstrat.

Ulcica, care a putut fi restaurată, este lucrată la roată înceată, dintr-o pastă amestecată cu nisip cu bobul mare și pietricele, de culoare cărămizie-cenușie arsă inegal. Prin decorul său — bandă de linii în val între două benzi de linii paralele orizontale — ulcica, amintește ornamentul vaselor borcane descoperite în așezarea de la Sălașuri-Mureș,

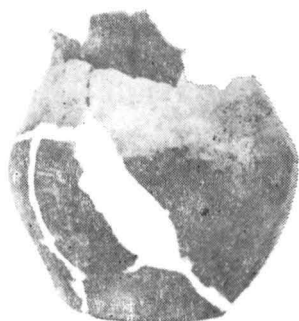

Fig. 1 — Ulcica în care
a fost găsit tezaurul

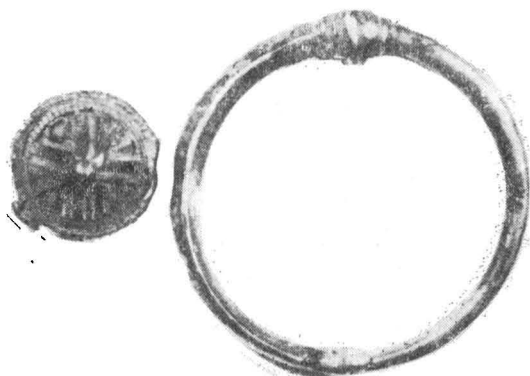

Fig. 2. — Cerceel stelat de argint

atribuite slavilor din sec. VII¹. Oala cu toartă se întâlnește sporadic în așezarea de la Tirgșor aparținând populației străromânești din sec. al VII-lea².

Consultându-se catalogul Wroth, s-a stabilit că dintre cele 141 monede, 8 au fost emise în timpul lui Constans al II-lea 641—668 și 133 în timpul lui Constantin al IV-lea Pogonatus 668—685.

Toate monedele au marginile neregulate, iar unele dintre ele sînt parțial slab imprimate. Cele emise în timpul lui Constans al II-lea sînt uzate datorită circulației, iar cele bătute de Constantin al IV-lea sînt în general necirculate. O singură monedă emisă în timpul lui Constantin al IV-lea a fost bătută dublu.

Monedele se prezintă după cum urmează :

1) *Constans al II-lea (641—668) 1 exemplar.*

Av. ANTINUSCONSTAN

Bustul lui Constans al II-lea, văzut din față, cu barbă și mustață, purtînd coroană cu cruce și bustul lui Constantin al IV-lea, văzut din față, fără barbă, purtînd coroană cu cruce. Între ei o cruce.

Rv. 4T. ROMANIS

Cruce pe glob cu trei trepte. În cîmp dreapta B.

Greut. 7,50 g. Diam. 21 mm. Moneda tocită.

Wroth, vol. I, 87, Constantinopol, anii 654—659.

2) *Constans al II-lea 1 exemplar.*

Av. DNC

Descrierea ca mai sus.

Rv. 4SA UTA În cîmp dreapta C.

Descrierea ca mai sus.

Greut. 7 g. Diam. 21—24 mm. Monedă tocită.

Wroth, vol. I, 88, anii 654—659.

3) *Constans al II-lea 6 exemplare.*

Av. DC AN

Descriere ca mai sus.

Rv. 4TAROMANIS.

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuți din față.

Greut. 7 g. Diam. 21 mm. Monedă tocită.

Wroth, vol. I, 90, Constantinopol, anii 659—668.

¹ Szekely Z., Cultura slavă în sec. VII—VIII în Transilvania în S.C.I.V., 1, 1962, p. 53.

² Victor Teodorescu, Despre cultura Ipotești-Cindești, în S.C.I.V., XV, 4, 1964, p. 491.

4) *Constantin al IV-lea (668—685). 95 exemplare cu diferențe în inscripție și greutate.*

Av. DNCONS N4SP.

Bustul împăratului văzut din față, fără barbă, cu armură și coif, în dr. sulită, în st. scut.

Fig. 3. — Monede de argint din timpul lui Constans al II-lea (641—668)

Rv. I4T ANI

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuți din față.

Greut. 7 g. Diam. 20 mm. Stare de conservare bună.

Wroth, vol. II, 23, Constantinopol, anii 668—669.

5) *Constantin al IV-lea 33 exemplare cu deosebiri în inscripție și greutate.*

Av. DNCO A NUSP

Bustul împăratului, văzut din față, cu barbă, cuirasat, cu coif, în dr. sulită, în st. scut.

Rv. I4T nNI

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuți din față.

Greut. 6,70 g. Diam. 20—22 mm. Stare de conservare bună.

Wroth, vol. II, 25, Constantinopol, anii 670—680.

6) *Constantin al IV-lea 1 exemplar*

Av. (D) NCONSTA TINVSPPA

Bustul împăratului, văzut din față, fără barbă, purtînd coroană cu cruce, în dr. cu globul cruciger. Poară paludamentum și cuirasă.

Fig. 4. — Monede de argint din timpul lui Constantin al IV-lea Pogonatus (668—685)

Rv. IHTA ROMANIS

Cruce pe glob cu trei trepte. La st. Heraclius, la dr. Tiberius, în picioare, văzuți din față. În cîmp st. θ.

Greut. 6,40 g. Diam. 24 mm. Starea de conservare bună.

Wroth, vol. II, inedită ?

7) *Constantin al IV-lea 4 exemplare*

Av. DNCONSTA TINVSCCON

Descrierea ca mai sus.

Rv. DEY IHTA RO(MANIS)

Descrierea ca mai sus.

Greut. 6,60 g. Diam. 21 mm. Starea de conservare bună.

Wroth, Vol. II, inedită ?¹

Ambele podoabe de argint care fac parte din tezaur sînt identice ca formă. Ele se compun din cîte o verigă, avînd jumătate din circumferință, lucrată din bară în patru muchii și jumătate din bară rotundă în secțiunea transversală. Ambele jumătăți ale circumferinței sînt unite

¹ Monedele emise de Constantin al IV-lea sînt de trei tipuri cu deosebiri în inscripție și greutate. Aceste deosebiri au fost date din lipsă de spațiu în anexa la comunicare.

la unul din capete printr-un nod bitronconic, avînd mijlocul și cele două extremități marcate prin cîte o nervură circulară în relief, care-l înconjoară. Cele două jumătăți ale verigii se subțiază progresiv, către capătul opus celui unit. În acest punct capetele celor două semicercuri nu sînt sudate. După cum ne indică urmele păstrate pe semicercul în patru muchii, se pare că la capătul nesudat al acestuia se află un al doilea nod, probabil asemănător celui existent. Așa cum ne indică un loc cu urme de lipitură aflat la jumătatea semicercului din bară în patru muchii, în acest punct se găsea sudat la fiecare verigă cîte un con de argint, care de asemenea păstrează pe margine urma locului prin care se fixa la verigă.

Cele două conuri au în jurul bazei cîte un brîu în relief, acoperit cu creștături transversale. Deasupra acestuia se văd alte două brîuri suprapuse acoperite cu aceleași creștături.

Partea superioară a conurilor, care au în vîrf un grăunte metalic, înconjurat de cîte un cerc de fir metalic sudat a fost împărțită în patru triunghiuri aproximativ egale prin benzi alcătuite din patru nervuri care se întîlnesc în vîrfurile conului. Cele două nervuri laterale ale fiecărei benzi, cît și ornamentele aproximativ triunghiulare aflate în fiecare din cele patru triunghiuri, sînt lucrate din fir metalic sudat în tehnica filigramului. Baza conurilor a fost acoperită prin cîte o placă avînd la mijloc un orificiu circular.

În jurul ultimului brîu de la baza fiecărui con au fost sudate, în unele locuri ornamente triunghiulare granulate, motiv ornamental folosit la piesele de podoabă bizantine constituind o moștenire a perioadei elenistice¹. Dimensiunile celor două podoabe relativ egale sînt: diametrul interior al verigilor 43 mm; diametrul exterior 52 mm, grosimea medie a semicercului în patru muchii 5 mm, grosimea medie a semicercului din bară rotundă 4 mm, înălțimea nodului bitronconic 10 mm, diametrul bazei conului 21 mm, înălțimea conului 12 mm; una din podoabe are 23,80 g, iar cealaltă are 23,60 g.

Prin forma lor, prin motivele ornamentale folosite — în special prin decorul cu granulații al conurilor — prin tehnica în care au fost confecționate cele două podoabe din tezaurul descoperit în comuna Prișeaca se aseamănă foarte mult cu cerceii decorați cu granulații, din cel de-al doilea tezaur de la Coșovenii de Jos, reg. Oltenia² considerați de majoritatea cercetătorilor ca fiind produsul unui atelier de orfevrărie bizantină³.

Cele mai timpurii prototipuri ale cerceilor de tip Coșoveni — a căror perioadă de maximă dezvoltare este chiar veacul al VII-lea — sînt cerceii găsiți în așezarea romano-bizantină de la Sadoveț (Bulgaria) și datați în anii 592—602⁴.

¹ M. Gramatopol și R. Teodorescu, Vechi podoabe de aur în colecțiile cabinetului numismatic al Academiei Republicii Socialiste România, în *Studii și Cercetări de istoria artei, seria Artă plastică*, XII, 1, 1966, p. 72, cf. G. Becatti, *Oreficerie antiche, dalle minoiche alle barbariche*, Roma, 1955, CXLIII/501 a și b.

² *Istoria României*, vol. I, 1960, p. 737.

³ Petre Aurelian, *Fibulele digitate de la Histria (I)*, în *S.C.I.V.*, XVI, 1, 1965, p. 87, 89.

⁴ Petre Aurelian, *op. cit.*, p. 89.

Pătrunzind la nordul Dunării, ca exporturi bizantine, cerceii de tip Coșoveni au fost copiați de meșteri locali în forme simplificate, așa cum sînt cei găsiți în mormîntul al III-lea de la Gimbaș (Transilvania)¹ sau cei ce provin de la Meszthely (Ungaria)².

O variantă mai evoluată a acestor cercei de la Gimbaș-Meszthely o găsim în descoperirile de la Pastirskoe (Bulgaria)³.

În ceea ce privește atelierul în care au fost lucrați cerceii descoperiți în comuna Priseaca, marea lor asemănare cu cerceii de la Coșovenii de Jos, motivele decorative și în special decorul de granule, faptul că nu prezintă semnele degenerării ca urmare a copierii lor de către atelierele barbare fiind mai evoluți decît cel descoperit la Pastirskoe, ne îndreptățește să-i considerăm cel puțin ipotetic ca produs al unui atelier de orfevrărie bizantină care lucra pentru lumea barbară.

Nu este exclusă însă nici posibilitatea de a fi produsul meșterilor bizantini, care lucrau în afara granițelor imperiului sau poate chiar al meșterilor autohtoni care în acest caz au copiat cît se poate de fidel modelul bizantin.

În cazul celei de a doua variante, monedele au fost aduse din imperiu tocmai cu scopul de a fi transformate în podoabe, la nordul Dunării simțindu-se lipsa acestui metal prețios.

Faptul că monedele nu sînt uzate ca rezultat al circulației, că aparțin în marea lor majoritate domniei unui singur împărat, că unele au fost ciocănite ulterior, că nu pot fi rezultatul schimbului în această fază de declin a comerțului bizantin ca și existența unor tipare și a unor podoabe de acest tip turnate la nord de Dunăre ar constitui dovezi pentru admiterea celei de a doua variante.

De asemenea, avînd în vedere caracterul cosmopolit al armatei bizantine din acest timp, în care se găseau un mare număr de mercenari și faptul că monedele în marea lor majoritate au fost emise în timpul unui singur împărat, fiind de asemenea necirculate, ar exista posibilitatea ca întregul tezaur să constituie solda unei căpetenii de cete mercenare originară de la nordul Dunării.

În ceea ce privește mediul din care provine tezaurul, acesta ar putea fi cel al populației autohtone străromânești predominantă la nordul Dunării, acum după plecarea masivă a triburilor slave în sud, ca urmare a prăbușirii graniței bizantine a Dunării după anul 600.

De altfel însăși mulțimea așezărilor populației străromânești Ipotești-Cindești din împrejurimile comunei Priseaca⁴, cît și frecvența importurilor bizantine în așezările acestei populații, ne duc la concluzia de mai sus.

¹ Aurelian Petre, Fibulele digitate de la Histria, în S.C.I.V., XVI, 2, 1965, p. 280.

² Aurelian Petre, op. cit. p. 280, cf. N. Fétich, în ArhHung, XXXI, 1951, pl. XIX/5—6, unde publică cercei asemănători celor de la Gimbaș din descoperirile din regiunea Kesztheli.

³ Aurelian Petre, op. cit., p. 280, cf. M. I. Braicevski și D. T. Berezoveț, к истории древнеславянского ювелирного ремесла, în KC, 53, 1954, p. 25, 13/7—8.

⁴ Așezări ale populației autohtone Ipotești-Cindești s-au descoperit în apropiere la Ipotești, Slatina și Găneasa ca urmare a cercetărilor întreprinse de către colectivul Muzeului din Slatina. Materialele se găsesc în colecțiile muzeului.

După cum dovedeşte bogăţia tezaurului, care a aparţinut foarte probabil unui conducător local, care ar fi putut servi temporar cu ceata sa în armata bizantină, în mijlocul acestei populaţii exista o stratificare socială, apăruseră deja în forma incipientă noile relaţii de producţie feudală.

Deşi condiţiile nu erau de loc favorabile comerţului şi circulaţiei monetare normale, existenţa tezaurului de la Priseaca alături de celelalte descoperiri similare, constituie o dovadă că legăturile populaţiei autohtone de la nordul Dunării cu Bizanţul au fost neîntrerupte.

Cauzele care au determinat îngroparea tezaurului, ar putea fi puse în legătură cu evenimentele tulburi legate de pătrunderea bulgarilor la sudul Dunării, care are loc chiar în timpul domniei lui Constantin al IV-lea Pogonatus (679—680) ultimele monede bătute în timpul acestui împărat (670—680) indicînd data îngropării tezaurului.

Pe lângă faptul că tezaurul descoperit în comuna Priseaca aduce o contribuţie deosebit de însemnată la studierea unei epoci mai puţin cunoscute din istoria patriei, importanţa sa mai constă şi în faptul că monedele din perioada cuprinsă între împăratul Heraclius (610—641) şi Ioan Zimisces (969—976) constituie o raritate nu numai pentru ţara noastră, ci şi pentru întreaga arie de răspîndire a monedei bizantine care în această perioadă îşi întrerupe aproape total circulaţia fiind înlocuită în parte cu cea arabă¹.

La noi în ţară, în afară de cîteva descoperiri cu totul sporadice nu se mai cunosc decît tezaurele de la Obîrşeni-Vaslui cuprinzînd şi 7 monede de bronz de la Constans al II-lea şi cel de la Galaţi care cuprinde între altele 4 monede de argint emise de Constans al II-lea şi 5 monede din acelaşi metal emise de Constantin al IV-lea Pogonatus².

Astfel din cîte cunoaştem tezaurul din comuna Priseaca este cel mai mare tezaur din această perioadă descoperit pe teritoriul ţării noastre şi unul dintre cele mai mari din întreaga arie în care a circulat moneda bizantină.

UN TRÉSOR DE MONNAIES ET DE PARURES DU VIIe SIÈCLE DÉCOUVERT AU VILLAGE DE PRISEACA, DÉPARTEMENT DE L'OLT

RÉSUMÉ

Dans la commune de Priseaca (département de l'Olt) on a découvert en 1965 un trésor composé de deux boucles d'oreilles étoilées et de 141 monnaies byzantines en argent.

Le trésor a été trouvé dans un vase de terre cuite qui appartenait par sa technique d'exécution, sa forme et son décor à la population autochtone préroumaine du VIIe siècle. Parmi les monnaies découvertes, 8 sont frappées sous Constans II (641—668), et 133 sous Constantin IV Pogonat (668—685).

¹ Irinia Damian, Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul Republicii Socialiste România, p. 210—214, în Studii şi cercetări de numismatică, vol. I.

² Irinia Damian, op. cit. pag. 196—197.

Les deux boucles d'oreilles en argent, en raison de leur ressemblance avec des boucles d'oreilles étoilées du deuxième trésor de Coșovenii de Jos, département de Dolj (connu comme étant de provenance byzantine), de la technique du travail et du décor à granulations, doivent être considérées, du moins à titre d'hypothèse comme le produit d'un atelier d'orfèvrerie byzantine.

La facture du vase dans lequel avait été enfoui le trésor, ainsi que la multitude des établissements de la population autochtone dans cette zone, nous amène à la conclusion que le trésor a dû appartenir à l'un des chefs locaux de cette population.

Le trésor de Priseaca, qui contient aussi certains types inédits de monnaies, constitue par son ampleur un rareté pour la Roumanie et même pour toute la zone de diffusion de la monnaie byzantine.

En territoire roumain, en dehors de quelques découvertes isolées, on connaît encore le trésor de Galați qui comprend aussi des monnaies en argent, frappées sous Constans II et Constantin IV et celui d'Obirșeni qui contient, entre autres, de monnaies en bronze du temps de Constans II.

ARGEȘ — CEA MAI VECHE REȘEDINȚĂ A ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Prof. dr. doc. AURELIAN SACERDOȚEANU

Iată un cuvînt — Argeș — care cuprinde în sine istoria necunoscută a strămoșilor poporului român, cît și istoria cea mai veche și mai zbu-ciumată a Țării Românești, țara care a strîns în jurul ei toate mlădițele neamului românesc. Argeșul înseamnă scaunul celei dintii domnii românești și al celei dintii bătălii cîștigate pentru libertate. Argeșul înseamnă reședința celui dintii mitropolit al țării, Argeșul este ziditorul și păzitorul celor mai vechi monumente de arhitectură și de pictură, de îndreptățită mîndrie românească. În Curtea de Argeș și pe drumurile și văile Argeșului sînt scrise cele dintii file ale istoriei patriei, momente de înălțătoare mîndrie.

Argeșul este adevăr istoric, poem vrăjit și legendă minunată. Vine din necunoscut și trăiește în necunoscut de milenii de ani. Apoi încrustează pe răbojul vieții sale statornice date memorabile: 1290 Radul Negru voievod așează scaun domnesc; 1330 Basarab voievod înfrînge dușmanul cotropitor și cîștigă libertatea poporului său și a țării; 1359 Alexandru voievod așează scaun mitropolitan; 1394 Mircea voievod zdrobește oastea turcească a neînvinsului Baiazid; 1517 Neagoe Basarab voievod înalță mănăstire cum alta n-a mai fost. Popasuri de mîndrie românească înscrise în trecutul țării, momente de reculegere astăzi. Acesta este Argeșul.

Argeș, nume străvechi fără început și fără sfîrșit. Cuvîntul „argeș“, cetate, tîrg, județ, și rîu, a fost discutat în mai multe rînduri și i s-au propus origini diferite.

Mai întîi a fost necesar să se fixeze toponimia antică a Daciei. În această ordine de idei cel dintii, Hașdeu credea că poate identifica rîul Argeșul cu *Marisca* sau *Mariscus*, nume reconstruit după *Transmarica*, atestată de Itinerariul Antonin, în Tabula Peutingeriană și în Notitia Dignitatum, corespunzător cu „fluvius Mariscus“ al geografului Ravennat și care ar fi avut sensul de *Maris-mic*¹. Dimpotrivă, Xenopol

¹ B. P. Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, I, București, 1875, p. 187—188. Idem, *Une énigme historique: Les Roumains au moyen-âge*, Paris, 1885, p. 146.

vedea în Argeș pe *Ordessos* pomenit în aceste părți de Herodot²; Onciul se asociază la aceasta și caută să-i dea o explicație fonologică prin un posibil *Ardessus* roman³.

După aceea Hașdeu vede în „Argeș” un nume armenesc, dat orașului de o colonie armenescă așezată aci prin secolul al XIII-lea, botezându-l așa în amintirea orașului lor de origine *Argeș* așezat în Armenia pe malul lacului Van și cunoscut de Ptolomeu sub numele de *Arsissa* (*Ἀρσίσα*)⁴. Dacă pătrunderea armeană în vremea propusă de Hașdeu este discutabilă, intuiția că avem de a face cu un nume „armean”, adică din ramura iraniana a limbilor indoeuropene, este deosebit de importantă fiindcă ne trimite la thraci, respectiv la geto-dacii noștri.

Mai tirziu, Vasile Pârvan reluind identificarea riului *Ordessos* pomenit de Herodot cu Argeșul (*Argesis* în *Tabula Peutingeriana*; cp. *Ἀργίσα* la Hierocles) și urmărindu-i frecvența în limbile tracă, frigiană și armeană, în care radicalul *arg-arg-*, înseamnă „a fi luminos, a străluci”, ajunge la concluzia că „Argeșul românesc este deci străvechi thracic și de două mii de ani pronunțarea cuvântului a rămas aceeași”⁵. Este o explicație care poate fi reținută, mai ales dacă o raportăm dialectului geto-dacic.

Cu toate acestea filologii următori nu s-au oprit la nici una din aceste explicații. Astfel Philippide pare inclinat să admită ipoteza lui Xenopol cu privire la informarea greșită a lui Herodot⁶, dar critică poziția lui Onciul și se îndoieste de faptul că *Ordessos* ar fi Argeșul⁷. Nicolae Drăganu în schimb, îndoiindu-se de etimologia armeană propusă de Hașdeu ca și de a lui Pârvan, și urmărind aria de răspândire a topicului, crede că „ar putea fi de origine pecenegă sau cumană” sau provenind din turcescul *avylç*, *avylç* „hauteur, élévation de terrain”, Argeșul muntean fiind „mai curînd cuman decît peceneg”⁸. N. A. Constantinescu recunoaște pe drept că etimologia lui Drăgan „n-ar avea sens”⁹.

Istoriografia recentă, socotind sinonime apelativele *Ordessos* și *Argessis*, identifică o grupare tribală *ordessenses* sau *argessenses* tocmai de-a lungul văii Argeșului¹⁰. Nimic nu se opune acestei localizări¹¹.

² A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler*, Iași, 1884, p. 191, Herodot fiind rău informat asupra hidrografiei Sciției.

³ D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, în „Convorbiri literare”, XIX (1885), p. 182.

⁴ B. P. Hașdeu, *Argeș*, în *Etym. Mag. Rom.* II, 1595; numele riului „n-ar fi de mirare chiar să fie mai puțin vechi decît *Argeș* ca nume al tirgului” (col. 1584).

⁵ Vasile Pârvan, *Considerații asupra unor nume de riuri daco-scitice*, Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. seria III, tomul I, București, 1923, p. 12—16; pentru originea sa „pur dacică” zice Pârvan, p. 14, „sînt încă și mai mult dispus să cred, că n-a fost nevoie de o mijlocire slavă pentru a trece de la *Arge-sis* la *Argeș*”.

⁶ Al. Philippide, *Originea românilor*, I, Iași, 1923, p. 722—23.

⁷ Idem, *ibidem*, p. 744.

⁸ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, București, 1933, (Acad. Rom., *Studii și cercetări*, XXI), p. 530—532, unde respinge și etimologia ciagataică *argîș* „Karawane” a lui Weigand.

⁹ N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*. Editura Acad. R.P.R., 1963, p. 182, unde este grupat sub numele laice.

¹⁰ *Istoria României*, I, București, 1960, p. 230, 266, 284 și 286.

¹¹ Radu Vulpe, *Argedava*, în vol. *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Editura Acad. R.P.R., 1960, p. 557—566.

Aceasta cu atât mai mult cu cât radicalul *arg-*, *arc-* mai are corespondent în toponimia geto-dacică ¹².

Față de atâtea presupuneri am putea trage concluzia că în adevăr nu știm nimic. Adevărul este că, atâtea vreme cât nu vom ști ce a însemnat cuvîntul *argeș* ca apelativ, sau măcar radicalul său *arg-* sau *arc-*, la începuturile sale, nu vom avea siguranță în nici una din presupunerile făcute. Acest mod de interpretare l-a avut în vedere Pârvan și-l credem îndreptățit ca ipoteză de lucru. Ne explicăm poziția noastră. Dacă privim și astăzi larga vale a Argeșului de cum iese din terasele dealurilor și pînă se varsă în Dunăre, ea apare oricui luminoasă și strălucind atât sub lumina soarelui, cât și a lunii. Argeșul deci poate fi socotit un rîu luminos, strălucit.

Sîntem dar în drept să socotim foarte veche originea acestui cuvînt și deci a numelui rîului însuși, cu așezările omonime de pe valea lui.

Către o vechime tot așa de mare ne duce și sufixul *-eș* din Argeș ¹³, pe care îl găsim și în vechiul nume al străvechiului sat vecin *Hareș*, astăzi Aref ¹⁴. În concluzie numele rîului Argeș vine din antichitate.

Poporul pe care istoricește îl cunoaștem pe nume ca fiind cel mai vechi trăitor pe meleagurile patriei noastre a fost poporul geto-dac. O mare confederație a triburilor geto-dace a fost alcătuită pe la mijlocul secolului I î.e.n., sub cîrma vestitului rege Burebista, care își avea reședința în minunata cetate Argedava. Acea confederație s-a destrămat apoi și numai în parte a fost refăcută de Decebal, regele dacilor, la sfîrșitul secolului I e.n. Acesta și-a apărut țara și poporul cu dinții și cu unghiile, dar în cele din urmă a căzut înfrînt de ostașii Romei mînați în luptă de împăratul Traian. Apoi din trăirea în comun a dacilor cucerîți cu romanii stăpînitori s-a plămădit poporul nostru, care de atunci și pînă astăzi români ne zicem.

Romanii trebuiau să apere ei acum țara cucerită și rîvnită de alți vrăjmași ai Romei. Și ei au făcut-o cu cohorte și legiuni militare, dar și cu șanțuri sau valuri de apărare. Nu întîmplător unul dintre acestea, *limes transalutanus*, care pornea de la Turnu Măgurele și ajungea pe la Pitești și Cîmpulung la Bran, îmbrățișa în întregime tot ținutul Argeșului. A fost deci posibilă aci o conviețuire intensă romano-dacică, nucleu puternic pentru nașterea unui nou popor.

Dar peste leagănul acesta, cînd Roma s-a dovedit prea slabă ca să mai țină în mînă întinsul ei imperiu, s-au abătut barbarii. Acestora au trebuit să le țină piept oamenii locului, rămași fără împărat și fără alt stăpîn. Erau stăpîni pe ei și pe pămîntul lor, pe care au știut să-l apere.

¹² Vezi Argi —, Arcidava, azi Vărădia în Banat (*Istoria României*, I, p. 267, 275, 376, 405 și 602).

¹³ Sufixul — *eș* caracterizează și alte toponime și hidronime ca Brateș, Mureș, Peleş, Someș, Țibleş.

¹⁴ A. Sacerdoțeanu, *Aref, un vechi sat argeșan*, Comunicare la Simpozionul ținut la Pitești în ziua de 18 august 1967 (în manuscris).

În astfel de împrejurări locuitorii Daciei, de data aceasta numai țărani, și-au organizat traiul în noile condiții create de situație. Nu stăruim asupra raporturilor cu barbarii, care adesea erau nesigure. Pentru început însă ei și-au organizat un sistem de apărare locală, în mare concretizat în Brazda lui Novac și în alte valuri asemănătoare¹⁵, iar în mic în sat, pe care de asemenea l-au înconjurat cu șanțuri¹⁶. Din aceste alcătuiri sociale au luat naștere cele mai vechi organisme politice locale. Anume, viața socială în sate se dezvoltă în obști, sub conducători sau sfătuitori aleși din sinul lor. Cu vremea s-au putut organiza confederații de obști, cu conducători aleși și recunoscuți de satele legate în mod natural între ele, de-a lungul unui râu, într-un gol de pădure sau pe un uluc între munți. Atît condițiile economice cît și motivele de apărare impuneau în mod firesc să aibă loc acest proces de adunare care a dat naștere „țărilor“. Și de-a lungul istoriei noastre cunoaștem numeroase astfel de țări pe pămîntul fostei Dacii.

Dacă în ce privește acest mod în care au luat naștere țările nu avem motive să ne îndoim, asupra evoluției conducătorilor lor mai este loc de discuție. Cert este că într-un moment dat apar stăpîni de pămînt și stăpîni de oarmeni : juzzi și cnezi, celnici și bani, voievozi și domni. Au apărut astfel clasele sociale.

Nu este necesar să prezentăm aici toate ipotezele care s-au făcut cu privire la evoluția clasei dominante. Credem însă că, deși tulbure, B. P. Hașdeu a văzut just această chestiune. El credea că la început, ca o continuare din antichitate, s-au păstrat anumite caste care își alegeau pe conducător numai din sinul lor¹⁷. Dacă prin ceea ce Hașdeu numea caste înțelegem marile familii feudale care s-au cristalizat în perioada antestatală, atunci imaginea poate fi socotită bună. Din momentul în care anumite funcții încredințate de colectivitate au ajuns ereditare, „casta“ era constituită.

Astfel de caste au putut fi multe, poate cîte sate erau, dar cu timpul numărul lor s-a tot împuținat în măsura în care se măreau confederațiile de obști ori se acumulau posesiunile de sate. S-a format astfel marea boierime care își tot strîngea rîndurile. Este posibil dar ca într-un moment dat să fi fost numai cîteva care aspirau la conducerea supremă a marii confederații. E un proces istoric pe deplin confirmat de logica istorică.

În modul acesta au trăit și argeșenii : pe valea largă a Argeșului, pe Vilsan și Topolog, în depresiunea Arefului și în Loviștea, ca și în golurile întunecate lor păduri. Ca și în alte confederații de obști sau țări, de acum înainte românești, ei au stat mai departe de pază pe acea veche graniță. Mai mult încă : ei au întins hotarul de apărare mai departe peste podgorii, pînă către Moldova, cît se întinde Brazda lui

¹⁵ Ca în Dobrogea și în Moldova de sud.

¹⁶ S-a demonstrat că sat vine de la *fossatum*, S. Pușcariu, *Limba română*, I, București, 1940, p. 350. Cp. și Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1928, p. 642. Aceasta presupune că tipul cel mai vechi de sat românesc a fost satul adunat, care a putut lua naștere și pe ruinele vechilor cetăți și orașe (grădiști) ; dar nici satul răspîndit nu poate fi înlăturat fiindcă acesta a continuat să existe în locurile greu accesibile atît la munte și în păduri cît și în bălți.

¹⁷ B. P. Hașdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*, III, București, 1893, col. 2540—2550.

Novac. În aceasta noi vedem întruchiparea legendară a eroicei rezistențe a strămoșilor noștri.

Cît privește pe conducătorii acelor țări locale procesul de dezvoltare a fost concretizat legendar în doi eroi, pe care îi putem numi eponimi: Negrul Vodă sau Radul Negru și Basarabeștii. În fond aceștia reprezintă ultimul dualism care a precedat apariția statului unitar Țara Românească. Cu aceasta încetează legenda măcar că urme concrete nu cunoaștem încă.

În Argeș putem spune că avem cele mai vechi construcții în piatră și cărămidă și totuși ele nu sînt atît de vechi ca să umple golul de o mie de ani următori retragerii romane, perioadă în care au avut loc cele ce am demonstrat pînă acum. Explicația acestei lipse nu este greu de găsit. După părerea noastră, două sînt motivele reale. În primul rînd o astfel de construcție pe de o parte cere o tehnică deosebită și un material care nu se poate procura cu înlesnire, iar pe de alta era necesară o inițiativă care să se sprijine pe o putere economică apreciabilă, pe care nici un membru al obștei sătești nu o putea avea. Trebuia deci să apară mai întîi feudalul, mai puternic decît toată obștea la un loc, stăpîn pe unul sau mai multe sate, ale cărui interese nu mai erau satisfăcute de construcțiile obișnuite și puțin durabile. În al doilea rînd viața de nesiguranță trăită sub migratori și condițiile modeste de trai erau satisfăcute prin bordeie și locuințe sau curți construite din lemn. În consecință a putut domina construcția în lemn, care era la îndemîna oricui și putea fi ușor refăcută cu un număr limitat de meșteri. Aceasta dispare ușor, datorită vremii sau focului, dar se și reface cu înlesnire ¹⁸.

Avem destule exemple în istorie care ne arată că atît bisericile și fortificațiile cît și curțile feudale au început prin a fi de lemn. Dar urmele lor chiar arheologic nu le putem surprinde decît arareori prin faptul că ori se reconstruiau îndată folosind tot ce se mai putea folosi din materialul vechi, ori se adăugau elemente noi la cele existente încît nu se mai pot distinge unele de altele ¹⁹.

Argeșul nu a putut să se abată de la această regulă deși trebuie să recunoaștem că aci s-a ridicat mai de timpuriu un feudal de seamă, care nu se poate să nu fi avut curți întărite mult înainte de secolul al XIV-lea, cînd apare curtea domnească și se înalță monumentele cu care se mindrește astăzi ²⁰.

„Curtea“ arată așezarea locuită a marelui feudal dar ea nu poate fi socotită reședință de țară. Aceasta apare numai cînd se poate vorbi

¹⁸ De aceea este explicabil de ce arheologicește se găsesc așa de puține „locuințe“ din evul mediu. Procesul înlocuirii unei case vechi cu alta nouă se poate urmări și azi. Și aceasta nu numai la cele de lemn !

¹⁹ În general arhitectura medievală a folosit din plin sistemul adaptării, al adăugirii și chiar al încărcării ruinelor.

²⁰ Topicele Curte, Curtișoară sînt destul de răspîndite la noi.

de stat centralizat, cînd domnul poate frîna tendințele centrifuge ale marilor feudali, vasalii săi ²¹.

În astfel de condiții apare domnia Țării Românești care a fost la Argeș.

Începuturile curții domnești de la Argeș stau învăluite în mister. Trecutul inexplicabil poporul l-a întruchipat în legenda descălecatului, care pentru el spunea totul. Toți cronicarii au crezut în el și l-au trecut în istorie ca fapt cert și de necontestat. Astfel cea mai veche tradiție consemnată arată că la anul 1290 un voievod din Făgăraș Radul Negrul „ridicatu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu mulțime de noroade” și „pogorîndu-se pre apa Dimboviței început-au a face țară noao”. Mai întîi a venit de a făcut orașul Cîmpulung cu biserică mare, frumoasă și înaltă. Apoi „au descălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie făcînd curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă. Iar noroadele ce pogorise cu dinsul, unii s-au dat pre supt podgorie ajungînd pînă la apa Siretului și pînă la Brăila; iar alții s-au tîns în jos, preste tot locul, de au făcut orașe și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt” ²².

În aceste puține vorbe este sintetizată întreaga dezvoltare a Țării Românești, pe care noi o cunoaștem din alte izvoare istorice că a avut loc în timp de aproape două sute de ani dar nu pe vremea unui singur cîrmuitor. Deci faptul istoric, în sine real, este personificat în Radul Negru. Reținem însă că acesta scoboară pe apa Dimboviței, fără a spune de ce nu continuă pe această vale în jos, iar cînd ajunge la Cîmpulung nu arată să-și fi făcut acolo „curte și case domnești”. Pentru cel care a consemnat această tradiție era limpede că numai la Argeș s-au întîmplat acestea și numai Argeșul s-a bucurat de privilegiul de a fi curte domnească. Adică numai aici a fost cel dintîi domn al țării întregi. Dimbovița și Cîmpulungul lui îi spuneau ceva dar lucrurile nu-i mai erau limpezi și le-a explicat prin descălecat ²³.

Odată Argeșul cunoscut ca reședință domnească, cronicarul simte nevoia unei noi explicări: cum s-a întîns Țara Românească și peste Olt. Vechimea acestei țări, Oltenia de mai tîrziu, și a cîrmuitorilor ei îi era cunoscută dar în vremea sa o știa subordonată domnului de la Argeș. În consecință procesul de integrare care a avut loc pentru el se prezintă simplu: erau acolo banoveți, boieri de neam mare, între care era și „un neam ce le zicea Basarabi” pe care l-au ales „să le fie lor cap, adică mari bani”. Iar cînd Radul Vodă s-a așezat la Argeș, „atunce și Băsrăbeștii cu toată boierimea ce era mai nainte preste Olt, s-au

²¹ Cînd curțile sau conacele boierilor au pierdut din importanță, locul lor luîndu-l „casa”, „unde îi este casa” spun documentele, mai ales moldovenești, „curtea” a rămas caracteristică pentru marii boieri și în special pentru domn.

²² *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție critică întocmită de C. Grecescu și D. Simonescu, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 2.

²³ Cîmpulungul prin vechimea sa nu putea să fie omis din istoria începuturilor Țării Românești, dar cronicarul nu știe să fi fost capitală de țară. De asemenea el știa că pe apa Dimboviței fusese ceva însemnat dar în vremea cînd făcea consemnarea totul era uitat: e vorba de Cetățeni a cărui istorie e scoasă astăzi la lumină prin săpăturile arheologice.

sculat cu toții de au venit la Radul Vodă, închinându-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți. De atunci s-au numit de-i zic Țara Românească²⁴. Această formulă simplă nu este lipsită de adevăr, dar conținutul său istoric trebuie interpretat în raport cu realitatea.

Nu sînt cunoscute căile pe care s-a ajuns la o singură domnie și care este înțelesul „închinării” Basarabilor, care nu puteau fi decît două. Ori s-a ajuns la înțelegere ca urmare a unor certuri interdinastice istovitoare, ori printr-o întîmplătoare invoială. Prezența Basarabilor la Argeș nu poate fi decît rodul sau al unei îndepărtări violente a vechiului feudal de la Argeș, personificat în Radul Negrul, sau o unire dinastică prin căsătorie, în care puternicii olteni vor fi adus continuitatea masculină necesară dinastiei.

Cunoaștem numele primilor domni de la Argeș care au urmat închinării: Tihomir²⁵ tatăl lui Basarab, Basarab și fiul său Alexandru²⁶. Deci trei generații succesive pînă la 1364, anul morții celui din urmă. Numele celui dintîi Tihomir, ne poate da o explicație în sensul că pînă la el au putut fi certuri între feudații olteni și argeșeni, ajunși fiecare sub o conducere unică. Numele Tihomir e posibil să nu fi fost un nume ci o poreclă²⁷. Compus din două părți, fiecare poate avea un sens, adică *ti*hū „dulce” și *mir*ū „pace”. Putem presupune că voievodului care a adus pacea dinastică poporul i-a zis „pace dulce”. Așa se poate explica și dualitatea politico-administrativă a domniei de la Argeș și a băniei oltenești.

În modul acesta se împacă și cele două teorii, anume dacă unificarea țării au făcut-o urmașii lui Litovoi din Oltenia sau ai lui Seneslau din stînga Oltului socotit ca voievod în Argeș²⁸. Cert rămîne faptul că Argeșul este prima reședință a întregii Țări Românești îndată ce încetează dualismul voievodal. Aceasta o vor atesta și toate documentele.

Documentar Argeșul nu apare decît în 1330, cînd regele unguresc Carol Robert s-a bătut cu voievodul Basarab. Într-o diplomă din 1336 regele spune că vicedcancelarul Tatamer venind în sprijinul lui îl ajunsese „sub castro Argias” și că la întoarcerea de acolo abia a scăpat cu o rană grea²⁹. Astfel printr-o informație externă numele Argeș intră în istorie.

²⁴ *Istoria României*, ediția citată, p. 1—2.

²⁵ Noi persistăm a crede că mortul îngropat în Biserica Domnească de la Curtea de Argeș este acesta.

²⁶ Basarab a murit la Cîmpulung în 1352 iar Alexandru își are mormîntul tot acolo.

²⁷ B. P. Hașdeu, *Negru Vodă*, București, 1898 (Etym. Mag. Rom. IV), p. CLXX—CLXXI, a propus ca mai bună forma *Tihomir* decît *Tugomir*, căci acesta ar fi trebuit să dea în limba noastră *Tingomir*.

²⁸ D. Onciul a militat pentru începutul unificării prin voievozii olteni, în speță Litovoi, căruia obișnuit îi zice Lituon, iar N. Iorga a văzut inițiativa acestui proces ca aparținînd voievodului din Argeș, cel dintîi fiind Seneslau, pentru al cărui nume a dat și cea mai bună lectură, ca și pentru Litovoi.

²⁹ Hurmuzaki-Densușeanu, *Documente*, I, 1, p. 646. DIR. C. veacul XIV, vol. III, p. 399 (nr. 308) și p. 557 (nr. 20), unde apare și o confuzie de date.

Nu avem informații istorice interne nici din timpul lui Basarab, nici imediat după el. Însă de la Vladislav-Vlaicu vodă înainte Argeșul este adesea pomenit ca reședință domnească. Cea dintîi mențiune este în scrisoarea din 25 noiembrie 1369, dată din Argeș³⁰, căreia îi urmează privilegiul din 16 iulie 1372, dat în reședința Argeș³¹.

De la Dan I înainte, Argeșul ca reședință apare mai des în documente, fie în limba slavă: Arghiș, Arghiș, Arghiși³², fie în latină: Argiesiensi, Arges, Argies, ex Argyas, Argias, Ardsesch³³. În socotelile Sibiului din anii 1494—1501, apar grafiile Argesch, Argiesch și Argyesch³⁴, iar în ale Brașovului din 1503—1545: Argisch, Argis, Artgesch, Ardyesch, Ardsesch, Ardysch, Argess, Arges și Argesch³⁵.

Rîul Argeș este atestat la 1388 mai 20, cînd Mircea cel Bătrîn dă mănăstirii Cozia „o moară în hotarul Piteștilor“ și-i confirmă daniile făcute de boierul Stanciu Balcov: „o bucată <de ocină> pe Argeș“, pe care Stanciu o cumpărase de la Ștef, împreună cu niște vie³⁶.

Relativ destul de timpuriu apare și „județul“ Argeș: la 1437 august 13, Vlad Dracul dă unor boieri jumătate din satul Lăngești în Argeș³⁷, iar la 1489 septembrie 11 mănăstirea Govora are o vie a popii Alexie în Argeș, lingă via sa de la Nănășești³⁸. Termenul *județ* nu este scris în acte dar el se deduce ușor prin așezarea satelor despre care este vorba.

³⁰ D.R.H., I, 13 (nr. 3): Datum in Argyas.

³¹ Ibid. 15 (nr. 5): Datum in Argies, in nostra residencia.

³² D.R.H. I sub dată, 1385 octombrie 3: оу Аргиши. 1387 iunie 27: оу Аргиш. 1415 iunie 10: въ Аргиш. (1427—1431). Dan II către brașoveni: 8 Аргиш. (*Urkundenbuch* IV, 247). 1428 septembrie 10: въ Аргиш. [1429—1430], Dan II pentru Tismania: у Аргиши. 1430 septembrie 16: въ Аргиш. 1431 Dan II se adresează și argeșenilor: аргишаном (*Urkundenbuch*, IV, 430). 1439 august 2: въ Аргиш. 1439 septembrie 8: „Dat în Argeș însă scris în Tirgoviște = 6 дана въ Аргишю писана же въ Тыговищи (Hașdeu, *Arhiva istorică*, I, 85; facs. Kalužniacki, *Dokumenta*, p. 29). 1478 iunie 3: у Аргиш. Radul cel Mare scrie brașovenilor despre marfa lui Nichifor de Argeș (I. Bogdan, *Relațiile*, I 238—239: за работъ Никифоръ от Аргишъ.).

³³ D.R.H. I sub dată, 1391 decembrie 27: in sede nostra Argiesiensi (trad. lat. din sec. XIX). 1400 iulie 20: in arce nostra Arges. 1418 mai 29: Datum Argies (*Urkundenbuch*, IV, 79). 1475 august 4: ex Argyas. 1481: Datum in Arges și in Argias (2 scrisori la Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 108, nr. 194 și 195). 1500 april 12: Dragota de Ardsesch (I. Bogdan, *Relațiile*, I, 346—347). 1508 iunie 5: Datum in Argyas (Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 184).

³⁴ Vezi mai jos:

³⁵ Vezi mai jos.

³⁶ D.R.H. I, 26—27 (nr. 9): водонищъ на хотары Питешскомъ ши Станчо Балков на Аргиша комат ижего е кѣпилъ отъ Шефа, тако и съ виниграды. Prepoziției na nu i se poate da decât sensul de „pe“. Aș propune emendarea lui Балков în Басков corespunzător numelui satului din hotarul Piteștilor, unde va fi fost și ocina dată.

³⁷ D.R.H. I, 150 (nr. 86): чолъ отъ Лънжеши отъ Аргиш. Prepoziția отъ aici este mai corectă să o traducem „în“.

³⁸ *Ibidem*, 353—354 (nr. 220): виноградъ поплъ Алеѣши отъ Аргишъ шо естъ конъ виноградъ свѣтомъ монастирѣ. Formularea arată că via aceasta este în Argeș alături de via mai veche a mănăstirii, care nu avea decât pe cea de la Nănășești.

Din toate formele grafice consemnate în documente putem deduce că forma Argeș arată cea mai corectă pronunțare³⁹. Pe aceasta o cunoaștem toți și azi.

Care a fost viața istorică a Argeșului, de acum cunoscuta Curte de Argeș, cu târgul și monumentele sale? Ne-o arată monumentele înseși.

Am arătat că Argeșul a fost curtea unui mare feudal care, din vremuri mai depărtate, se distinsese față de alți feudali din stînga Oltului, și că în preajma curții lui s-a dezvoltat târgul a cărui vechime depășește momentul închinării Basarabilor. Tîrgoveții, pentru cele suflateși aveau nevoie de biserică, loc de rugăciune și de sfat. Punînd mină de la mină ei au durat biserică pe gurganul cel mare care sta deasupra târgului și au închinat-o Sf. Nicolae, în graiul de atunci *Sinicoară*, cum zicem și azi mărețelor ei ruine⁴⁰. Mai veche decît vremea domniei unice de la Argeș, ea a fost ruinată în timpul expediției lui Carol Robert în 1330⁴¹.

Curtea străvechiului feudal de la Argeș ajunsese curte domnească înainte de 1330, odată cu domnia unică, de cînd putem vorbi de o curte domnească pentru întreaga țară. Era așezată pe platforma întinsă care domină valea Argeșului, față în față cu biserica Sinicoară. Cum era obiceiul, pentru rugăciunea domnului și a slujitorilor lui, în această curte era și o capelă, care avea tot hramul Sf. Nicolae.

Biserica Sinicoară și curtea domnească, amîndouă cu întărituri de apărare după sistemul vremii, îngustau drumul și apărau calea care ducea spre munți. Acolo în munți, la Poienari, era deja un castel de refugiu măcar pentru doamna țării și domneștii ei copii, punct de veghe peste munți și văi. Carol Robert, în fâloasa sa expediție înfrîntă din 1330, a distrus totuși târgul, curtea domnească și bisericile⁴².

După biruință Basarab voievod a început refacerea târgului și reconstrucția țării prădate. În Argeș curtea domnească năruită de război se reface mai mare, mai puternică, iar biserica ei capătă proporții de catedrală. Lucrul însă mergea greu, căci nu se puteau reface toate deodată. În acest timp Basarab moare la Cîmpulung (1352), unde se retrăsese cu curtea sa, și tot acolo moare și fiul său Alexandru (1364), în timp ce se lucra încă la biserica domnească. Dar în cele din urmă tot a fost sfîrșită biserica, cel mai încheșat și mai armonios monument de arhitectură și de pictură din cîte ne-au rămas din secolul al XIV-lea, măr-

³⁹ În textele slave nu apare fonemul *ge* fiindcă la noi grafemul *ȝ* încă nu se introdusese.

⁴⁰ Vezi literatura la A. Sacerdoțeanu, *Mormîntul de la Argeș și zidirea Bisericii Domnești*, „Bulet. Com. Mon. Ist.” XXVIII (1935), p. 49—57.

⁴¹ Altfel nu se explică tăcerea izvoarelor istorice despre ea.

⁴² A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 57.

tura înaltei măiestrii a meșterilor noștri de atunci, dovada gradului de civilizație pe care o apreciau strămoșii noștri ⁴³.

De atunci Argeșul a rămas păstrătorul acestui tezaur nestemat.

Nu este bine ca domnul să fie singur, fără sfătuitoari credincioși. Avea el sfatul său alcătuit din marii boieri, care îi datorau credință și ajutor, însă aceștia nu arătau totdeauna credință, cind socotelile lor nu erau la fel cu ale țării sau ale domniei. Era deci nevoie de un sfătuitor întru cele spirituale, de un mare arhiereu, pe care l-a voit voievodul. Așa cum s-a infiripat țara trebuia acum organizată și biserica, stilp al orînduirii feudale.

Pentru aceasta s-a nimerit un prilej potrivit. În Dobrogea, pe Dunăre la Vicina, era un mitropolit, Iachint, care ținea de patriarhia din Constantinopol. Acela rătăcea acum prin enorie, căci tătarii îl alun-gaseră din orașul său de reședință, prădat și dat uitării.

Mitropolitul de la Vicina păstorea peste ținutul dobrogrean de nord cît era bizantin, dar jurisdicția lui nu se mărginea numai la atît. Date fiind condițiile politice existente la mijlocul secolului al XIV-lea, care făc posibilă apariția de noi state românești libere, credincioșii lor ortodocși erau dependenți de această autoritate bisericească de care țineau și locuitorii ortodocși ai ținuturilor încă sub dependență politică ungurească ⁴⁴. Scaunul acestui mitropolit pribeag, a cerut voievodul să fie mutat în țara sa, la Argeș.

Mutarea scaunului mitropolitan de la Vicina la Argeș, în 1359, a consacrat o acțiune de drept și a pus în ordine o situație anterioară existentă de fapt. Nu trebuie să ne îndoim nici o clipă că între păstorii arhiereului vicinian nu erau, cel puțin în parte, și credincioși din acele țări care vor fi cunoscute cu numele Moldova și Țara Românească sau Ungrovlahia. Metatesisul lui Iachint presupune legături preexistente între acesta și domnul Țării Românești; altfel nu se pot explica insistențele domnului pentru mutarea acestui mitropolit și nu aducerea altuia.

În hotărîrea sinodală din mai 1359, se spune că Alexandru, marele voievod al Țării Românești, ceruse patriarhiei ca mitropolitul de la Vicina să fie mutat în țara sa. Strămutarea se aprobă și se trimite acolo cel de la Vicina „ca păstor și arhiereu legiuit a toată Ungrovlahia“, care va fi „preasfințit mitropolit a toată Ungrovlahia“. Acesta trebuia să stea acolo în toată vremea, „întărind pe anaghoști din toată eparhia și enoria lui, ridicînd în treaptă ipodiaconi și diaconi și hirotonisînd preoți și luînd asupra-și toate judecățile deosebite din orice parte de acolo“.

În actul sinodal de numire, cu aceeași dată, se spune precis că l-a dat „pe preasfințitul mitropolit al Vicinei... chir Iachint“ cu învoirea „să facă în toată enoria și eparhia lui toate cite se cuvin unui arhiereu legiuit“. Această învoire este condiționată de obligația ca niciodată, nici

⁴³ Vezi monografia *Curtea domnească de Argeș*, București, 1923 (Bul. Com. Mon. Ist., X—XVI).

⁴⁴ V. Bogrea, *Ungro-Vlahia*, „Anuarul Inst. de Istorie națională“, Cluj, II (1923), p. 356—358, propune să înțelegem „Vlahia de lingă Ungaria“. A. Sacerdoțeanu, *Legăturile mitropoliei Ungrovlahiei cu Transilvania și Moldova*, „Biserica Ortodoxă Română“, LXXVII (1959), p. 889.

în viitor, să nu se ceară arhiereu din altă parte decît de la Marea Biserică, condiție la care, spune actul, s-a asociat și prea puternicul împărat, față de care marele voievod „are înclinare curată și iubire“.

Din acestea reiese că autoritatea mitropolitană se întindea peste toată Țara Românească, în plină dezvoltare, cum o arată înseși actele patriarhale. Astfel, în octombrie 1370, sinodul Marii Biserici a socotit necesar să numească un al doilea arhiereu în Ungrovlahia, „deoarece se întimplă să fie mult poporul acelei țări și chiar nemăsurat“ prin trecerea vremii de la numirea celui dintîi. Acesta este Antim, fostul dicheofilax Daniil Kritopulos, care devine „mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei, adică a unei jumătăți“, subordonat ierarhului existent, adică lui Iachint, dar avînd sarcini similare ⁴⁵.

Împărțirea țării la doi arhieri a fost efectivă și s-a menținut și după moartea lui Iachint, în locul căruia, în august 1372, a fost numit Hariton, protos la Atos. De data aceasta se spune explicit că mai înainte „a fost hirotonisit sfințitul mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei chir Antim, ca arhiereu peste jumătate din toată Ungrovlahia“, iar acum se numește Hariton de la Cutlumuș, „mitropolit pentru o parte a Ungrovlahiei, anume peste acea jumătate pe care o ținuse chir Iachint; cealaltă parte însă să aibă arhiereu pe cel înainte așezat chir Antim“. Hariton are aceleași atribuții ca și predecesorul său, dar i se mai adaugă să hirotonisească „încă și episcopi“, să așeze părinți duhovnicești și egumeni „în cinstitele lăcașuri de acolo și să sfințească sfintele hramuri“ și tot ce se cuvine „adevăraților întii ierarhi“.

Cîteva ani nu mai avem știri despre mitropolii țării, dar după venirea patriarhului Nil (sfîrșitul anului 1379), se vorbește de „al Ungrovlahiei chir Hariton și al Ungrovlahiei chir Antim“, iar după moartea lui Hariton apare „celălalt al Ungrovlahiei Atanasie“, pe la 1389, care trebuie să fie identic cu cel „al unei părți din Ungrovlahia despre Severin“ de la 1401 ⁴⁶.

Astfel întîiul scaun al mitropoliei țării a fost la Argeș și Argeșul a rămas apoi scaunul mitropolitului întîistătător.

Îndată ce al Vicinei s-a mutat la Argeș voievodul și poporenii s-au grăbit să-i facă mănăstire mitropolitană, cu biserică mare la mijloc, ca o cetate. Locul ales a fost mai sus de tîrg, unde Valea Iașului dă în apa Argeșului. De acolo păstoria mitropolitul și cîrmuia credincioșii împreună cu soborul său. În biserica aceea venea să se închine și voievodul în zilele marilor praznice.

Argeșul a căpătat astfel o altă falnică biserică, măreață ca o cetate.

Curtea domnească, bisericile și mitropolia au mărit faima vechiului tîrg de pe apa Argeșului. Au venit aci și boierii care stăteau în sfatul domnesc, care și-au făcut curți boierești pe măsura nevoilor lor, cu slujitori și argați. Totodată de pretutindeni s-au adunat negustori și

⁴⁵ Nu trebuie oare să vedem în această împărțire o dorință a Basarabilor olteni care vroiau un arhiereu pentru ei ?

⁴⁶ A. Sacerdoțeanu, *Inceputurile mitropoliei Țării Românești*, „Glasul Bisericii“, XXVI (1967).

meseriași care împlineau nevoile economice ale târgoveților, așa că în scurtă vreme Argeșul a ajuns adevărat oraș, cu puternică viață economică.

Această viață socială depinde încă de o economie închisă, datorită faptului că era posesiunea unui feudal, iar mai apoi a domnului însuși. De aceea și *fintinile* istorice nu spun nimic în această privință. Cu toate acestea, la o dată care ne este necunoscută, târgul capătă dreptul de autoconducere. Va fi fost aceasta cam în vremea când făcea un pas asemănător și alt târg domnesc vecin, Rîmnicul Vilcii⁴⁷.

Argeșul ca oraș, condus de județ și pîrgari, a avut drept la sigiliu propriu. Nu cunoaștem impronte mai vechi de începutul secolului al XVII-lea, dar în seria lor apar mai multe variante, în legendă ca și în imaginea din cîmpul lor⁴⁸. Cea mai veche improntă are în cîmp un vultur bicefal și în exergă, între cercuri lineare, legende: + сѣрбоє члѡ печете ѿт Аргѣшѹ (= S-a făcut acest sigiliu pentru Argieș)⁴⁹.

În concordanță cu originea armenească pe care o atribuie orașului Argeș, Hașdeu vede și în marca sigiliului său aceeași origine, directă și nu prin Bizanț, căci și Bizanțul, spune el, luase rebusul heraldic vulturul tot de la armeni, în limba cărora „arg'iv” însemnează *vultur*⁵⁰. Alții au pus emblema Argeșului „în directă legătură cu acvila bizantină”⁵¹.

Desigur nici una din aceste explicații nu poate rezista criticii istorice. În primul rînd pentru că se caută origini prea depărtate în timp și spațiu, lăsîndu-se în afară contribuția locală, și în al doilea rînd nu se ține seama că acest simbol heraldic aparține unor puternici feudali români fondatori ai domniei însăși, care au păstrat mai departe acest semn.

Nu este momentul să ne nevoim acum cu descifrarea enigmei pe care o cuprinde limbajul heraldic al stemei Țării Românești. Atragem totuși atenția că, dacă vulturul stă pe sigiliul domnului țării, un simbol heraldic tot așa de apreciat, corbul, este semnul altor mari feudali cisalutani și olteni, care de asemenea vor ajunge domni. Corbii de Mușcel și Corbennii de Argeș, acestora le-au fost, fără îndoială, cuib și leagăn. Marca lor a ajuns apoi marca celor două județe⁵².

Mai pot adăuga că Dan II voievod a pus pe sigiliul său corbul cu inel în cioc. Acesta a trecut apoi la Iancu de Hunedoara, de unde fiul său craiul Matiaș a socotit lucru de cînte să-și spună Corvin, iar bi-

⁴⁷ A. Sacerdoțeanu, *Originea și condițiile social-economice ale dezvoltării vechiului oraș Rîmnicul Vilcii*. Comunicare la Simpozionul ținut în ziua de 7 noiembrie 1966 la Rîmnicul Vilcii (în manuscris).

⁴⁸ Ern. Virtosu, *Documente privind istoria României. Introducere*, II, București, 1956, p. 494—496, face o culegere a lor de pe acte cu data 1632 febr. 24, 1639 martie 23, 1665 martie 12, 1680 dec. 30, 1690 febr. 28, 1710 martie 2, 1712 oct. 6, 1745 ian. 28, toate la Arh. St. Buc. *Episcopia Argeș*, respectiv cotele VI/7, VII/3, XXXVII/11, IX/11 și 16, XXXVII/16, VII/54 și *Mănăstirea Bistrița* LXII/128, cu trei reproduceri (fig. 42—44).

⁴⁹ B. P. Hașdeu, *Argeș* în *Etym. Mag. Rom.* II, 1507, reproducere după act din 1629 și din 1665, transcrierea și traducerea legendei ne aparțin; lui *or* i-am dat valoarea „pentru” (pro).

⁵⁰ B. P. Hașdeu, *op. cit.*, col. 1508—1509.

⁵¹ E. Virtosu, *op. cit.*, p. 495. Nu cunoaște studiul lui Hașdeu.

⁵² De exemplu Neagoe Basarab, Matei Basarab și Constantin Basarab-Brîncoveanu vor păstra corbul. St. D. Greceanu, *Eraldica română*, București, 1900, p. 147—148 vorbește de vultur și acvilă.

bliblioteca sa, cea mai mare din vremea aceea, toți au numit-o Corviniana. Descendentul acestora, Nicolae Olahus, arhiepiscop al Ungariei și mare umanist, va vorbi apoi cu mândrie despre strămoșii săi de la Argeș⁵³.

Tirgul Argeșului și-a dus mai departe viața sa, orașenii întărindu-și puterea economică. Unii dintre ei, ca Nichifor de Argeș și Dragotă de Argeș, vor ajunge oameni ai domnului la sfârșitul secolului al XV-lea⁵⁴. Alții vor întreține legături comerciale întinse cu marile orașe Sibiul și Brașovul.

În adevăr, în socotelile Sibiului din anii 1494—1501 aflăm peste 50 de nume de orașeni din Argeș care au avut legături cu sibienii. Aproape toate sînt românești, numai pentru cîteva putîndu-ne întreba dacă aparțineau unor alogeni, ca Balend, Brosza, Jwnack și Muschaly⁵⁵. Tot atîtea consemnează și socotelile Brașovului, în care mai deosebite par să fie numele Tacul, Creo, Aonce (A Oancei), Chinciul și Turcin⁵⁶.

Din toate cele de mai sus și din onomastica arătată, se vede limpede că preponderența românească este hotărîtoare. Argeșul este deci un caracteristic oraș românesc.

Argeșul a fost primul oraș al țării mai bine de două sute de ani. Creștea puterea țării, creștea și el. Dar vin vremuri cînd, pentru mai binele țării, sînt necesare înnoirile. De la această lege firească nu s-a abatut nici Curtea de Argeș.

Scaunul mitropolitan a stat la Argeș multă vreme, tot așa ca și cel domnesc. Dar lăîndu-se țara și nemaiputînd fi cîrmuită dintr-un singur loc, Mircea cel Bătrîn a hotărît ca partea de răsărit a țării să fie sub oblăduirea fiului său Mihail, pe care l-a așezat în Tirgoviște, tîrg străvechi și el. Cu vremea s-a văzut că Tirgoviștea era mai potrivită pentru buna cîrmuire a țării și de la Mihail voievod înainte vedem că domnii stăteau cînd la Argeș, cînd la Tirgoviște. Apoi tot mai mult la

⁵³ A. Sacerdoțeanu, *Stema lui Dan al II-lea în legătură cu familiile Huniade și Olah*, „Revista muzeelor“, V (1968), nr. 1.

⁵⁴ I. Bogdan, *Relațiile*, I, p. 238—239 și 346.

⁵⁵ *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermanstadt und der sächsischen Nation*, Sibiu, 1880, p. 169, 270—301, 304—309, din care culegem aceste nume: Anca de Argesch. Aradwl de Argesch. Ba-da-de de Argesch. Balend de Argesch. Boyna de Argesch. Bratul-twl de Argesch. Brosza de Argesch. Calgyn de Argesch. Caloan de Argesch. Cassyn. Castian. Corna, Korna. Costa. Costen. Coszan. Cristianianus. Demeter-rius-ro-ter. Demiter. Dim.- Dragomir. Dwbrut. Fa-Ffatoyka. Georg. Gerg. Gergel-yl. Grosa. Jergel Jwnack, Jw-. Ivan, y-, — wann. Macra. Man, — e. Muschaly. Muschat. Mussat. Nagomir. Pael. Petrus. Petro. Popa de Argesch. Schirke popa de Argesch. Mihay. Rata, -ha, Scherb. Scherba. Scherban. Stanckwl. Staniel. Stanimir. Stoyan. Stoyka. Tatul. Toloan. Wladul. Wlkan. Woyna. Woyko.

⁵⁶ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, I, Brașov 1886 (*Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt*), sub anul 1503: Manel, Myhal, Peter, Tachol și Wolkul. În anii 1529—1530 (*Quellen*, II, 1889): Banschul, Belsche, Berynecka, Bratul, Creo, Demittre, Dobrote, Gerge, Grovl, Growl, Kyrste, Laurente, Opre, Poytro și Stoycka. În anii 1542—1545 (*Quellen*, III, 1896): Aonche, Beltsche, Beltschul, Bwda, Dimietro, Donse, Dragoytt, Dragomir, Gaücko, Gerge, Gywa, Kynssül (Kyntschul), Kosta, Kraytschun, Mayrin, Myhne (Mychne), Nyckula (Nychol, Nyckole), Radwl, Thodor (Thudor), Thudoran, Thurtschin, Wlackol, Wlayckwl, Woycka, Woyna, Ztoycka și Ztresse.

Tirgoviște și mai puțin la Argeș. Mitropolitul rămânind totdeauna la mănăstirea sa de la Argeș nu mai putea fi un sfătuitor constant al domnului. S-a pus deci chestiunea unei noi mutări a scaunului mitropolitan. Se zice că și Nifon, patriarhul din Constantinopol, cînd a venit ca sfătuitor și organizator bisericesc în țara noastră pe vremea lui Radu cel Mare, ar fi dat povață pentru mutare⁵⁷. O cereau și nevoile țării. Cînd a venit domn Neagoe Basarab el a împlinit această nevoie luînd cu sine la Tirgoviște pe mitropolitul Macarie.

Dar Neagoe Basarab, minte luminată și bun știutor al istoriei țării sale, n-a vrut să lase Argeșul lipsit cu totul de mitropolia sa, căci „avea nevoie și de durnezeiescul lucru carele era la Argeș”. Atunci, cu sfatul tuturor, a hotărît să facă acolo arhimandrie și în locul bisericii și mănăstirii care din pricina vremurilor se ruinaseră, să ridice mănăstire nouă cu biserică fără asemănare cu alta. Luînd de meșter pe Manole, după gîndul și tocmeala sa, a dăruit Argeșului, acum Curtea de Argeș spre deosebire de cea de la Tirgoviște, un monument de artă despre care cu multă laudă s-a vorbit sute de ani, se vorbește și astăzi și se va vorbi totdeauna cît va fi neamul românesc.

Este sigur că Neagoe Basarab a zidit catedrala sa în locul vechii catedrale mitropolitane⁵⁸. Încă din vremea sa scrie letopisețul că Neagoe Vodă „sparse mitropolia din Argeș den temelia ei și zidi în locul ei altă sfințită biserică tot din piatră cioplită și netezită și săpată cu flori. Și au prins pe dinlăuntru toate pietrele una cu alta pe dindos cu scoabe de fier, cu mare meșteșug, și au vărsat plumb de le-au întărit. Și au făcut pren mijlocul tinzii bisericii 12 stilpi înalți, tot de piatră, ciopliți și învîrțiți, foarte frumoși și minunați, care închipuiesc 12 apostoli. Și în sfîntul altariu, deasupra pistolului, încă făcu un lucru minunat, cu turlușoare vărsate. Iar ferestrele altarului și ale bisericii, cele dupe dăsupra, și ale tinzii tot scobite și răzbătute pren piatră, cu mare meșteșug le făcu. Și la mijloc ocoli cu un briu de piatră împletit în 3 vițe și cioplit cu flori și poleit, biserica cu altariul dempreună cu tinda, închipuind sfînta și nedespărțita troiță. Iar pre supt strașina cea mai de jos împrejur a toată biserica, făcu o strașină, tot de marmură albă, cioplită cu flori și foarte scobite și săpate frumos! Iar acoperămintul, tot de plumb amestecat cu cositoriu. Și crucile pre turlă, tot poleite cu aur și turlăle tot cioplite cu flori și unele făcute sucite. Și împrejurul boltelor făcute steme de piatră, cioplite cu meșteșug și poleite cu aur. Și făcu un cerdăcel denaintea bisericii, pre 4 stilpi de marmură pestriță, foarte minunat boltit și zugrăvit, și învîlit și acela cu plumb. Și făcu scara bisericii tot de piatră scobită cu flori și cu 12 trepte semnînd 12 sementii ale lui Israel. Și pardosi toată biserica, tinda și altariul împreună cu acel cerdăcel, cu marmură albă. Și împodobi pre dinlăuntru și pre dinafară foarte frumos. Și toate scobiturile pietrilor pe dinafară le vâpsi cu lazur albastru, iar florile le polei cu aur. Și așa

⁵⁷ *Istoria Țării Românești*, ed. Grecescu-Simonescu, p. 36 și 40. Gavril Protul, *Viața și traiul Sfîntului Nifon*, ed. Tit Simedrea, București, 1937, p. 28 și 30.

⁵⁸ Dovada că era zidită biserica veche încă din vremea lui Basarab voievod se vede și din pomelnic în care figurează ca prim ctitor. A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul mănăstirii Argeșului*, „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXIII (1965), p. 304.

vom putea spune că nu iaste așa mare și săbornică, ca Sionul carele-l făcu Solomon, nici ca sfînta Sofia carele o făcu Iustinian împărat, iar cu frumusețea iaste mai pe deasupra decît acelea”⁵⁹.

A scris acestea Gavriil Protul, care a fost de față cînd s-a sfințit biserica la 15 august 1517, despre care lucru încă scrie pe larg adăugînd : „nici o minte nu le poate închipui să le spue”⁶⁰. Este cea mai veche și mai temeinică prezentare a monumentului pe care îl cinstim astăzi.

Și poporul însuși a fost uimit de marea minune care se făcuse la Argeș și a încrustat toată admirația sa într-o adevărată legendă, închinată mai ales iscusitului meșter Manole. Dar aceasta arată și greutățile pe care a trebuit să le învingă atît meșterul cît și voievodul, căci nici un lucru de preț nu se poate face fără jertfe. Și poporul de atunci a știut aceasta și a cunoscut frumusețea jertfei, pe care a spus-o în acea duioasă și energică legendă.

Astăzi ne întrebăm dacă toate acestea nu au un înțeles mai adînc. „Zidul părăsit” al legendei și „sparse mitropolia din Argeș din temelie” după spusa letopisetului, nu sînt ele mărturii contradictorii ? Zicerile acestea trebuie să le socotim simbolice, întrupări ale unor fapte care își aveau simbul lor de adevăr. După cum am văzut, Neagoe vodă însuși a căutat să împodobească biserica sa cu multe imagini simbolice. Poporul le-a înțeles pe acestea iar altora, mai legate de simbolica sa, le-a dat un înțeles mai adînc. Zidul părăsit era pentru argeșeni simbolul pierderii mitropoliei cu care se mîndreau ei pînă ce voievodul a mutat-o de la Argeș. Dar cum unui lucru pierdut trebuia să-i iar locul un altul măcar de același preț, poporul a socotit ca mai de preț arhimandria pe care le-a zidit-o voievodul. Și astfel „zidul părăsit” a prins viață nouă.

Cît despre „spargerea mitropoliei” încă trebuie să ne întrebăm în ce măsură s-a întîmplat. Poate că biograful lui Neagoe a vrut să-i mărească și mai mult sacrificiile ce făcea spunînd că a zidit totul din nou. Ctitorul însuși în inscripția sa scrie că a găsit casa Sfintei Fecioare și cinstita ei adormire „în Curtea de Argeș vechi și slabă”, sau cum spune Hașdeu, lăcaș „zguduit și neîntărit”, și a cugetat să-l zidească din temelie, să-l ridice și să-l întărească. Orice va fi făcut Neagoe, pentru oricine este limpede că acolo a fost ceva și mai înainte, adică a fost mitropolie. Dacă a păstrat zidurile vechi pe care le-a îndreptat și reîmpodobit, sau a zidit totul de la pămînt, cu precizie acum nimeni nu o poate spune. Poate că n-a fost decît o magnifică „restaurare” și atunci, prin arhitectura sa, monumentul capătă o valoare istorică și mai mare.

Tîrnosirea bisericii nepictată încă a avut loc în ziua de 15 august 1517, într-o sîmbătă, cînd a fost și hramul Adormirea Fecioarei. Slujba a fost făcută cu mare pompă de însuși patriarhul a toată lumea sau ecumenic, cu patru mitropolii veniți cu patriarhul, cu Macarie Mitropolitul țării și cu toți egumenii mănăstirilor de la Sfîntul Munte și din Țara Românească. Apoi a făcut domnul ospăț mare și a dăruit pe toți după cuviință. Tot atunci au pus arhimandrit pe Iosif cu dreptul de a purta bederniță cînd oficia liturgia⁶¹. Argeșenii toți și mulți locuitori

⁵⁹ *Istoria Țării Românești*, ed. citată, p. 35—36.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 39. Gavriil Protul, ed. cit., p. 29.

⁶¹ *Ibidem*, p. 40. Gavriil Protul, ed. cit., p. 30.

din țară de toate vîrstele și treptele, au fost acolo părtași la marea bucurie a domnului lor.

După sfințirea bisericii, luni în 17 din luna august, s-au strîns iarăși cu toții acolo la Curtea de Argeș: domnul, mitropolitul Macarie, toți boierii mari și mici, toți egumenii mănăstirilor din țară, cum și tot clerul care venise cu patriarhul. Astfel sub cirna patriarhului s-a ținut soborul care a încuviințat ca mitropolia să se mute la Tirgoviște. Și n-a mai fost mitropolie la Argeș.

Neagoe Basarab a făcut această mutare din necesități de stat. Altfel el ținea la Argeș mai mult decît la orice altă parte a țării sale. Legăturile lui cu Argeșul, în special cu Piteștii și Curtea de Argeș, au fost foarte strînse. În această privință itinerariile sale ne dau date semnificative.

În primii doi ani de domnie, ani de consolidare a puterii, șade alternativ la Tirgoviște și la București; numai o singură dată, la 17 august 1512, îl vedem că scrie sibienilor „ex sede nostra Argensi”⁶². E probabil că va fi stat toată vara acolo, ca și în vara anului 1513, timp în care nu cunoaștem acte emise din cancelaria lui. În 1514 de la 14 iulie la 23 august era la Argeș⁶³, cînd a întreprins și o călătorie la mănăstirea Bistrița, unde se afla la 23 iulie⁶⁴.

În anul 1515, la 23 mai era la Merișeni, la 3 iunie la Curtea de Argeș⁶⁵ iar la 26 iunie spune că se afla în „minunata Curte de Argeș”⁶⁶. Aci a stat pînă în toamnă fiindcă abia în octombrie va fi la Tirgoviște.

În 1516, la 3 noiembrie se afla la Pitești⁶⁷, după o călătorie prin Oltenia, la 5 iulie fiind fost la Giurmeni⁶⁸.

În 1517 Neagoe este din nou la Pitești, în iunie și iulie, după care va fi la Argeș cu prilejul sfințirii ctitoriei sale. La 23 august va da mănăstirii Hilandar un hrisov scris „în minunatul oraș unde este sînta mănăstire numită Curtea de Argeș”⁶⁹. Stă acolo pînă în noiembrie⁷⁰, revine la Pitești la 22 noiembrie unde va sta pînă în ianuarie anul următor⁷¹.

⁶² I. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 221 (nr. 400).

⁶³ Primul document cunoscut în traducere spune „Curtea de Argeș”, iar al doilea este „scris în Argeș”.

⁶⁴ *D.R.* B., veacul XVI, vol. I. p. 101 (nr. 100) și p. 266: пис ѿ свѣти монастир Бистрицѣ.

⁶⁵ N. Iorga, *Documente mai ales argeșene ale Eforiei Spitalelor Civile*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României”, 3, (1924), p. 77, data 1517 trebuie rectificată în 1515.

⁶⁶ *D.R.* I, p. 110—111 (nr. 110) și p. 273: пис ѿ дивнѣхъ дворѣ Аргиш.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 116 (nr. 117) și p. 277: еже испясах ѿ Питеш.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 115 (nr. 116): s-au scris în sat în Giurmeni.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 123—124 (nr. 126). Originalul la Athos, cunoscut prin St. Nicolaescu, *Domnia lui Neagoe Basarab voevod*, București, 1924 (extras din „Noua revistă bisericească”, V), p. 14—15, cu reproducere facsimilată în care citim: еже написях въ дивнемъ местѣ идеже ест свѣти монастыр нарицаеми ѿ двор Аргиш.

⁷⁰ La 1 septembrie: Пис ѿ Аргиш, 29 octombrie: scris în sînta mănăstire de lîngă Argeș. 30 octombrie: în scaunul vechilor domni în Curtea de Argeș. Aceeași dată: scris în sînta mănăstire care este lîngă orașul Argeș (еже ест коня варош Аргиш). Două scrisori către sibieni din 4 sau 7 noiembrie (Quatuor temporibus) sînt scrise „ex oppido argensi”. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 235—236 (nr. 429 și 431).

⁷¹ La 22 noiembrie 1517, documentul este scris „în noile curți din orașul Pitești”. *D.R.* I, p. 131—132 (nr. 131).

În ianuarie 1518, domnul rămîne în Pitești toată luna⁷². Se duce apoi în București dar revine la Pitești în iulie și ajunge la Curtea de Argeș în august pentru ca în decembrie să fie iar la Pitești⁷³.

În 1519, din ianuarie pînă în iulie se află numai la Pitești⁷⁴, continuînd probabil vara la Curtea de Argeș, căci numai la 5 septembrie va reveni la Tirgoviște. În următorii doi ani nu-l mai întîlnim la Argeș, pînă cînd boala i-a scurtat viața.

Din acestea se vede că aproape jumătate din puținii ani de domnie pe care i-a avut, Neagoe Basarab i-a petrecut la Pitești, unde și-a durat un palat minunat, și la Curtea de Argeș unde se ridica, fără îndoială sub directa sa conducere, împodobita sa mănăstire.

Acest dar minunat pe care l-a făcut Curții de Argeș voievodul încă nu l-a socotit destulă plată pentru ceea ce pierdea orașul. De aceea a socotit potrivit să mai adauge la ocina orașenilor satul Flămînzești. Împotriva acestei danii sătenii aveau să-și spună cuvîntul mai pe urmă. Dar despre aceasta nu-i motiv să mai stăruim acum⁷⁵.

A fost Argeșul început de țară, scaun domnesc și reședință metropolitană. Toate acestea au trecut, s-au mutat, s-au prefăcut și Argeșul le-a pierdut. Ce n-a pierdut Curtea de Argeș sînt monumentele, toate biserici de rugăciune și pace, care dăinuie și astăzi spre lauda întregului neam românesc și mîndria noastră a tuturor.

Acum, prin ceea ce sărbătorim acolo și prin ceea ce continuăm să zidim în țîrg și pe plaiurile lui, ne arătăm și noi vrednici de gloria străbună.

Argeș, cîntec dulce de acioaia clopotelor, melodie sfîșietoare de caval, zbor de vultur spre culmi nepătrunse, tu ești suflet din sufletul nostru și cîntec de glorie prin care toate au izbîndit. Istoria noastră stă înscrisă în numele tău, Argeș.

ARGES — LA PLUS ANCIENNE RÉSIDENCE DE LA VALACHIE

RÉSUMÉ

La ville d'Arges a été la première résidence de la Valachie, pays qui résulta de l'union des voïvodats dont l'existence est attestée par les documents vers la moitié du XIIIe siècle. La tradition historiographique du pays considère l'an 1290 comme date de sa fondation. Nous n'avons

⁷² Un document din 18 ianuarie fiind scris „în minunatul foișor al Piteștilor“ iar altul din 28 ianuarie „în Pitești“.

⁷³ Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV, 1, p. 237—238 (nr. 433): „Ex Pytesti“.

⁷⁴ La 6 mai 1519: „am scris minunatul scaun în Pitești“ (въ на стол дивни ѿ Питеш); la 11 iulie: „scris în orașul Pitești“ (пис ѿ варош Питешом).

⁷⁵ Cf. Gh. T. Ionescu, *Mănăstirea Argeș și orașenii piteșteni și argeșeni*.

aucune raison de ne pas admettre que la ville d'Argeș était à cette date la résidence princière de ce pays unique et unifié.

Le nom d'Argeș est cependant très ancien. Il était porté également par la rivière homonyme qui prend sa source au nord dans les montagnes et se jette dans le Danube. Hérodote l'avait nommée *Ordessos* et Ptolemaeus *Arsissa*. Si nous ajoutons à cette dénomination le fait que *Argedava* était la résidence du grand roi Burebista, on peut avoir toute certitude quant à l'ancienneté du nom d'Argeș. Par conséquent la population des lieux a conservé sans interruption ce nom depuis l'antiquité jusqu'à nos jours.

Comme dans toute la Dacie, nos ancêtres les Daces, et après la romanisation, les Proto-Roumains, ont vécu à l'abri du *limes transalutanius* dans la vallée de cette rivière. Pour ces derniers le *limes* romain devint *Brazda lui Novac*, un immense *vallum* de défense. Protégé par la configuration du terrain et par les forêts, le peuple de cette région s'est associé en communautés vicinales qui, ensuite, se sont constituées en confédérations de communautés et plus tard en voïvodats. Le plus ancien voïvodat dont on connaît l'existence dans cette région, est celui de Seneslau qui est attesté par les documents, depuis 1247. Après cette date les petits voïvodats disparaissent et on enregistre l'existence de la ville d'Argeș où résidait le prince de toute la Valachie. C'est à ce prince d'Arges que se soumettent aussi les voïvodes d'au-delà de l'Olt. Ce fait historique est confirmé aussi bien par la tradition populaire, avec Negru Vodă, et par la tradition historiographique, avec Radu Negru.

En tant que conséquence de ce processus historique, à Argeș se constitue la première cour princière, où viennent se centraliser le gouvernement et l'administration du pays. C'est toujours ici que s'installe le Métropolite de Vicina, ville sur le Danube, en Dobrogea, et c'est ainsi que se fonda la première Métropole du pays. Dans cette situation le prince, les boyards, le métropolite et les habitants du bourg ont édifié des églises et des riches palais. Plus tard, le voïvode Neagoe Basarab réalisera dans des conditions artistiques surprenantes, la transformation de l'ancienne église métropolitaine, en ce splendide monument que l'on admire aujourd'hui. Tous ces monuments donnaient à la ville d'Argeș un prestige historique et artistique tout particulier.

C'est dans ce cadre que la ville d'Argeș a réalisé sa vie politique, ecclésiastique et culturelle, et que les habitants du bourg ont augmenté sa puissance économique. Remarquons, à cet égard, qu'ici la population roumaine a toujours été prépondérante.

Argeș a été la première ville du pays pendant plus de deux siècles. Toutefois plus tard, la résidence du pays commence à alterner tantôt à Tirgoviste. C'est depuis lors qu'elle fut appelée le plus souvent, Curtea de Argeș (La Cour d'Arges), nom qu'elle gardera jusqu'à nos jours. Officiellement à partir de 1517, elle cesse d'être la capitale du pays, mais elle n'en reste pas moins le conservateur du plus somptueux trésor architectonique et artistique du peuple roumain.

CERCETAREA ARHEOLOGICĂ DE LA CURTEA DOMNEASCĂ DIN ARGEȘ, 1967

N. CONSTANTINESCU

Ansamblul arhitectural păstrat în ruină în jurul bisericii Sf. Nicolae domnesc de la Curtea de Argeș constituie, fără îndoială, nu numai principalul monument păstrat din veacul întemeierii Țării Românești, ci și un pasionant și controversat subiect de discuție. Într-adevăr, decenii în șir au apărut studii, articole și note, recenzii, răspunsuri și contralămuriri (de multe ori *ab irato*), la noi și peste hotare — toate justificând interesul manifestat în rindurile istoricilor, arhitecților, istoricilor de artă pentru relicvele adăpostite în perimetrul Curții domnești. Vom sublinia aici, că această efervescență publicistică¹ a sporit mai ales după restaurările din 1911 și după descoperirile din anii 20 ai secolului nostru, când monumentul iese oarecum din anonimatul în care se afla și din vitregia prin care trecuse pînă atunci.

Căci, se știe, Curtea domnească din Argeș ajunsese într-o stare jalnică în pragul secolului², ograda voievodală era străbătută de șleaul unui drum de care, iar biserica — locaș splendid de formă pur bizantină — urma să fie dărimată din ordinul prefecturii, deoarece amenința cu năruirea. De fapt, cum se remarcă recent, monumentului nu i-au fost recunoscute multă vreme valorile artistice, pe de o parte datorită adaosurilor și cîrpelilor care au desfigurat fața bisericii, iar pe de alta, zugrăvelilor din veacurile XVIII—XIX, lipsite de valoare, care au acoperit în interior vechile fresce originare³.

¹ Această bogată literatură a fost sintetizată (pînă la 1935) de Aurelian Sacerdoțeanu, *Mormîntul de la Argeș și zidirea bisericii domnești*, în BCMI, XXVIII, 84/1935, p. 49—51 — iar în timpul din urmă, de Nicolae Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966 (Extras din *Mitropolia Olteniei*; partea referitoare la monumentele din Curtea de Argeș la p. 125—134 și 459—461). Recent, au mai apărut: Maria Ana Musicescu și Grigore Ionescu, *Biserica domnească din Curtea de Argeș*, Ed. Meridiane, 1967 și Emil Lăzărescu, *Biserica mănăstirii Argeșului*, Ed. Meridiane, 1967.

² De fapt, ruinarea începuse cu multă vreme înainte; un raport austriac din 1820 consemna: „Court-d'Argish, anciennement résidence des hospodars de la Valachie, du château desquels il ne reste plus que quelques mesures tombées en ruine“ (— Kreuchely către von Miltitz, în Hurmuzaki-Iorga *Documente*, 1763—1844, București, 1897, nr. CXVI, p. 89).

³ M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 5—6.

În 1911, arh. Grigore Cerchez „se încumetează” — după nobila-i expresie —, pornind la restaurarea bisericii domnești, iar în anii 1920—22 Virgil Drăghiceanu întreprinde cercetări, soldate cu descoperiri spectaculare și cu interpretări care au stîrnit imediat vii dispute — cazul faimosului mormînt nr. 10, cu paftaua de aur, atribuit de V. Drăghiceanu lui Radu I (= „Negru Vodă”) ⁴; de asemenea, după 1923 au loc lucrări de refacere în incinta domnească propriu-zisă: tot ceea ce era în ruină sau lipsea a fost înălțat, plombat, nivelat și acoperit cu cenușiul cimentului modern, incitînd unele din interpretările eronate care au urmat. Ce vedem azi la Curtea domnească din Argeș?

Aflat în centrul orașului, monumentul este implantat pe o terasă de pe stînga apei Argeșului, la poalele colinei cu ruinele cunoscute sub numele de *Sinnicoară*. Așa cum se păstrează azi, în perimetrul Curții domnești se disting două incinte: Prima (*incinta 1*), situată spre vest, se înscrie într-un plan patrulater, vag trapezoidal, cu laturile măsurînd 87 m (N), 82 m (E), 98 m (S) și 81 m (V). Zidurile, complet refăcute pe vechile temelii găsite la data restaurării, prezintă grosimi variabile, între 0,80 și 1,20 m, închizînd între ele trei clădiri: una spre latura de nord, a doua în partea opusă, de sud, iar a treia — abia vizibilă sub peluza verde — este orientată nord-sud și se află la vestul incintei 1 (fig. 1). Deocamdată, ultima clădire iese din cadrul discuțiilor noastre, deoarece n-a fost scoasă decît parțial la lumină; vom reține însă amănuntul că bătrîni orașului își amintesc de școala existentă în veacul trecut aici, că unii din ei au învățat cursul primar în această clădire. În sfîrșit, pe traseul curții de est se sugerează o intrare (simplă întreprindere a zidului), dar un *turn de intrare* se vede pe această latură, suprapus parțial de o clădire modernă. Turnul era legat probabil de o construcție dreptunghiulară (corp de gardă)? — dar o cercetare viitoare va lămuri acest aspect. Lipită de prima incintă, dar mult îngustată ca suprafață și avînd o formă ciudată ca plan — se află *incinta 2*, la est; ea înconjoară biserica domnească pe trei laturi, remarcîndu-se zidul arcuit, de factură modernă (sec. XVIII ?) sprijinit pe contraforți și pe al cărui traseu se află *turnul de intrare actual*: o construcție pătrată, scundă, cu o scară în cochilie la colțul NV, zidită în 1838 cum ne indică data în cifre arabe de pe fațada de sud. În afară de biserică, incinta 2 mai cuprinde o construcție dreptunghiulară (15 × 10 m). — „chilie” la V. Drăghiceanu ⁵, „clopotniță” la alții ⁶, cum și o altă centură de ziduri, de plan trapezoidal, care înconjoară strict biserica domnească și pe care o vom numi *incinta A* (fig. 1).

Datele istorice cunoscute în legătură directă cu reședința domnească din Argeș sînt destul de puține; prima mențiune documentară — „în

⁴ Cf. V. Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Note istorice și arheologice*, în BCMI, X—XVI, 1917—1923, București, 1923, p. 46 și urm.

⁵ *Ibidem*, planul general fig. 2.

⁶ Cf. în același volum, arh. Iancovici, *Jurnalul lucrărilor*, p. 94; la fel, I. Ionescu, *O mărturie din trecut despre legăturile culturale româno-ruse*, în *Mitropolia Olteniei*, 9—10/1958, p. 683—84 și Pavel Chihaia, *Data construirii casei domnești de lângă biserica Sfîntul Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș*, în *Glăsurile Bisericii*, XXVI, 9—10/1967, p. 972 și planul de la p. 973 (se precizează chiar data acestei „clopotnițe”: anul 1759).

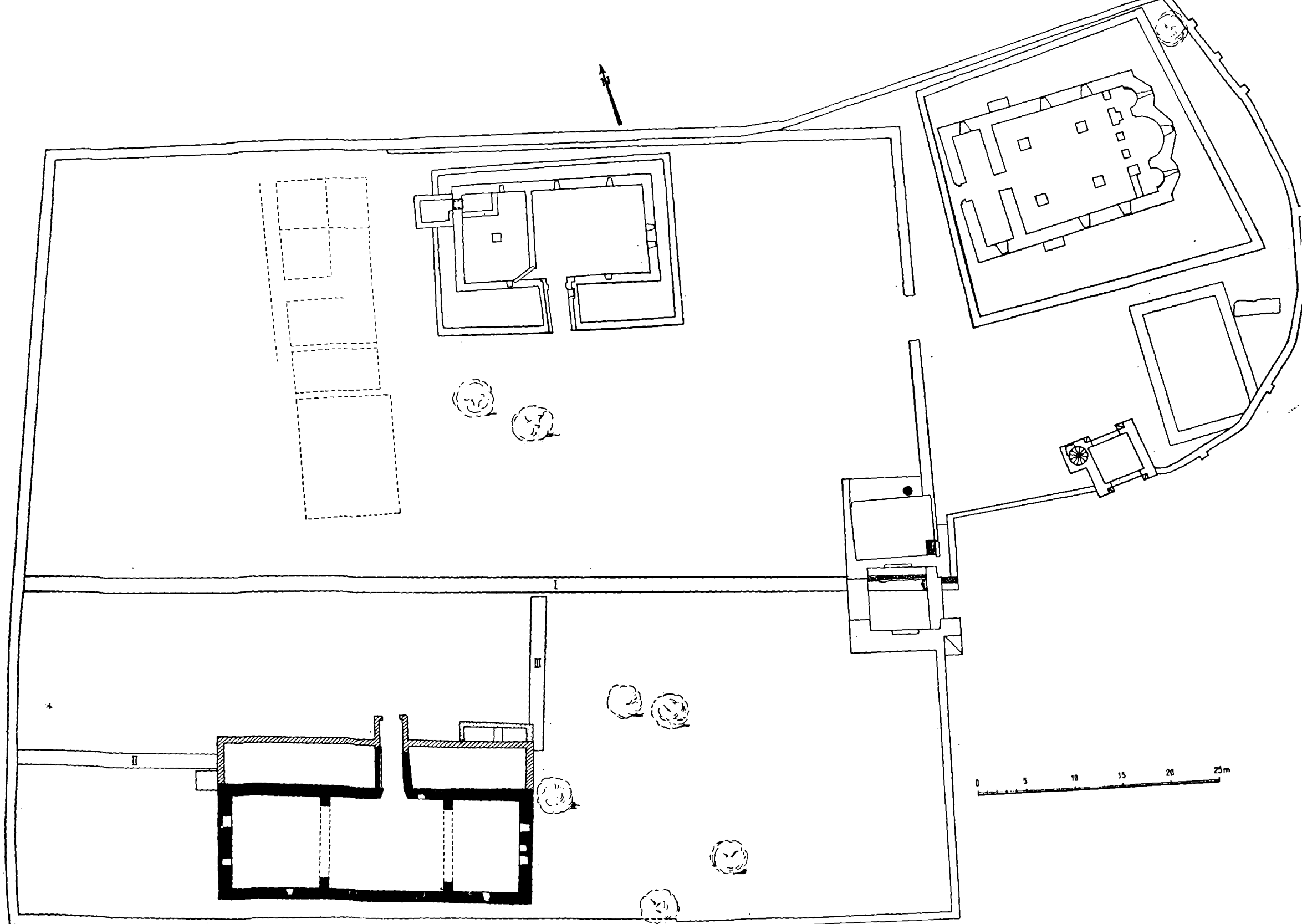

Fig. 1. — Planul general al curții domnești din Argeș. (Ridicare topografică de Eusebiu Mironescu)
<http://cimec.ro>

Argies, in nostra residencia“ — datează abia de la Vladislav I, din 16 iulie 1372⁷, dar cu douăzeci de ani înainte, sub Basarab I, biserica domnească era în curs de construcție și implicit se presupune existența unei curți domnești, mai veche decît data celebrului grafit care consemna sfîrșitul voievodului abia amintit: (în traducere din medio-bulgară) „*In anul 6860 (= 1351—52) la Cîmpulung s-a stîns marele Basaraba voievod*“⁸. Pentru a nu reveni — deoarece scopul articolului nostru este de a reliefa contribuția datelor arheologice la cunoașterea istoriei Curții domnești din Argeș — vom sublinia rolul lui Vladislav I (1364—1377) în ce privește terminarea bisericii domnești.

Pe peretele de vest al naosului, la stînga intrării, se află panoul cu ctitorii — pictură din păcate refăcută în secolul trecut; deasupra panoului se mai păstrează o inscripție fargmentară, pictată pe trei rînduri, care explica cine erau personajele din tabloul votiv. Inscripția menționa la început numele voievodului — ale cărui atribute se găsesc în rîndul de sus: «Благовѣренъ ѿи вои» въ «одъ а и самодръжа «вныи» —, iar în rîndul ultim era menționată soția voievodului, doamna țării. Ce cuprindea însă rîndul din mijloc?

Virgil Drăghiceanu citea: «Въ дѣло «влахы» и бд. ожевъсен области вди свои, traducînd „Ungrovlahiei stăpînirii Domn și al întregului ținut al stăpînirii sale“, dar punînd semn de explicare prin notă pe oje (corelat cu бд), afirmînd: „Cuvîntul este foarte stricat. Prin imposibil (întrucît genitivul este Бѣдина sau Бдина) de ar fi Vidinului, atunci acest panou, cel de la Episcopie și cel de la Cîmpulung ar trebui să fie portretele lui Vladislav, care ar fi început pictura bisericii (după cum pictase și Vodîța) pe timpul cuceririi Vidinului, februarie 1369, iar portretul de la hram (din scena *Deisis*, aflată în pronaos, N.C.) ar fi al lui Radu care a terminat biserica. Faptul însă că la Cîmpulung, cum au văzut Stolnicul Cantacuzino și Neofit, erau reprezentați Dan fiul lui Radu, Radul-Vodă, și faptul că chiar Neagoie intitulase panoul asemănător de la Mănăstirea Argeșului tot Radul Voievod, exclude însă, această supoziție“⁹. Ca atare, autorul identifică în panou pe Radu I și pe doamna sa Ana, așa cum o vor face istoricii care admit terminarea bisericii sub Radu I, urmașul în scaun al lui Vlaicu Vodă¹⁰.

O altă opinie este aceea care admite că panoul în discuție reprezintă chipurile lui Vladislav I și doamnei sale, *Chera Ana* (de unde lecțiunea greșită la unii de *Cherana* și chiar *Cherața*)¹¹; în această privință, credem că inscripția citată conține un element important, nesesizat de alții, ci,

⁷ *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247—1500), ediție întocmită de P. P. Panaitescu și D. Mioc, Ed. Academiei, 1966, p. 15.

⁸ V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 31; cf. și notele de ediție ale lui A. Sacerdoțeanu, asupra articolului lui D. Onciul, *Anul morții marelui Basarab*, în *Opere*, vol. I, ed. 1946, p. 384, nota 2 și Excurs.

⁹ *Op. cit.*, p. 50 și nota 4. Textul inscripției, în facsimil, la fig. 39.

¹⁰ De pildă, C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I, ed. a III-a, 1938, p. 417; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 41.

¹¹ A. Sacerdoțeanu, *Mormîntul de la Argeș*, p. 55; Pavel Chihaiia, *Contribuții la problema identificării mormintelor din biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea de Argeș, în Glasul bisericii*, 1—2/1963, p. 41—70 (schimbă complet ordinea mormintelor; de pildă, cel cu nr. 10 — cu paftaua de aur — este numerotat cu 1, fiind identificat cu Vladislav I); M. A. Musicescu, Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 16.

doar intuitiv și localizat în alt context al inscripției, numai de V. Drăghiceanu, cum am văzut mai sus. Căci, afirmăm noi, în rîndul de mijloc lectura nu este cea indicată de V. Drăghiceanu, deoarece se vede cu claritate: Бдина тоже въсей области Бдиской, traducîndu-se: „al Vidinului cum (și) al întregii cîrmuiri a Vidinului”¹²; or, cine altul, dacă nu Vladislav voievod este acela care a ocupat cetatea Vidinului, în ianuarie-februarie 1369, eliberînd-o din mîinile lui Ludovic cel Mare (care organizase aici fantomaticul „Banat al Bulgariei”), la 1365¹³? Vladislav a stăpînit Vidinul circa 6 luni și anume după înfrîngerea oștilor regale în Țara Românească, care a avut loc în toamna anului 1368¹⁴, încredințînd apoi orașul cumnatului său Srațimir¹⁵. Cu alte cuvinte, inscripția de deasupra panoului constituie — aidoma grafitului din 1351—52 — o pagină de cronică, sugerîndu-ne (dacă nu chiar dovădindu-ne) că Vladislav I a terminat pictura bisericii domnești, că odată cu el începe adevărata fază de *residencia* în cuprinsul Curții domnești din Argeș¹⁶.

Cercetare arheologică.

Primele sondeaje, făcute cu scopul de a cerceta temeliile bisericii, au fost supravegheate de arh. Iancovici, în 1911. Ele au depășit totuși cadrul de rutină tehnică — cerut de consolidarea monumentului —,

¹² S-a ocupat de această inscripție și Emil Vîrtosu. *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, Ed. Academiei, 1960, p. 196 și 197, nota 5; autorul, pornește de la această inscripție atunci cînd discută despre o formulare din dimplomatica cancelariei Țării Românești — și anume, formula de după *dispositio*: въ самодръжавнои зemi и области господствами (întîlnită în actele lui Mircea cel Bătrîn, a urmașilor săi, pînă dincolo de secolul al XVI-lea) și care se traduce „în țara și în cîrmuirea de sine stăpînitoare a domniei mele” (cf. *Documenta Romaniae Historica*, vol. cit., nr. 34, p. 73, act din 1407—1418, etc.). Termenul области — redat și области (DRH, p. 179, 297, 393), poate fi tradus mai bine prin: cîrmuire — afirmă prof. Emil Vîrtosu (p. 199), deci pierde oarecum din sensul de „ținut” (geografic).

¹³ Vezi întreaga problemă la Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină. (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I, 1956, p. 7—62.

¹⁴ *Ibidem*, p. 37—38.

¹⁵ Țarul bulgar, ajuns în captivitate la Ludovic cel Mare, își reia tronul în 1369. Semnificativ, mitropolitul Vidinului, Ioasaf, a găsit adăpost la Vlaicu Vodă; „alungat din biserica lui (bineînțeles de evenimentele din 1365, N.C.), a venit și șade într-un loc oarecare din Ungrovlahia” — se spune în actul patriarhal de numire a mitropolitului Țării Românești Hariton, în 1372 (cf. *Documente privind istoria României*, B., Țara Românească, veacul XIII, XIV și XV, p. 26). Stăpînirea lui Vlaicu la Vidin a intrat și în folclorul balcanic; așa de pildă, o baladă sirbească spune: „La Vidin, orașul frumos (bjelome)/Unde a trăit Vladislav cel Bătrîn”, cf. A. Iordan, *Les relations culturelles entre les Roumains et les Slaves du Sud. Traces des voévodes roumains dans le folklore balkanique*, în *Balkanica*, I, 1938, p. 174.

¹⁶ Socotim că nu e cazul, încă să răspundem aserțiunilor — unele foarte judicioase, altele însă complet eronate (ca de pildă, afirmația că toate construcțiile existente în jurul bisericii domnești, casa domnească de sud în particular, ar data din epoca lui Neagoe Basarab), așa cum procedează Pavel Chihaia, *Data construirii casei domnești*, unde se afirmă că, de fapt, ne aflăm aici într-o reședință mitropolitană, iar *residencia* domnească propriu-zisă trebuie căutată în jurul colnicului Sînnicoară.

deoarece citim în „*Jurnalul lucrărilor*“ publicat în 1923: „s-au început trei sondeaje spre a se cunoaște profunzimea fundațiilor față de actualul nivel al terenului din curte, față de cel primitiv și în raport cu nivelul pardoselii de lespezi din interior. De asemenea, s-a făcut un sondaj în direcțiunea sud spre a se putea constata straturile suprapuse la diferite epoce“¹⁷. Iată un *plan de lucru* judicios realizat.

Cu totul altă optică a avut V. Drăghiceanu; acest pionier al arheologiei medievale românești, căruia îi datorăm numeroase și importante descoperiri (Vodița, Cozia, Buda-Tisău, Tismana, Tîrgoviște etc.), avînd o solidă cultură istorică, n-a fost totuși dublat în activitatea sa de omul cu o metodă de lucru corespunzătoare, științifică — fapt reproșat atît de contemporanii săi, cît și de unii din cei de azi. Metoda sa întrucitva hăotică — și concluziile sale forțate — reies limpede din parcurgerea „*Jurnalului de săpături*“, 1923, de unde se vede că în cuprinsul necropolei din biserica domnească doar un singur mormînt poate fi identificat precis — datorită inelului cu inscripție găsit: acela al lui Nan Udobă, boierul lui Mircea cel Bătrîn¹⁸.

Totuși, V. Drăghiceanu era înzestrat cu simțul observației în teren; în același „*Jurnal*“ găsim însemnări ca acestea: „Se găsește că spre nordul bisericii este un pămînt curat vegetal și humă, neumblat; cu cît se înaintează spre mijlocul bisericii, pămîntul este amestecat cu colțuri de var, și pare umblat“. Sau, concluzia bazată pe un fapt precis observat la casa domnească de sud: „Sub temeliile cerdacului s-a dat de pardoseală de bolovani, ceea ce arată că el a fost adăus din urmă“¹⁹. Ca revers însă, pe planul orientării pe care ar fi trebuit s-o imprime cercetării de la Curtea domnească, el n-a acordat atenția cuvenită fazeologiei curții, deși remarcă elemente care i-ar fi venit în sprijin. Astfel, răspunde cu oarecare maliție ipotezei justificate a prof. A. Sacerdoțeanu, în legătură cu o presupusă construcție anterioară bisericii domnești și cu rosturile incintei A²⁰ — deși constată o monedă de la Ladislau al IV-lea Cumanul (1272—1290) sub pardoseala altarului cum și „un perete răsturnat, existînd înaintea zidirii bisericii domnești și pe cari zidarii bisericii l-au lăsat așa cum l-au găsit, fără a-i da vreo întrebuintare“²¹. În scurt, concluzia că „s-a ridicat această curte pe locul unde a fost o așezare cu mult mai veche“ — pe care o înfățișa lui N. Iorga²² nu este deloc amintită în opera sa din 1923, pentru simplul motiv că o asemenea concluzie estompa aureola personajului principal al scrierii sale, Radu I.

În lumina celor de mai sus, cercetarea arheologică actuală — fără a fi o replică aceleia mai vechi — urmărește să dea răspunsuri cîtorva probleme esențiale și anume:

¹⁷ Cf. *Curtea domnească din Argeș*, p. 94, *Jurnalul lucrărilor*.

¹⁸ Vezi critica făcută de Pavel Chihaia, *Contribuții la problema identificării mormîntelor...*, p. 43 și urm.

¹⁹ V. Drăghiceanu, *Jurnalul săpăturilor din Curtea domnească a Argeșului*, în *Curtea domnească din Argeș*, 1923, p. 141, 148.

²⁰ A. Sacerdoțeanu, *Mormîntul de la Argeș...*, emite ipoteza că, sub actuala biserică domnească se afla o alta, înconjurată de ceea ce noi numim incinta A. Răspunsul lui V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească de la Argeș*, apare în *Mitropolia Olteniei*, 10—12, 1955, p. 555—562.

²¹ V. Drăghiceanu, *În legătură cu biserica domnească...*, p. 556.

²² Idem, *Ruinele curților domnești de la Argeș*, în *Revista istorică*, VI, nr. 10—12/1920, p. 258.

1. Stabilirea fazeologiei Curții domnești, a etapelor de încheiere a actualului ansamblu arhitectural, implicit depistarea urmelor de viațuire anterioare zidurilor voievodale ;

2. Fixarea întregului ansamblu arhitectural în viața orașului-reședință, cel puțin în zona topografică imediată — în care caz e prevăzută și o cercetare specială asupra colnicului Sînnicoară, în sfîrșit.

3. De văzut în ce măsură și cum anume participă zona Argeșului la evenimentele legate de existența formațiunilor prestatale din feudalismul timpuriu, respectiv a voievodatului lui Seneslau din stînga Oltului.

În funcție de problematica arătată, săpăturile se vor concentra o vreme în *incinta 1*, în zona dintre aceasta și biserica domnească, apoi în zona *extra muros* (sud și nord) cum și în însuși cuprinsul bisericii. Pentru început, în 1967 — cu concursul Muzeului de istorie local — au fost practicate primele sondaje de informare stratigrafică, fixate în partea de sud a incintei 1 (fig. 1), realizîndu-se trei secțiuni : una longitudinală, lînd turnul de intrare de est cu zidul de incintă vest, a doua între casa domnească și același zid de incintă, iar a treia, în cruceașă cu prima, urmărește stabilirea raporturilor cronologice între cele două case domnești și a fost realizată numai în partea sa de sud.

Stratigrafia se prezintă neunitară în suprafața cercetată și de aceea o vom prezenta după cum urmează.

a) *Zona intrării.*

La adîncimi care variază între 0,80 și 1,10 m, s-a dat peste pămîntul viu, galben-vînat nisipos, iar peste acesta se înregistrează un nivel de călcare reprezentat de un pavaj din bolovani de rîu și prundiș ; acesta din urmă, gros de 0,30 m lîngă turn și împărțit în două foi (cea superioară fiind o refacere) se subțiază pe măsură ce înaintează spre vest, ajungînd în fața casei domnești de sud la o grosime de 0,05—0,10 m și constînd mai ales din prundiș și cărămizi sfărîmate.

Peste pavaj se află un strat masiv de depunere, gros de 0,20—0,40 m, de nuanță cenușie, pigmentat cu mortar, cărbuni, resturi de cărămizi și în cuprinsul căruia se găsesc fragmente ceramice din secolele XIV și XV. De la partea superioară a acestui strat (marcată de o puternică arsură rezultată de la un incendiu), respectiv de la adîncimea de 0,60 m față de cota solului actual, se fundează turnul de intrare păstrat azi în ruină. Rezultă, așadar, că nu există nici o legătură funcțională și cronologică (de contemporaneitate) între pavajul amintit și turn, că acesta din urmă succede pavajului și se poate data la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea (eventual în domnia lui Neagoe Basarab).

Dimpotrivă, *pavajul se leagă organic de existența altui turn*, găsit de noi sub cel de care am vorbit pînă acum și în consecință vom nota ultimul turn cu nr. 2, iar pe celălalt, mai vechi, cu nr. 1. Întrucît cercetările în zona turnurilor au fost limitate, ne vom feri să facem aprecieri de detaliu în legătură cu turnul nr. 1 ; ceea ce se poate afirma, este că el datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea, că are o fundație de bolovani de rîu adîncă de 0,67 m și că suprafața lui este mai mică decît a turnului nr. 2. De asemenea, la construcția fațadelor

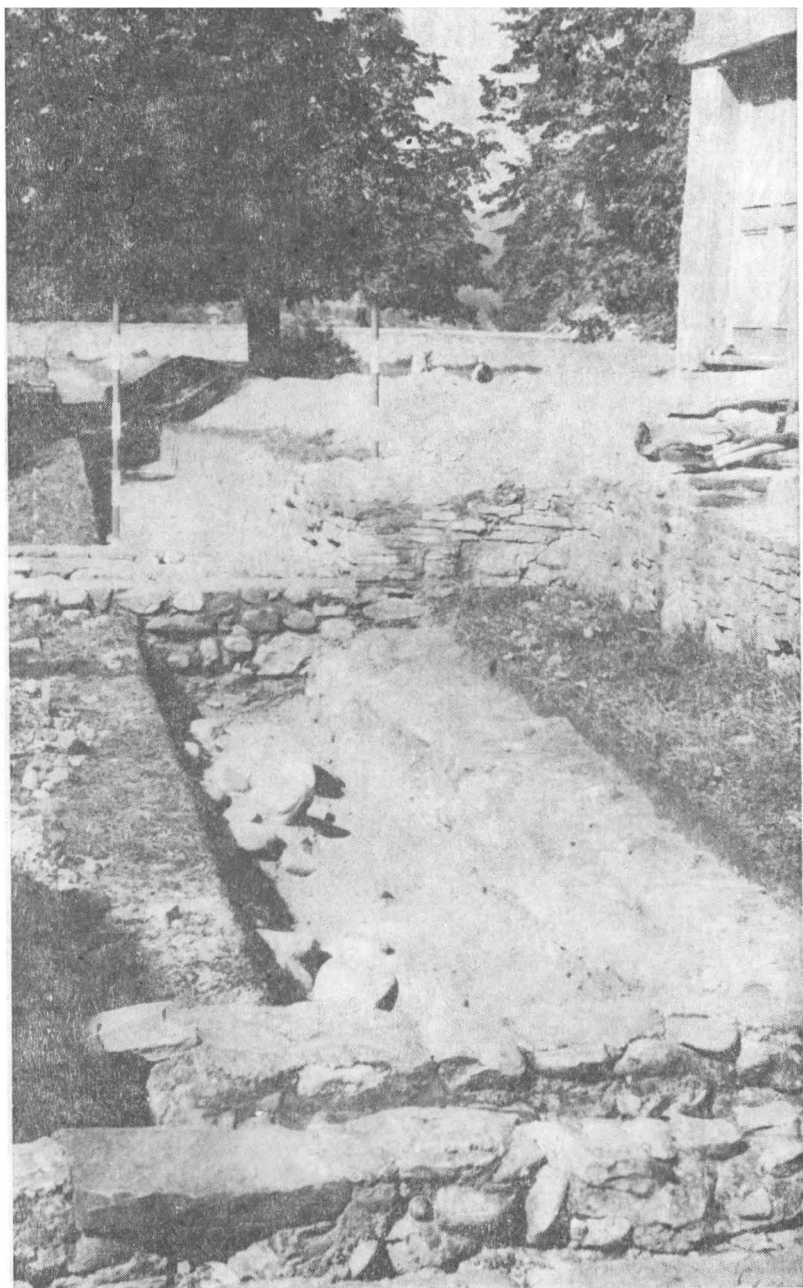

Fig. 2. — Curtea domnească din Argeș. Secțiunea I/1967 ; în prim plan turnurile de intrare, suprapuse.

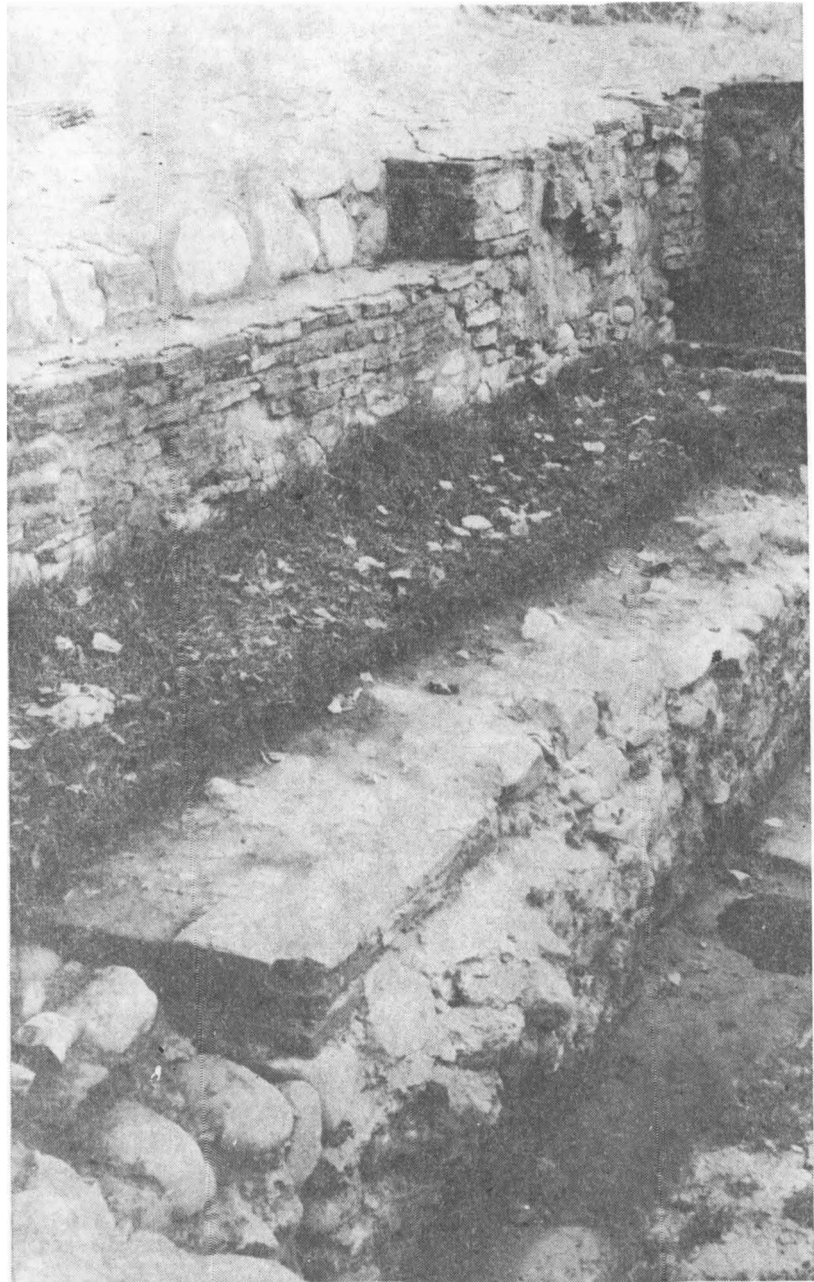

Fig. 3. — Latura de nord a turnului nr. 1 de intrare (prima jum. a sec. XIII); în stînga, sus, aceeași latură a turnului nr. 2 (începutul sec. XVI).

s-a folosit cărămida (format $31 \times 21 \times 4,5$ cm); după cît se pare, însăși configurația planimetrică este diferită față de cea a turnului 2, deoarece la primul lipsesc urechile de zidărie care închid patrulaterul parterului (cu arcaturile porții). Vechiul turn va fi dezvelit în întregime în cursul cercetărilor care urmează (fig. 2—3).

b) Zona casei domnești de sud.

Spre deosebire de zona precedentă, în preajma casei domnești de sud înregistrăm, peste pămîntul viu, un strat de depunere arheologică avînd nuanța castanie, gros de 0,10—0,20 m și în cuprinsul căruia am găsit mai multe fragmente ceramice — de care ne vom ocupa mai jos. În acest strat se află de asemenea îngropată o *fundatie de piatră de riu* (fig. 6—7), orientată NE—SV. Aici consemnăm o observație importantă de natură stratigrafică: *atît stratul menționat cît și fundatia de piatră sînt acoperite de un strat de pămînt galben purtat* (secțiunea III) — pămînt scos evident din săpătura pivniței casei domnești; în alte cuvinte, avem proba că *stratul castaniu și construcția preced în timp casei domnești de sud*. De altfel, traseul construcției indică în afară de orice îndoială că ne aflăm în faze diferite: talpa fundației prispei zace peste pămîntul galben purtat (secțiunea III). La rîndul ei, prispa dinspre nord a fost adăugată mult mai tîrziu casei domnești — cum s-a lămurit definitiv în secțiunile practicate, inclusiv în cea notată cu II și în suprafața A (fig. 4—5), probabil în domnia voievodului Neagoe Basarab. Cît privește casa domnească propriu-zisă (cu pivnița longitudinală), stratul de construcție este marcat de ceramică specifică primei jumătăți a secolului al XIV-lea. Putem admite deci, că ea exista în timpul domniei lui Basarab I, fiind înconjurată de un zid de incintă, lucrat din piatră, cu un turn de intrare pe latura de est. În sfîrșit, mai e de menționat și descoperirea unui complex arheologic, interceptat în capătul de est al secțiunii II — o groapă destul de mare (circa 4 m lungime), tăiat cu prilejul săpării pivniței casei domnești; pînă la noi verificări, interpretăm acest complex ca fiind o locuință-bordei, în ființă încă la începutul secolului al XIV-lea.

MATERIALUL ARHEOLOGIC

Fără a fi prea bogat, cantitativ, materialul arheologic descoperit cu prilejul săpăturilor noastre prezintă totuși o importanță particulară; ne îngăduim a ne opri asupra ceramicii găsite în cel mai vechi strat arheologic (în treacăt, dar fără a avea temeieri sigure, amintim că din culturile materiale anterioare feudalismului singurele fragmente ceramice — doar două! — aparțin probabil epocii dacice tîrzii).

Ceramica medievală veche de la Argeș prezintă următoarele trăsături: lucrată la roată rapidă, arsă relativ bine — cu tonuri roșietice și cărămizii (în spărtură miezul fiind negru-cenușiu) —, iar ca forme se întîlnesc deocamdată *borcanul*, *cana cu gura trilobată* și *castronul*; probabil însă, se mai adaugă tipul de *ulcior cu toartă* și *paharul*. Elementele decorației sînt destul de sărace și se reduc la liniile incizate ori-

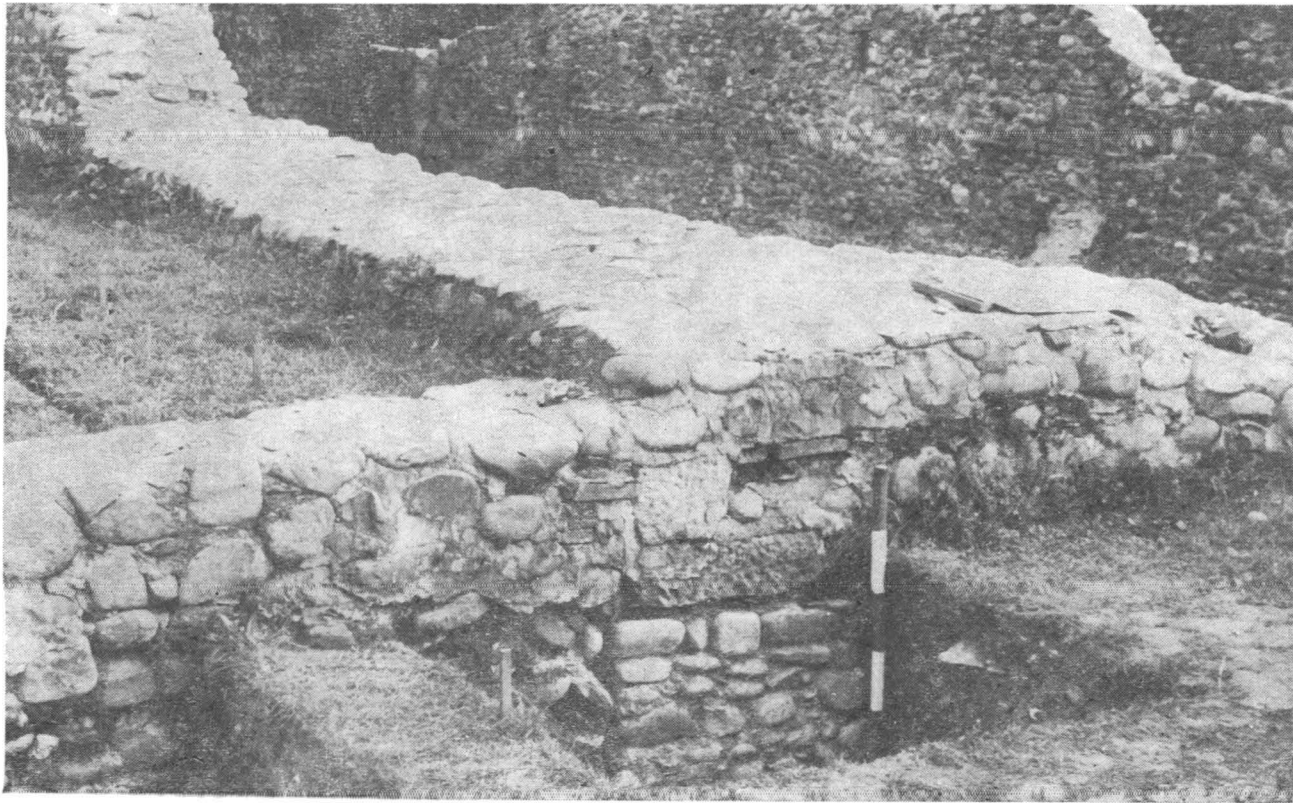

Fig. 4. — Secțiunea II/1967 și suprafața A în vedere asupra laturii de vest a casei domnești de sud.

Fig. 5. — Pivnița casei domnești de sud-vest (dreapta) și fundația prispei adăugate (stînga).

Fig. 6. — Secțiunea III/1967, vedere generală. În prim plan — temelia unei construcții din a doua jum. a sec. XIII. În fund, casa domnească de sud (cu scara și prispa).

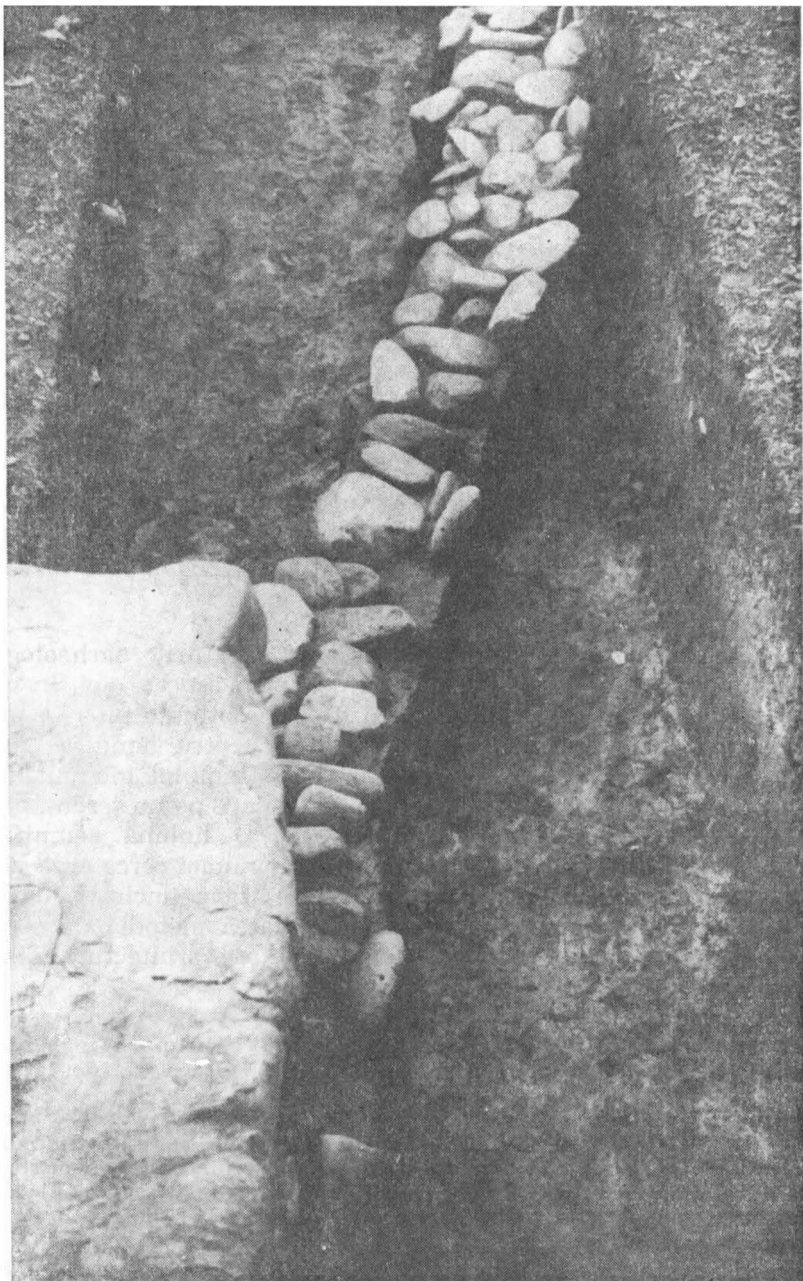

Fig. 7. — Detaliu asupra temeliei construcției găsite în secțiunea III/1967.

zontal, izolate sau în bandă. Reține atenția o categorie de fragmente ceramice acoperite cu o tentă roșiatică-violetă, *lustruite*, cum și faptul că în acest mediu arheologic nu întâlnim mai de loc ceramică smălțuită. Pe considerente și observații stratigrafice precise, prin factura stilistică a fragmentelor respective, datăm vechiul nivel arheologic de la Argeș în a doua jumătate a secolului al XIII-lea (fig. 8)²³.

Categoriei de mai sus îi urmează ceramica găsită mai ales în secțiunea II (în așa-numita „locuință”); constatăm o gamă mai largă de tipuri de vase — de pildă, vase de format mare, cu pereții groși — iar decorația pereților se diversifică: briuri crestate, scobituri făcute cu unghia și chiar motive aplicate în serie — cu o șampilă sau cu o roțiță dințată; de asemenea, se împodobesc și torțile — la una fiind prezent un mic buton aplicat, o alta fiind străbătută longitudinal de o șanțuire. În sfârșit, apare — doar în această categorie — motivul valului incizat, iar un fragment este smălțuit în galben deschis și verde oliv (fig. 8). Bazați pe aceleași considerente, încadrăm această categorie de ceramică la începutul secolului al XIV-lea, în orice caz înainte de construcția casei domnești de sud²⁴.

În concluzie, putem afirma că reluarea săpăturilor arheologice la Curtea domnească din Argeș permite să deslușim aspecte noi, în ce privește fazele de locuire pe acest teritoriu. Datele obținute pînă în prezent sînt deci promițătoare și deschid perspective pentru lămurirea pe cale arheologică a altor aspecte pe care le ridică ansamblul monumental de aici — care, după cum credem că a reieșit, nu apare pe un teren „pustiu”. Totodată, descoperirile din 1967 proiectează o lumină semnificativă asupra fazei de apariție a bisericii domnești, dar numai cercetarea viitoare va elucida problemele direct legate de acest edificiu (inclusiv a rostului incintei A). Odată în plus, se dovedește utilitatea metodei de cercetare arheologică în cuprinsul vechilor monumente de arhitectură din țara noastră.

²³ Thomas Nägler, de la Muzeul Brukenthal din Sibiu, ne informează că în cetatea medievală de la Breaza-Făgăraș, în mediu arheologic de la sfîrșitul secolului al XIII-lea, a găsit o ceramică absolut identică aceleia de la Curtea domnească din Argeș — inclusiv specia cu tentă roșiatică și lustruită (informîndu-ne, de asemenea, că un vas întreg din această specie se află în colecțiile muzeului din Turnu Severin). Aici trebuie să menționăm că pe teritoriul Curții domnești a mai fost găsită o veche monedă — anume una de la începutul secolului al XIV-lea, provenind din Bizanțul Paleologilor (informație de la prof. Bucur Mitrea, căruia îi mulțumim și aici).

²⁴ În genere, analogiile pentru ceramica de la Argeș, se găsesc mai ales în aria transilvăneană — de pildă tot în zona Oltului superior, cf. Kurt Horedt, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedeháza, în Materiale și cercetări arheologice*, II, 1956, p. 21 și fig. 15/10, 14, 22; fig. 16/2, 4—5, 7 și 14 — materiale datate de autor, *grosso modo*, în secolele XII—XIV. Într-o zonă mai apropiată, de pildă la Cetățeni-Muscel — cf. D. V. Rosetti, *Șantierul arheologic Cetățeni*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 73 și urm., și fig. 3/4, 7, 14, 25 ș.a.

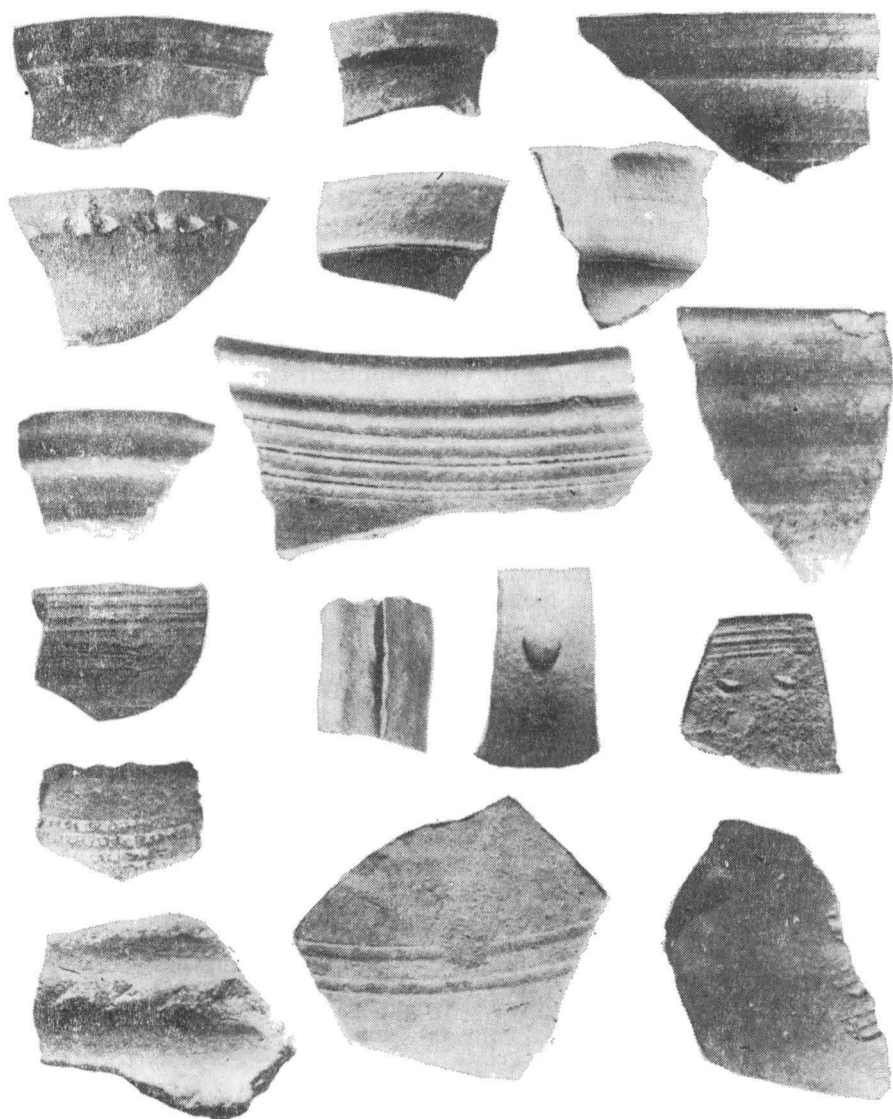

Fig. 8. — Ceramică găsită în vechiul nivel arheologic descoperit la Curtea domnească din Argeș.

RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE CURTEA DE ARGEȘ, DE 1967

RÉSUMÉ

L'ensemble architectural de la cour princière d'Argeș est en quelque sorte sorti de l'anonymat à la suite des travaux de restauration exécutés en 1911 et surtout après les recherches archéologiques de 1920—1923, qui se sont soldées avec des découvertes, des plus importantes pour l'histoire du monument, pour l'église princière surtout et même pour son époque. C'est le cas de la découverte du graffito, concernant la mort de Basarab Ier (1352), du tombeau, à riche mobilier d'orfèvrerie, attribué à Radu Ier („Le prince noir“), etc. A cet égard les recherches de V. Drăghiceanu ont suscité des discussions des plus vives, surtout en ce qui concerne les étapes de constitution de cet ensemble princier.

L'auteur reprend le problème, en se fondant sur la recherche archéologique de 1967, entreprise à des fins d'information, dans la zone de l'enceinte n° 1. Il présente premièrement la situation stratigraphique constatée — d'une part, dans la zone de la tour d'accès de l'est, sous laquelle on a trouvé une autre plus ancienne (fig. 2 et 3) et d'autre part, aux environs de la résidence princière du sud. Ont été vérifiées et confirmées les données établies alors par V. Drăghiceanu, selon lesquelles la terrasse de cet édifice aurait été ajoutée à une époque plus tardive, probablement du temps de Neagoie Basarab (fig. 4 ; fig. 5).

Enfin on a mis on jour des preuves incontestables que le territoire de la cour princière avait été habité, aussi avant le XIVe siècle. Il s'agit d'un fondement d'édifice (fig. 6 et fig. 7) qui, au point de vue stratigraphique, précède la cave de l'édifice princier et qui peut être daté de la seconde moitié du XIIIe siècle. Aux environs de cette ancienne construction on a trouvé un matériel céramique caractéristique pour cette époque (fig. 8) se rattachant, du point de vue typologique, à l'aire transylvaine, mais aussi à celle sud-carpatique de la civilisation matérielle médiévale.

LUPTA ȚĂRĂNIMII ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII FEUDALE ÎN JUDEȚELE ARGEȘ ȘI VÎLCEA ÎN SEC. AL XVI-lea ȘI AL XVII-lea

DUMITRESCU CONSTANTIN și DUMITRESCU FLORICA

Cauzele luptei țăranimii împotriva exploatării feudale rezidă din situația economică, socială și politică a țărilor române din această perioadă.

În sec. al XVI-lea, Imperiul otoman începe ofensiva de cucerire a Europei Centrale și a teritoriilor din nordul Mării Negre. Astfel, turcii cuceresc în 1521 Belgradul, cetatea Severinului în 1524, iar în 1526 obțin victoria de la Mohacs. În 1541 fiind cucerită Buda, Ungaria este desființată ca stat.

Expansiunea turcilor ajunge la apogeu, în sec. al XVII-lea, prin cucerirea Cameniței în 1672 și asediul Vienei în 1683, asediu, soldat cu un mare dezastru pentru turci. Cu această dată începe epoca de decădere a Semilunii turcești.

În aceste condiții țările române se aflau strinse ca într-un clește de Imperiul otoman. Deși ele nu au fost transformate în pașalic, datorită unui complex de cauze, totuși din deceniul al III-lea și al IV-lea al sec. al XVI-lea, se poate vorbi de aservirea lor de către turci, de instaurarea dominației otomane. Pe lângă pierderea libertăților politice, aservirea de către turci a însemnat pentru țările române supunerea lor la un sistem de cruntă exploatare economică (plata haraciului, peșcheriile, prestații în natură și în muncă, instituirea monopolului asupra comerțului etc.), care a frânat dezvoltarea lor. Cu toate că jugul otoman a întirziat dezvoltarea economică, totuși ca urmare a cerințelor legilor obiective, se observă în decursul secolelor amintite o dezvoltare a forțelor de producție, lentă dar continuă. Crește producția agricolă, mai ales pe domeniile feudale, crește valoarea moșiilor care sînt mai bine îngrijite și organizate, se extind suprafețele agricole prin „curățuri” sau defrișări. Toate acestea sînt impuse de dezvoltarea producției de marfă, de necesitatea sporirii producției de cereale destinată schimbului. În aceste secole, ca urmare a intensificării schimbului de mărfuri și a producției de cereale-marfă (în special datorită creșterii nevoilor de cereale în sudul Dunării), marii feudali au dus o politică susținută de acaparare a pămînturilor țăranilor liberi. „Nu munca, nici rodul ei ci un șir de spoliații

successive sînt originea proprietăților mari în țara noastră¹. La exproprierea pămînturilor țăranilor liberi de către feudali au stat, după cum arată N. Bălcescu, trei factori : interesul, nevoia și sila².

Interesul — numai aparent al țăranilor ajunși în impas de a se vinde unor boieri ca să le plătească tributul.

Nevoia — impasul în care se afla țăranul.

Sila — forța de care dispunea marea boierime.

Marea boierime a folosit numeroase căi în extinderea latifundiilor, care în esență se reduc la acapararea silită a pămînturilor țăranilor liberi.

O primă cale o constituie „cumpărăturile” de pămînt de la țărani. Zapisile de cumpărare-vînzare, care confirmă această deposedare, sînt de regulă stereotipe. În ele se arată că țăranii „s-au vîndut de a lor bunăvoie, de nimeni siliți, nici asupriți”³. Această formulă oglindește o dramă a țăranilor care erau nevoiți să-și vîndă ocina și chiar și pe ei, fiindcă erau „la mare sărăcie și nevoie”⁴, pentru a plăti dușegubina sau diferite gloabe⁵, pentru a scăpa de foamete, sau pe un semen al lor din robie de la tătari⁶, sau pentru că nu a avut cu ce plăti birul sau alte dări⁷.

Astfel, Mihnea Voievod, la 22 ianuarie 1581, întărește lui „Sibiu” logofăt ca să stăpînească ocina lui „Preda” din Mușetești pe care a vîndut-o în „vreme de foamete” pentru 1 000 aspri gata⁸.

Satul Tomsani se vinde lui Radu Buzescu cluceru cu 4 300 aspri⁹. Tot satul Dobriceni, județul Vilcea, se vinde Mănăstirii Arnota pentru că nu a avut cu ce să plătească 300 ughi haraciu și 250 ughi pentru miere¹⁰. Satul Muierasca, județul Vilcea, se vinde Episcopiei din Rîmnic pe 250 galbeni și l-a plătit și de bir 400 galbeni¹¹.

Prețurile la care se vindeau ocinele țărănești erau derizorii, în bani, vite, îmbrăcăminte și în alimente. Zapisile de obicei, erau scrise de boierii cumpărători, iar țăranii neștiind carte puneau degetul. Această situație explică faptul de ce numeroase zapise în locul unde ar trebui să fie scris prețul este lăsat loc liber¹². În acest mod, completînd ulterior prețurile, boierii „cumpărau” pămînturile la un preț mult mai mic decît se învoiseră cu țăranii. Vînzările trebuiau să se facă, cu știrea rudelor și vecinilor, conform dreptului de protimisis sau întîietate. În virtutea acestui drept, un țăran aflîndu-se la nevoie și vrînd să-și vîndă ocina lui trebuia să întrebă mai întîi rudele, dacă ele nu cumpărau erau

¹ N. Bălcescu, *Reforma socială la români*, în *Opere* vol. I, București 1953, p. 253.

² N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Române în deosebite timpuri*, în *Op.* vol. I, Buc. 1953, p. 138.

³ Documente privind Istoria României, B. XVII, vol. I, p. 72.

⁴ Ibidem B. XVII, vol. I, p. 67.

⁵ Ibidem B. XVII, vol. III, p. 3.

⁶ Ibidem B. XVII, vol. VI, p. 328.

⁷ Ibidem B. XVI, vol. VI, p. 118—119; vol. V, p. 24. Arh. St. Buc. Mitropolia Țării Românești XVCIV/54.

⁸ Ibidem B. XVI, vol. V, p. 8.

⁹ Ibidem B. XVII, vol. I, p. 150.

¹⁰ Arh. St. Buc. Mănăstirea Arnota I/5.

¹¹ Ibidem Episcopia Rîmnic LVII/4.

¹² Documente privind Istoria României B. XVI vol. VI, p. 121—122.

întrebați vecinii și dacă și ei refuzau, se adresa boierului. Dacă acest drept nu era respectat „cumpărările” boierilor erau atacate în divan. Pentru a evita aceasta, boierii recurg la alte căi de acaparare a pământurilor la „daniei” și „înfrățiri” care nu mai puteau fi contestate. „Înfrățirile”, artificiale în fond, constau, de obicei, în următoarele: boierul plătea birul țăranului, iar acesta îl făcea „frate” cu el pe pământ. În calitate de „frate”, boierul beneficia de protimisii și astfel putea să „cumpere” tot satul¹³ nestingherit de nimeni.

În această perioadă, feudații încearcă să acapareze și pământurile țărilor și orașelor. Între 1560—1570, orașenii din Curtea de Argeș și Pitești opun o dîră rezistență mănăstirii din Argeș care caută să le ocupe cu forța ocinile¹⁴.

O altă cale folosită de feudați pentru a mări producția agricolă, este intensificarea exploatării atît a țăranilor liberi, dar mai ales a celor dependenți (rumâni) prin mărirea rentei în produse, muncă și în bani. În timpul lui Matei Basarab dările plătite de rumâni ajung la peste 40. Acest lucru face ca în a doua jumătate a sec. al XVI-lea să aibă loc prăbușirea economică a gospodăriei țărești. În 1558 birul plătit de un sat era egal cu valoarea satului, iar la sfîrșitul secolului, birul era de două ori mai mare ca valoarea satului. La sfîrșitul sec. al XVI-lea, satul Orlești plătea 90 660 aspri, reprezentînd birul sub diversele lui forme, iar valoarea medie a satului era de cca. 50 000 aspri. Fiind în medie 30 de gospodării în sat, revenea de fiecare gospodărie cîte 3 022 aspri, sumă ce echivala cu prețul a doi rumâni, sau a 3 țigani, sau a 10 boi. Rezultă că, dacă țăranii și-ar fi vîndut întreaga gospodărie, tot n-ar fi putut să plătească birul. Aceasta fiind situația se înțelege de ce „țăranii au spart satul și au fugit cu toții”¹⁵.

Dubla exploatare, feudală și turcească, a constituit cauza deselor frămîntări ale țăranimii. Aceasta a folosit orice mijloc pentru a se ridica împotriva exploataților, precum și o varietate de forme de luptă. În ultimă instanță, cauza luptei de clasă în întreaga orînduire feudală își are originea și este determinată de contradicția dintre relațiile de producție și caracterul forțelor de producție. Pe măsura intensificării acestei contradicții, în mod obiectiv are loc și intensificarea luptei de clasă. În perioada de care ne ocupăm, contradicția dintre relațiile de producție feudale și caracterul forțelor de producție a ieșit din etapa deosebirilor, aflîndu-se în cea a opoziției. De aceea, după cum vom vedea, lupta de clasă nu atinge un grad înalt. Ea se va intensifica în secolele următoare, cînd neconcordanța dintre relațiile de producție feudale și caracterul forțelor de producție va evolua, ajungînd la conflict, acesta fiind stadiul cel mai acut al contradicției respective, punînd evident problema soluționării ei. Acest lucru va fi realizat, în parte, de către revoluțiile burgheze, în care țăranimea va juca un rol însemnat, fiind forța motrice a acestora.

Lupta de clasă, fiind un proces social foarte complex, nu poate fi explicată numai prin prisma contradicției amintite. La agravarea ei contribuie numeroși factori, atît interni cît și externi, economici și extra-

¹³ Ibidem vol. II, p. 24—25, 108 ; vol. V, pag. 75, 158 ; B. XVII, vol. I, p. 226.

¹⁴ Ibidem B. XVI, vol. III, p. 89, 122, 129, 133, 138, 141.

¹⁵ Ibidem B. XVI, vol. VI, p. 121—122.

economici etc. În perioada de care ne ocupăm, un factor important al intensificării luptei de clasă îl constituie creșterea în proporții foarte mari a dărilor către Poarta otomană, dări care erau plătite numai de țărani.

Procesele, care au loc la divan între țărani și feudali, constituie una din cele mai răspândite forme de luptă. Cotropirea satelor moșnenești de către boieri și acțiunea rumânilor de a deveni liberi, constituie cauza numeroaselor procese. La procese țăranii de regulă pierdeau, pentru că li se cerea să prezinte acte pe care adesea nu le aveau, fiindcă le pierduseră din diferite cauze, dar mai ales în timpul deselor invazii turco-tătărești. De aici a rămas și proverbul „ai carte, ai parte”. Dar, chiar când se prezentau cu hrisoave, acestea de multe ori erau rupte de domn, spunând că sint mincinoase. Astfel, în 1642, rumânii de la Iaroslăvești-Vilcea pierd procesul pentru că Matei Basarab declară cartea lor de proprietate „mincinoasă” iar „domnia mea am rupt-o în marele divan”¹⁶.

Scoaterea țăranilor din divan, ruperea cărților de proprietate, tăierea nasurilor și a urechilor, bătaia etc. erau mijloace de care se foloseau boierii și domnii pentru a intimida pe țăărani să nu mai pornească procese împotriva lor. Pe rumânii din Ionești-Vilcea, care cereau dreptate lui Matei Basarab, acesta „i-a dezbrăcat de i-au purtat pe uliți goi numai cu pielea”¹⁷. Împotriva acestor pedepse medievale au protestat chiar unii domni. Astfel, Neagoe Basarab, în învățăturile sale către fiul său Teodosie arată „...să faceți judecată dreaptă și săracilor și bogaților, și la judecată să nu vă pripiti ca nu cumva să nu înțelegeți jalba țăranului și să nu-i faceți dreptate... pe nevoiașul ce stă la judecată, cu îndelungată răbdare și îngăduire ești dator a-l judeca și a-i da voie și timp să aducă și să povestească întreg păsul lui, deoarece speriat la început le spune amestecat oarecum și fără legătură”¹⁸.

Marea majoritate a proceselor ce au loc între țăărani aserviți și feudali au ca subiect recăpătarea libertății. Răscumpărarea din rumânie mai este întâlnită în documente sub numele de „cnezie” sau „judicire”. Eliberarea din rumânie se făcea individual sau în colectiv, prin înțelegere cu stăpînii sau prin forță, ca urmare a împrejurărilor existente în momentul respectiv. Uneori, cei eliberați recad în rumânie, fie din cauza anulării răscumpărării de către urmași sau a altor cauze. Așa au pățit țăărani din Strimba în 1583. Jumătate din sat s-a eliberat din rumânie plătind 23 000 aspri lui Barbu și lui Negrea, dar auzind de aceasta mănăstirea Govora, care stăpînea cealaltă jumătate a satului, „le-a lepădat” acestor țăărani 23 000 aspri și i-a făcut rumânii ei¹⁹. Prin expresia „le-a lepădat” aspri, care este foarte frecventă, nu trebuie să înțelegem decît rumânire prin silă.

O etapă nouă în eliberarea țăăranelor este cunoscută la începutul sec. al XVII-lea, după legarea de glie a țăăranelor dependenți în timpul lui Mihai Viteazul. Pe cînd Mihai Voievod se afla în Ardeal, în Țara Românească are loc ridicarea în masă a satelor aservite, să se „judecească”, care s-au dus pentru aceasta pînă la Alba Iulia. Cu această ocazie, multe sate și-au răscumpărat libertatea dar în schimbul unor

¹⁶ Arh. St. Buc. Episcopia Rîmnic, LIII bis/13.

¹⁷ Ist. României ed. M. Roller, Buc. 1951, p. 212—213.

¹⁸ Învățăturile lui Neagoe Basarab, ed. V. Grecu, Buc. 1942, p. 89

¹⁹ Documente privind Ist. României B. XVI, vol. V, p. 138.

mari sume de bani, feudații transformînd „eliberarea” într-o mănoasă operație financiară. Astfel, satul Oteșani, rumânit prin violență, a dus un proces lung, la mai mulți domni reușind ca în 1634 să redevină liber, dar această „eliberare” l-a costat 170 000 aspri, o sumă foarte mare în acel timp²⁰. Cu toate greutățile, bătăile, schingiuirile, amenzile etc., pe care le suportau țăranii, la urcarea unui nou domn pe tron ei re-începeau judecata, crezînd că vor găsi un domn mai „bun” care să le facă dreptate, dar aceasta se întîmpla foarte rar.

Refuzul țăranilor de a presta renta feudală a constituit, în întreaga orînduire feudală, o formă largă a luptei țăranilor. Între 1523—1525, Vladislav al III-lea se adresează satelor mănăstirii Bistrița din Țara Românească, spunînd : „Voi vecinii toți, să ascultați de părintele egumen și de poslușnicii sfintei mănăstiri. Iar cine nu va asculta dintre voi, părintele egumen să aibă voie să-l certe și să-l pedepsească după fapta sa și să-l aducă legat la domnia mea”²¹.

O rezistență în masă opun și satele Poenari și Căpățineni ale mănăstirii Vieroși, care timp de 2 ani (1595—1596) au refuzat să lucreze moșiile mănăstirii. Pentru a determina pe țărani să presteze renta, egumenul se adresează domnului care le spune : „...încă și a doua oară de se va mai plînge (egumenul n.n.) de voi înaintea domniei mele, iar voi bine să știți că voi trimite domnia mea din acel ceas, de vă va spînzura pe toți înaintea porților voastre”²².

Cu începutul sec. al XVII-lea, se intensifică refuzul colectiv al țăranilor de a presta renta feudală, accentuîndu-se la mijlocul și mai ales în a doua jumătate a secolului. Aceasta trebuie s-o punem în legătură cu trecerea tot mai mult a domeniilor feudale de la producția de consum la cea de schimb, fapt care atrage după sine și mărirea rentei feudale, intensificarea exploatării.

✕ În 1619 Gavrilă Movilă împuternicește pe Vlad Siciu, postelnic „...ca să bată rumânii sfintei mănăstiri din Argeș și den sat den Corbi și să-i mie să lucreze... Pentru că a venit părintele egumen Ioasaf de se-au jeluît naintea domniei mele cum au fost mersul în Corbi, la rumânii mănăstirii să-i mie la lucru..., iar ei n-au vrut să asculte să meargă la lucru să lucreze, ei au sărit la egumen și i-au luat toiagul de în mînă și i-au înjurat slugile și poslușnicii mănăstirii”²³.

În vara anului 1647, patru sate ale mănăstirii Cozia refuză să-și dea dijma. Din cauza acestei situații, domnul este nevoit să scrie degrabă unui dregător al său că „cine nu va da voie să-i oblige să dea făr de voia lui”²⁴. Pe țăranii din satul Cacaletți ai aceleiași mănăstiri, îi amenință că dacă nu vor da dijma „...Bine să știți că voi trimite domnia mea acolo să vă spînzure pe toți”²⁵.

Între anii 1682—1685, nici rumânii din satele mănăstirii Argeș și Vieroși nu vor să-și dea dijma²⁶.

²⁰ Arh. St. Buc. Condica mănăstirii Hurez, nr. 449, f. 231—232.

²¹ Documente privind Ist. României B. XVI, vol. I, p. 4.

²² Ibidem B. XVI, vol. VI, p. 172—173.

²³ Ibidem B. XVII, vol. III, p. 364.

²⁴ Arh. St. Buc. Condica mănăstirii Cozia nr. 712/534 v.

²⁵ Ibidem Mănăstirea Cozia, L/7.

²⁶ Ibidem Episcopia Argeș LXIX/4 ; Condica mănăstirii Vieroși nr. 429/157.

Din cele arătate mai sus reiese că această formă colectivă a luptei țărănimii împotriva jugului feudal a fost larg răspândită în această perioadă, încît, pentru a-i face față exploatareii erau nevoiți să ceară ajutorul aparatului de stat.

O altă formă de luptă de clasă a țărănimii, mult folosită în aceste secole, a fost fuga individuală sau colectivă de pe moșiile feudale. Recurgerea la această formă de luptă se făcea cînd țărănimea nu mai putea suporta exploatarea feudală și, în deznădejdea ei, era nevoită să părăsească totul, sperînd că va găsi în altă parte condiții mai bune de trai. Posibilitatea de a fugi era favorizată de faptul că populația era rară, forța de muncă era puțin numeroasă și țăranii puteau găsi condiții mai bune de muncă și trai pe alte domenii feudale.

Clasele dominante au căutat să împiedice această formă de rezistență cu ajutorul dreptului feudal. Astfel, legarea țăranilor de glie a fost un contraatac al marilor feudali de a pune capăt fugii țăranilor, dar nu au reușit. Tot în acest scop în tratatele internaționale o clauză se referea la fuga țăranilor. Astfel, tratatul încheiat la 20 mai 1595 la Alba Iulia, între Sigismund Bathory și delegația de boieri trimisă de Mihai Viteazul, prevede ca atunci cînd țăranii vor fugi dintr-o țară în alta, să fie aduși la stăpînii lor.

În județele Argeș și Vilcea, la sfîrșitul secolului al XVI-lea are loc fuga în masă a țăranilor de pe domeniile feudale. În 1594, țăranii din Orlești-Vilcea au „spart” satul și au fugit cu toții din cauză că nu au mai putut să plătească dările și birul²⁷. Între anii 1619—1620 are loc fuga în masă a rumânilor de pe domeniile mănăstirii Argeș. La 8 mai 1619 Gavrilă Movilă împuternicește pe egumen „ca să fie volnic cu această carte a domniei mele și cu sluga domniei mele ...de să strîngă toți rumânii sfintei mănăstiri preunde vor fi risipiți”²⁸. Tot în acest an rumânii din satul Corbi, al acestei mănăstiri, au sărit la egumen și i-au injurat slugile²⁹, iar peste un an, în 1620, vor fugi, pentru că nu au putut să plătească birul³⁰.

În timpul lui Matei Basarab, care a dus o politică fiscală apăsătoare, fuga țăranilor ia amploare, sate întregi se „sparg” și se „risipesc”. El împuternicește egumenii mănăstirilor Cotmeana, Cozia, Bistrița, Argeș „să-și strîngă toți rumânii ...de oriunde îi va afla fugiți și risipiți”³¹. În 1634 satul Suașul din jud. Vilcea „s-a risipit”³². Tot în acest an, Matei Basarab scutește de toate dările și mîncăturile de peste an, satul Govora, pentru că „au sărăcit toate satele și s-au spart și s-au risipit printr-alte părți”³³.

În 1636, rumânii din satul Corbi, care mai fugiseră și în 1620, din nou părăsesc pămîntul, din cauza dărilor mari pe care nu le pot plăti³⁴. De fapt, documentele vremii sînt nevoite să arate cauzele care determină

²⁷ Documente privind Ist. României B. XVII vol. VI, p. 121—122.

²⁸ Ibidem B. XVII, vol. III, p. 361.

²⁹ Ibidem, p. 327.

³⁰ Ibidem, p. 503.

³¹ Arh. St. Buc. Mănăstirea Cozia L/S; XLVIII/11; Episcopia Argeș, II/19; Mănăstirea Bistrița LXVI/512; VIII/9.

³² Ibidem, Mănăstirea Bistrița, LXVI/512.

³³ Ibidem, Cordica Mănăstirii Govora, nr. 463/118 v. 120.

³⁴ Academia Republicii Socialiste Române XCV/27.

fuga țăranilor. Astfel, un document din 1642, referitor la fuga rumânilor din satul Căzănești-Olt, spune că „...acum, în zilele domniei mele, ei ca niște oameni răi și înșelători și fugari de bir și de miera și de haraciul cinstului împărat, s-au sculat de au fugit în alte părți și au lăsat dediniile lor pustii”³⁵. Același lucru este recunoscut și de Letopisețul Cantacuzinesc: „Deci, pentru multe biruri grele ce au fost asupra săracilor, neputînd să mai biruiască, spartu-s-au toate județele de preste Olt fugind care încotro au putut”³⁶.

O altă perioadă, în care fuga ia proporții, este cea de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, în timpul domniei lui C. Brîncoveanu, care ca și Matei Basarab, a dus o politică fiscală apăsătoare pentru țăranii. Cronicarul oficial al lui Brîncoveanu, Radu Greceanu, recunoaște că „începuse satele a se risipi de păsul ce era pe țară”³⁷. El mai menționează că Brîncoveanu, așteptînd pe sultan care trecea prin Țara Românească în Transilvania era neliniștit din cauză că „va cere nișcare-va zaharele unde se putea afla în grabă, fiind țara fugită și băjenită”³⁸.

Țăranii fugeau pe alte domenii feudale, unde găseau condiții de viață mai bune cel puțin pentru un timp, deoarece, forța de muncă fiind puțin numeroasă, era o întrecere între feudali ca să aibă cîți mai mulți țăranii cu care să lucreze moșiile; uneori ei fugeau la orașe sau chiar peste graniță. Ca să aducă pe cei fugiți înapoi se folosesc mijloace variate. Matei Basarab în 1632, celor fugiți din Jiblea, Spinul, Brădăteni etc., în Țara Ungurească, le dă carte ca „...să fie în pace și iertați de găleată, de oaie seacă, de cal, de bâu, de cășărie și de alte slujbe...”³⁹ dar să se întoarcă la munca lor. C. Brîncoveanu, între 1695—1696, scrie în două rînduri lui Hanaș Moncaș, judele Brașovului, să trimită înapoi pe cei care au fugit din satele Rucăr și Dragoslavele și pentru a-l forța îl amenință cu reținerea unor turme de oi ale brașovenilor care pășteau în munții din Țara Românească⁴⁰. În ultimă instanță, domnia recurgea la forța armatei pentru a prinde pe fugari și a-i aduce la vechile moșii.

Toponimia satelor ne indică și ea într-o mare măsură, cit de intensă a fost fuga țăranilor și viața grea a acestora. Nume de sate ca: Flămînzești, Băjești, Rîmești, Calici, Fometești, Fomești, Golești, Vaideei etc. sînt numai cîteva denumiri din satele celor două județe care întăresc concluziile de mai sus.

Prin această formă de luptă, țăranii, uneori reușeau să obțină ușurarea condițiilor de muncă și viață, cel puțin pentru un moment. O altă consecință a acestui fenomen a fost nivelarea gradului de exploatare feudală pe întreg cuprinsul țării, lucru ce va duce la trecerea pe primul plan a altor forme de luptă.

În feudalism boierii și mănăstirile aveau o serie de monopoluri care le aduceau însemnate beneficii, constituind o sursă de exploatare

³⁵ Ibidem LXXV/246.

³⁶ Letopisețul Cantacuzinesc, ed. 1942, Buzău, p. 139.

³⁷ Radu Greceanu, Istoria Țării Românești de la 1689—1700, în Magazin istoric pentru Dacia, Buc. 1846, vol. II, p. 73.

³⁸ Ibidem, p. 68.

³⁹ Arhiv. St. Buc. Mănăstirea Cozia XLVI/3.

⁴⁰ N. Iorga, Studii și documente cu privire la Istoria Românilor, vol. X, p. 133. 137—139.

a țărănimii. Din această cauză țărănimea, folosind forța, va încălca monopolurile feudale. În 1533 Vlad Voievod împuternicește călugării mănăstirii Argeș să-și apere braniștea, pădurea și riul „nimeni să nu îndrăznească a călca măcar o urmă sau să vâneze pește”⁴¹. În timpul lui Matei Basarab, mănăstirea Argeș primește carte de împuternicire în același scop⁴². Între 1560—1568 domnul amenință pe cei care vor pescui în „balta sfintei mănăstiri Bistrița”⁴³. Din cauză că feudații aveau în proprietate pădurile și izlazurile, iar țăranii erau lipsiți de ele, erau nevoiți ca pentru procurarea lemnului și păscutul animalelor să folosească forța. Astfel, Radu Voievod împuternicește mănăstirea Argeș ca să-și apere „braniștea ce este mai sus de mănăstire de către toți oamenii : ori orășani, ori rumâni, ori megiaș, ori slujitoriu..., iar pre cine va prinde tăind braniștea ...să le ia boii cu car cu tot”⁴⁴. În 1647, Matei Basarab dă carte mănăstirii Vieroși să „închiză vitele tuturor roșiilor și orășenilor din Pitești și să le dea pre seama domnească de le vor mai lăsa să pască slobode în bucatele mănăstirii”⁴⁵.

Că țărănimea încalcă în mod sistematic monopolurile feudale reiese și din documentul din 20 august 1656 prin care C. Șerban Basarab poruncește țăranilor din Mihăești-Vilcea ca să : „...vă feriți de moșia sfintei mănăstiri, nimic treabă sau amestec să nu mai aveți, cum ați fost voi învățați, nici în curături, nici în livezi, nici în cîmpii, nici la poiene ci foarte să aveți a vă feri...”⁴⁶. Încălcarea monopolurilor feudale, distrugerea bucatelor, a vitelor acestora, constituiau un real pericol pentru cei avuți, de aceea pravila lui Matei Basarab are mai multe articole care prevăd pedepse mari, mergînd pînă la pedeapsa capitală, împotriva celor care atentau la securitatea proprietății feudale.

O altă cale de luptă, mai rar folosită, era răspîndirea caselor pe o mare întindere și mutarea ariilor de treierat departe de drum⁴⁷. Aceasta, ca urmare că erau mai greu de supravegheat de slujitorii aparatului de stat, țăranii putînd să se sustragă de la îndeplinirea diferitelor obligații, le era mai ușor să ascundă produsele din care trebuiau să dea dijmă.

Este știut că pentru a trece peste un pod, țăranii plăteau o taxă. De aceea, uneori ei aruncau podul pe apă. Acest lucru reiese din documentul de la 5 august 1685 în care Șerban Cantacuzino arată că i s-a plîns Elina Cioranca, că are un pod plutitor la Căzănești, iar „...voi (țăranii — n.n.) v-ați sculat într-un rînd, așa în nebunia voastră de l-ați slobozit pe apă în jos neavînd voi nici-o treabă, fiind moșia ei acolo unde a fost podul, apoi ea iar a muncit de și l-au prins după apă și l-au adus unde au fost. Iar cînd a fost acum, voi iar ați mersu de iznoavă, de l-ați luat dupre moșie... De care lucru, îmi părea domniei mele că doar vă veți fi lăsat de firea voastră cea nebunească ce o ați avut, iar voi nu v-ați mai fost părăsit firea voastră cea obicinuită, de care lucru

⁴¹ Documente privind Istoria României B. XVI, vol. II, p. 130.

⁴² Arh. St. Buc. Episcopia Argeș, LXIX/6.

⁴³ Documente privind Istoria României B. XVI, vol. III, p. 111.

⁴⁴ Ibidem B. XVII, vol. II, p. 43.

⁴⁵ Arh. St. Buc. Condica mănăstirii Vieroși nr. 479/115.

⁴⁶ Ibidem, Mănăstirea Valea III/17.

⁴⁷ Acad. Republicii Socialiste România, CLVII/191 ; CLV/180.

iată că vă poruncesc domnia mea să căutați să-i lăsați podul să-i umble... că dracu că va lua"⁴⁸.

După cum am văzut mai sus feudalii foloseau variate și multiple căi și mijloace pentru a-și mări moșiile pe seama celor țărănești sau a teritoriilor orașelor, printre acestea fiind și mutarea semnelor de hotar. Țăranii duc o luptă susținută împotriva acestora, mutind semnele de hotar la locul lor inițial. Cei care erau prinși că au mutat semnele plăteau mari amenzi (hatalm) care se ridicau la 50 de boi. În 1560 între orașenii din Curtea de Argeș și mănăstire are loc un proces. Documentul arată : „și așa au pîrit orașenii din C. de Argeș înaintea domniei mele și au voit să strice semnele și hotarul sfintei mănăstiri că ocina și hotarul Flămînzeștilor să fie împreună cu ocina orașenilor"⁴⁹, dar Petru Vodă dă drept de cauză mănăstirii.

Construirea de case pe locurile feudalilor, cu de la sine putere, a fost o altă cale de luptă a țăranilor, dar mai puțin folosită. Astfel, în 1648 Matei Basarab poruncește megieșilor din Cîrstinești să lase în pace mănăstirea Argeș, să nu mai intre „cu șederea în moșia mănăstirii”. Dar ei nu au ieșit cînd le-a poruncit domnul și a fost trimisă armata ca să le dărîme casele⁵⁰. De fapt țăranii și-au construit case pe fostele lor locuri cîmpite de mănăstire.

Haiducia a constituit o altă formă de luptă, ea fiind strîns legată de fugă, uneori luînd naștere din aceasta. Deseori țăranii fugari se refugiau în codri, în munți de unde coborau individual sau în cete și atacau pe asupritori. Haiducia a fost relevată de N. Bălcescu. El arată că : „țăranii atunci, asupriți de boieri în numele proprietății, de fanarioți în numele statului, nu mai putură suferi această îndoită tiranie ; unii se revoltă și demoralizați prin sărăcie își căutară ușurarea chinurilor în «tilhărie» umblind a dobîndi prin silă aceea ce li se răpiseră din silă”⁵¹. El fixează haiducia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în epoca fanariotă, dar ea a apărut cu mult înainte, urmînd epoca feudală în toată desfășurarea ei. Haiducia reia o formă veche de luptă, folosită în Dacia romană — latrocinia. De obicei, haiducii sînt numiți în documentele vremii tilhari sau răufăcători. Epitetul de tilhari a fost atribuit de boieri tuturor răsculaților, chiar și lui Tudor Vladimirescu. Într-o scrisoare din 13 iulie 1525, Vladislav al III-lea, arată brașovenilor că în Țara Românească „s-au înmulțit răufăcătorii”⁵². Numărul mare de documente care amintesc pe tilhari și pedepsele ce se aplicau lor arată amploarea acestei lupte și gravitatea ei pentru clasele exploatare. Poezia populară din epoca feudală, prin preamărirea vitejiei haiducilor, arată recunoștința și prețuirea poporului exploatat față de curajul și eroismul fiilor săi în lupta împotriva exploatarelor interni și externi.

Răscoala constituie o formă superioară a luptei țăranimii. Spre deosebire de celelalte forme, ea are un caracter mai complex și un rol mai mare în slăbirea și distrugerea orînduirii feudale.

⁴⁸ Muzeul de Arheologie și Istorie, Buc. inv. nr. 26948.

⁴⁹ Documente privind Istoria României B. XVI, vol. III, p. 89, 129, 133, 138.

⁵⁰ Arh. St. Buc. Episcopia Argeș, XVI, 33 m 708/359 v-360.

⁵¹ N. Bălcescu, Reforma socială la români, op. vol. I, Buc. 1953, p. 256.

⁵² Documente privind Istoria României, B. XVI, vol. I, p. 5.

Ceea ce caracterizează răscoalele țărănești îl constituie caracterul lor neorganizat, spontan și local. Aceste trăsături au făcut ca ele să nu aibă sorți de izbândă. În primul sfert al secolului al XVI-lea, în Țara Românească este cunoscută o puternică răscoală, pentru înăbușirea căreia a fost nevoie de intervenția armată. Aceasta ne-o arată inscripția de pe piatra de mormint a lui Radu de la Afumați, pe care sînt înșirate cele 20 de bătălii duse de el. A 14-a bătălie a dus-o „cu țărani” sub cetatea Poenarilor⁵³. Tot în această perioadă după cum am văzut mai sus, au loc și alte frământări ale țărănimii pe domeniile unor mănăstiri din județele Argeș și Vilcea. Rezultă că între 1523—1525, în județele respective a avut loc o puternică răzmeriță, care pînă la urmă a fost înfrîntă.

La sfîrșitul secolului al XVI-lea, țărănimea din numeroase sate ale județului Vilcea, se ridică la luptă împotriva exploatării. În 1583, cu ocazia înlocuirii lui Mihnea Turcitul cu Petru Cercel, 24 sate au atacat convoiul unui mare dregător, vestit pentru silnicia sa și l-au împiedicat să fugă în Transilvania, luîndu-i întreaga avere, strînsă de pe umerii țărănilor crunt exploatați. În legătură cu aceasta, documentul arată : „pentru că cinstitul dregător al domniei mele Jupân Dobromir, fost mare Ban, a vrut să treacă peste munți, în Țara Ungurească, acei mai sus ziși oameni din cele de mai sus scrise sate (cele 24 sate din nordul Olteniei sînt indicate la începutul documentului — n.n.) au jefuit pe Jupân Dobromir... iar la aceasta, Jupân Dobromir... din vreme în care a văzut că nu poate trece munții din cauza acelor răufăcători, se reîntoarce în Țara Românească”⁵⁴. Timp de 2 ani a căutat cu propriile forțe să se răzbune pe țărani răzvrătiți, încercînd să acapareze cele 24 de sate. Nu reușește și în 1585 apelează la ajutorul aparatului de stat, înscenînd la marele Divan proces acestora. Domnul, care era judecătorul suprem, hotărăște ca satele respective să plătească drept despăgubire 700 000 aspri. Suma fiind foarte mare nu a putut fi plătită și ca urmare cele 24 de sate sînt rumânite și date lui Jupân Dobromir.

Din cele arătate mai sus rezultă că în sec. al XVI-lea și al XVII-lea țărănimea argeșeană și Vilceană a luptat continuu, folosind forme și căi variate, acestea fiind determinate de intensitatea și varietatea căilor și mijloacelor de exploatare folosite de feudali.

Lupta țăranilor nu a avut succes pentru că era neorganizată, spontană, izolată. Cînd ea devenea un real pericol pentru feudalii care cu propriile mijloace de constrîngere nu-i mai puteau face față, după cum s-a văzut mai înainte, aceștia cereau ajutor de la aparatul de stat, instrumentul de constrîngere aflat în slujba marilor exploataitori. Chiar în condițiile cînd țăranii obțineau unele concesiile ele erau temporare, foarte limitate și nu schimbau cu nimic situația grea în care se aflau. De aceea lupta poporului a continuat în secolele următoare culminînd cu răscoala din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, la care țărănimea din județele Argeș și Vilcea și-a adus din plin contribuția.

Prin lupta neîntreruptă, țărănimea și-a adus contribuția la progresul istoriei, la distrugerea orînduirii feudale. Acest lucru s-a realizat însă nu-

⁵³ Ibidem B. XVI, vol. I. p. 5.

⁵⁴ Documente privind Istoria României, B. XVI, vol. V, Doc. 352 (la această acțiune au participat țăranii din următoarele sate : Rîmești, Vaideeni, Recea, Negreni, Fomești, Marița, Racovița, Otiești, Slătioarele, Matiești, Sirbești).

mai atunci cînd în fruntea ei a mers burghezia, purtătoarea noului mod de producție, care a știut să organizeze și să conducă lupta țărănimii și a altor categorii sociale. Dar și după înlăturarea de la conducere a feodalilor, țărănimea a continuat să fie exploatată. Ca urmare a intensificării exploatării burghezo-moșierești, lupta țărănimii ia proporții la sfîrșitul secolului al XIX-lea, culminînd la începutul secolului nostru cu marea răscoală de la 1907 care în cele două județe a luat o deosebită amploare.

Idealurile pentru care a luptat țărănimea de-a lungul secolelor au fost îndeplinite de abia astăzi, cînd, în alianță cu clasa muncitoare și sub conducerea P.C.R., au devenit clase stăpîne pe bogățiile țării, trecînd la construirea unei societăți noi, societatea socialistă.

LA LUTTE DE LA PAYSANNERIE CONTRE L'EXPLOITATION FÉODALE DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGÈS ET DE VILCEA AUX XVIe ET XVIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'ouvrage on analyse des causes de la lutte de la paysannerie contre les féodaux, causes qui tirent leur origine de la situation économique, sociale et politique des Pays Roumains à cette époque.

De fait de l'instauration de la domination ottomane en Valachie à la première moitié du XVIe siècle, la paysannerie se trouve soumise à une double exploitation qui s'aggraverà à mesure du temps.

Le développement des forces de production, bien que lent à cause du joug ottoman, a abouti toutefois à l'extension de la production des céréales, en tant que marchandise. Par voie de nécessité, sous les conditions du féodalisme, ce phénomène a été suivi de l'intensification du processus de dépossession des paysans de leur terre, de l'attache à la glèbe, ainsi que de l'augmentation de la rente féodale en produits agricoles, en prestation de travail et en argent.

La lutte des classes à cette époque se poursuit sans répit en tant que force motrice du développement de la société traversant comme une traînée sanglante, toute l'organisation féodale.

On y analyse de même, aussi bien l'intensification de la lutte des classes que les formes variées qu'elle avait revêtues ainsi que les conséquences respectives. En raison du nombre toujours plus grand des documents qui sont venus s'accumuler dans les Chancelleries des monastères, une place à part est réservée aux luttes qui se sont déroulées sur les terres appartenant à monastères d'Arges, Vîeroși, Cozia, Bistrița etc.

Dans la partie finale on contre que la lutte de la paysannerie a eu en général un caractère spontané, non organisée, et qu'en conséquence, les suites de cette lutte n'ont pu être que limitées.

**UN IZVOR NARATIV EXTERN PRIVIND MIȘCAREA
REVOLUȚIONARĂ CONDUSĂ DE T. VLADIMIRESCU,
PUȚIN CUNOSCUT, NECERCETAT CRITIC ȘI NEFOLOSIT
PÎNĂ ASTĂZI: LUCRAREA ENGLEZULUI
EDWARD BLAQUIÈRES, DIN ANUL 1825**

FLAMINIU MÎRȚU

Documentul pus în discuție este un izvor istoriografic narativ, deci cu prezumția de a fi fost întocmit de pe pozițiile intereselor de clasă a autorului și a obiectivelor politice ale țării sale. Sursa de informare este totuși prețioasă, deoarece nu prezintă riscul unei deformări în timp a faptelor, fiind cronologic cvasicontemporană evenimentelor și rezultatul observației directe.

Dacă în istoriografia noastră, acest izvor este semnalat de unii autori¹, în schimb conținutul său nu a fost folosit de nimeni pînă astăzi, în cercetările întreprinse asupra mișcării conduse de T. Vladimirescu. Lucrarea, scrisă în limba franceză (fig. 1) are titlul : „Histoire de la révolution actuelle de la Grèce“, fiind semnată de englezul Edward Blaquières, și poartă precizarea : tradusă din engleză de dr. Blaquières, desigur o rudă a autorului.

Textul, editat de librăria frații Bossange — Paris & Leipzig — și tipărit în anul 1825, are 396 pagini iar din cele 16 capitole ce cuprinde, al treilea și al patrulea tratează exclusiv despre mișcarea condusă de Vladimirescu și despre legăturile acestuia cu Eteria, restul cuprinzînd relația revoluției grecești, urmărită pînă la sfîrșitul anului 1824.

Autorul pare să fi fost un simplu călător, cum mărturisește singur, (p. 306) cu atașament pentru lupta de eliberare dusă de revoluționarii greci, dar poate să fi avut și însărcinări politice din partea Angliei. Relațiile, cu privire la mișcarea revoluționară condusă de Vladimirescu, încep printr-o analiză a stării economice și sociale a Principatelor. Blaquières menționează (p. 60—62) că datorită exploatării crunte a conducătorilor trimiși de turci, a însoțitorilor acestora, aduși de la Constantinopol

¹ N. Iorga, Documente privind Istoria României, X. Hurmuzaki, p. XC. E. Virtosu, Tudor Vladimirescu, glose ... p. 43.

A. Oțetea, T. Vladimirescu și mișcarea eteristă. p. 121.

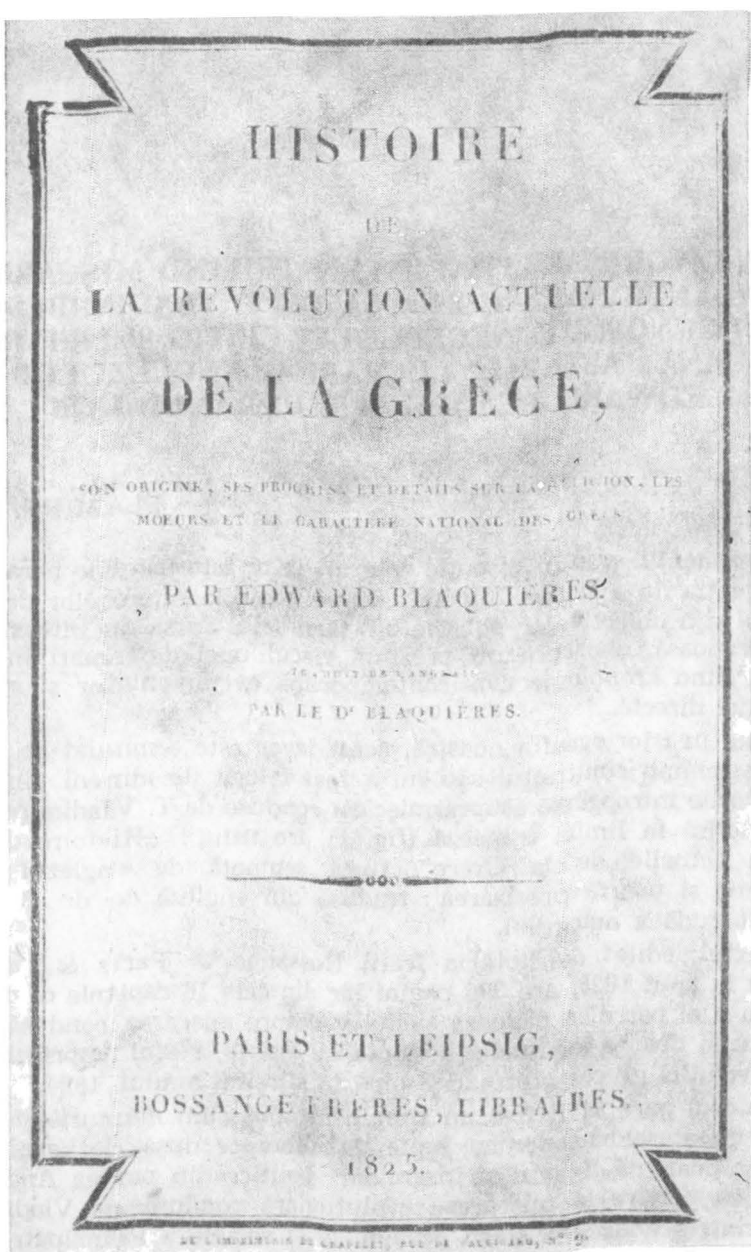

Fig. 1. — Coperta lucrării „Histoire de la révolution actuelle de la Grèce“, tipărită în anul 1825, a lui E. Blaquière.

dar mai ales a boierilor pămînteni, care nu plăteau nici o dare ², dar care profitau de tot, contribuind determinant la jefuirea, sărăcia și mizeria maselor, situația era dezastruoasă completîndu-se cu aspectul dezolant al țării acoperite de ruine și bălării (p. 61—62). Exceptînd Bucureștii, Galații și Iașul, cu urme de manufacturi, comerț și industrie, peste tot domnea liniștea tristeții și morții (ibidem). Nobilii, zise el insistent, boierimea pămînteană, („le propriétaires“), cit și cei aduși de voievod de la Constantinopol, („les supportes“) — ibidem — jefuiau crunt țărănimea, fiind socotiți de autori drept o cauză principală a înrăutățirii stării Principatelor. Faptul, întemeiat, al implicării boierilor de ambele categorii în cauză și nou față de majoritatea scrierilor contemporane care îl scapă ³, intenționat sau nu, dar care este reținut de Blaquières, dă valoare lucrării sale, cel puțin în această parte a ei. Autorul dezvăluie chiar o poziție fermă împotriva boierimii feudale: „nu merită altă calificare decît barbari efiminați, își părăseau moșiile... pentru goana dregătorilor și apoi se lăsau pradă apatiei lor indolente și desfrînării“. O documentare judicioasă o atestă autorul în privința originii poporului român, pe care îl socotea ca avînd la bază un amestec de daci cu romanii, limba fiind un dialect al latinei, cu un amestec de cuvinte slave și grecești, iar în privința îmbrăcămîntei subliniază identitatea acesteia cu elemente din costumația dacilor de pe Columna Traiana de la Roma (p. 61). Trecînd sumar asupra luptei popoarelor din Bosnia și Serbia ⁴ împotriva dominației otomane, sînt prezentate începuturile Eteriei. Asupra cunoscutei societăți politice conspirative, ce în cadrul luptei popoarelor creștine împotriva stăpînirii turcești urmărea eliberarea grecilor de sub jugul otoman, autorul dezvăluie informările sale de contemporan, căruia nu-i erau accesibile amănuntele secrete date la lumină de abia după terminarea revoluției grecești.

Susține că inițiatorul societății era necunoscut, dar că n-are nici o îndoială că însăși Caterina a II-a nu era străină de recomandarea acestor fel de societăți secrete, pe care le susținea ideologic (în speță pe Rigas Venestinis) ca fiind un puternic mijloc de împotrivire față de Turci (p. 40, la subsol).

El nu cunoaște existența dualității societății, dovedită astăzi ⁵: Eteria Filomuzelor, pentru educația culturală a poporului grec și Eteria propriuzisă, înființată la Odessa, în 1814, căreia însă el îi localizează sediul la Petersburg (p. 41—42) afirmînd despre izbucnirea mișcării eteriste că ar fi fost stabilit să înceapă de abia în 1825 (p. 53) ⁶.

Elementele planului de campanie al eteriștilor sînt prezentate sistematizat și ca avînd pondere pe Principate, a căror stăpînire trebuia să le procure mijloace organizatorice considerabile, să facă legătura cu Europa și să ușureze primirea ajutorului din partea Țarului, de care mișcare

² N. Adăniloae, Răscoala condusă de T. Vladimirescu, în Studii, XIV, 3/1961, p. 553.

³ Documente privind Istoria României, Răscoala din 1821, V, p. 14.

⁴ Condusă aci de Carageorghe, cu privire la care A. Oțetea, în o.c./p. 121, semnalează pe Blaquières, dar numai privitor la lupta sîrbilor.

⁵ N. Adăniloae, Boierii și răscoala condusă de T. Vladimirescu, p. 41.

⁶ Opinie discutabilă, I. Filimon, în Manual istoric, I, p. 233, Atena 1859 afirmă ca dată 14.XI.1820, pentru începutul mișcării, în noile condiții în Principate.

era sigură, deosebit de apropierea de sirbi, considerați că își vor reia imediat forțele cu cele grecești.

În aceste împrejurări, arătăm cum Eteria condusă de Ypsilanti își începe acțiunea pe față în Principate, cu sosirea acestuia, la 6 martie, st. n. în Iași, grăbindu-se la știrea izbucnirii răscoalei condusă de Tudor (zice autorul). Blaquières fixează atitudinea anumitor clase sociale față de cele ce se întâmplau.

După el, boierimea se simțea pasivă „mulțumită de o stare de lucruri care o scuteau de griji și pericole“ (p. 63).

Relatarea este inexactă... Dacă boierii erau mulțumiți de vechea situație, față de o schimbare desigur nu mai puteau rămâne pasivi, ci erau obligați să ia o poziție duplicitară și dușmănoasă față de mișcare, ceea ce au și făcut⁷, în genere, în deosebi după dezavuarea țarului, ce risipea o mare perspectivă, dar după care, prin evenimente nu înlătura o primejdie de reforme social-politice ce le-ar fi desființat situația de profitori ai muncii maselor.

Autorul este insuficient de informat și pentru că o parte a micii boierimi era, împreună cu negustorii și meseriașii, pentru înlăturarea dominației otomane, fiind interesată în producția de mărfuri pe piață⁸, cum de altfel împotriva turcilor erau chiar marii boieri producători de cereale-marfă, împiedicați asupra ciștigurilor lor, din cauza acestei dominații străine. Înlăturarea acestora le da speranța răminerii în folosul lor exclusiv a ciștigurilor produse din exploatarea muncii țărănimii⁹. Este de reținut în deosebi, ca pozitivă, menționarea poziției maselor țărănești față de mișcare, pe care autorul a prins-o just, chiar atunci în calitatea lui de contemporan, anticipind, în parte, concluziile cercetătorilor de mult mai târziu. În acest sens, Blaquières spune: „pentru clasa simplă și curajoasă a țăranilor... în condiția lor desperată, orice schimbare devenea avantajoasă, știau că Poarta era cauza oprămirii sub care gemeau... dar ar fi mers alături de o putere europeană, bucuroși împotriva principilor și boierilor...“ (p. 63). Iată deci poziția maselor țărănești prinsă mai judicios, mai tangentă cu scopul mișcării, care a fost „o răscoală țărănească, o răscoală cu caracter burghezo-democratic, și cu caracter național“¹⁰. În controversata problemă a datei cînd Tudor a devenit eterist, astăzi clarificată, în sensul arătat de apropiatele date propuse, respectiv fie de Gordon: 27.XII.1820¹¹ fie septembrie-octombrie 1820¹², sau în fine prima jumătate a lunii ianuarie 1821¹³, cea mai plauzibilă, ținînd seama de importantul document descoperit de acad. A. Oțetea, în arhivele statului din Budapesta: legămîntul lui Tu-

⁷ N. Adăniloae, o.c. p. 114.

⁸ Ibidem. p. 195. A. Oțetea, Răscoala lui T. Vladimirescu, red. de secretariatul științific al vol. III, Istoria României, în Studii, XIII, 5/1960, p. 197.

⁹ Ibidem, p. 195. A. Oțetea, o.c. p. 194, arată că în mișcarea ce conducea, Ipsilanti s-a sprijinit, în Principate, în special pe boieri. N. Adăniloae, o.c. p. 60, 62—64; Istoria României, III, p. 867, subliniază caracterul aristocratic al acțiunii lui Ipsilanti.

¹⁰ A. Oțetea, o.c. p. 198.

¹¹ N. Adăniloae, o.c. p. 74.

¹² Ibidem, opinie personală a autorului.

¹³ A. Oțetea, Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi, în Studii, XI, 3/1958, p. 84—85, idem, în Răscoala condusă de T. Vladimirescu în Studii, XIII, 5/1960, p. 196—197.

dor cu Eteria, faptul cunoștinței lui Tudor de mișcarea și apartenența sa la Eterie este o certitudine¹⁴. Blaquières însă confuz, susținând că T. Vladimirescu nu părea să fi avut cunoștință de proiect (de mișcare, p. 65) dar afirmând totuși că : „Vladimirescu a putut, la rigoare, să aibă oarecare cunoștință de planul eteriștilor“ (p. 69).

De asemenea asupra faptului dacă Tudor urmărea aceleași scopuri cu Eteria sau nu, autorul se afla în nesiguranță¹⁵ și crede, la un moment dat, că proiectul lui Vladimirescu „nu avea nici o conexiune cu cel al societății“ (eteriste) (p. 69), deși se contrazice mai tirziu, afirmând totuși că nu era un adevărat acord între acesta și Ypsilanti „deși Vladimirescu consimțise să-și unească forțele cu ale lui și să coopereze“ (p. 78).

Contrazicerea apare și mai flagrantă, când autorul, influențat de versiunile eteriștilor, pentru a scuza asasinarea lui Tudor, consideră că „trădarea acestuia era palpabilă, întrucât avusese intenția să surprindă pe Ypsilanti, să-i taie retragerea spre Transilvania și să-l atace pe față, împreună cu turcii“ (p. 80). Prin însăși acuzarea de trădare, respectiv nerespectarea unei înțelegeri privind interesele comune ale angajaților într-o acțiune, autorul probează însă tocmai că mișcarea condusă de Tudor avusese obiective comune cu Eteria, în speță înlăturarea dominației otomane, dar Blaquières n-a putut să prindă substratul real al politicii conducătorului român, după dezavuarea mișcării de către țar (dezvăluite numai în perspectiva timpului scurs, prin noile dovezi) respectiv scopul real al înțelegerii pe care Tudor a căutat-o atunci cu Turcii, „să țină pe aceștia cât mai mult la Dunăre, să cîștige timp, pentru a se putea retrage cu oștirea sa în locurile întărite de peste Olt“ și eventual să salveze chiar Țara Românească de jafurile unei intervenții turcești¹⁶. Autorul confirmă însă, peremptoriu, colaborarea lui Tudor cu Ypsilanti, în lupta comună antiotomană și cu prilejul relatării juste a încordării ivite între cei doi șefi, pe linia întietății¹⁷, „se asigură (că Tudor — n.n.) se înțelesese într-o întrevvedere particulară cu prințul, dar că pretindea totuși o deplină egalitate cu el, și mîndria sa era știrbită de comanda supremă și de titlul de generalissim dat lui Ypsilanti“¹⁸, (p. 79).

¹⁴ N. Camariano, T. Vladimirescu în lumina unor documente din Viena, în Studii, XVI, 3/1963, p. 646.

¹⁵ Autorul interpreta superficial proclamația lui Tudor, potrivit căreia acesta „nu voia decît să înlătore autoritățile locale și să depună la picioarele Porții plîngerile poporului“ (p. 36). În realitate însă, prin acordul inițial cu Eteria și ulterior prin înțelegerea directă cu Ipsilanti linia antiotomană a lui Tudor a fost un fapt real, astăzi definitiv stabilit; Istoria României, III.

¹⁶ N. Adăniloae, 140 de ani de la răscoala condusă de T. Vladimirescu în Studii, XIV, 3/1963, p. 566, A. Oțetea, o.c. p. 87 și Istoria României, III, p. 894.

¹⁷ Ibidem, A. Oțetea, p. 88.

¹⁸ Însușindu-și versiunile difuzate tendențios de vinovații în uciderea lui T. Vladimirescu și faptul că răsculații și întreg poporul îl numea pe acesta „Domnul Tudor“ autorul afirmă (p. 79) că speculînd tensiunea izvorită din neînțelegerea dintre cei doi arătată mai sus, turcii „îl cîștigă pe T. Vladimirescu prin promisiunea de a-l ridica la demnitatea de domnitor, dacă ar consimți să trădeze pe confederați“. Calomnie, întrucît masele populare l-au investit cu acest titlu, spre a-i confirma, la maximum, autoritatea în conducerea mișcării (cf. și Istoria României, III, p. 892).

Arătînd primele măsuri luate împotriva mișcării, autorul afirmă că divanul de la București a trimis 2 500 ostași, să aducă capetele răsculaților, și pe Tudor viu sau mort, dar că cei trimiși s-au unit cu aceștia (p. 66). Faptul arată, concludent atracția maselor față de mișcare. Menționînd de asemenea acțiunea vel-vornicului Nicolae Văcărescu, pornit cu 1 000 arnăuți să prindă pe Tudor, arată că oștenii au trecut de partea răscoalei (p. 67) și avem încă o dovadă al caracterului de masă al mișcării, căreia i se alăturau chiar din cei cu slujbe mărunte la stăpînire. Autorul arată, cu deosebită insistență (p. 67) opoziția fermă a lui Pini, consulul Rusiei la București, față de intenția boierilor de a se cere sprijinul armatelor pașalelor de la Dunăre, pentru jugularea mișcării, și dă o motivare justă¹⁹ împotrivirii acestuia: spre a nu se călea tratatele existente.

Menționează că între Tudor și Ypsilanti s-a ajuns la o înțelegere, potrivit căreia fiecare șef își va comanda armata separat, dar vor fi uniți împotriva inamicului comun (p. 73).

Faptul confirmă că cel puțin la început obiectivul lui Tudor și al lui Ypsilanti era același: lupta împotriva turcilor. Dar, spune autorul, Ypsilanti își dă seama că nu se va putea menține la București și „lovitura cea mai fatală speranțelor sale i-a fost dată de către o putere din partea căreia aștepta protecție și chiar ajutor direct“ (p. 73).

În acest sens, relatează despre manifestul țarului, în care Ypsilanti este considerat rebel iar comportarea sa formal dezavuată. Aci însă, Blaquières aduce un element nou, demn de interes, față de incertitudinea arătată de unii cercetători în problemă²⁰. Autorul precizează că: „părăsind Bucureștiul, consulul rus (Pini — n.n.) lăsase un secretar numit Spiritoff, cu sarcina de a aduce la cunoștința publică declarația țarului“ (p. 74). După îndeplinirea misiunii, Spiritoff a trebuit să fugă din oraș, pentru a-și salva viața, amenințată de indignarea publică. În același pericol, zise Blaquières, s-a aflat și Pagès, consulul Franței, fiind salvat numai prin devotamentul lui Sava, fosta sa slugă, căminarul și bimbașa de mai târziu, asasinat de turci la 7 august 1821. În continuare autorul arată că Ypsilanti, convins de înțelegerea lui Tudor cu turcii,²¹ îl arestează, îl judecă și-l execută. Ca încheiere, asupra mișcării lui Vladimirescu, în cadrul acțiunii Eteriei în Principate, Blaquières trage concluzii destul de juste. După el, evenimentele au determinat atragerea forțelor turcești către nord, ocuparea Principatelor de către acestea, și înăsprirea relațiilor turco-ruse.

Faptul, conjugat cu războiul Poartei în Persia, și cu asediul revoltatului pașă Ali, din Ianina, a împiedicat, timp de 15 luni, trimeterea de forțe suficiente împotriva grecilor răsculați în Moreia, care astfel și-au putut organiza rezistența pentru succesele ce au urmat. Izvorul narativ al lui Blaquières este de reținut în repertoriul lucrărilor contemporani-

¹⁹ N. Adăniloaie, o.c. p. 99, trimeterea 304.

²⁰ N. Camariano, o.c. p. 648, pune la îndoială că cel autorizat să difuzeze dezavuarea ar fi fost, potrivit unor izvoare, un oarecare Pisani, nume similar cu cel al consulului rus de la Iași.

²¹ Autorul adoptă versiunea eteristă, în realitate însă T. Vladimirescu n-a fost judecat, nici de formă: I. Liprandi, „Căpitanul Iordache Olimpiotul“, în Documente priv. Istoria României, Răscoala din 1821 V, p. 428; I. P. Liprandi, Răscoala pandurilor sub conducerea lui T. Vladimirescu ... ibidem, p. 303.

lor ce au consemnat aceste evenimente. Surprinzând mișcarea de la 1821 prin constatări directe, ca și lucrarea cu titlu și conținut asemănător, a altui englez : Th. Gordon ²², relatarea lui Blaquières este mult mai apropiată, ca dată de redactare, față de evenimente, fiind tipărită în 1825 și prin aceasta se situează ca unul din cele dintâi izvoare narative, ce consemnează, prin mijlocirea tiparului, evenimentul în cauză. Lucrarea se situează în același an cu aceea a francezului Maxime Raybaud : „Mémoires sur la Grèce, pour servir à l'histoire de la guerre de l'indépendance...” Paris, 1824—1825, neavînd înaintea ei, ca dată, decît memoriul lui Laurencon, apărut în anul 1822, la Paris. Cu aceeași dată de tipărire, 1822, se află și lucrarea anonimă, aflată la Muzeul Britanic din Londra, cu titlul „Expediția din 1821, a lui Ypsilanti în Principatele Dunărene” dar aceasta este, cum se știe, un manuscris grecesc, încît nu cunoaștem, deosebit de cele menționate mai sus, alt izvor tipărit mai contemporan evenimentelor, decît acel al lui Blaquières. Acesta reține caracterul anti-feudal cît și cel antiotoman al acțiunii lui Vladimirescu, depășind astfel pe alți memorialiști asupra mișcării, care, deși mai tangenți cu evenimentele ²³, din motivele calității ce aveau, sau ale apartenenței de clasă, au omis, credem, intenționat semnalarea dublului obiectiv al acțiunii. Blaquières analizează critic simțămintele țărănimii, sub dublul aspect de mai sus, într-o lumină mai apropiată de obiectivele reale ale mișcării. Aprecierea pozitivă a autorului asupra maselor țărănești „clasă simplă și curajoasă” (p. 63) este total diferită față de atitudinea altor contemporani, în lucrările respective asupra mișcării lui Tudor, ca de exemplu Liprandi, ce arată dispreț față de popor ²⁴.

Aceasta explică de ce în lucrarea lui Blaquières caracterul social al mișcării de la 1821 este reliefat mai mult decît cel antiotoman, întrezărit, de multe ori, fără intenția autorului, influențat de atmosfera negativă creată de eteriști în jurul lui Tudor. Cu toate inconsecvențele, interpretări judicioase și acceptări de versiuni contemporane tendențioase, lucrarea lui Blaquières înfățișează aspecte demne de interes asupra complexului frământărilor din spațiul sud-estului european, în primul sfert al sec. XIX, proces generat de accentuarea elementelor capitaliste în dezvoltarea noilor forțe de producție, puse în conflict acum cu vechile relații feudale.

Dublul aspect, cel național și social, pe care aceste cauze le-a imprimat frământărilor revoluționare din Principate, a fost prins și reținut de autor, ca și alte utile contribuții pentru completarea și confirmarea materialului cunoscut din alte surse de informare. Mișcarea din 1821 păstrează încă unele laturi controversate. Faptul considerăm că justifică și această analiză critică făcută pentru prima oară izvorului extern pre-

²² Th. Gordon, *History of the Greek Revolution*, Edinburgh-London, 1832.

²³ I. P. Liprandi, o.c., scrisă în anii 1829—1831, cînd autorul era șeful poliției secrete țariste din Balcani (cf. Documente priv. Istoria României, Răscoala din 1821, V, p. 12) ; Biv vel Serdarul Ioniță Dîrceanu, *Revoluția din 1821*, ambele publicate în o.c. p. 17—162 și 163—361.

²⁴ Documente privind Istoria României, Răscoala din 1821, V, p. 13.

zentat aci, folosit pînă astăzi numai în considerații asupra revoluției grecești și a frământărilor din Balcani în primul sfert al secolului trecut, dar neutilizat, pe nedrept în confirmarea și completarea știrilor ce posedăm, în repertoriul bibliografic asupra mișcării revoluționare din 1821, concludă de Tudor Vladimirescu.

UNE SOURCE NARRATIVE ÉTRANGÈRE PEU CONNUE, CONCERNANT LE MOUVEMENT RÉVOLUTIONNAIRE DIRIGÉ PAR TUDOR VLADIMIRESCU, NON ÉTUDIÉ DE POINT DE VUE CRITIQUE, ET INUTILISÉE JUSQU'AUJOURD'HUI : L'OUVRAGE DE L'ANGLAIS EDWARD BLAQUIÈRES, DE 1825

RÉSUMÉ

L'étude de Edward Blaquières, intitulé *Historie de la révolution actuelle de la Grèce*, imprimé en 1825 à Paris, vient d'être soumis à une analyse critique d'autant plus que les chapitres III et IV, traitent exclusivement du mouvement révolutionnaire de 1821, conduit par Tudor Vladimirescu en Munténie, ainsi que des rapports de cette action avec l'Hétairie. Il s'agit d'une source narrative étrangère qui n'a pas été utilisée jusqu'à présent dans ce problème.

Blaquières, affirme d'une manière documentée l'origine daco-romaine du peuple roumain et de sa langue romanique „un dialecte du latin mêlé avec des mots slaves...“. Il attribue, à juste titre, l'état de terrible misère des masses populaires des Principautés, à l'exploitation des boyards autochtones féodaux ainsi qu'à ceux qui venus à la suite des dirigeants phanariotes. En passant aux problèmes politiques il exprime des opinions originales concernant la fondation de l'Hétairie et il présente l'action d'Ypsilanti. Il souligne l'importance des Principautés dans le plan de l'action de l'Hétairie pour la libération de la Grèce, c'est-à-dire : la procuration des moyens d'organisation et économiques, la facilité du rapport avec l'aide présumée du tzar et le rapprochement avec les forces serbes.

Esprit analyste, Blaquières retient l'attitude des classes sociales dans les Principautés, en rapport avec les événements en cause. Il montre, avec une justesse surprenante, la position des masses paysannes „classe simple et courageuse, qui en raison de sa position désespérée aurait marché de plein cœur contre les princes et les boyards“. En ce qui concerne l'appartenance de Tudor Vladimirescu à l'Héthairie (aujourd'hui prouvé d'une manière péremptoire) et sa collaboration avec Ypsilanti, en vue d'éliminer la domination ottomane, l'auteur semble avoir certain doute, encore qu'il mentionne l'entente survenue entre eux, et suivant laquelle „chacun devait conduire son armée séparément, mais être unis contre l'ennemi commun“, ce qui confirme par conséquent la collaboration antiottomane de ces deux chefs.

L'attraction des masses au mouvement conduit par Tudor Vladimirescu est rendue par l'auteur qui montre que les unités militaires, en-

voyées par le Divan de Bucarest pour combattre l'insurrection, passaient de règle du côté des révoltés. Toutefois, il ne saisit pas, après que le tzar eût désavoué le mouvement héthairiste, le substrat politique du rapprochement momentané du dirigeant roumain vers les Turcs, qui devait lui permettre d'organiser la résistance en Olténie, et il se laisse influencé par l'atmosphère tendencieuse créée par Ypsilanti pour justifier le meurtre de Tudor, comme une sanction pour ses négociations avec les Turcs. Comme vue d'ensemble cependant l'auteur anglais a des opinions très judicieuses sur le mouvement conduit par Vladimirescu, dans le cadre de l'action de l'Hétairie dans les Principautés, en retenant notamment, à titre méritoire, le caractère social anti-féodal et national-antiottoman de la lutte des masses paysannes qu'il appréciait élogieusement, se situant de ce fait au-dessus d'autres travaux de ses contemporains qui, intentionnellement ou non, ont négligé justement cet aspect. Au point de vue chronologique l'ouvrage de Blaquières apparaît comme l'une des premières sources ayant consigné cet événement par la voie de l'impression. Il est également, comme rédaction et information, parmi les plus rapproché en date, et présente une documentation et une analyse des faits relatés qui se sont dans la majorité des cas avérés comme justes. Cette constatation justifie la place de cette source historique dans la bibliographie concernant le mouvement révolutionnaire de 1821, conduit par Tudor Vladimirescu en Valachie.

ȘTIINȚELE NATURII

RESTURI DE ARCHIDISKODON MERIDIONALIS (Nesti) DESCOPERITE ÎN JUDEȚUL ARGEȘ

LEONID APOSTOL, STANCU RADU

În depozitele cuaternarului inferior de pe teritoriul județului Argeș și al zonelor limitrofe, a fost descoperit între anii 1957—1966 un important material din specia *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) care se află în colecția Muzeului județean Argeș din Pitești.

Studiul cuaternarului din această zonă a fost făcut recent cu ocazia cercetărilor geologice din Cimpia Română. În acest sens menționăm lucrările lui : Liteanu E. și Ghenea C. (13), Liteanu E. și Bandrabur T. (14), Mihăilă N. ș.a., iar dintre geomorfologi pe cele ale lui Coteț P. și Martiniuc C. (7).

Cu studiul elefanților sudici din grupa *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), la noi în țară s-au ocupat Sabba Ștefănescu (20), Sava Atanasiu (5, 6), Patte Etienne (18) iar mai recent Necrasova O., Samson P. și Rădulescu C. (16), care au descoperit mai multe schelete de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) la Bugiulești-Irimești județul Vilcea și Apostol L. (4).

În afara granițelor țării noastre, studii asupra elefanților sudici au fost făcute în U.R.S.S. (9, 12, 19) și mai ales în Italia (2, 3, 10, 11, 15, 21, 22). Studiile acestor cercetători din țară și din străinătate au adus contribuții fundamentale la cunoașterea speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

Material cercetat. Față de punctele fosilifere de proboscidiieni analizate în trecut de Patte Etienne (18) cum sînt cele de la Pitești (Trivalea), Malul Verde și Vilcele, Apostol L. (4) a semnalat existența a încă două puncte fosilifere importante, unul la Poenari cu oseminte de *Anancus arvernensis* (Croizet et Jobert) și altul la Vilcele, deosebit de cel al lui Patte Etienne, descoperit în aceleași depozite villafranchiene ale nisipurilor, pietrișurilor de Cîndești de unde s-a descris un molar de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

Toate localitățile mai sus amintite se află pe valea Argeșului în apropiere de Pitești.

Lista punctelor fosilifere cu *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) din județul Argeș se completează cu noile localități unde s-au făcut descoperiri întimplătoare sau de către cercetătorii Muzeului județean Argeș —

Secția de Științele Naturii și anume: Ștefănești, Merișani, Drăganu, Recea și în special Hirsești.

În această din urmă localitate se află unul din cele mai importante puncte fosilifere cunoscute pînă astăzi în județul Argeș, unde au fost descoperite părți importante din scheletul unui elefant sudic pe versantul stîng al văii Cotmeana, atribuit de noi speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) (sin. *Elephas meridionalis* Nesti) (fig. 1).

În muzeu se mai găsesc resturi scheletice de *Archidiskodon*, descoperite în localitatea Colonești, județul Olt, aflată în vecinătatea localității Hirsești și în zona Drăgășani, județul Vâlcea.

Zona Drăgășanilor o considerăm bogată în fosile de elefanți, deoarece în afară de piesele aflate în colecția Muzeului județean Argeș și

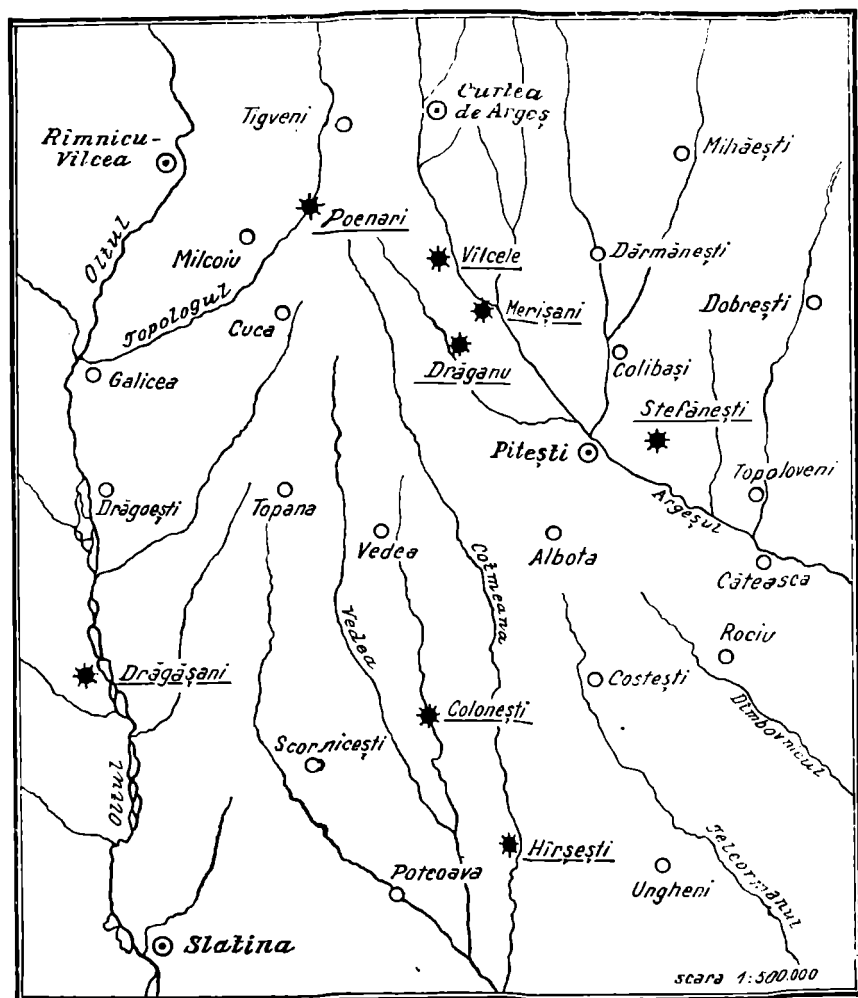

Fig. 1 — Poziția geografică a punctelor fosilifere din județul Argeș și zonele limitrofe

cele de la Liceul și Casa de cultură din Drăgășani, Stancu Radu, cu ocazia unor deplasări în fostul raion Drăgășani a găsit pe la cetățenii din comunele Amărăști, Scundu, Olteanca și Glăvile resturi de molari de proboscidiieni scoși din pământ cu ocazia diferitelor săpături.

DATE GEOLOGICE

Pentru molarii de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperiți între anii 1957—1965, din localitățile menționate mai sus și aduși în Muzeul județean Argeș din Pitești, nu posedăm date geologice amănunțite întrucât nu cunoaștem la aceste piese adâncimea la care au fost găsite, poziția stratelor și alte date geologice.

Cît privește punctul fosilifer de la Hîrsești, județul Argeș, descoperit în 1966, aici, cunoscîndu-se exact adâncimea la care au fost găsite resturile de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), a fost posibil să se ia probe de sol și să se execute un profil geologic.

DESCRIEREA PUNCTULUI FOSILIFER HÎRSEȘTI

Primul care a semnalat existența elefantului sudic în apropierea acestei comune, a fost tînărul Runceanu N. Marin, care în ziua de 18 mai 1966 a alunecat pe malul abrupt al riului Cotmeana (malul stîng), împiedicîndu-se de vîrfurile unui fildeș de *Archidiskodon*. Fiind anunțată imediat școala din Hîrsești, s-a început deshumarea. Aceste oseminte, dintre care menționăm : craniul cu cei doi fildeși, mandibula, tibia și alte oase (vezi fig. 11) au fost însă în mare parte deteriorate deoarece nu s-a cunoscut tehnica de lucru și de conservare necesară în astfel de cazuri.

Numai prin grija unui colectiv de la Muzeul județean Argeș din Pitești condus de Stancu Radu, care s-a deplasat la fața locului imediat ce a luat cunoștință de această descoperire, ele au putut fi salvate parțial. În scopul consolidării acestor oase fragile, au fost chemați Apostol Leonid, șeful secției de paleontologie de la Muzeul de istorie naturală „Grigore Antipa” din București și N. Pușcașu, restaurator la același muzeu.

Poziția stratigrafică a stratelor de pe versantul stîng al văii Cotmeana, de unde s-au deshumat osemintele acestui elefant sudic, este următoarea : deasupra sol arabil (brun roșcat de pădure) gros de 1,70 m, urmat de un strat de pietriș de terasă gros de 2,60 m ; urmează un depozit loesolid gros de 3 m, sub care apare un strat de nisip micaceu gros de 4,30 m, iar la contactul acestui strat cu argila care urmează pe o gro-

sime de 4 m s-a descoperit o parte din scheletul de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) (loc însemnat pe schiță cu semnul x — fig. 2). Sub stratul de argilă apare talvegul văii respective. Vîrsta stratelor în care au fost descoperite aceste oase este Pleistocenul inferior — Villafranchian.

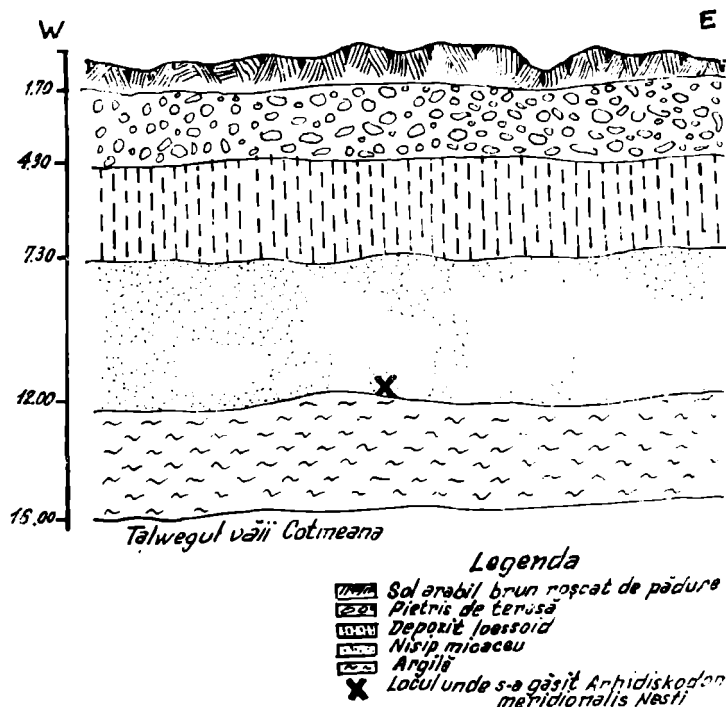

Fig. 2 — Profil geologic N.E. în valea Cotmeana

Versantul văii are o înălțime de 16 m, fiind aproape vertical, din care cauză măsurătorile privind grosimea stratelor au fost destul de dificile.

DATE MORFOMETRICE ALE OSEMINTELOR CERCETATE

În Muzeul din Pitești se găsesc următoarele oase : 2 molari superiori (fragmente), 5 molari inferiori, dintre care 2 implinți în fragmente de mandibulă, 3 molari numai ca fragmente și 1 fildeș restaurat (fig. 8), toate aparținând speciei *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

În afară de piesele de mai sus ce provin de la indivizi diferiți (în număr de 9), muzeul mai dispune de un număr de 8 oase aparținând aceleiași specii, provenind toate de la același individ și anume : o mandibulă în bucăți, un fragment de maxilar superior cu 2 molari incompleți, 2 fildeși în bucăți, câteva fragmente de coaste, o vertebră corodată și o tibie, toate provenind de la Hîrsești.

În cele ce urmează vom prezenta măsurătorile acestor piese, indicate în ordinea descoperirii lor :

1. **Ștefănești.** Din acest loc provin două fragmente de molari, descoperiți în anul 1957, unul superior și altul inferior, însă de la indivizi diferiți (fig. 3, 4) și un fildeș (fig. 8). Primul este un fragment de coroană de la ultimul molar superior stîng (M^3). Din el s-a păstrat mai bine

numai partea posterioară, aproape jumătate din partea anterioară lipsind. Are lungimea de 14,4 cm, lățimea de 9,4 cm (fără pereții exteriori) și înălțimea de 10,7 cm. Nu s-a conservat nici o rădăcină. Numărul lamelor este de 8 iar grosimea emailului variază între 3 și 3,5 mm. Al doilea fragment aparține unui molar inferior stîng (M_3), de la un adult bine dezvoltat — probabil un mascul. Lipsesc și în acest caz porțiuni însem-

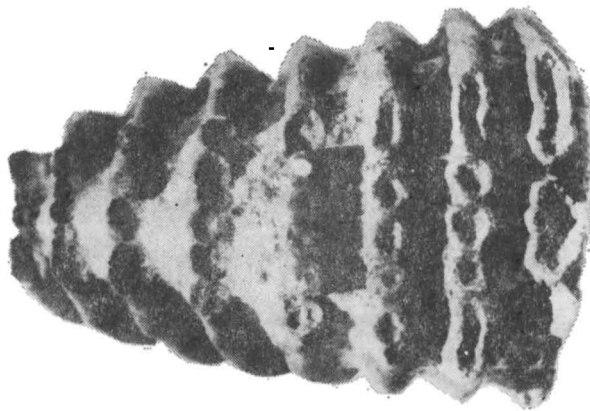

Fig. 3 — Molar superior stîng — fragment (M^3), micș. 1.5 X, descoperit la Ștefănești

nate din partea anterioară cît și din cea posterioară a molarului. Lungimea coroanei este de 19 cm, înălțimea de 14,3 cm, iar lățimea de 10,1 cm. Acest fragment are în total 8 lamele întregi. Grosimea emailului este de 4 mm. Pe 10 cm din suprafața de masticăție se află 5 lamele. Din același loc provine și fildeșul expus la Muzeul din Pitești, restaurat în 1964 de N. Pușcașu de la Muzeul de istorie naturală „Gr. Antipa” din București (fig. 8). Lungimea de la virf la bază este de 2,30 m, lungimea curburii interne 2,41 m, lungimea curburii externe 2,72 m, grosimea la bază 61 cm, grosimea la mijloc 57 cm, iar grosimea la virf 19 cm.

Fig. 4 — Molar inferior stîng (M_3) — fragment, micș. de 1.6 X, de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), descoperit la Ștefănești

2. *Merişani*. Din acest loc s-a adus în anul 1957 un fragment de molar superior stîng (M^3). Din coroană, s-a păstrat numai o mică porţiune din partea ei posterioară, avînd în total 3 lamele. Fragmentul lipsit complet de rădăcini are următoarele dimensiuni : lungimea coroanei păstrate este de 8,7 cm, lăţimea de 9 cm, iar înălţimea de 10,4 cm. Grosimea emailului de pe pereţii lamelor variază între 4 şi 5 mm (fig. 5).

3. *Drăgăşani*. Din acest loc provin două fragmente de molari inferiori dreپتي (M_2), de la indivizi diferiţi (fig. 6, 7). Primul este un fragment de coroană de la molarul inferior drept (M_2). Din el s-au păstrat mai bine numai două lamele, restul prezintă lipsuri atît în partea anterioară cît şi în cea posterioară. Are lungimea de 12 cm, iar lăţimea de 8 cm. Nu s-a conservat nici o rădăcină. Numărul lamelor rămase întregi sau parţiale, este de 5, iar grosimea emailului variază între 3 şi 3,5 mm. Pe 10 cm din suprafaţa de masticare s-au păstrat 5 lamele mai mult sau mai puţin întregi. Al doilea fragment este tot de la un molar inferior drept (M_2). Lipsesc de la el porţiuni însemnate atît în partea anterioară cît şi în cea posterioară. Lungimea fragmentului de coroană este de 7,3 cm, lăţimea de 7,8 cm iar înălţimea nu poate fi măsurată — fragmentul fiind prea distrus. Pe suprafaţa de masticare s-au păstrat numai 3 lamele iar grosimea emailului variază între 3—4 mm. Lipsesc complet rădăcinile molarului.

4. *Drăganu*. Din localitatea Drăganu, la Muzeul din Piteşti se află expusă o ramură orizontală dreaptă a unei mandibule, lipsind deci ramura ascendentă cu apofiza şi condilul drept respectiv, descoperită în 1958. În această ramură mandibulară se află un singur molar (M_2), care fiind implintat nu i s-au putut efectua decît măsurători parţiale. În total suprafaţa de masticare prezintă 10 lamele bine conservate, excepţînd numai prima lamelă din partea anterioară care are mici lipsuri. Frecvenţa lamelară pe o distanţă de 10 cm este de 5 lamele. Suprafaţa de masticare este puţin concavă, molarul fiind uzat, mai ales în partea centrală ; partea cea mai conservată este cea posterioară, unde se observă rondelele şi insulele ovale caracteristice genului *Archidiskodon* (fig. 9). Grosimea emailului de pe pereţii lamelor variază între 3 şi 3,5 mm. Molarul uşor curbat, are o lungime de 21,8 cm (inclusiv lungimea lamelei din partea anterioară care lipseşte, dar la care se observă clar locul de unde a fost desprinsă). Remarcăm şi faptul că în spatele acestui molar se distînge bine amprenta locului unde a fost prins molarul 3 (M_3), actualmente lipsă.

5. *Coloneşti*. Din acest loc s-a adus în anul 1959 o parte din ramura orizontală stîngă a unei mandibule de elefant sudic, cu un molar (M_2), implintat în partea anterioară şi unul (M_3), în partea posterioară ; de aceea la aceştia nu vom putea da decît măsurători parţiale : molarul

Fig. 5 — Molar superior stîng (M_3) micș. de 2,3 X, Merișani

Fig. 6 — Molar inferior drept (M_2) fragment, micș. de 1,5 X, Drăgășani

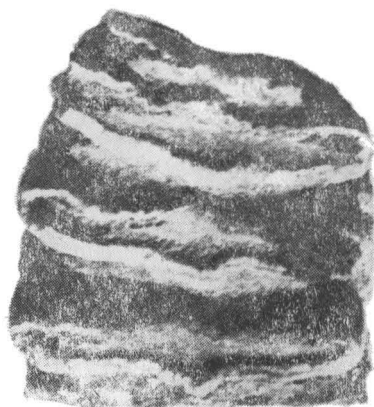

Fig. 7 — Molar inferior drept (M_2) — fragment, micș. de 1,3 X, Drăgășani

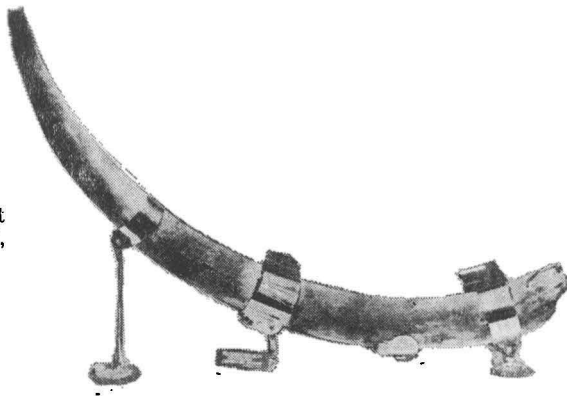

Fig. 8 — Fildeș de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperit la Ștefănești

din față (M_2) are lungimea de 17 cm, iar lățimea de 8,8 cm. Numărul total al lamelilor este de 8. Grosimea emailului variază între 3—3,5 mm. Pe 10 cm din suprafața de masticție sînt 4—5 lamele. La acest molar lamelele cu încrețiturile caracteristice genului *Archidiskodon*, sînt în faza cînd suprafața lui de masticție era încă puțin uzată. Molarul din spate (M_3), în formare, este incomplet lipsindu-i cîteva lamele din partea posterioară. Are lungimea de 13,8 cm iar lățimea de 8 cm. Lungimea

Fig. 9 — Ramură orizontală dreaptă de mandibulă de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) cu un molar (M_2) împlintat, descoperită la Drăganu, micș. de 4 X

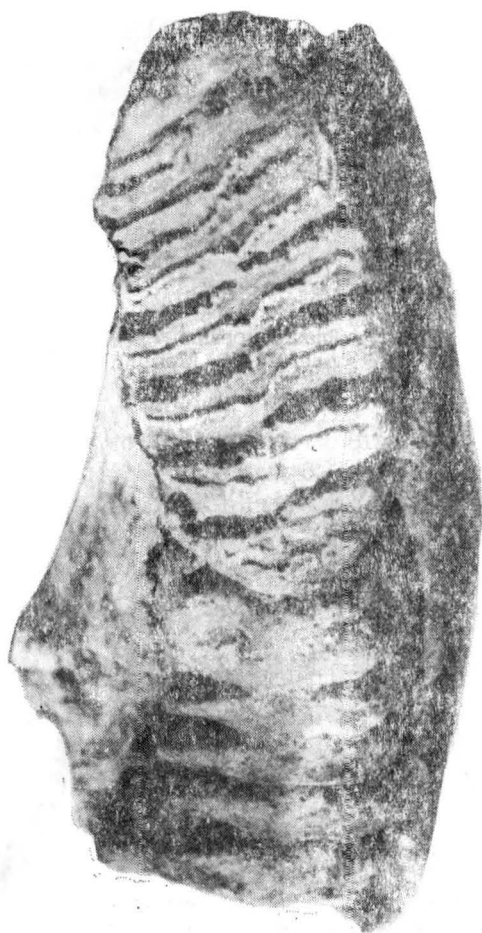

Fig. 10 — Ramură orizontală stângă de mandibulă de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) cu un molar (M_2) împlintat, descoperită la Colonești, micș. 2.4 X

fragmentului ramurei mandibulare orizontale stîngi este de 32 cm, iar circumferința lui, la nivelul primului molar (M_2) este de 58 cm (fig. 10).

6. *Hirsești*. După cum am mai menționat, pe valea riului Cotmeana au fost descoperite mai multe părți ale unui schelet de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), în împrejurările cunoscute (fig. 11). Aceste oase măsurate de noi, sînt următoarele :

a) *Mandibula*. Din aceasta s-au păstrat intacte toate părțile, în afară de condili și simfiză, avînd fiecare ramură cîte un molar împlintat (fig. 12, 13, 14). Molarul inferior stîng (M_3) ușor concav, are lamelele tocite în partea anterioară și mijlocie. Lungimea coroanei este de 30 cm,

lățimea 9,5 cm, înălțimea 12 cm, numărul lamelelor este de 15, grosimea emailului variază între 3—4 mm, iar numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticație este de 5. *Molarul inferior drept* (M_3) este la fel cu cel stîng, avînd însă în partea anterioară prima și a doua lamelă cu mici lipsuri. Dimensiuni : lungimea coroanei 31,4 cm, lățimea coroanei 9,6 cm, înălțimea coroanei 12 cm, grosimea emailului 3—4 mm, iar numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticație este de 5.

Fig. 11 — Oase de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti), descoperite în punctul fosilifer de la Hirsești, micș. de 24 X

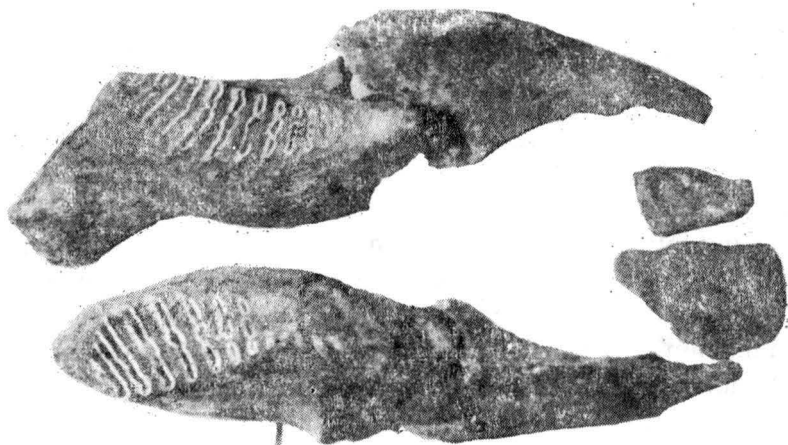

Fig. 12 — Mandibula de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) descoperită la Hirsești, micș. de 6,4 X

Fig. 13 — Ramura dreaptă a mandibulei de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) de la Hîrsești, micș. 3,2 X

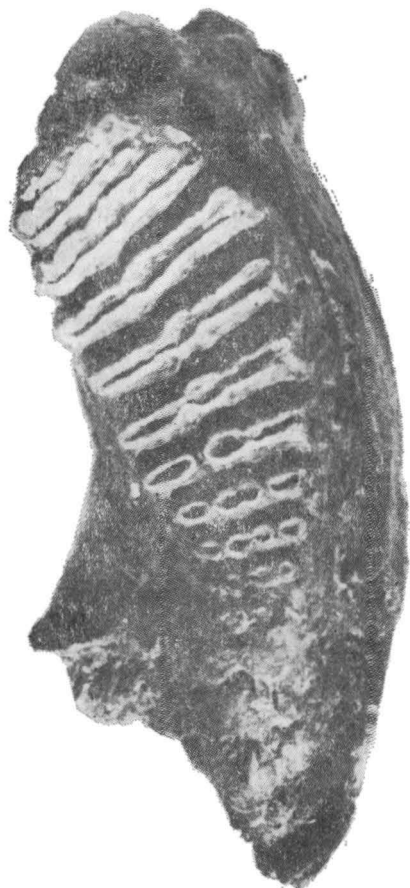

Fig. 14 — Ramura stângă a mandibulei de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) de la Hîrsești, micș. 3,2 X

b) *Fragment de maxilar superior*, unde se vede o parte din osul palatin și din craniu, cu sinusurile respective și doi molari superiori (incompleți), împlîntați (M^3) stîng și (M^3) drept, (fig. 15, 16). *Molar superior stîng* (M^3), dimensiuni : lungimea coroanei (aproximativ jumătate din lungimea inițială) 14,8 cm, lățimea coroanei 10,3 cm, înălțimea coroanei 11,5 cm, numărul lamelelor păstrate 7, grosimea emailului 3—3,5 mm, numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticăție 5. La acest molar lipsește partea posterioară în întregime, dar s-a păstrat complet partea anterioară, inclusiv o rădăcină. *Molar superior drept* (M^3), dimensiuni : lungimea coroanei fragmentului (jumătate din cea inițială) 10 cm, lățimea coroanei fragmentului 10,5 cm, numărul lamelelor 6,

grosimea emailului 3—3,5 mm, numărul lamelelor pe 10 cm din suprafața de masticție 5.

c) *Premaxilarul și fildeșii* (fig. 17). Din premaxilar s-a păstrat o mică parte : o porțiune de 34×22 cm din partea dreaptă și 23×10 din partea stângă. La acest os, o porțiune din partea proximală și mai ales

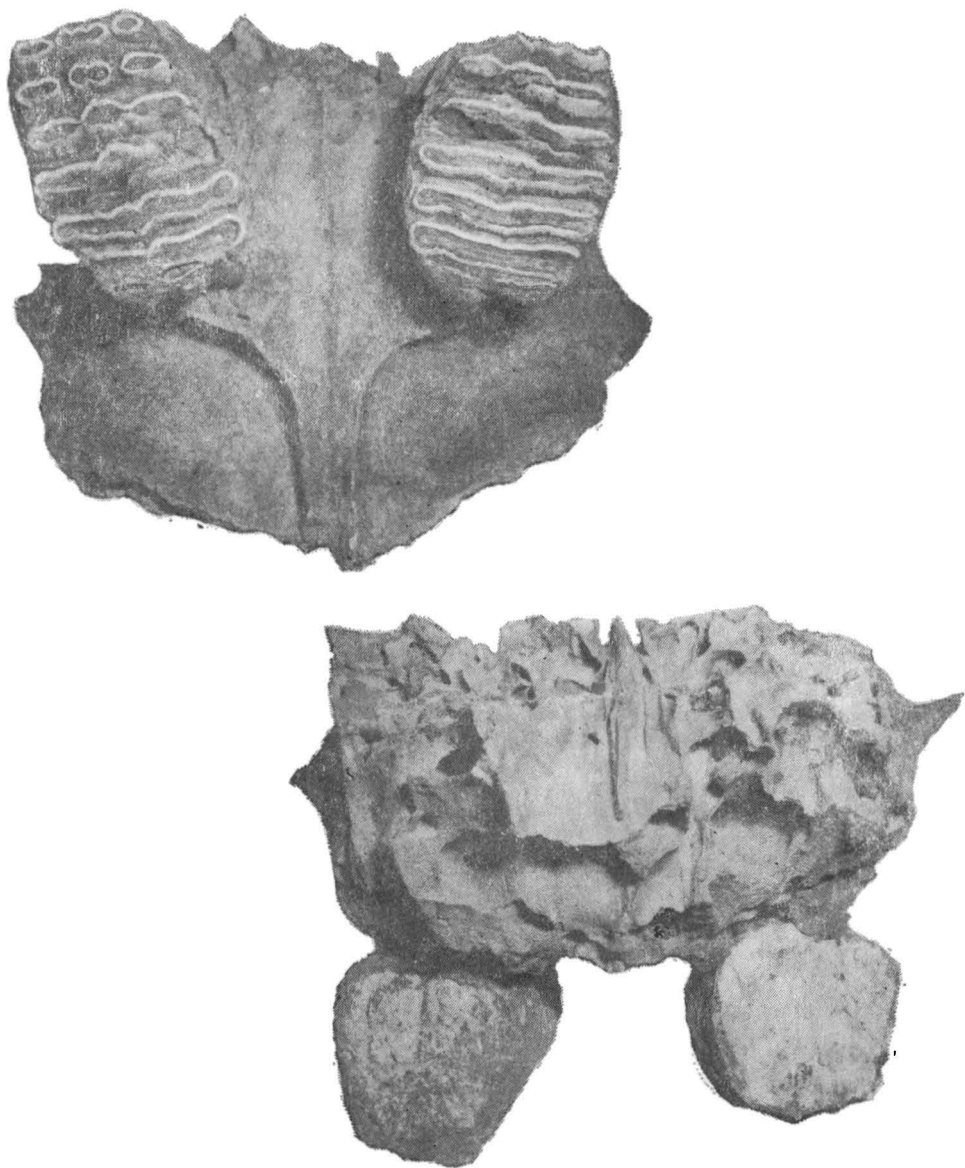

Fig. 15 și fig. 16 — Fragment de maxilar superior de *Archidiscodon meridionalis* (Nesti), descoperit la Hirsești, cu molari superiori (M^3) stîng și (M^3) drept, incompleți, micș. 2,5 X (văzut din față fig. 15 și din spate fig. 16)

din cea distală, fiind distruse, lungimea lui inițială nu se poate stabili exact. După datele luate la deshumare lungimea inițială a fildeșilor a fost de 2,90 m. Ei sînt formați din mai multe bucăți, atît dreptul cît și stîngul, avînd circumferința la ieșirea din alveolă de 59 cm iar în apropiere de vîrfuri de 25 cm.

d) S-au mai păstrat și 4 fragmente de coaste (fig. 11) și o parte dintr-o vertebră, distrusă prin coroziune.

e) *Tibia* (fig. 18). Dintre toate oasele descoperite la Hirsești cel mai bine s-a conservat tibia stîngă care are următoarele dimensiuni : lungimea maximă 80 cm, lățimea maximă în regiunea proximală 23,7 cm, lățimea minimă a diafizei 10,4 cm, lățimea maximă în regiunea distală 18 cm.

Fig. 17 — Fildeși de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti): drept și stîng (în fragmente) de la Hirsești, micș. 11,25 X

Fig. 18 — Tibia de *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) de la Hirsești, micș. de 5,9 X

CONCLUZII

1. Din cele prezentate de noi rezultă că teritoriul județului Argeș, față de ce se cunoștea în trecut (numai câteva puncte fosilifere), este bogat în oseminte de proboscideni, care aparțin în special elefantului sudic — *Archidiskodon meridionalis* (Nesti).

2. În timpul cît au trăit acești elefanți și anume în Cuaternarul inferior (Villafranchian), climatul era foarte cald și cu multă umiditate, asemănător cu cel din nordul Africii, ceea ce favoriza dezvoltarea unei vegetații abundente.

3. Deși nu se cunoaște adîncimea de la care au fost deshumați toți molarii de *Archidiskodon*, totuși prin analogie cu cei descoperiți recent la Vilcele sau Hirsești, se poate deduce că în toate cazurile ei apar în depozitele de vîrstă villafranchiană.

4. Pe baza asociației speciilor de mastodonți și elefanți sudici descoperiți pe teritoriul județului Argeș, noi aducem argumente în plus că vîrsta stratelor în care au fost descoperite toate aceste resturi, este villafranchiană.

BIBLIOGRAFIE

1. ADAM, K. D. — 1953 : *Elephas meridionalis* Nesti an den altpleistozänen Goldshofer Sanden bei Aalen (Wurtemberg). *Eiszeitalter u. Gegenwart*, B. 3, Ohringen.
2. AIRAGHI, C. — 1914 : L'elefante del bacino di Lefte in Val Seriano (*Elephas meridionalis* (Nesti)). *Atti Soc. Ital. Scienze Natur.*, 53, Pavia.
3. AIRAGHI, C. — 1917 : Sui molar di elefante delle alluvioni lombarde conservazioni sulla filogenia e scomparsa di alcuni proboscidiati *Mem. Soc. Ital. Scienze Natur. del Mus. Civ. di Storia Nat. di Milano*, 8, 3, Pavia.
4. APOSTOL, L. — 1965 : Sur la presence d'*Anancus arvernensis* (Croizet et Jobert) et d'*Archidiskodon meridionalis* (Nesti) sur le territoire de Curtea de Argeș, *Travaux du Museum Gr. Antipa*, 5, București.
5. ATHANASIU, S. — 1908 : Contribuțiuni la studiul faunei de mamifere terțiare din România. *An. Inst. Geol. Rom.*, 2 : 129—213., București.
6. ATHANASIU, S., PREDA, D. M. — 1928 : *Elephas meridionalis* din Pliocenul superior de la Pralea-Căiuți. Bacău, *An. Inst. Geol. al Rom.*, 13, București.
7. COTEȚ, P., MARTINIUC, C. 1961 : Geomorfologia : *Monografia geografică a R.P.R.* (Geografia fizică), 1, București.
8. DEPERET, C. et MAYET L. — 1923 : Monographie des elephants pliocenes d'Europe et de l'Afrique du Nord. *Ann. Univ. Lyon, N.S.*, 43.
9. DUBROVA I. A. — 1960 : Drevnie sloni S.S.S.R., Izdatelistfo Akad. Nauc S.S.S.R., Moskva.
10. D'ERASMO, G. — 1930 : L'*Elephas meridionalis* nell'Abruzzo e nella *Lucania*. *ATTI R. Acc. Sc. Napoli*, 18, s. 2 a, 8.
11. FRIANT, M. — 1951 : Les elephants fossiles de l'Europe occidentale. Caracteres anatomique. Importance Stratigraphique. *Atti d. Acc. Sc. di Ferrara*, 28.
12. GARUTT, V. E. — 1954 : Iujnii slon *Archidiskodon meridionalis* (Nesti) iz plioțena severnogo poborejia Azovskogo Moria, *Izdatelistvo Akad. Nauc SSSR, Moskva, Leningrad*.
13. LITEANU, E., GHENEA, C. — 1966 : Cuaternarul din România. *Studii tehnice și economice*, seria H., 1, București.
14. LITEANU, C., BANDRABUR, T. — 1957 : Geologia cîmpiei getice meridionale dintre Jiu și Olt. *AN. Inst. Geol.*, 30 : 213—239.
15. MORETTI, A. 1947—49 : Resti di „*Elephas meridionalis*“ Nesti nelle ligniti di Pietrafitta (Bacina Tiberino). *Boll. Sev. Geol. d'Itali* 71 Roma.

16. NECRASOVA, O., SAMSON, P., RĂDULESCU, C. (1961): Asupra unui catarhinian fosil nou pentru știință, descoperit, în depozitele villafranchiene din Oltenia. *An. St. Univ. Cuza, Iași* 3, 2 Iași.
17. PAUCA, M. — 1936: Mamiferele pleistocene din Cîmpia Română. *Bul. Soc. Nat. din România*, 8 București.
18. PATTE, E. — 1936: Sur les elephants fossiles de Roumanie. *Acad. Roum. Mem. sect. Sci. (3)*, 14/4, București.
19. PAWLOV, M. — 1910: Les éléphants fossiles de la Russie. *Nouv. Mem. Soc. Imp. Not.*, 17, Moscou.
20. ȘTEFĂNESCU SABBA — 1927: Sur L'organisation de molaires et sur la phylogénie des Eléphants et des Mastodontes. *Trav. de Labor. de Paleont. Univ. Bucarest*, București.
21. TREVISAN, L. — 1942: Metodo di comparazione tra le difese di varie specie di elefanti fossili eviventi. *Riv. Ital. Paleontol.* 46 Pavia.
22. VENZO, S. — 1950: Rinvenimento d'Anancus arvernensis nel Villafrachiano dell'Adde di Paderno, de *Archidiskodon meridionalis* e Cervus a Leffe. *Stratigr. ecc., Atti. Soc. Ital. Sc. Nat.*, 89, Milano.

DES FRAGMENTS D'ARCHIDISKODON MERIDIONALIS (Nesti) DÉCOUVERTS DANS LE DÉPARTEMENT ARGEȘ

RÉSUMÉ

Le Musée départemental Argeș de Pitești, possède plusieurs molaires, défenses, mandibules et d'autres os d'*Archidiskodon meridionalis* (Nesti). Parmi ces pièces, une importance particulière présentent les fragments du squelette d'un éléphant méridional, découverts en 1966 sur la rive gauche de la rivière Cotmeana, dans la localité de Hîrsești et qui proviennent tous d'un seul et même individu.

Dans cette étude, les auteurs décrivent tous ces restes d'éléphants, en donnant en même temps les mesures de chaque pièce.

En partant de l'association des espèces de mastodontes et d'éléphants méridionaux découverts sur le territoire du département d'Argeș, les auteurs viennent avec de nouveaux arguments, afin de prouver que l'âge des couches dans lesquelles ont été trouvés les restes fossiles d'éléphants méridionaux, est villafranchien.

Ce fait prouverait aussi que dans la période villafranchienne durant laquelle vivaient dans ces régions des éléphants méridionaux, le climat était très chaud et humide, semblable à celui de l'Afrique du nord, en déterminant ainsi le développement d'une riche végétation.

Etant donné que dans la localité de Hîrsești du département Argeș ont été découverts de nombreux fragments de squelette provenant du même individu, on considère opportun de faire poursuivre les fouilles dans cette région où il serait possible de trouver — éventuellement — encore d'autres fragments.

STABILIREA ÎNTINDERII PONȚIANULUI ÎNTRE RÎURILE BRATIA ȘI ARGEȘEL

BERA ALEXANDRU

I. INTRODUCERE

Eminenți și numeroși geologi s-au ocupat, în etape diferite, de regiunea ce ne-am propus a o detalia și în raport cu posibilitățile și metodele ce le-au folosit, au ridicat, treptat, la nivele din ce în ce mai superioare, studiul geologic asupra regiunii. Numele lor este amintit în textul lucrării.

Încercăm o nedumerire, atunci cînd, cercetînd harta geologică a României, la scara 1 : 400 000 editată sub îngrijirea academicianului Gh. Macovei, constatăm că ponțianul nu este cartografiat între regiunea de la E de Olt și regiunea de la E de Dimbovița.

Sub auspiciile Comitetului Geologic, campania geologică programată în regiune în anul 1949 în teritoriul dintre Riul Doamnei și Riul Dimbovița și continuată și în anii următori pînă în 1959 a condus la identificarea pontianului și la clarificarea raporturilor acestuia, pe de o parte, cu miocenul și eocenul și pe de alta cu dacianul, stabilindu-se astfel, și vîrsta relativă a stratelor de lignite din Bazinul Carbonifer Boteni-Jugur-Poenari-Godeni-Berivoești-Slănic.

Alături de eminentul profesor universitar, academician G. Murgeanu, director în Comitetul Geologic, începînd cu anul 1949, am întreprins cercetări geologice detaliate în județ. Concluziile acestor cercetări și cartografia geologică pe hărți topografice la scara 1:20 000, ce se găsesc în arhiva Institutului Geologic, alcătuiesc obiectul lucrării de față.

Folosesc acest prilej, cu fericire, pentru a-mi exprima profunda mea recunoștință academicianului G. Murgeanu pentru bunăvoința ce a dovedit pentru încurajarea și prețioasele sfaturi ce mi le-a acordat în buna desfășurare a cercetărilor geologice.

Mulțumirile mele se îndreaptă cu căldură și cordialitate către conferențiarilor universitari I. Motaș și V. Dragoș, a căror competență de stratigrafi și paleontologi m-a ghidat în stabilirea criteriilor de separare cartografică a pontianului.

Determinările materialului paleontologic recoltat în decurs de mai mulți ani au fost efectuate cu ajutorul laboratorului de paleontologie de

la Institutul Geologic din București de către inginer geolog Eugen Marinescu și Mihai Damian, cărora și cu acest prilej le aduc cele mai calde mulțumiri.

Dar *mulțumirile mele se îndreaptă și către fostul meu elev, de la fosta Școală tehnică de Cărbuni din Cîmpulung Muscel, ing. geolog Călinoiu I., care mi-a procurat date paleontologice de la diferite adîncimi ale sondajelor efectuate de către I.S.E.M., în vederea exploatării lignitelor și din orizonturile mai profunde ale regiunii (Berevoești, Poenari), către învățătorul Amzică N. din com. Berevoești și către conducerea muzeului orășenesc Cîmpulung, care mi-au înlesnit obținerea de date paleontologice referitoare la exemplarul Hipparion gracile descoperit în lignitele de la Berevoești și care a constituit obiectul comunicării ce-am prezentat-o în ședința Comitetului Geologic din 25 aprilie 1955.*

II. ISTORIC

Neogenul din regiunea considerată a fost menționat pentru prima oară în imediata vecinătate a regiunii muntoase din nordul județului Argeș, în anul 1884 de către G. Primics, în lucrarea „Die geologische Verhältnisse der Fogorascher-Alpen und des benachbarten rumänischen Gebirges“.

În același an, în Anuarul Biroului Geologic nr. 2 din anul 1883—1884, din București, Sabba Ștefănescu, detailind geologia județului Argeș, atribuie *pliocenului* toate depozitele situate la S de o linie care ar pleca de la Olt spre Tigveni—Curtea de Argeș—Valea Iașului—Mușetești pînă în Cîmpia Română, unde iau contact stratigrafic cu cuaternarul.

În anul 1885 și tot în Anuarul Biroului Geologic nr. 1, Grigore Ștefănescu publică o descriere geologică a județului Muscel, completînd, în felul acesta, în spre E, cercetările lui Sabba Ștefănescu, în care citează *pliocenul* sub forma unui facies argilos, marnos-nisipos cu intercalații repetate de lignit, care se întinde spre S de o linie ce ar pleca din Corn. Mușetești—Slănic—Berevoești—Jugur—Boteni—Gemenea, pînă la contact, citez : „cu cîmpia Argeșului“.

În anul 1894 Th. Fuchs colectează în „nisipurile cu congerii“ de la Boteni, congerii, cordiacee, unionide, Vivipara Fenmayri, pe care le atribuie *pontianului* și anume orizontul prim al acestuia, orizontul marnos cu Congeria rhomboidea (întîlnit în Mehedinți și Gorj), mai precis, ceva mai deasupra acestui orizont. (Primul nivel este considerat nivelul cu Congeria rhomboidea și Vivipara achantinoides și cel de-al 2-lea nivel este nivelul Vivipara Doodwardi, V. Murgescui și V. uva). Dar, „stratele cu congeria“ sînt atribuite de către N. Andrussow, în lucrarea sa „Kurze Bemerkungen über einige Neogenablagerungen Rumänien“ publicată la Viena în 1895, nivelul mijlociu al pontianului. Aceluiași nivel i-au fost atribuite și stratele cu congerii de la Boteni.

În anul 1897, Sabba Ștefănescu, în lucrarea sa „Etude sur les terrains tertiaires de Roumanie. Contributions à l'étude stratigraphique“ menționează că *pontianul* este argilos-marnos în bază și nisipos în partea lui superioară, în regiunea considerată și stabilește chiar și unele forme noi ca : Pontalmira Constantiae, Hidrobia spicula, Prosodacna

Munieri, *Limnocardium nobile*, *Vivipara Woodwardi*, *V. uva*, *V. Popescui*, *Dreisensia rumana*, *Valenciennesia annulata*, caracteristică, după autor, nivelului inferior al pontianului.

De asemenea, în anul 1898, V. Popovici-Hațeg în lucrarea sa : „Etude géologique des environs de Campulung et de Sinaia“, menționează de asemenea *pontianul* în zona Riul Doamnei, subliniind faptul că este acoperit aproape în totalitatea lui de depozite pleistocene și că este suportat de depozitele helvetiene. Citează pentru depozitele din această zonă ca și pentru muscelele dintre Riul Doamnei și Riul Bughea următoarea faună fosilă : *Vivipara Murgescui*, *V. uva*, *Hidrobia spicula*, *Dreissensia polymorpha*, *Prosodacna Sturi*, *Lithoglyphus Neumayri*, *Vivipara pannonica*, *Neritina Stefanescui*. Urmărind dezvoltarea *pontianului* spre E. în Riul Argeșel, la Boteni, se oprește asupra masivelor deschideri din E și V acestei comune, unde, în gresiile, nisipurile și marnele cu numeroase intercalații de lignite, ce stau transgresiv peste depozitele helvetiene, notează o bogată faună formată din genuri mari de *Unio*, de *Cardium*, *Vivipara achatinoides*, *V. Woodwardi*, *Melanopsis decollata*, *Stylodacna Heberti*, *Prosodacna sarrena*, *P. Sturi*, *Unio maximus*, *Dreisensia polymorpha*. D. Stefanescui. D. Rimestiensis.

De asemenea, face o mențiune specială asupra punctului fosilifer „Dealul scoicilor“, unde intercalațiile de lignit ale depozitelor pontiene sînt acoperite de o gresie calcaroasă extrem de fosiliferă, în care determină genurile : *Melanopsis decollata*, în număr impresionant, *Unio maximus*, *Psilonio recurvus*, *Prosodacna rumana*, *P. Sturi*, *Stylodacna Heberti*, *Congeria* sp., *Dreissensia* sp., *D. Rimestiensis*. Pontianul de Boteni, cum îl numește V. Popovici-Hațeg, mai este reprezentat și în Valea Zbuhghita, unde alături de exemplarele citate mai înscris : *Prosodacna Hanneri*, *Vivipara Woodwardi*, *V. achatinoides*.

La E de Boteni, în bazinul Riului Dimbovița, V. Popovici-Hațeg remarcă că pontianul, suportat de depozite eocene, este format din nisipuri și marne bogat fosilifere cu : *Vivipara Woodwardi*, *Stylodacna Heberti*, *Prosodacna Stefanescui*, *Congeria rhomboidea* *Dreissensia rostriformis*, *D. Rimestiensis*.

Se constată că pentru V. Popovici-Hațeg, Sabba Ștefănescu, Th. Fuchs, N. Andrusow, Gr. Ștefănescu depozitele poliocene sînt sinonime depozitelor pontiene. Depozitele sînt luate în considerare fie ca depozite pliocene, fie ca depozite pontiene. De altfel, această idee este transpusă și în harta geologică editată de V. Popovici-Hațeg, în anul 1899, la scara 1 : 200 000, pe care, delimitarea pontianului fiind însăși aceea a pliocenului, înclinăm să credem că autorii exprimă prin pontian, pliocenul (*P₁*, *P₂*, *P₃*, *P₄*).

De asemenea și în ceea ce privește fauna, nu se menționează : *Didacna*, *Paradacna*, *Valenciennius*, forme specifice, printre altele pontianului, aceasta din urmă fiind singura menționată în lucrarea sa de către Sabba Ștefănescu.

Un fapt ce trebuie reliefat este acela, că V. Popovici-Hațeg, bazat pe fauna ce a colectat, a putut să stabilească în depozitele pontiene două nivele : unul cu *Congeria rhomboidea* și *Vivipara achatinoides* și al doilea, cu *Vivipara Woodwardi*, *V. Murgescui* și *V. uva*. De asemenea, faptul că Sabba Ștefănescu a descris în depozitele pontiene studiate, din

regiune și un Valenciennesia annulata, caracteristică nivelului inferior al pontianului și ținând seamă că cele două nivele cu congeria și vivipara, reprezintă după V. Popovici-Hațeg, nivelele superioare ale pontianului, întrezărim în lucrarea lui W. Teissyre „Etajul meotic, pontic și dacian în regiunea subcarpatică din Muntenia de răsărit“, publicată în 1908 în Anuarul Institutului Geologic al României, ideea de mai târziu a separării pontianului.

Intr-adevăr, în anul 1908, I. Popescu-Voitești publicînd în Anuarul Institutului Geologic Român lucrarea sa : „Contribuții la studiul geologic și paleontologic al regiunii muscelor dintre Rîurile Dîmbovița și Olt“, menționează în pliocen, depozitele *daciene*, care alcătuiesc regiunea muscelor la S de o linie ce ar uni com. Văleni Dîmbovița—Boteni—Curtea de Argeș—Olt și care sint constituite din marne, nisipuri ce alternează între ele. În aceste depozite daciene, nu se pot distinge orizonturi, în afara deschiderilor de la Boteni, unde din cauza formelor preponderente s-au putut separa începînd de jos în sus, un orizont de marne cu intercalații de lignite și cu cardiacee și vivipare netede, un orizont mijlociu format din nisipuri cenușii în alternanță cu marne cu prosodacne, dreissensii, Valenciennesia, Unio, Vivipara și un orizont superior format din marne și nisipuri gălbui ce fac tranziția către pliocenul superior, adică levantinul, în care se întîlnesc Vivipara Woodwardi și Stylodacna Heberti.

Se constată deci, că nici I. Popescu-Voitești nu a sesizat prezența pontianului, în ipoteza că pliocenul este format din depozite daciene și depozite levantine, însă, remarcăm că deschiderile daciene de la Boteni, prin formele fosile predominante l-a determinat să accepte existența celor trei orizonturi amintite.

Ipoteza că pliocenul, în regiune este format din depozite daciene și levantine, a fost adoptată și de alți cercetători și exploatarea de lignite se efectuau plecîndu-se de la aceste date, fiind socotite de vîrstă daciană sau levantină, după cum stratul de lignite se exploata din dacian sau levantin.

III. RAPORTURILE PONTIANULUI CU MIOCENUL ȘI DACIANUL ÎNTRE RIURILE BRATIA ȘI ARGEȘUL

1. RAPORTURILE PONTIAN-MIOCEN ÎNTRE RIUL BRATIA ȘI RIUL ARGEȘUL. LIMITA INFERIOARĂ A PONTIANULUI

Începînd din malul drept al riului Bratia, pontianul este transgresiv direct peste burdigalian, ultimile iviri helvetiene fiind acoperite de aluviunile riului.

Pontianul din jurul cotei 704 și anume în Plaiul Slănicului este foarte fosilifer, constituind veritabile lumășele, în care domină :

— Dreissena polymorpha (PALL).

— Dreissena rostriformis (DESH).

— Hidrobia spicula (STEF).

— Viviparus achatinoides (DESH) și fragmente de cardiacee. Direcția stratelor este N 48° E și au o înclinare spre SE de 11°.

Depozitele pontiene iau contact aici, direct cu burdigalianul limita fiind orientată spre SE pînă la izvorul văii Vițelului, de unde se îndreaptă spre E.

De-a lungul acestei limite, s-au întîlnit lumașele pontiene și aproximativ 300 m de valea amintită, s-au întîlnit două strate de lignite, unul de 0,40 m iar altul mai în profunzime de 0,70 m, cu intercalații marnoase.

Stratele de lignite sînt acoperite de un strat de aproximativ 2 m de nisipuri grosiere. În depozitele pontiene s-au măsurat următoarele poziții : N 79° E înclinare de 14° spre SE și N 84° E cu înclinarea spre SE de 12°.

Discordanța burdigalian-pontian e clară, depozitele burdigaliene avînd direcția N 75° V și înclinări spre SV de 12°.

Urmînd direcția V-E, limita coboară ușor spre S la confluența Văii lui Vasile cu Riul Bratia, ascunzîndu-se sub depozitele aluvionare ale riului.

Interesul ne-a fost îndreptat asupra grosimii depozitelor pontiene. Într-adevăr, grosimea acestora, de valoare metrică, s-a putut observa în succesiunea stratigrafică a impresiunilor deschideri rezultate în puternica eroziune de pe Valea Căcatei — toponim, ce exprimă caracterul mirosului de H₂S al lignitelor ce aflurează în numeroase puncte pe această vale. În aceste aflorimente s-au întîlnit următoarele poziții : N 84° E și înclinare spre SE de 13°, N 86° E și cu înclinare spre SE de 10°.

Pe aceeași vale s-au întîlnit depozite formate din nisipuri albe, fine, cu intercalații psefitice curate spălate, a căror poziție este N 68° E și cu o înclinație de 25° spre SE.

În depozitele psamitice de culoare albă, uneori roșietice, slab cimentate, cuartitice — specifice pontianului — sînt incluse, pe alocuri, concrețiuni gresoase reniforme sau sferice (trovanți). Pereții văii și al vilcelelor afluențe sînt formați din argile vinete și marne carbunoase ce stau, în firul apei, pe conglomerate burdigaliene, de direcție N 87° V, urmînd înclinarea de 35° spre SV, sau N 86° V și înclinarea spre SV cu 40°.

La sud de valea amintită și în jurul cotei 611 se întîlnesc depozite de terasă, iar pe drumul din sat ce coboară spre Valea Drăganei, aflurează lumașele pontiene și adeseori lignite.

Din V. Bratiei, urmărit spre E, pontianul este transgresiv pe helvetian. Limata deci pontian-helvetian ajunge, flancată de cîteva aflorimente de lignite, pînă în Muchea Rugencii, cota 687. De aici și spre E, de-a lungul Văii Pleșilor, pînă la confluența acesteia cu Valea Muestrei, limita pontian-helvetian coboară spre SE, prin mijlocul comunei Godeni. Și în acest sector pontianul este fosilifer, formînd lumașele, de direcție N 77° E, urmînd înclinarea de 35° spre SE și numeroase aflorimente, care însoțesc această limită inferioară a pontianului.

Din Comuna Godeni, limita se îndreaptă spre N.N.E., urmărind îndeaproape drumul sătesc Godeni—Cotu, pînă în Dealul Grădiștea, la N. de cota 657. De aici se îndreaptă spre S.E ascunzîndu-se sub sedimentele conului de dejecție de la gura Văii Cotului, ca reapărînd iarăși,

pe o distanță de 200 m aproximativ, să se ascundă sub sedimentele conului de dejecție mult etalat al Văii Unchiașului.

Limita inferioară a pontianului este însoțită, ca de altfel pe toată lungimea ei, de numeroase aflorimente de lignite și deschideri cu lumașele pontiene.

Astfel în deschiderile din Ripa Popii, care se află la E de Comuna Godeni am întâlnit și recoltat următoarele genuri :

Valenciennius annulatus (ROUS) ;

Paradacna abichi (HOERN) ;

Paradacna planicostata (STEV) ;

Dreissena sp.

S-au găsit și forme ce se întâlnesc și în seriile superioare sau inferioare pontianului ca :

Unio rumanus (TOURN) ;

Hyriopsis sp.

Formele citate se întâlnesc în acoperișul stratului principal de lignite (*Valenciennius annulatus*), sub formă de lumașele (*Dreissena* sp., *Paradacna abichi*) sau în argilele coapte din aflorimente (*Paradacna abichi*, *P. planicostata*). Punctul fosilifer a fost notat în hartă, la sc. 1 : 20 000.

Un alt punct fosilifer, care a fost notat în harta 1 : 20 000, este acela din Dealul Pucioasei (Godeni). Aici, am recoltat următoarele genuri:

Valenciennius annulatus (ROUS) ;

Didacna subcarinata (DESH) ;

Paradacna abichi (HOERN) ;

Prosodacna (*Stylodacna*) *rumana* (FONT) ;

Unio rumanus (TOURN) ;

Dreissena sp.

Această faună alcătuiește lumașelul reper al primului strat de lignite — cel de la suprafață — iar argilele și marnele zăcămintului ajunse la zi s-au transformat în argile coapte, din cauza autoaprinderii lignitelor.

În vecinătatea Văii Ulmatului, ce izvorăște din Dealul Grădiștea, deal numit de localnici „Dealul Godenilor“, s-au mai recoltat următoarele forme fosile :

Hydrobia sp.

Melanopsis sp.

Viviparus sub formă de fragmente friabile, zdrobite dar rare în ceea ce privește frecvența lor.

Neritina sp.

Spre E de Valea Cotului și Valea Unchiașului, unde limita pontian-helvetiană se ascunde sub sedimentele conurilor de dejecție a acestor văi, devine, din nou, vizibilă, netă, pe malul stîng al văii Riul Tîrgului, continuîndu-se spre E-NE pînă în apropierea cotei 672, cotă care este situată în N de șoseaua Concordia-Poenari.

Din acest punct limita coboară spre S-SE pînă la cota 594, cînd urmează firul apei din Valea Moghiorîței, pînă aproape de confluența acesteia cu Valea Poenarilor.

Limita inferioară a pontianului se continuă spre E, paralel cu Valea Poenarilor, la nord de aceasta și la o distanță de firul apei ce variază.

între 100—200 m, traversează, apoi, perpendicular Valea Poenarilor și înaintează pe Valea Borei pînă în Valea Jugurului, aproximativ 100—200 m de patul văii.

De-a lungul contactului pontian-helvetian, pontianul este însoțit de aflorimente de lignite, de deschideri bogat fosilifere, cuprinzînd forme tipic pontiene și de argile coapte, ca efect al autoaprinderii, la afloriment, a lignitelor.

Măsurătorile arată că stratele au direcția N 50°V, N 64°V, N 72°V și înclinarea de 15°, 19°, 20° spre SV. S-au înregistrat măsurători și în stratele de lignite, care arată că acestea au direcția N 70°V și înclinarea de 25° spre SV.

Începînd de la confluența râurilor Valea Poenarilor cu Valea Bărăției, pontianul este mult dezvoltat spre S, ajungînd, aproximativ la o lățime de 1 000 m, cu toate că în Valea Poenarilor nu depășește lățimea de aproximativ 300 m.

Extinderea apreciabilă ce o are în acest loc pontianul, a înlesnit și descoperirea mai multor deschideri bogate în faună pontiană.

Astfel, pe Valea din Dărăt, la confluența cu Valea Bărăției și chiar pe Valea din Dărăt în amonte, pe o lungime de aproximativ 250—300 m s-a colectat următoarea faună :

Paradacna abichi (HOERN) ;
Caladacna steindachneri (BRUS) ;
Phyllicardium planum (DESH) ;
Valenciennius annulatus (ROUS).

După atlasul paleontologic al lui Wetz fauna amintită este tipic pontiană și acest punct fosilifer a fost notat în harta la scara 1:20 000.

Pe Coasta lui Verdete, situată pe malul stîng al Văii Poenarilor, între confluența râurilor Valea Bărăției cu Valea din Dărăt și confluența râurilor Valea Moghioritei cu Valea Poenarilor s-au colectat următoarele genuri fosile de vîrstă pontiană :

Didacna subcarinata (DESH) ;
Paradacna afinis abichi (HOERN) ;
Paradacna sturi (COB) ;
Melanopsis decolata (STOL) ;
Viviparus achaetinoides (DESH) ;
Dreissena sp.

Într-o deschidere situată tot pe Valea Poenarilor în amonte și mai spre sud s-a recoltat următoarea faună, tot de vîrstă pontiană :

Didacna subcarinata (DESH) ;
Paradacna abichi (HOERN) ;
Viviparus achaetinoides (DESH)
Prosodacna sturi (COB) ;
Melanopsis decolata (STOL).

Ambele puncte fosilifere au fost fixate pe harta la scara 1 : 20 000.

Un fapt ce trebuie sesizat este acela că în partea superioară a Coastei lui Verdete se găsesc genuri fosile daciene ca :

Viviparus rumanus (TOURN) ;
Viviparus argensiensis (STEF) ;
Prosodacna (*Stylodacna*) *rumana* (FONT) ;

Prosodacna (*Stylodacna*) *orientalis* (STEF);
Prosodacna *heberti* (COB);
Zagrabice *carinata* (ANDR);
Dreissena *polymorpha* (PALLAS);
Radix sp.
Valvata sp.

Raporturile dintre fauna pontiană și cea daciană, din cuesta Coastei lui Verdete, ne-a condus la stabilirea unui criteriu paleontologic și stratigrafic, care să constituie limita pontian superior — dacian inferior.

În aval de confluența Valea Poenarilor cu Valea Moghioritei, la aproximativ 30—40 m de aceasta, într-o deschidere, în care predomină nisipuri fine de culoare galbenă s-au găsit următoarele genuri pontiene:

Melanorthis *decolata* (STOL);
Planorbis *planorbis* (LINNÉ);
Lytoglyphus *acutus* (COB), forme foarte friabile;
Pyrgula *Eugeniae* (NEUM);
Valenciennius *annulatus* (ROUS);
Prosodacna (*Stylodacna*) *rumana* (FONT);
Theodoxus *Licheardopoli* (STEF);
Hydrobia sp.;
Dreissena sp.

În același punct V. Dragoș a recoltat genul *Vallenciennius annulatus* (ROUS).

Deși la oarecare distanță de depozitele pontiene, în Plaiul Lupului încadrat de Valea Poenarilor și Valea Șerbăneștilor și în Plaiul Măzăreștii limitat de Coasta lui Verdete, Valea Șerbăneștilor și Valea din Dă-răt, într-o deschidere nisipos-marnoasă și bogat fosiliferă, s-a recoltat o faună tipic daciană în vederea folosirii ei drept criteriu paleontologic pentru separarea pontianului superior de dacianul inferior și în alte puncte în traseul limitei ce urmărim, din care cităm:

Unio *rumanus* (TOURN);
Unio *sturdzae* (COB);
Viviparus *rumanus* (TOURN);
Viviparus *argensiensis* (STEF);
Viviparus *neumayni* (COB);
Viviparus *bifarcinatus* (BIELZ);
Hydrobia sp.
Theodoxus sp.

Ajunși în Valea Jugurului, la aproximativ 100—200 m de firul apei, limita pontian-helvetian coboară spre S până la confluența Văii Cornului cu Valea Jugurului. De aici se îndreaptă spre E până la un punct situat la N de Virful Cetăței, de unde coboară spre S-SE, de-a lungul celei de a 2-a și a 3-a treaptă a cuestei din Plaiul Padina, până în Valea Gogorasca, la aproximativ 300 m N de confluența acesteia cu Pi-riul Padina.

Din acest punct limita urcă spre NE peste Plaiul Porumbarului și din dreptul drumului de țară Boteni-Mățău, coboară spre SE până în Valea Argeșului, la N de Comuna Boteni.

Pontianul, de-a lungul acestui sector prezintă numeroase deschideri și aflorimente de lignite. Astfel, la S de Valea Bărăției în cuestele unor frumoase suprafețe structurale s-au întâlnit două puncte fosilifere depărtate între ele, pe direcția EV, cu aproximativ 150 m, din care s-au colectat numeroase exemplare de :

Valenciennius annulatus (ROUS) forme mari și mijlocii ;

Paradacna abichi (HOERN) ;

Paradacna (Stylodacna) cucaestiensis (FONT) ;

Hyriopsis sp.

Această faună a fost colectată dintr-un facies marnos cenușiu, deosebit oarecum de faciesul marnos din sectorul Comunei Godeni, care este slab nisipos și colorat ușor ruginiu.

În afara acestor două puncte fosilifere, s-a mai identificat și fixat pe harta la scara 1:20 000 și un alt punct fosilifer situat pe Valea Luchei, afluent al Văii Jugurului, la aprox. 50 m de confluență. Aici, într-o argilă cenușie s-au găsit numeroase exemplare de :

Valenciennius annulatus (ROUS) ;

Melanopsis decolata (STOL) ;

Planorbis planorbis (LINNÉ) ;

Lytoglyphus acutus (COB) ;

Pyrgula Eugeniae (NEUM) ;

Theodoxus Licheardopoli (STEF)

Din cercetarea litologică a punctelor fosilifere citate mai sus, în care s-a găsit o faună tipic pontiană, se constată că roca pelitică este o marnă cenușie slab nisipoasă, care uscată are o culoare ușor galben-ruginie și cu spărtură larg concoidală. De asemenea, am constatat că în unele puncte fosilifere, deși litologic și paleontologic ne găsim într-un facies pontian, totuși nu am întâlnit nici un fragment de Valenciennius annulatus.

În punctele fosilifere, în care s-a găsit Valenciennius annulatus am urmărit și determinat fauna ce însoțea pe acest gen, stabilind în felul acesta un criteriu litologic și paleontologic cu sprijinul cărora am putut urmări raportul pontian-dacian.

S-a putut stabili cu certitudine, că acolo unde aflorează lignitele, acestea sînt însoțite de o faună tipic pontiană, mai ales în acoperișul stratului principal de lignite, cu toate că s-a putut întîmpla să nu se găsească nici un fragment de Valenciennius annulatus.

Un fapt rămîne, deci de necontestat că lignitele din stratele principale ale bazinului carbonifer Slănic-Berevoești-Godeni-Poenari-Jugur-Boteni sînt de vîrstă pontiană, nu daciană, așa cum au fost considerate pînă în anul 1955.

Un argument în plus, care pledează pentru vîrsta pontiană a lignitelor din bazinul carbonifer amintit, este acela că *în stratul de lignit de la mina Berevoești am descris un exemplar de Hipparion gracile, care a fost prezentat în ședința de comunicări a Comitetului Geologic din 25 IV 1955 sub titlul : „Prezența lui Hipparion gracile KAUP în Depresiunea Cîmpulungului“.*

B. RAPORTURILE PONTIAN — DACIAN ÎNTRE RIUL BRATIA ȘI RIUL ARGEȘEL

LIMITA SUPERIOARĂ A PONTIANULUI

Pe baza faunei pontiene descrise și a datelor ce am obținut din sondajele executate în bazinul carbonifer Slănic-Boteni s-a urmărit raportul pontian-dacian, deci limita superioară a pontianului.

Astfel, locația 1 163 a I.S.E.M.-ului dintre Pescăreasa și Poenari, în marșul de la 51,00 m — 54,50 m, 68,30 m — 71,70 m, a pus în evidență atât litologic cât și paleontologic un facies pontian și pe o apreciabilă grosime. În ambele marșuri roca este o marnă cenușie, slab nisipoasă cu congerii cardiacee, hidrobii, planorbis, unionide și Valencien-nius annulatus, complet carotat, carota avînd diametrul de 89 mm.

De asemenea : locația 1 165, în marșul de la 13,07 m — 17,40 m a reliefat o situație identică cu aceea a locației 1 163 ; litologic : marne cenușii fine cu caracter nisipos, paleontologic, la fauna amintită în cazul locației 1 163, se mai adaugă fragmente de Viviparus sp.

Apoi s-a urmărit limita superioară a pontianului ; a fost urmărită pe un front de 13 km, începînd din Riul Bughea, de la confluența acestuia cu Valea Ulmatului.

În genere, limita superioară a pontianului mulează spre sud limita inferioară a acestuia, cu devieri ce decurg din intensitatea transgresiunii dacianului sau al procesului de eroziune, care au scos la zi depozitele pontiene pe suprafețe mai întinse sau mai puțin întinse, de sub depozitele daciene.

Începînd de la confluența Riului Bughea cu Valea Ulmatului, limita pontian-dacian urmează o direcție N-NE, cu aproximativ 20—30 m sub muchea Dealului Pucioasa, pînă la cota 657.

Din cota 657 limita are o direcție SE și se ascunde sub terasa (T₃) formată de Riul Tîrgului, la aproximativ 300 m mai spre N de Drumul Godenilor.

Trecînd pe malul stîng al văii Riului Tîrgului, limita urmează o direcție aproape V-E, pînă la cota 678 de unde se îndreaptă aproape spre S, în Valea Poenarilor, la circa 400 m în aval de confluența cu Valea Ruginoasa.

De aici, limita pontian-dacian se îndreaptă spre E, paralel cu Valea Poenarilor urmînd muchea nordică din Mușcelul Poenarilor, deasupra Coastei lui Verdete, pînă în Valea din Dărăt, în punctul situat la 300 m în amonte, pe vale, de la confluența cu Valea Bărăției.

Profilul de pe Coasta lui Verdete, din această muche se prezintă astfel : în bază marne cenușii cu intercalații de marne carbunoase, ce înclină cu 12° SE, urmat de intercalații decimetrice de lignite ce alter-

nează cu nisipuri galben-deschis, cu faună pontiană. Urmează un orizont de marne cenușii peste care sînt așezate nisipuri galbene argiloase cu bogată faună daciană.

Din Valea din Dărăt raporturile ponto-daciene au putut fi stabilite și cu ajutorul celor două puncte fosilifere, descrise la pag. 189 cu *Valenciennius annulatus* situate cu aproximativ 200—300 m mai la S de Valea Căprioarei—Comuna Poenari.

Pornind din Valea din Dărăt limita are o direcție V-E pînă în Plaiul Martinului (Poenari) de unde se îndreaptă spre SV, pînă la confluența Văii Luchei cu Valea Jugurului. Această ultimă parte a limitei a putut fi stabilită pe baza faunei din punctul fosilifer de la Valea Luchei menționat la pag. 189.

Din Valea Jugurului, limita pontian-dacian urmează mai întîi direcția NE și apoi, de-a lungul Văii Cornului (Com. Jugur), pe sub muchea nordică din Poiana Ștefănescu, se îndreaptă în jurul cotei 719, de unde coboară în Valea Gogorasca de-a lungul cuestei ponto-daciene din Plaiul Padina, pînă în Valea Padina și în continuare pînă în dreptul Plaiului Porumbaru.

Criteriile paleontologice și litologice în baza cărora a fost stabilită această limită, sînt aceleași care au fost luate în considerație în punctul fosilifer din Coasta lui Verdet pentru limita pontian-dacian din regiunea comunei Poenari.

Un alt criteriu care a fost ținut în seamă îl constituie numeroase aflorimente de lignit și deosebirea tranșantă dintre faciesul pontian și cel dacian.

În concluzie, pontianul, cercetat și de V. Dragoș din spre V spre E pînă în Rîul Bratia, a putut fi identificat, în continuare, de la Berevoești de pe Rîul Bratia spre E pe Rîul Argeșel, el fiind constituit și aici din trei orizonturi cu următoarea succesiune :

În bază, pontianul este constituit din nisipuri sub formă de bancuri groase, micacee, grosiere, gălbui și cu slabe intercalații marnoase în care se întîlnește o faună cu *Hydrobia spicula*, *Viviparus achatinoides*, *Dreissena rostriformis* (?).

Acest orizont suportă o marnă cenușie ușor colorată în cărămiziu, cu spărtură larg concoidală, slab micacee, cu faună tipic pontiană formată din *Paradacna abichi*, *Valenciennius annulatus*, *Phyllicardium planum*, *Didacna subcarinata*.

Pontianul se termină, în partea lui superioară cu un orizont de marne cenușii friabile, nisipoase, micacee în care se întîlesc : *Viviparus rumanus*, *Viviparus achatinoides*, *Limnicardium* sp., *Prosodacna sturi*, *Prosodacna heberti*.

Se pare, că pontianul se continuă și spre E sub forma celor trei orizonturi.

Deoarece se pot distinge trei orizonturi în alcătuirea depozitelor pontiene, ultimul orizont fiind alcătuit dintr-o faună apropiată de cea daciană, credem că problema pontianului și raporturile lui cu dacianul ar prezenta interes, dacă problema pontianului ar fi urmărită și în lumina ipotezei academicianului Miltiade Filipescu și colaboratorii și anume că dacianul ar putea fi considerat ca un etaj superior al pontianului.

B I B L I O G R A F I E

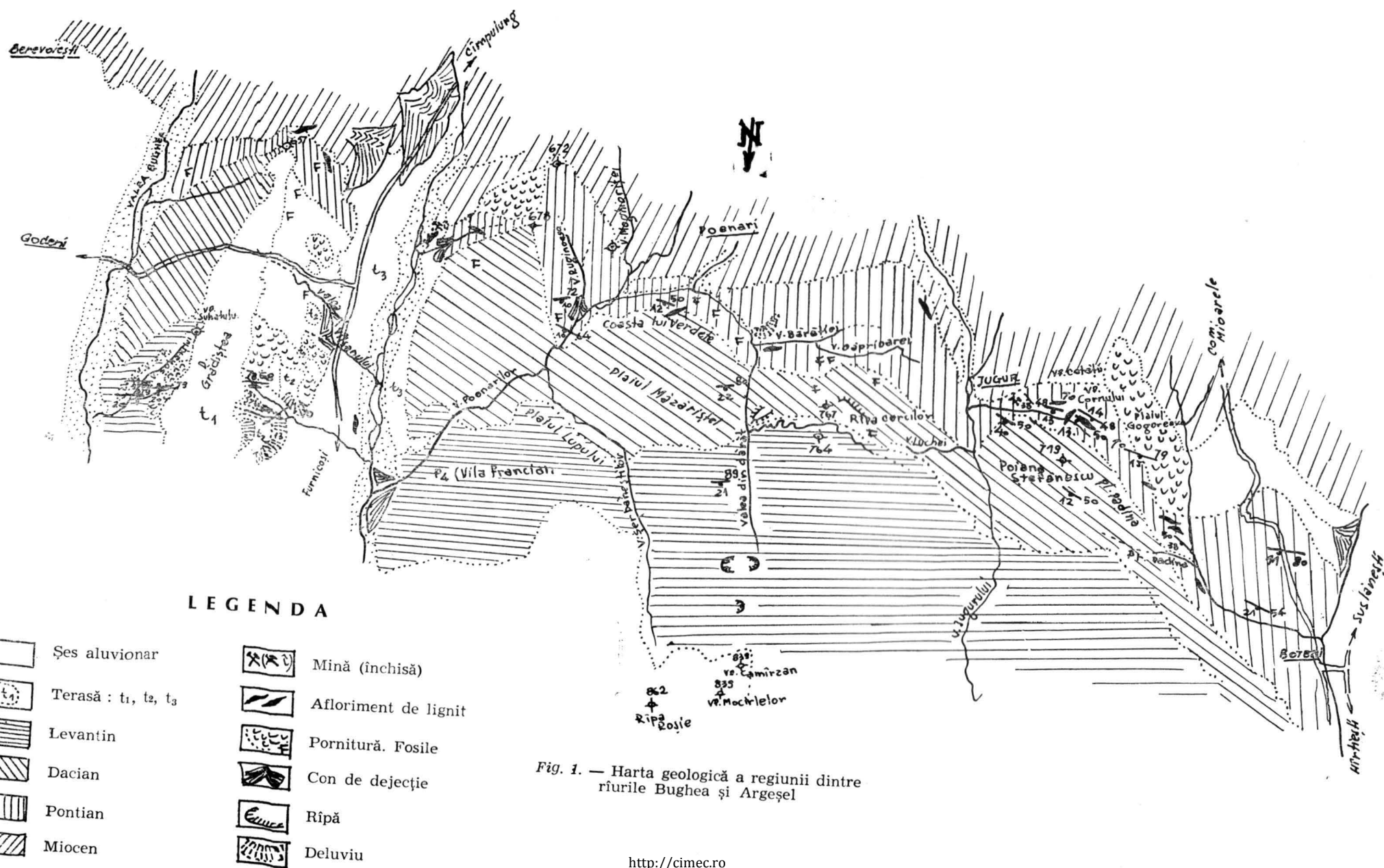
1. PRIMICS G. Die geologischen Verhältnisse der Fogoräsker Alpen und des benachbarten rumänischen Gebirges. Jahrb. der K. ung. geol.-Anstalt, Tom VI, 285—301. Budapest 1884.
2. ȘTEFĂNESCU GR. Anuarul Biroului Geologic An 1 și 2 Nr. 1 și 2. 1—50 București 1883 și 1884.
3. FUCHS TH. Geologische Studien in den jüngeren Tertiärbildungen Rumäniens. I. 115—160 Stuttgart 1894.
4. ANDRUSSON N. Kurze Bemerkungen über einige Neogene Ablagerungen Rumäniens. 190—197 Wien 1895.
5. ȘTEFĂNESCU SABBA. Etude sur les terrains tertiaires de Roumanie. Contributions à l'étude stratigraphique. Lille 1897.
6. POPOVICI-HAȚEG V. Etude géologique des environs de Campulung et de Sinaia. Paris 1898. 161.
7. POPESCU VOITEȘTI. Contribuțiuni la studiul geologic și paleontologic al regiunii mușcelor dintre riurile Dimbovița și Olt. An. Inst. Geol. Rom. II. 250—255. București. 1908.
8. DRAGOȘ VASILE. Asupra structurii geologice a regiunii dintre R. Doamnei și R. Tîrgului (Mușcel) D. d. S. vol. XXXVIII. 313—320 București 1954.
9. MURGEANU G., BERA ALEX. Cartări geologice între Rîul Doamnei—Rîul Dimbovița. Problema I/XXIII/1951. Manuscris Bibl. Institutului Geologic. 1—25. București 1951.
10. MURGEANU G. și BERA ALEX. Cartări geologice între Rîul Doamnei — Rîul Dimbovița. Problema XV/1952. Manuscris Bibl. Institutului Geologic, 1—25. București — 1952.
11. BERA ALEXANDRU. Cartări geologice în problema I/5/1958 — separarea pontianului în depozitele pliocene între R. Bughea și R. Dimbovița. Manuscris Bibl. Institutului Geologic, 1—20, București, 1958.

LA DÉTERMINATION DE L'ÉTENDUE DU PONTIEN DANS LA RÉGION SITUÉE ENTRE LES RIVIÈRES BRATIA ET ARGEȘEL

R É S U M É

L'auteur fait l'historique des recherches concernant le néogène dans la région située entre les rivières Bratia et Argeșel, en montrant que, dans les recherches effectuées par G. Primics, Sabba Ștefănescu, Grigore Ștefănescu, Th. Fuchs et V. Popovici-Hățeg, par le néogène ou pontien on entendait à vrai dire, pliocène.

Il mentionne également l'idée de la séparation du pontien — dans l'acception de pliocène — en meotien, pontien et dacien, comme appar-

tenant à W. Teisseyre, de même que les études de I. Popescu-Voitești, pour l'hypothèse que le pliocène serait formé seulement de dépôts deciens et levantins, sans mentionner le pontien.

Le point de départ de ce travail est la constatation que dans la région située entre les rivières Olt et Dîmbovița, le pontien n'est pas représenté.

Appuyé sur des données paléontologiques (*Valenciennius annulatus*, *Paradacna abichi*, *Paradacna planicostata*, *Didacna subcarinata*, etc.), sur des données lithologiques aussi, en ce qui concernent les caractéristiques et la couleur des marnes et des argiles qui accompagnent les affleurements de lignites, ensuite sur le rapport des lignites avec les couches qui constituaient la base et les couvertures de ces dépôts et qui sont généralement riches en fossilifères, aussi bien que sur les échantillons pris en profondeur et obtenus avec le concours de l'I.S.E.M. (du Comité d'Etat pour la Géologie), l'auteur aboutit à la conclusion que dans la région étudiée le pontien se présente à la surface sur une largeur qui varie entre un kilomètre et quelques centaines de mètres. On y étudie ensuite les rapports du pontien avec le miocène et le dacien, en déterminant plusieurs nids fossilifères pontiens. En même temps, on établit l'âge pontien des lignites du bassin carbonifère Godeni-Schitul Golești-Poenari, étant donné que jusqu'à ces dernières années, dans les études effectuées on parlait de l'hypothèse que les lignites sont d'âge dacien.

L'étude est accompagnée d'une carte géologique à l'échelle 1:20 000.

CONTRIBUȚIE LA CUNOAȘTEREA MICROMICETELOR DIN MUNICIPIUL PITEȘTI ȘI ÎMPREJURIMILE SALE

Prof. dr. doc. I. TODOR, A. RICHÎTEANU,
ST. SĂRARU, B. DRĂGHICI

Prezenta comunicare reprezintă o notă preliminară dintr-o lucrare cu caracter complex, avînd ca obiectiv identificarea speciilor de plante și a asociațiilor vegetale de pe teritoriul municipiului Pitești și al împrejurimilor pe o rază de cca. 15 km.

Dacă speciile de ciuperci parazite pe plantele de cultură sînt relativ bine studiate, asupra speciilor parazite pe plantele spontane din zona cercetată, sînt puține referiri în literatura de specialitate.

Din punct de vedere fizico-geografic, suprafața cercetată se încadrează în cîmpia piemontană Pitești, terenul variînd de la plan, în văile riurilor Argeș și Doamnei, la accidentat, altitudinea fiind cuprinsă între 290 m în lunca Argeșului, aval de Pitești și cca 436 m pe Creasta Budeasa, în amonte de Pitești.

Temperatura medie anuală este de 9,8°C, iar precipitațiile ajung la 600—700 mm anual, atîngînd maxima în luna mai.

Din punct de vedere fitogeografic (după Alex. Borza) teritoriul se încadrează în regiunea euro-siberiană, provincia central-europeană est-carpatică și provincia daco-ilirică.

Flora reprezintă un amestec, sub forma unei întrepătrunderi de elemente montane cu elemente de cîmpie, alcătuiind o vegetație variată de păduri, tufărișuri, coaste înșorite, finețe, zăvoaie, vegetație de locuri apătoase sau de apă. Legată strîns de așezările omenești se întîlnește o vegetație segetală (de locuri cultivate) și ruderală.

În nota de față prezentăm lista a 132 specii de micromicete parazite pe 136 specii plante-gazdă, în ordine sistematică, după Gäumann (Die Pilze, 1964).

CLS. PHYCOMYCETES

FAM. PERONOSPORACEAE

1. *Pythium de baryanum* Hesse pe *Brassica oleracea* L., com. Racovița, 27.III.1964.
2. *Phytophthora infestans* (Mont.) de Bary pe *Solanum tuberosum* L., com. Racovița, 24.V.1964.

3. *Cystopus bliti* (Biv. Bern) Lév. pe *Amarantus retroflexus* L., com. Bascov, 1.IX.1965, com. Mărăcineni, 7.IX.1967.
4. *Plasmopara anemones* — *ranunculoidis* Tr. et O. Săvul. pe *Anemone ranunculoides* L., com. Bascov — Piriul Uiasca, 3.IV.1967, com. Ștefănești — parcul St. experimentale Argeș, 8.IV.1967.
5. *Plasmopara angustiterminalis* Novot pe *Xanthium strumarium* L., com. Racovița, 13.VII.1965; Lunca Rîului Doamnei între gara Ștefănești și gara Gropeni, 7.IX.1967.
6. *Plasmopara viticola* (B. et C.) Berl., et de Toni pe *Vitis vinifera* L., comuna Racovița, 16.VI.1965.
7. *Peronospora arborescens* (Berk.) de Bary pe *Papaver somniferum* L., com. Racovița, 9.VI.1964.
8. *Peronospora bulbocapni* Beck. pe *Corydalis cava* (L.) Schw. et Koerte, com. Ștefănești — parcul Stațiunii experimentale Argeș, 8.IV.1967.
9. *Peronospora corydalis* de Bary pe *Corydalis solida* (L.) Schwartz, com. Bascov — Valea Uiasca, 3.IV.1967.
10. *Peronospora ficariae* (Nees.v.Es.) Tul. pe *Ficaria verna* Huds., com. Racovița, 8.IV.1965, com. Bascov — Valea Uiasca, 3.IV.1967, Pădurea Trivale, 5.IV.1967.
11. *Peronospora myosotidis* de Bary pe *Myosotis* sp., com. Bascov — Dealul Livezii, 18.V.1964.
12. *Peronospora ranunculi* Gäum. pe *Ranunculus repens* L., com. Bascov Valea Uiasca, 19.IV.1966.
13. *Peronospora pisi* Sydow pe *Pisum sativum* L., com. Racovița, 16.V.1965.
14. *Peronospora schleideni* Ung. pe *Allium cepa* L., com. Racovița, 15.V.1965.
15. *Peronospora variabilis* Gäum. pe *Chenopodium album* L., com. Bascov. 18.V.1964.

CLS. ASCOMYCETES

FAM. ERYSIPTACEAE

16. *Sphaerotheca fuliginea* (Schlecht.) Salmon pe *Cosmos bipinnatus* Cav., Pitești — incinta Institutului pedagogic, 7.X.1965; pe *Cucurbita pepo* L., com. Racovița, 5.IX.1965, com. Bascov, 15.IX.1966; pe *Bidens tripartitus* L., Pitești — Valea Dîrzului, 10.IX.1964, com. Bascov — Valea Uiasca, 13.IX.1966; pe *Bidens cernua* L., Pitești — Valea Dîrzului, 10.IX.1964; pe *Xanthium italicum* Moretti, Pitești — Valea Dîrzului, 10.IX.1964, com. Ștefănești, 23.IX.1965, com. Budeasa, 20.IX.1966; pe *Xanthium strumarium* L., Pădurea Trivale, 8.X.1965, Pitești — lunca Argeșului, 9.IX.1966.
17. *Sphaerotheca pannosa* (Wallr.) Lév. var. *rosae* Woronich. pe *Rosa* sp., cultivat, com. Bascov, 15.IX.1966.
Sphaerotheca pannosa (Wallr.) Lév. var. *persicae* Woronich. pe *Persica vulgaris* Mill., com. Racovița, 15.V.1965.

18. *Podosphaera leucotricha* (Ell. a. Ev.) Salmon pe *Malus pumilla* Mill. var. *domestica* Borkh., com. Racovița, 5.V.1964, Pitești — Valea Dîrzului, 27.IV.1965, Pitești, incinta Inst. pedagogic, 19.V.1965.
19. *Podosphaera oxyacanthae* (DC.) de Bary pe *Cydonia oblonga* Mill., com. Ștefănești — plantația Stațiunii Experimentale, 20.IX.1965.
20. *Podosphaera tridactyla* (Wallr.) de Bary pe *Prunus spinosa* L., com. Bascov — satul Uiasca, 15.IX.1966.
21. *Erysiphe artemisiae* (Wallr.) Grev. pe *Artemisia vulgaris* L., Pitești — Valea Dîrzului, 16.IX.1967.
22. *Erysiphe cichoracearum* DC. pe *Inula helenium* L., com. Ștefănești, 23.IX.1965; pe *Nicotiana affinis* L., Pitești — incinta Institutului pedagogic, 7.X.1965; pe *Sonchus asper* (L.) Aill., com. Bascov, 3.X.1965.
23. *Erysiphe communis* (Wallr.) Lk. pe *Berteroa incana* L., Pitești — Valea Dîrzului, 7.X.1965; pe *Sisymbrium officinale* (L.) Scop., com. Bascov, 13.IX.1966.
24. *Erysiphe convolvuli* DC. pe *Convolvulus arvensis* L., com. Racovița, 10.IX.1964, com. Bascov, 15.IX.1966.
25. *Erysiphe depressa* Rabenh. pe *Arctium lappa* L., com. Bascov — Valea Uiasca, 13.IX.1966; pe *Onopordon acanthium* L., Pitești, Valea Dîrzului, 7.X.1965.
26. *Erysiphe galeopsidis* DC. pe *Lamium purpureum* L., com. Racovița, 20.V.1965; pe *Galeobdolon luteum* Huds., com. Bascov, 3.X.1965; pe *Ballota nigra* L., com. Bascov, 15.IX.1966; pe *Origanum vulgare* L., com. Bascov, 15.IX.1966.
27. *Erysiphe graminis* DC. pe *Hordeum vulgare* L., com. Racovița, 15.VI.1965; pe *Triticum vulgare* Vill., com. Albota, 27.V.1967.
28. *Erysiphe horridula* (Wallr.) Lév. pe *Symphytum officinale* Web., com. Ștefănești, 23.IX.1965.
29. *Erysiphe labiatarum* (Wallr.) Grev. pe *Lycopus europaeus* L., lunca Argeșului — spre Golești, 2.IX.1963.
30. *Erysiphe lamprocarpa* (Wallr.) Duby. pe *Plantago major* L., com. Racovița, 13.VIII.1965, Pădurea Trivale, 8.X.1965, lunca Argeșului spre Golești, 9.IX.1966; pe *Plantago media* L., com. Racovița, 5.IX.1965.
31. *Erysiphe martii* Lév. pe *Coronilla varia* L., com. Ștefănești, 23.IX.1965; pe *Lathyrus niger* (L.) Bernh., com. Ștefănești, 23.IX.1965; pe *Melilotus officinalis* (L.) Med., com. Ștefănești, 23.IX.1965; pe *Trifolium pratense* L., com. Ștefănești, 23.IX.1965; pe *Genista tinctoria* L., com. Valea Ursului, 24.VI.1966; pe *Astragalus glycyphyllos* L., Pitești — Pădurea Trivale, 10.IX.1966.
32. *Erysiphe nitida* (Wallr.) Rabenh. pe *Ranunculus sardous* Crtz., com. Bascov, 3.X.1965; pe *Ranunculus repens* L., com. Bascov, 13.IX.1966.
33. *Erysiphe pisi* DC. pe *Vicia* sp., com. Ștefănești, 23.IX.1965.
34. *Erysiphe polygoni* DC. pe *Rumex acetosella* L., Pitești — Valea Dîrzului, 20.IX.1965; pe *Polygonum lapathifolium* L., Pitești — Valea Dîrzului, 17.IX.1965, com. Slătioare, 17.IX.1966; pe *Polygonum aviculare* L., com. Bascov, 15.IX.1966.
35. *Erysiphe salviae* (Jacz.) Blumer pe *Salvia glutinosa* L., com. Bascov, 13.IX.1966.

36. *Erysiphe umbelliferarum* de Bary pe *Heracleum sphondylium* L. ssp. *eusphondylium* Briq. var. *branca* — *ursina* (Cr.) Thell., com. Ştefăneşti, 23.IX.1965 ; pe *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench., Piteşti — Valea Dirzului, 16.IX.1967.
37. *Erysiphe urticae* (Wallr.) Klotzsch. pe *Urtica dioica* L., Pădurea Trivale, 7.X.1967.
38. *Microsphaera alni* (Wallr.) Winter pe *Alnus glutinosa* Gaertn., com. Bascov, 15.IX.1966.
39. *Microsphaera alphitoides* Griff. et Maubl. pe *Quercus pedunculiflora* Koch, Pădurea Trivale, 14.VII.1964, com. Valea Ursului, 24.VI.1966, com. Smeura de Sus, 19.VII.1966 ; pe *Quercus sessiliflora* Smith, com. Racoviţa, 5.IX.1965, com. Ştefăneşti, 23.IX.1965, com. Bascov — Dealul Ciungului, 12.IX.1967.
40. *Microsphaera lonicerae* (DC.) Winter pe *Lonicera tatarica* L., Piteşti — Parcul „V. Roaită” (Ştrand), 14.IX.1965.
41. *Microsphaera viburni* (Duby) Blumer pe *Viburnum opulus* L., com. Racoviţa, 22.V.1964.
42. *Leveillula labiatarum* Golov. pe *Teucrium chamaedrys* L., com. Ştefăneşti, 10.IX.1966.
43. *Phyllactinia suffulta* (Reb.) Sacc. pe *Cornus mas* L., Pădurea Trivale, 8.X.1965 ; pe *Corylus avellana* L., com. Racoviţa, 20.IX.1965, Piteşti, lunca Argeşului, 28.IX.1965, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 15.IX.1966, com. Ştefăneşti, 15.IX.1967 ; pe *Betula verrucosa* Ehrh., com. Bascov — Dealul Livezii, 15.IX.1966.
44. *Trichocladia evonymi* (DC.) Neger pe *Evonymus europaea* L., Piteşti — Pădurea Trivale, 8.IX.1965, com. Bascov — Pîriul Uiasca, 13.VII.1966.
45. *Uncinula aceris* (DC.) Sacc. pe *Acer campestre* L., com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 13.IX.1966 ; pe *Acer tataricum* L., Piteşti — lunca Argeşului, 28.IX.1965.
46. *Uncinula clandestina* (Biv.Bern.) Schroet. pe *Ulmus foliacea* Gilib., com. Ştefăneşti, 23.IX.1965.
47. *Uncinula salicis* (DC.) Winter pe *Populus tremula* L., com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 3.X.1965 ; pe *Salix* sp. — lunca Argeşului — spre Goleşti, 9.IX.1966, com. Bascov, 15.IX.1966, com. Miceşti, 16.IX.1966.
48. *Oidium chrysanthemi* Rabenh. pe *Chrysanthemum indicum* L., Piteşti — Valea Dirzului, 7.X.1965.

FAM. TAPHRINACEAE

49. *Taphrina deformans* (Berk.) Tul. pe *Persica vulgaris* Mill., com. Racoviţa, 20.V.1964

FAM. DERMATEACEAE

50. *Coccomyces hiemalis* Higg. pe *Cerasus avium* (L.) Moench., com. Racoviţa, 11.VII.1965.
51. *Diplocarpon rosae* Wolf. pe *Rosa* sp. *cultivat*, com. Bascov, 18.IX.1966.

52. *Diplocarpon soraueri* (Kleb.) Nannf. pe *Cydonia oblonga* Mill., pepiniera Stațiunii experimentale Ștefănești-Argeș — satul Goleasca, 2.IX.1966.

FAM. SCLEROTINIACEAE

53. *Monilinia fructigena* (Aderh. et Ruhl.) Honey pe *Malus pumila* Mill. var. *domestica* Borkh. com. Racovița, 6.X.1965, com. Bascov, livada Stațiunii experimentale Argeș, 20.IX.1967.
54. *Monilinia linhartiana* (Prill. et Delacr.) Honey pe *Cydonia oblonga* Mill., com. Racovița, 20.X.1965, com. Ștefănești — livada Stațiunii experimentale Argeș, 15.X.1966.

FAM. PHACIDIACEAE

55. *Rhytisma acerinum* (Pers.) Fries pe *Acer campestre* L., Pitești — Pădurea Trivale, 8.X.1965, com. Racovița, 20.IX.1965, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 13.IX.1966; pe *Acer platanoides* L., com. Ștefănești, 23.IX.1965; pe *Acer tataricum* L., Pădurea Trivale, 8.X.1965; pe *Acer pseudoplatanus* L., com. Racovița, 10.X.1966.

FAM. HYPOCREACEAE

56. *Nectria cinnabarina* (Tode) Fr. pe *Fagus silvatica* L., com. Bascov — Pădurea Huma, 8.XI.1964.

FAM. POLYSTIGMATACEAE

57. *Polystigma rubrum* (Pers.) DC. pe *Prunus domestica* L., com. Racovița, 20.IX.1965, com. Bascov, 15.IX.1966, com. Slătioare, 17.IX.1966.

FAM. GNOMONIACEAE

58. *Gnomonia leptostyla* (Fr.) Ces. et de Not. pe *Juglans regia* L., com. Racovița, 5.IX.1965, com. Ștefănești — parcul Stațiunii experimentale, 23.IX. 1965.

FAM. CLAVICIPITACEAE

59. *Epichloë typhina* (Pers.) Tul. pe *Dactylis glomerata* L., com. Racovița, 25.VI.1965.

FAM. VENTURIACEAE

60. *Venturia inaequalis* (Cke) Syd. pe *Malus pumila* Mill. var. *domestica* Borkh., com. Racovița, 27.V.1965, com. Bascov, 13.IX.1966.
61. *Venturia pirina* Aderhold pe *Pirus sativa* Lam. et DC., com. Bascov, 15.IX.1966.

FAM. MYCOSPAERELLACEAE

62. *Ascospora beijerinckii* Vuillemin pe *Armeniaca vulgaris* Lam., com. Ștefănești, livada Stațiunii experimentale, 18.VII.1965.
63. *Glomerella lindemuthiana* (Sacc. et Magn.) Shear et Wood pe *Phaseolus vulgaris* L., com. Racovița, 10.VIII.1964.
64. *Mycosphaerella sentina* (Fuck.) Schroet. pe *Pirus piraster* (L.) Borkh., com. Bascov, 3.X.1965; pe *Pirus sativa* Lam. et DC., com. Racovița, 12.VIII.1965
65. *Mycosphaerella fragariae* (Tul.) Lind. pe *Fragaria moschata* Duch., com. Bascov, 13.VII.1966.

CLS. BASIDIOMYCETES

FAM. TILLETIACEAE

66. *Urocystis anemones* (Pers.) Rostrup. pe *Anemone nemorosa* L., com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 2.V.1967.

FAM. USTILAGINACEAE

67. *Ustilago avenae* (Pers.) Jens. pe *Avena sativa* L., com. Racovița, 5.VI.1965, com. Ciumești, 20.VI.1967.
68. *Ustilago cordai* Liro pe *Polygonum hydropiper* L., Pitești — Pădurea Trivale, 7.X.1967.
69. *Ustilago laevis* (Kell. et Sw.) Magnus pe *Avena sativa* L., com. Racovița, 5.VI.1965.
70. *Ustilago nuda* (Jens.) Rostr. pe *Hordeum vulgare* L., com. Racovița, 18.V.1964.
71. *Ustilago reticulata* Liro pe *Polygonum lapathifolium* L., Pitești — Valea Dirzului, 17.IX.1965, Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965.
72. *Ustilago tritici* (Pers.) Jens. pe *Triticum vulgare* Vill., com. Ciumești, 15.VI.1967.
73. *Ustilago zae* (Beckm.) Unger pe *Zea mays* L., com. Racovița, 20.VIII.1965.

FAM. MELAMPSORACEAE

74. *Cronartium ribicola* (Lasch.) Fischer de Waldh. pe *Ribes nigrum* L., com. Racovița, 6.IX.1965.
75. *Coleosporium campanulae* (Pers.) Léveillé pe *Campanula bononiensis* L., Pădurea Moșoia, 28.VI.1967; pe *Campanula patula* L., com. Valea Ursului, în pădure de conifere, 24.VI.1966, com. Drăganu — Pădurea Silea, 29.VI.1967.
76. *Coleosporium tussilaginis* (Pers.) Léveillé pe *Tussilago farfara* L., com. Budeasa, 20.IX.1966.
77. *Melampsora helioscopiae* (Pers.) Winter pe *Euphorbia helioscopia* L., com. Ștefănești, în apropierea serelor Stațiunii experimentale Argeș, 10.IV.1968.
78. *Melampsora larici — populina* Klebahn pe *Populus nigra* L. var. *italica* (Mnch.) Duroi, com. Racovița, 16.VIII.1965.

FAM. PUCCINIACEAE

79. *Tranzschelia fusca* (Pers.) Dietel pe *Anemone nemorosa* L., com. Racovița, 11.IV.1964, com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 2.V.1967.
80. *Tranzschelia pruni — spinosae* (Pers.) Dietel pe *Anemone ranunculoides* L., com. Bascov — Piriul Uiasca, 3.IV.1967, com. Ștefănești — parcul Stațiunii experimentale Argeș, 8.IV.1967; pe *Prunus domestica* L., com. Racovița, 5.IX.1965, com. Slătioare, 17.IX.1966.
81. *Phragmidium disciflorum* (Tode) J. F. James pe *Rosa canina* L., com. Bascov, 16.IX.1965, Pitești — Pădurea Trivale, 8.X.1965; pe *Rosa* sp. cult., com. Racovița, 20.IX.1965.
82. *Phragmidium potentillae* (Pers.) Karst. pe *Potentilla argentea* L., Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965, com. Valea Ursului, 24.VI.1966.
83. *Phragmidium rubi* (Pers.) Winter pe *Rubus* sp., com. Ștefănești, 23.IX.1965; Pitești — Pădurea Trivale, 8.X.1965; Pitești — Valea Dirzului, 16.IX.1967.
84. *Phragmidium tuberculatum* J. Müller pe *Rosa canina* L., com. Cerbu, 27.V.1967.
85. *Cumminsella sanguinea* (Peck.) Arthur pe *Mahonia aquifolium* (Pursh.) Nut., com. Ștefănești — parcul Stațiunii experimentale Argeș, 23.IX.1965, 18.IX.1966.
86. *Uromyces appendiculatus* (Pers.) Link. pe *Phaseolus vulgaris* L., com. Racovița, 15.IX.1964.
87. *Uromyces erythronii* (DC.) Pass. pe *Erythronium dens-canis* L., com. Bascov — Pădurea Rotăreasa, 13.III.1966, 24.IV.1966, 24.V.1966, Pitești — Pădurea Trivale, 5.IV.1967.
88. *Uromyces euphorbiae — astragali* Jordi pe *Astragalus glycyphyllos* L., com. Bascov, 15.IX.1966.
89. *Uromyces ficariae* (Schum.) Léveillé pe *Ficaria verna* Huds., com. Racovița, 8.IV.1965, com. Ștefănești, 8.IV.1967, com. Bascov, 24.IV.1966.
90. *Uromyces genistae — tinctoriae* (Pers.) Winter pe *Genista tinctoria* L. ssp. *elata* (Mnch.) A et G., Pitești — Valea Dirzului, 16.IX.1967.

91. *Uromyces pisi* (Pers.) de Bary pe *Euphorbia cyparissias* L., com. Racovița, 10.IV.1965, com. Bascov — Dealul Ciungului, 19.IV.1966; Pitești — Valea Dirzului, 15.IV.1968.
92. *Uromyces poae* Rabenh. pe *Ficaria verna* Huds., com. Racovița, 8.V.1965, com. Bascov — Valea Uiasca, 19.IV.1966.
93. *Uromyces scillarum* (Grev.) Winter pe *Muscari comosum* (L.) Mill., Pitești — Valea Dirzului, 29.IV.1966.
94. *Puccinia abrotani* Fahrenhorff pe *Artemisia abrotanum* L., com. Bascov, 16.IX.1965, 13.VI.1966.
95. *Puccinia acetosae* (Sehm.) Körnicke pe *Rumex acetosella* L., Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965.
96. *Puccinia antirrhini* Diet. et Holn. pe *Antirrhinum majus* L., com. Bascov, 8.XI.1964, Pitești — în grădini, 18.X.1966.
97. *Puccinia argentata* (Schultz.) Winter pe *Adoxa moschatellina* L., com. Bascov — Valea Uiasca, 19.IV.1966.
98. *Puccinia bardanae* (Wallr.) Corda pe *Arctium lappa* L., com. Budeasa, 20.IX.1966.
99. *Puccinia celakovskiana* Bubák pe *Galium cruciata* (L.) Scop., com. Valea Ursului — pădurea de conifere, 24.VI.1966.
100. *Puccinia centaureae* DC. pe *Centaurea micranthos* Gmel., Pitești — lunca Argeșului, 28.IX.1965, com. Bascov, 13.IX.1966.
101. *Puccinia cichorii* (DC.) Bell pe *Cichorium intybus* L., com. Bascov, 15.IX.1966.
102. *Puccinia cnici* Mart. pe *Cirsium lanceolatum* Scop., com. Bascov, 13.IX.1966.
103. *Puccinia coronifera* Klebahn pe *Rhamnus cathartica* L., com. Racovița, 16.V.1965.
104. *Puccinia dracunculina* Fahrenhorff pe *Artemisia dracunculus* L., com. Bascov, 13.VII.1966.
105. *Puccinia graminis* Pers. pe *Lolium perenne* L., Pitești — Valea Dirzului, 16.X.1967.
Puccinia graminis Pers. f.sp. *tritici* Erikss. et Henn. pe *Triticum vulgare* Vill., com. Racovița, 16.VI.1965.
106. *Puccinia iridis* (DC.) Wallr. pe *Iris germanica* L., com. Bascov, 10.IX.1966.
107. *Puccinia jaceae* Oth. pe *Centaurea jacea* L., com. Ștefănești, 23.IX.1965.
108. *Puccinia lapsanae* (Schultz.) Fuckel pe *Lapsana communis* L., com. Bascov — malul Piriului Bascov, 15.IX.1966.
109. *Puccinia malvacearum* Montagne pe *Althaea officinalis* L., com. Racovița, 1.VI.1965; pe *Althaea rosea* (L.) Cav., com. Gropeni — la sud de stația C.F.R., 6.IX.1966; pe *Lavatera thuringiaca* L., Pitești, 4.IX.1967; pe *Malva silvestris* L., Pitești — terasamentul căii ferate, 10.IX.1967.
110. *Puccinia menthae* Pers. pe *Mentha longifolia* (L.) Nathh., Pitești — Valea Dirzului, 17.IX.1965, com. Valea Ursului — malul Piriului Bascov, 24.VI.1966.
111. *Puccinia opizii* Bubák pe *Mycelis muralis* (L.) Rehb., Pitești spre stadion, 29.V.1967.

112. *Puccinia poarum* Niels. pe *Tussilago farfara* L., com. Ștefănești — deasupra Stațiunii experimentale Argeș, 3.VI.1965, com. Racovița, 25.VI.1965, com. Slătioare 17.IX.1966.
113. *Puccinia polygoni* Alb. et Schw. pe *Polygonum convolvulus* L., Pitești — terasamentul căii ferate, 10.VIII.1966 ; pe *Polygonum dumetorum* (L.) Schreb., com. Bascov — malul Piriului Bascov, 15.IX.1966.
114. *Puccinia punctata* Link. pe *Galium mollugo* L., Pitești — lunca Argeșului, 28.IX. 1965.
115. *Puccinia silvatica* Schröter pe *Taraxacum officinale* Web., com. Albota, 27.V.1967.
116. *Puccinia suaveolens* (Pers.) Rostrup. pe *Cirsium arvense* (L.) Scop., com. Racovița, 18.V.1965, Pitești — Pădurea Trivale, 21.V.1965, 20.V.1967, com. Bascov, 15.IX.1966, Pitești — spre stadion, 29.V.1967, com. Mărăcineni, 9.VI.1967.
117. *Puccinia taraxaci* (Rabent.) Plowright pe *Taraxacum officinale* Web., com. Albota, 27.V.1967.
118. *Puccinia tritici* Erikss. pe *Triticum vulgare* Vill., com. Bascov, 13.VII.1966, com. Merișani, lângă calea ferată, 6.VI.1967.
119. *Puccinia violae* (Schum.) DC. pe *Viola silvestris* Lam., com. Valea Ursului, 24.VI.1966.
120. *Puccinia xanthii* Schw. pe *Xanthium italicum* Morr., com. Gropeni, 6.IX.1966 ; pe *Xanthium strumarium* L., Pitești — lunca Argeșului, 9.IX.1966.

FAM. SPHAERIOIDACEAE

121. *Phyllosticta cruenta* (Fr.) Kickx. pe *Polygonatum latifolium* (Jacq.) Desf., com. Ștefănești — parcul Stațiunii experimentale Argeș, 24.IX.1966.
122. *Septoria apii* (Br. et Cav.) Chest. pe *Apium graveolens* L., com. Bascov, 16.IX.1965.
123. *Septoria convolvuli* Desm. pe *Convolvulus arvensis* L., com. Bascov, 18.V.1964.
124. *Septoria gladioli* Pass. pe *Gladiolus communis* L., com. Bascov — în grădini, 13.VII.1966.
125. *Septoria levistici* West. pe *Levisticum officinale* Koch., com. Bascov, 3.V.1967.
126. *Coniothyrium concentricum* (Desm.) Sacc. pe *Yucca filamentosa* L., Pitești — în grădini, 18.V.1964.

FAM. MUCEDINACEAE

127. *Microstroma juglandis* (Bér.) Sacc. pe *Juglans regia* L., com. Racovița, 17.VII.1965.
128. *Ramularia armoraciae* Fuck. pe *Armoracia rusticana* (Lam.) G.M. Sch., com. Bascov, 16.IX.1965.
129. *Ramularia pastinacae* Bub. pe *Pastinaca sativa* L., com. Bascov, 13.VII.1967.

FAM. DEMATIACEAE

130. *Apiosporium salicinum* (Alb. et Schw.) Kze et Schm. pe *Persica vulgaris* Mill., com. Racovița, 17.VII.1964.
131. *Helminthosporium turcicum* Pass. pe *Zea mays* L., com. Racovița, 28.VII.1965.
132. *Macrosporium commune* Rabenh. pe *Allium cepa* L., com. Racovița, 15.V.1965.

Materialul prezentat în nota de față este înserat în herbarul Catedrei de Științe Naturale de la Institutul pedagogic Pitești.

BIBLIOGRAFIE

1. BLUMER, S. — Die Erysiphaceen Mitteleuropas, Beitr. z. Kr. Fl. d. Schweiz, VII. 1. 1933.
2. BONTEA, V. — Ciuperci parazite și saprofite din R.P.R. Buc. 1953.
3. DOCEA, E., SEVERIN, V. — Îndrumător pentru recunoașterea și combaterea bolilor plantelor cultivate, Buc., 1963.
4. GÄUMANN, E. — Die Pilze, Basel, 1964.
5. GÄUMANN, E. — Beiträge zu einer Monographie der Gattung Peronospora Corda. Beitr. Kryptfl. d. Schweiz., Zürich 1923.
6. GEORGESCU, C. C., PETRESCU M. ș.a. — Bolile și dăunătorii pădurilor. București, 1957.
7. OUDEMANS, C. A. I. A. — Enumeratio Systematica Fungorum. Amsterdam, 1919—1924, I—V.
8. SACCARDO, P. — Sylloge Fungorum, Padua. 1882—1931, I—XXV.
9. SANDU-VILLE, C. — Ciupercile Erysiphaceae din România, București, 1967.
10. SĂVULESCU, O. — Patologie vegetală, București, 1967.
11. SĂVULESCU, Tr. — Monografia Uredinalelor din R.P.R., Buc. 1953, I—II.
12. SĂVULESCU, Tr. — Ustilaginalele din R.P.R., București, 1957, I—II.
13. SĂVULESCU, Tr. și SĂVULESCU, O. — Studiul morfologic, biologic și sistematic al genurilor Sclerospora, Basidiophora, Plasmopara și Peronosplasmopara. Bul. st. Acad. R.P.R., 1951.
14. SĂVULESCU, Tr., SĂVULESCU, O. — Peronosporaceele din R.P.R. Lucr. Grăd. Bot. București, 1963.
15. VIENNOT-BOURGIN, G. — Mildious, oidiums, caries, charbons, rouilles des plantes de France, Paris, 1956.

CONTRIBUTION À LA CONNAISSANCE DES MICROMYCÈTES
DE LA VILLE DE PITEȘTI ET DE SES ENVIRONS

RÉSUMÉ

Dans la note ci-dessus, les auteurs present 132 espèces de micro-mycètes (15 Phycomycètes, 50 Ascomycètes, 55 Basidiomycètes et 12 Fungi imperfecti) parasites sur 136 espèces de plantes hôtes, cultivées et spontanées.

Le matériau mycologique a été récolté à Pitești et dans ses régions limitrophes, dans un rayon de cca. 15 km.

CONTRIBUȚII PRIVIND INFLUENȚA ACIZILOR ORGANICI ASUPRA INTENSITĂȚII FOTOSINTEZEI

RADU STANCU

Acizii organici se găsesc în celulele vegetale, atât în stare liberă cât și sub formă de săruri, în protoplasmă și mai ales în sucii vacuolar.

Dat fiind rolul important pe care îl au în viața plantei intervenind în metabolismul carbonului, al azotului și al sărurilor minerale, o serie de cercetători au căutat să lămurească modul cum influențează acizii organici exogeni și endogeni procesul fotosintezei.

Această problemă nu este însă pe deplin lămurită și mai necesită cercetări.

Prin experiențele noastre *, am urmărit influența unor acizi organici exogeni asupra intensității fotosintezei, cât și efectul lor nociv asupra plantelor.

I. METODA ȘI MATERIALUL DE CERCETARE

Pentru efectuarea experiențelor am folosit metoda L. Audus² care prezintă avantajul că se poate măsura precis volumul de O₂ degajat de plantă în timpul fotosintezei în unitatea de timp.

Ca subiect de cercetare am folosit planta superioară submersă *Helodea canadensis*.

Am experimentat cu acidul oxalic, acidul lactic, acidul malic, acidul tartric și acidul ascorbic.

Pentru prepararea soluțiilor am folosit apă distilată fiartă și răcită.

În apa distilată procentul de săruri minerale care ar putea influența rezultatele experiențelor este practic fără importanță, iar prin fierbere a fost înlăturat CO₂ dizolvat în apă, putând astfel observa cum se desfășoară procesul fotosintezei la plante, numai în prezența carbonului conținut în acidul organic din soluție.

În toate experiențele efectuate de noi, înainte de a observa acțiunea diferitelor concentrații de acizi organici, am efectuat probe martor, determinând intensitatea fotosintezei în apă de robinet și în apă distilată

* Aducem mulțumiri și pe această cale tov. Acad. N. Sălăgeanu pentru prețioasele îndrumări ce ni le-a dat la întocmirea prezentei lucrări.

fiartă și răcită. În toate cazurile, în apa distilată fiartă și răcită nu am obținut nici un răspuns, datorită lipsei de CO_2 care a fost înlăturat prin fierbere.

Am căutat să mențin temperatura și lumina cât mai constante, știut fiind că ambii factori influențează foarte mult mersul fotosintezei. Temperatura a fost cuprinsă între $25\text{--}27^\circ\text{C}$, iar lumina a fost de 5 500—6 000 lucși. Mersul intensității fotosintezei l-am determinat în toate cazurile la interval de 10 minute în timp de o oră. Valoarea intensității fotosintezei am exprimat-o în $\text{cm}^3 \text{O}_2/\text{g/h}$.

Pentru fiecare concentrație experiențele au fost efectuate în 10 repetiții.

II. REZULTATELE OBTINUTE

1. EXPERIENȚELE EFECTUATE CU ACID OXALIC

Pentru efectuarea acestor experiențe am folosit soluții de acid oxalic de următoarele concentrații: 0,001‰; 0,002‰; 0,003‰; 0,005‰; 0,007‰; 0,01‰; 0,02‰; 0,05‰; 0,1‰; 0,2‰ și 0,3‰.

Rezultatele obținute sînt înregistrate grafic în fig. 1 și 2.

În fig. 1 am trasat cîte o curbă a intensității fotosintezei în soluții de diferite concentrații pentru a putea compara cum decurge procesul în

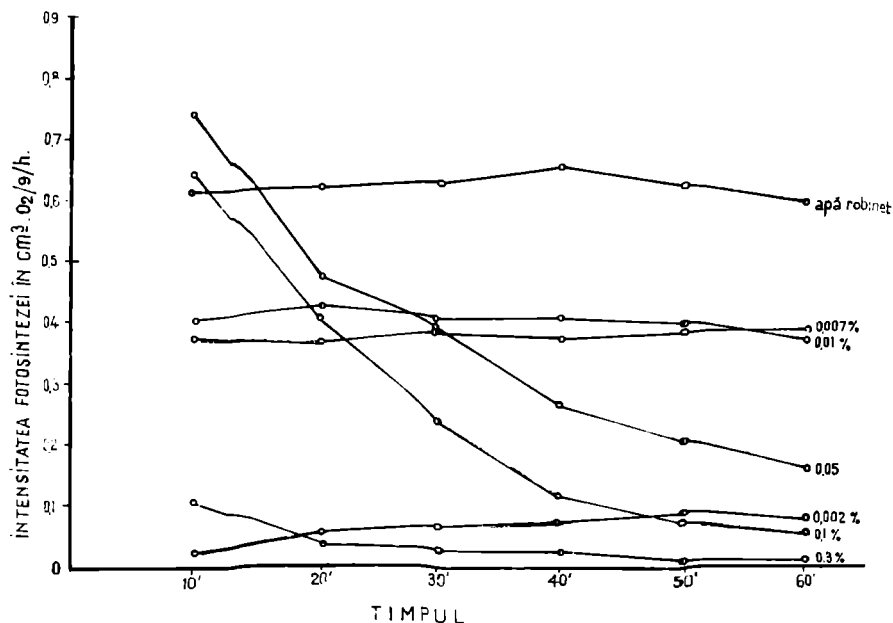

Fig. 1. — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid oxalic de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

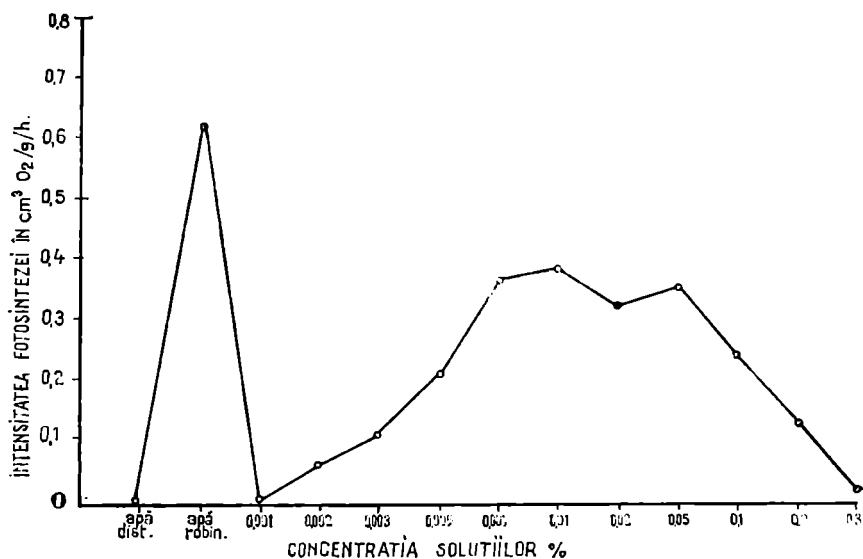

Fig. 2. — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid oxalic reprezentând media a 10' dintr-o oră.

aceste soluții în timp de o oră. Se observă că în apa de robinet intensitatea fotosintezei este relativ constantă în timp de o oră. La concentrația de 0,001% planta nu răspunde. Procesul fotosintezei începe în soluția cu o concentrație de 0,002%. La concentrația de 0,01%, valoarea intensității fotosintezei este mai apropiată de cea obținută în apa de robinet și relativ constantă în timp. Aceasta este concentrația optimă. La concentrația de 0,05% în primele 10 minute intensitatea fotosintezei depășește valoarea obținută în apa de robinet dar procesul scade foarte repede în timp indicând faptul că acidul devine nociv în concentrație mai mare și în timp mai îndelungat. La concentrația de 0,3% procesul fotosintezei încetează după 50 minute.

În fig. nr. 2 am înregistrat mersul intensității fotosintezei reprezentând media a 10 minute dintr-o oră. Rezultă că procesul fotosintezei începe la concentrația de 0,002%, atinge valoarea optimă la concentrația de 0,01% și se oprește la concentrația de 0,3% considerată concentrație maximă. Cu puțin sub nivelul valorii obținute la concentrația de 0,01% și în mod constant timp de o oră, se desfășoară procesul fotosintezei și în soluția de 0,007%. Nu am putut experimenta cu aceeași plantă în toate soluțiile, deoarece peste concentrația de 0,01% în timp de o oră, planta își pierde turgescența, devine flască și capătă o culoare gălbuie. De aceea am folosit cite o plantă pentru fiecare soluție. Rezultatele nu au fost prea mult influențate deoarece am ales plante aproximativ asemănătoare și de aceeași greutate, iar intensitatea fotosintezei am exprimat-o în cmc. O₂/g/h.

2. EXPERIENȚELE CU ACID LACTIC

Pentru aceste experiențe am folosit soluții de următoarele concentrații : 0,001‰; 0,01‰; 0,05‰; 0,1‰ și 1‰. Rezultatele obținute sînt înregistrate în fig. 3 și 4. În fig. 3 am înregistrat grafic cite o curbă a intensității fotosintezei pentru fiecare soluție în timp de o oră. Se constată că fotosinteza începe la concentrația de 0,01‰. Intensitatea fotosintezei în această soluție este de aproximativ 6 ori mai mică decît în apa de robinet dar se menține constantă în timp de o oră. În soluția de 0,1‰ în primele 10 minute fotosinteza are o intensitate de două ori și jumătate mai mare decît în apa de robinet, dar scade foarte repede în timp și după 60 de minute are o valoare de cca. trei ori mai mică decît în apa de robinet. La această concentrație fotosinteza are valoarea cea mai mare în timp de o oră și de aceea am considerat-o concentrație optimă. În soluția cu o concentrație de 1‰ fotosinteza încetează după 60 de minute.

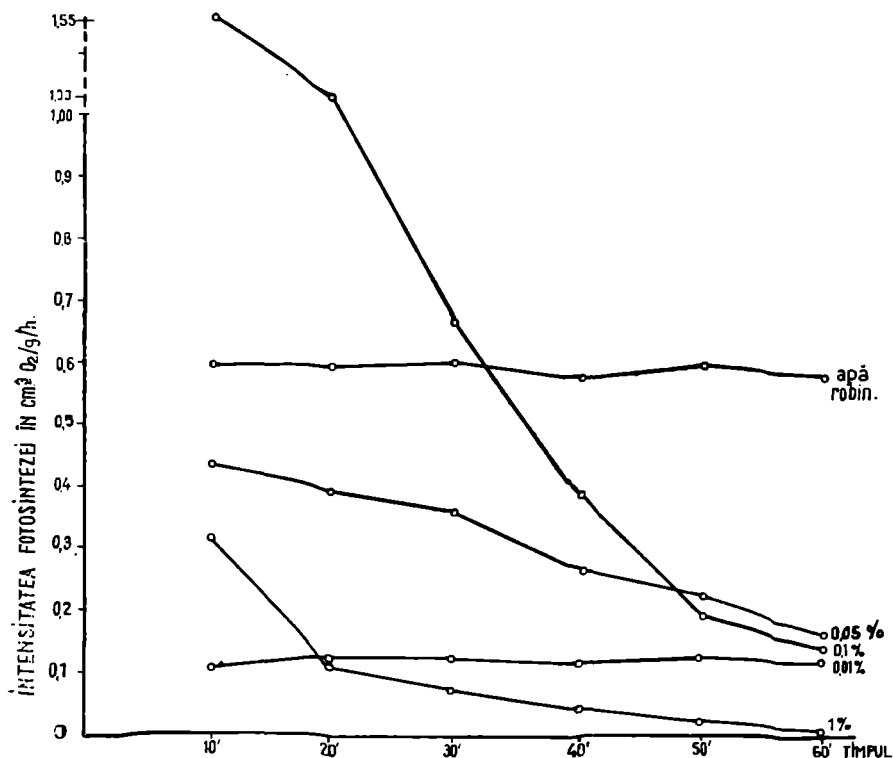

Fig. 3. — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid lactic de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

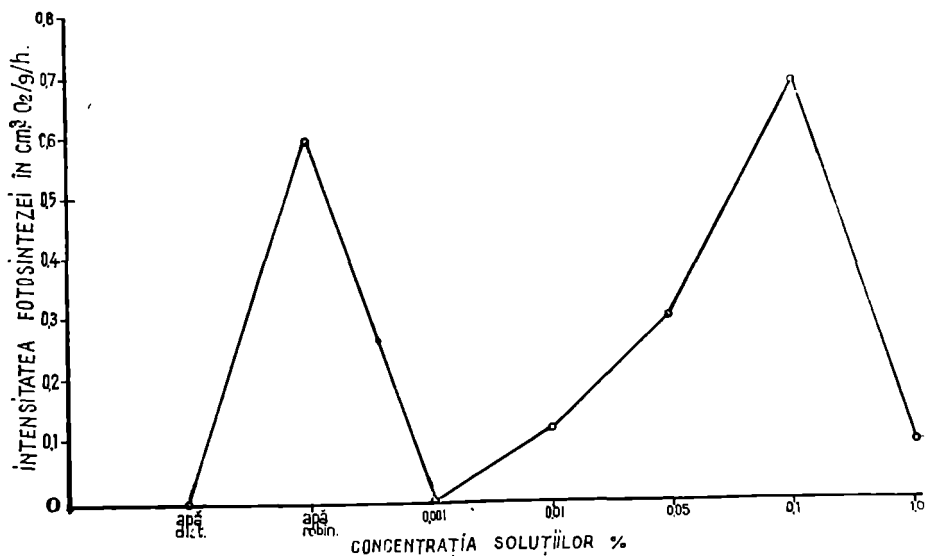

Fig. 4. — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid lactic reprezentând media a 10' dintr-o oră.

În fig. 4 am înregistrat curba intensității fotosintezei reprezentând media a 10 minute dintr-o oră. Se observă că fotosinteza începe la concentrația de 0,01%, crește pînă la 0,1% care este concentrația optimă, apoi scade și se oprește la concentrația de 1%.

3. EXPERIENȚELE CU ACID MALIC

Soluțiile folosite la aceste experiențe, au avut următoarele concentrații : 0,001% ; 0,005% ; 0,01% ; 0,1% ; 0,15% ; 0,2% ; 0,4%.

Rezultatele sînt înregistrate în fig. 5 și 6. Din fig. 5 reiese că fotosinteza atinge valoarea optimă la concentrația de 0,1% unde în primele 30 de minute depășește valoarea obținută în apă de robinet, apoi scade sub nivelul acesteia, ceea ce demonstrează că planta expusă un timp mai îndelungat la această concentrație, suferă. Concentrația maximă este de 0,4% la care fotosinteza încetează după 60 de minute. Se observă că în soluțiile de acid malic, curbele intensității fotosintezei au un traseu mai drept în timp de o oră.

În fig. 6 am trasat curba fotosintezei reprezentând media a 10 minute dintr-o oră. Se observă că fotosinteza începe la concentrația de 0,001%, concentrație la care cu acidul oxalic și acidul lactic nu am obținut nici un răspuns.

Concentrația optimă este de 0,1% iar concentrația maximă este de 0,4%.

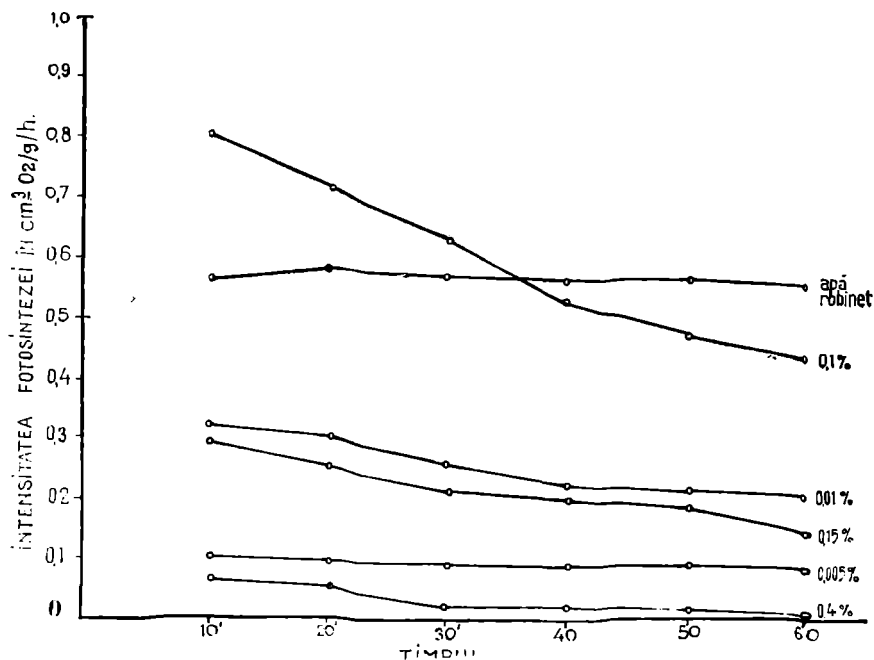

Fig. 5 — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid malic de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

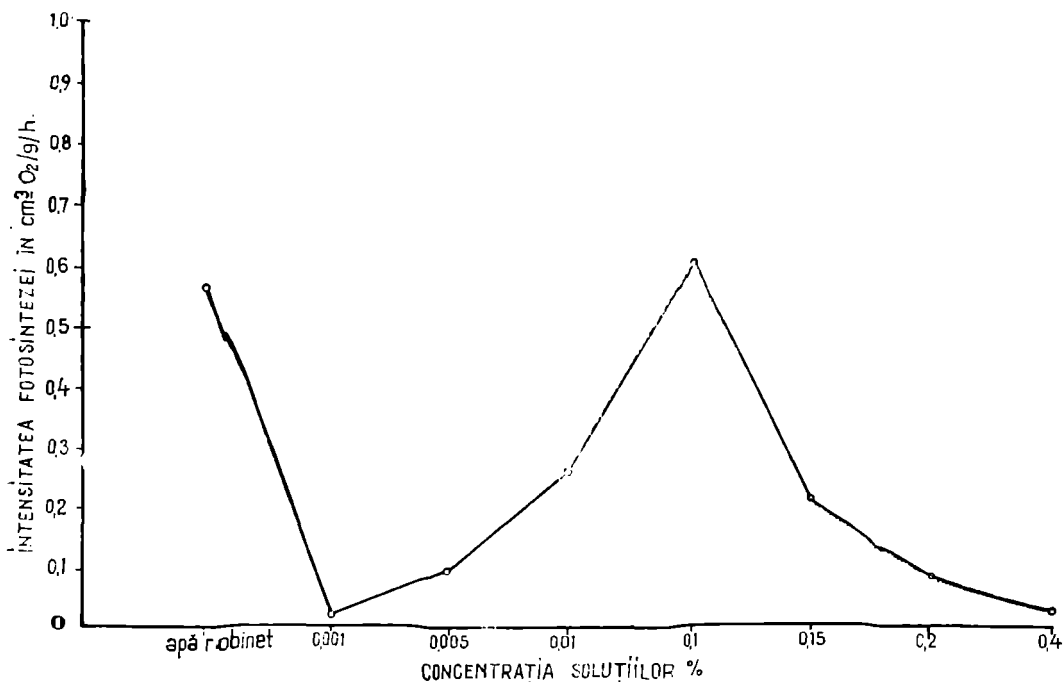

Fig. 6 — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid malic reprezentând media a 10' dintr-o oră.

4. EXPERIENȚELE CU ACID TARTRIC

Pentru aceste experiențe am folosit soluții de următoarele concentrații : 0,001‰ ; 0,005‰ ; 0,01‰ ; 0,1‰ ; 0,2‰ și 0,3‰. Rezultatele sînt înregistrate în fig. 7 și 8. În fig. nr. 7 am înregistrat cite o curbă a intensității fotosintezei din fiecare soluție în timp de o oră, pentru a putea compara modul cum se desfășoară fenomenul atît în funcție de concentrație cit și în timp. Procesul fotosintezei începe la concentrația de 0,005‰, crește pînă la concentrația de 0,1‰ unde atinge valori mai mari ca în apa de robinet, apoi începe să scadă. Se constată că în timp de o oră intensitatea fotosintezei se menține relativ constantă în fiecare soluție. Am mai constatat că abia la concentrația de 0,3‰ planta începe să-și piardă turgescența și să devină mai galbenă la culoare după o oră de expunere. În fig. 8 am trasat curba intensității fotosintezei reprezentînd media a 10 minute dintr-o oră. Concentrația optimă este de 0,1‰.

La concentrația de 0,3‰ intensitatea fotosintezei scade dar nu se oprește. Deci nu aceasta este concentrația maximă.

5. EXPERIENȚELE CU ACID ASCORBIC

Am căutat să constatăm efectul acidului ascorbic asupra intensității fotosintezei în soluții de următoarele concentrații : 0,001‰ ; 0,005‰ ; 0,01‰ ; 0,025‰ ; 0,05 ; 0,1‰. Cu aceste soluții am experimentat

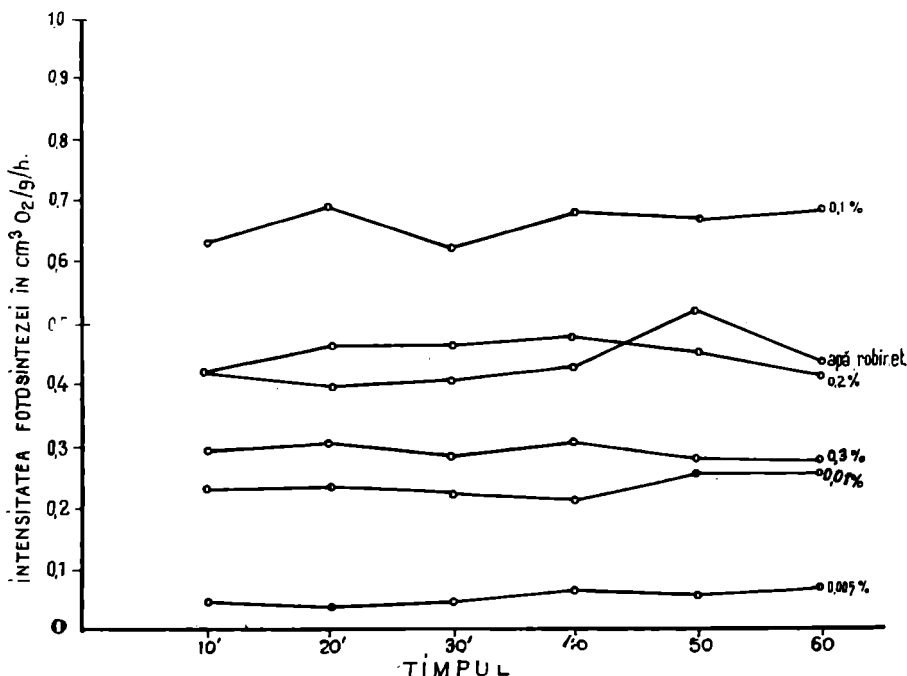

Fig. 7. — Mersul în timp al intensității fotosintezei în soluții de acid tartric de diferite concentrații la planta *Helodea canadensis*.

numai cite 10 minute efectuînd cinci probe. Rezultatele obținute sînt înregistrate în fig. 9.

Curba intensității fotosintezei arată că procesul începe la concentrația de 0,005‰, crește pînă la concentrația de 0,05‰ unde atinge

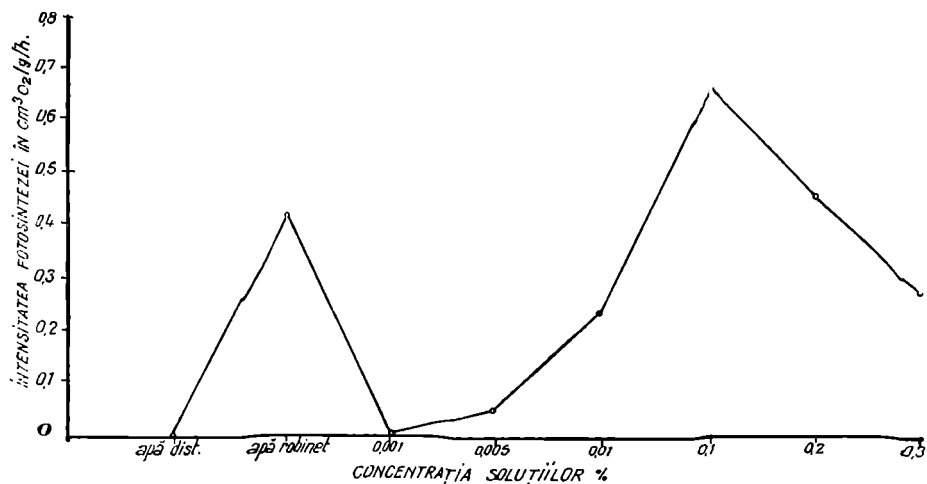

Fig. 8. — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid tartric reprezentînd media a 10' dintr-o oră.

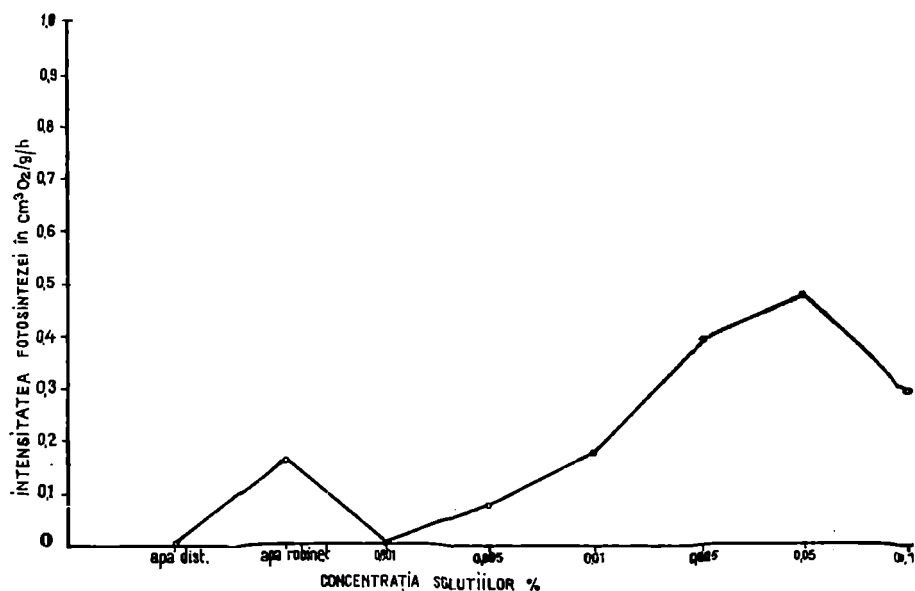

Fig. 9. — Curba intensității fotosintezei în soluții de acid ascorbic de diferite concentrații timp de 10'.

valoarea optimă, apoi începe să scadă pînă la concentrația de 0,1% dar nu încetează la această concentrație.

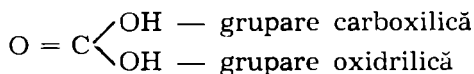
Cu acidul ascorbic am încheiat seria experiențelor privind influența acizilor organici asupra intensității fotosintezei.

III. DISCUTAREA REZULTATELOR

Rezultatele obținute prin experiențele noastre, arată posibilitatea plantelor de a reduce acizii organici, atunci cînd lipsește CO_2 din mediu. Probabil grupările COOH^- sînt reduse pînă la nivelul aldehydelor

— $\text{C} \begin{smallmatrix} \text{O} \\ \diagup \diagdown \\ \text{H} \end{smallmatrix}$ al cetonelor $= \text{C} = \text{O}$ și al oxidrililor OH^- de la nivelul molecu-

lelor glucidelor. Grupările — $\text{C} \begin{smallmatrix} \text{O} \\ \diagup \diagdown \\ \text{H} \end{smallmatrix}$ și $= \text{C} = \text{O}$, au un rol deosebit de important în procesul fotosintezei. Și în cazul fotosintezei obișnuite CO_2 se combină cu apa și dă acidul carbonic conform reacției : $\text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O} = \text{H}_2\text{CO}_3$, care se poate scrie și sub formă de acid organic ce conține o grupare carboxilică și o grupare oxidrilică :

Se poate ca și în acest caz să aibă loc reducerea grupării $\text{O} = \overset{\text{I}}{\text{C}} - \text{OH}$ într-un mod asemănător. Întrucît plantele pot să reducă acidul carbonic care este un acid puternic oxigenat, este normal să credem că ele pot să reducă într-un mod asemănător și acizii organici. După o teorie susținută de către Treboux, Burrell, Warner și alți cercetători, acizii organici pot fi folosiți în mod direct de către plante la formarea glucidelor, fără a mai fi descompuși pînă la CO_2 .

După alți cercetători printre care Calvin, Moyse, Jolchine, Benson, plantele folosesc carbonul acizilor organici, numai după ce acesta a fost eliberat sub formă de CO_2 care apoi este fotosintetizat pe cale normală.

Nu se poate spune încă, cu certitudine, care este modul în care plantele folosesc acizii organici în fotosinteză — dacă acizii organici sînt folosiți direct la sinteza glucidelor, sau indirect sub formă de CO_2 , sau dacă nu cumva sînt valabile ambele moduri de folosire, în funcție de anumiți factori, așa cum pare să indice unele experiențe în care s-au folosit substanțe marcate cu C^{14} .

Prin infiltrarea frunzelor de *Bryophyllum calycinum* cu piruvat 2 — C^{14} și malat 2 — C^{14} și iluminarea lor timp de trei ore, s-a constatat că o mare parte din C^{14} se găsește la atomii 2 — C și 5 — C ai glucozei din molecula de amidon, ceea ce indică transformarea unei părți însemnate de acizi organici în hidrați de carbon pe cale inversă glicolizei.

O altă parte însă din C^{14} a fost găsită la atomii 3 — C și 4 — C cit și la atomii 1 — C și 6 — C, ceea ce demonstrează că o cantitate apreciabilă din acizii organici transformați se oxidează mai întîi la CO_2 , iar acesta conform ipotezei lui Calvin este fotosintetizat pe cale normală⁸.

Rezultate asemănătoare au fost obținute și de Haydri (1955) cu frunze de tutun și orz. Milhand (1956) a constatat că dacă se adaugă unor alge unicelulare, piruvat pe cale externă, el este oxidat mai

întii complet pînă la CO_2 iar din acesta ele sintetizează hidrați de carbon pe drumul normal⁸. Moysse, Jolchine și Champingny (1957) tratînd frunze de *Bryophyllum*, cu piruvat, la lumină, arată că piruvatul nu se transformă direct în hidrați de carbon, ci se crede că acesta se oxidează mai întii pînă la CO_2 și H_2O , iar acest CO_2 este valorificat fotosintetic^{7,8}.

Deși problema produșilor intermediari ai transformării acizilor organici în hidrați de carbon nu este complet lămurită, se pare că cel puțin în cazul descompunerii acizilor organici la lumină, CO_2 care ia naștere prin decarboxilare, este prelucrat fotosintetic pe cale normală. Pentru această teorie pledează și faptul că țesuturile conținînd clorofilă, prezintă o ritmicitate diurnă a acizilor organici și că frunzele de *Crasulaceae* bogate în acizi organici, dacă sînt ținute la lumină, degajă O_2 chiar într-o atmosferă lipsită de CO_2 .

Se crede că modul de transformare a acizilor organici este influențat și de felul în care ei ajung la locul de reacție (membrană externă, plasmalema, tonoplastul).

După cum rezultă din experiențele lui Kunitake și Saltman⁸, CO_2 rezultat din descompunerea acizilor organici, este favorizat de către plante în procesul fotosintezei, față de CO_2 atmosferic.

Întrucît pot asimila acizii organici, este posibil ca plantele să asimileze CO_2 produs prin propria lor respirație⁴.

Din experiențele noastre rezultă că plantele folosesc acizii organici în procesul fotosintezei, atunci cînd lipsește CO_2 din mediu, însă în funcție de concentrația lor în soluție. Într-o concentrație mai mare acizii organici devin nocivi pentru plante și fotosinteza încetează. Efectul dăunător al acizilor organici se manifestă și în funcție de timp. Expuse un timp mai îndelungat în soluții de acizi organici, plantele încep să sufere. Am constatat că în soluțiile cu concentrații mai mari plantele își pierd turgescența, devin flasce, se rup foarte ușor și se îngălbenesc chiar în timp de o oră.

Am ținut plante în soluții de acid oxalic de 0,007% și 0,01% timp de 12 ore și am constatat că intensitatea fotosintezei scade foarte mult iar planta manifestă fenomenele arătate mai sus. În soluții cu o concentrație mai mare de 0,05% efectul dăunător al acidului oxalic asupra plantei este foarte evident chiar în timp de o oră. Acidul oxalic este cel mai nociv. Efecte asemănătoare am obținut și cu ceilalți acizi cu care am experimentat dar în soluții de concentrații mai mari.

Toxicitatea mai mare a acidului oxalic poate fi explicată și prin precipitarea unor ioni, cum ar fi Ca^{++} și Mg^{++} a căror acțiune antitoxică este cunoscută. Cea mai mică toxicitate în timp o manifestă acidul tartric. În concentrații mai mari el devine la fel de toxic ca și ceilalți acizi.

Probabil că acțiunea toxică a acizilor organici se manifestă și prin aceea că ei intervin în procesele de structurare a protoplasmei, avînd o moleculă mică. După Sabinin³, legătura dintre metabolismul celulei vegetale și structura protoplasmei sale, se realizează prin intermediul unor produși metabolici cu greutate moleculară mică, cum sînt acizii organici, aminoacizii și alți produși intermediari numiți sensibilizatori ai structurii protoplasmatică, care au un rol important în celulă. Belonsova A. K. a verificat experimental aceste teze ale lui Sabinin. A ținut frunze de *Helodea canadensis* în soluții de acizi organici, apoi a

determinat vîscozitatea structurală a protoplasmei celulelor prin metoda centrifugării, constatînd creșterea vîscozității la aceste frunze de 1,5—2 ori față de probele martor. Aceasta se datorește probabil interacțiunii grupărilor carboxilice ale acizilor organici, cu componentele proteice ale protoplasmei.

Noi am ținut frunze de *Helodea canadensis* în soluții de acizi organici pînă ce au început să-și piardă turgescența și să se îngălbenească.

După aceea le-am examinat la microscop pentru a determina vîscozitatea citoplasmei prin metoda curenților citoplasmatici. Am constatat că acizii organici influențează puternic structura citoplasmei ceea ce duce la încetinirea curenților citoplasmatici. La concentrații mai mari, de exemplu 0,3% acid oxalic sau 1% acid lactic, curenții citoplasmatici încetează. Depigmentarea plantelor ținute mai mult timp în soluții de acizi organici dovedește de asemenea că se produc o serie de modificări în structura cloroplastelor și a întregii citoplasme. Frunzele ținute în soluție de acid oxalic de 0,3% sau acid lactic de 1% timp de o oră, au fost examinate la microscop și am constatat încetarea curenților citoplasmatici. Am folosit metoda plasmolizei trecînd frunzele într-o soluție concentrată de zaharoză, timp de o oră, după care le-am examinat la microscop. Am constatat că celulele nu mai plasmolizează. Nici cu coloranți vitali celulele nu se mai colorează. Aceasta demonstrează că celulele au fost omorîte datorită toxicității acizilor organici respectivi. Rezultatele experiențelor noastre concordă cu cele obținute de C. J. Bose⁴ la planta *Hydrila*, cu acidul malic și acidul oxalic. În plus, noi am experimentat și cu acizii: lactic, tartric și ascorbic, obținînd rezultate asemănătoare. Deosebiri sînt în funcție de concentrație și de timpul de expunere. Se pare deci, că fenomenul este general și anume, acizii organici stimulează procesul fotosintezei atunci cînd ei se găsesc în soluții pînă la o anumită concentrație, după care devin inhibitori ai acestui proces.

IV. CONCLUZII

Din experiențele efectuate privind influența acizilor organici asupra intensității fotosintezei la planta superioară submersă *Helodea canadensis*, rezultă următoarele :

1. În concentrații mici, acizii organici stimulează procesul fotosintezei.

2. În anumite condiții, acizii organici pot să substituie CO_2 din mediu, fiind folosiți în fotosinteză.

3. Concentrația optimă de acid oxalic la care procesul fotosintezei se desfășoară cu intensitate apropiată de cea din apa de robinet și se menține relativ constantă în timp de o oră este de 0,01%.

La acidul lactic, acidul malic și acidul tartric, concentrația optimă este de 0,1%, iar la acidul ascorbic de 0,05%.

4. În soluții de concentrații mai mari și în timp mai îndelungat, acizii organici au efect negativ asupra intensității fotosintezei, intervenind în structura celulelor și în echilibrul ionic.

BIBLIOGRAFIE

1. ABERSON — Die äpfelsäuer Crasulaceen. Berlin altsch. Chem. Ces. 31 (1898).
2. AUDUS L. — *Anal. of Botany*, N.S. 4, p. 819—823.
3. BELONSOVA A. K. — Acțiunea acizilor organici și a derivaților lor asupra structurii protoplasmiei. *Botaniceskii Jurnal* Nr. 7, 1957 p. 1011—1034.
4. BOSE C. J. — La physiologie de la photosynthese. Paris 1925.
5. CHAMPINGNY. — C.R.A. Acad. sc. Paris 1956. *Bul. soc. Franc. physiologie veget.* 3, B. 3, 1957.
6. JOLCHINE G. — *Bull. soc. chim. Biol.* 38, 1956 și 1959.
7. MOYSE A. — Unele aspecte ale fotosintezei în legătură cu metabolismul acizilor organici și aminoacizilor. *Fiziologia rasteii* Nr. 3 vol. 6. 1959
8. RUHLAND W. — *Handbuch der pflanzenphysiologie*. Band XII, Teil 2, springer. — Verlag. Berlin Göttingen Heidelberg 1960.
9. SĂLĂGEANU N. — Despre asimilația clorofiliană și respirația plantelor submerse de apă dulce la temperaturi joase. *Bulet. St. al Acad. Republicii Socialiste România. T.I.* Nr. 3, pag. 277/1949.
10. ZEMLIANUHIN A. A. — Modificări fiziologice ce au loc în plante sub acțiunea acidului ascorbic. *Fiziologia rasteii* Nr. 4, 1956, pag. 313—318.
11. WOLFF — *Der diurnale Säurerhythmus*. Berlin, 1959.
12. WARBURG, O. — *Bioch. Ztsehr.* 103, 1920.

CONTRIBUTIONS CONCERNANT L'INFLUENCE DES ACIDES ORGANIQUES SUR L'INTENSITÉ DE LA PHOTOSYNTHESE

RÉSUMÉ

Par les expériences effectuées, on a observé l'influence des acides organiques exogènes sur l'intensité de la photosynthèse, en même temps que leur effet nocif sur les plantes.

Les expériences ont été faites avec les acides : oxalique, lactique, malique, citrique et ascorbique, d'après la méthode L. AUDUS. Les solutions ont été préparées dans l'eau distillée par ébullition et refroidie ensuite, pour écarter le CO_2 dissolvé, afin que le procès de la photosynthèse se passe seulement dans la présence du carbon contenu par l'acide respectif.

Les résultats des expériences montrent que dans certaines conditions, les acides organiques peuvent remplacer le CO_2 existant dans la milieu, étant utilisés ainsi dans la photosynthèse. Dans de concentrations plus fortes, ils deviennent nocifs pour les plantes, intervenant dans la structure des cellules et dans l'équilibre ionique.

L'effet inhibiteur se manifeste en fonction de la concentration en même temps que de la durée de l'exposition. A de concentrations plus fortes et à une exposition prolongée, les cellules végétales sont détruites.

Le plus nocif de ces acides, est l'acide oxalique.

Il parait que le phénomène est général, c'est à dire que, dans de faibles concentrations les acides organiques sont des stimulants pour le procès de photosynthèse, tandis que dans de fortes concentrations et à une exposition prolongée, ils inhibent ce même procès.

CERCETĂRI BIOMETRICE, MORFOLOGICE ȘI SISTEMATICE CU PRIVIRE LA POPULAȚIA DE *LANIUS EXCUBITOR* L. DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

M. MĂTIEȘ

Din punct de vedere taxonomic, una dintre cele mai dificile specii din țara noastră este incontestabil *Lanius excubitor* Linné 1766¹, din care Dombrowski (5) a tratat două subspecii: *Lanius excubitor excubitor* L.² — oaspete de iarnă regulat în toată țara și *Lanius excubitor homeyeri* Cab.³ — rar clocitor în Carpați.

Această diferențiere a fost făcută pentru prima dată de Csató (3), (5) care a găsit și primul cuib în Transilvania al sfrânciocului mare estic, *L.e.h.* (1889).

De atunci însă, Madarász în 1903 (12), Schenk în 1917 (17), Dobay în 1925 (6), Dombrowski și Linția în 1912, resp. 1946 (5), Băcescu în 1961 (1), Kovacs în 1962 (9), Moroșan în 1963 (13) și Cătuneanu în 1965 (2) au accentuat diferențierea prin indicarea câtorva noi date despre cuibăritul formei estice *L.e.h.* în Transilvania și jumătatea nordică a Moldovei.

În 1964, Mătieș (10), (11), referindu-se mai ales la formele clocitoare din Transilvania susține că în jumătatea de nord a țării noastre cuibărește numai *L.e.h.*, însă o formă mai mică și mai întunecată, mult asemănătoare cu *L.e.e.*

Pe de altă parte, Pașcovișchi în 1943 (15), arată că în Depresiunea Giurgelului (jud. Harghita) cuibărește *L.e.e.* și nu *L.e.h.*; Munteanu, în 1966 (14) arată că despărțirea în două subspecii a populației de *L.e.* din țara noastră este problematică și că formele clocitoare din Moldova de nord ar aparține de fapt la *L.e.e.*, sau în cel mai bun caz ar fi forme intermediare între *L.e.e.* și *L.e.h.*

Asupra asemănării sau identității formei clocitoare a sfrânciocului mare (descrișă ca *L.e.h.*) din jumătatea de nord a României cu *L.e.e.* există câteva referiri și în lucrările străine. Astfel, Strautmann (16) susține că în regiunea Subcarpaților Sovietici, în imediata apropiere a Moldovei, există doar o singură subspecie clocitoare — *L.e.e.*, iar Vau-

¹ În text se prescurtează la *L.e.*

² Se presc. — *L.e.e.*

³ Se presc. — *L.e.h.*

rie, în monumentala sa lucrare din 1959 (19), referindu-se și la populația clocitoare de *L.e.* din România o desparte în două subspecii: *L.e.e.* (Transilvania în vestul României) și *L.e.h.* (sud-estul României, în stepe). În 1960 K e v e (8) arată că exemplarele din Transilvania nu s-au dovedit a fi tipice pentru *L.e.h.*

Pe baza literaturii existente, a materialului comparativ indigen (138 exempl., 74 ouă) și străin (2 expl. U.R.S.S., 1 expl. Germania) pe care l-am avut la dispoziție, ca și a observațiilor proprii susțin mai jos. că în jumătatea de nord a țării noastre (Crișana, Transilvania și Moldova de nord-vest) cuibărește doar *L.e.e.*⁴.

MATERIAL CERCETAT

(74 ouă, 75 ♂♂, 63 ♀♀)

I. PERIOADA DE CUIBĂRIT ȘI POSTNUPTIALĂ — 22.III.—23.IX

Ouă — 74 buc; 21.IV—7.V: a) din col. L. Dobay (Muz. Oradea) — 3 ponte (19 buc.) din jud. Bihor (1934, 36); 5 ponte (31 b) din jud. Mureș (1922, 37); b) din col. M. I. Mătieș (Muz. Pitești) — 5 ponte (24 b) din jud. Cluj (1961, 63, 64).

Juv. în penaj de vară — 6 ♂♂, 6 ♀♀; 21.V.—22.VIII; a) din muz. Odorhei — 2 expl. din jud. Harghita (1958); b) din col. Șt. Kohl — 1 expl. din jud. Mureș (1960); c) din col. M. I. Mătieș — 5 expl. din jud. Mureș (1953, 57, 60); 4 expl. din jud. Cluj (1960).

*Juv. în penaj de toamnă*⁵ — 6 ♂♂, 5 ♀♀; 24.VIII—27.IX: a) din col. A. Tugarinov (Leningrad) — 1 expl. provenit din U.R.S.S. (1909⁶); b) din col. M. I. Mătieș — 2 expl. dn jud. Cluj (1959, 64); 4 expl. din jud. Mureș (1957, 59, 64); c) din col. D. Munteanu — 2 expl. din jud. Mureș (1959); din col. Șt. Kohl — 2 expl. din jud. Mureș (1960, 61); din col. Muz. „Antipa” — 1 expl. din jud. Mureș (1967).

Ad. din perioada de cuibărit și postnuptială — 20 ♂♂, 19 ♀♀; 22.III—19.IX: a) din col. M. I. Mătieș (Leningrad, L. A. Portenko) — 2 expl.²², din jud. Mureș (1957, 1959); b) din col. M. I. Mătieș — 8 expl. din jud. Cluj (1959, 62, 63, 64); 14 expl. din jud. Mureș (1957, 58, 59, 64, 65⁷); c) din col. Șt. Kohl — 7 expl. din jud. Mureș (1953, 55,

⁴ Aduc pe această cale mulțumiri tuturor celor care m-au ajutat în elaborarea lucrării de față. Din străinătate am primit material prin schimb, de la L. A. Portenko (Leningrad). Mulțumesc de asemenea tov. M. Băcescu, A. Papadopol, M. Tâlpeanu, I. Cătuneanu (București), D. Munteanu (Pîngărați), Șt. Kohl (Reghin), I. Kiss (Tulcea), L. Kovats, T. Jursák (Oradea), E. Nadra (Timișoara), C. Rang (Bacău), C. Naglăr (Focșani), P. Zsivanovits, K. Werner (Sibiu) și M. Popescu (Craiova), care mi-au împrumutat material autohton sau străin.

⁵ La numărătoare nu s-a ținut cont de nici un exemplar din străinătate.

⁶ Nr. 75, *L.e.h.*, ♂, 5 luni, Crasnoiarasc 27. IX (Fig. 5, expl. 6); A 116; C 118; DR 25; Cc 17; T 18; O $\frac{+13}{+10}$ (Fig. 6, expl. h); Bc 31 mm.

⁷ Nr. 95 ♂, 3 ani, Singeorgiul de Pădure, 6.IV. (Fig. 5. expl. 5).

58, 62); 1 expl. din jud. Harghita (1958); d) din col. D. Munteanu — 2 expl. din jud. Neamț (1962, 67⁸); 1 expl. din jud. Hunedoara (1967); 2 expl. (♂, ♀⁹) din jud. Suceava (1964); e) din col. Muz. „Antipa” — 1 expl. din jud. Mureș (1936); f) din col. Muz. Timișoara — 1 expl. din jud. Mureș (1936¹⁰); g) din col. Muz. Oradea — 1 expl. din jud. Arad (1958).

Subadulții și adulții din perioada toamnă-iarnă — 43 ♂♂, 33 ♀♀; 3.X—21.III: a) din col. A. Tugarinov (Leningrad) — 1 expl. din U.R.S.S. (1910¹¹); din col. M. I. Mătieș — 11 expl. din jud. Mureș (1957¹², 58, 64¹³, 65, 66); 2 expl. din jud. Hunedoara (1964); 2 expl. din jud. Bihor (1962, 1963); 3 expl. din jud. Cluj (1957, 58, 59); 1 expl. din jud. Bistrița-Năsăud (1964); c) din col. Muz. Timișoara — 1 expl. din Germania (1919¹⁴); 8 expl., din jud. Timiș (1906, 10, 13, 14, 15, 50); 5 expl. din jud. Caraș-Severin (1909, 10, 34, 36, 38); 1 expl. din jud. Bihor (1912); d) din col. Șt. Kohl — 13 expl. din jud. Mureș (1952, 53, 56, 57, 59, 61); e) din col. Muz. „Antipa” — 2 expl. din jud. Ilfov (1955, 57); 1 expl. din jud. Bihor (1948); 1 expl. din jud. Dolj (1962¹⁵); 1 expl. din jud. Olt (1966); f) din col. D. Munteanu — 3 expl. din jud. Neamț (1963, 64); 2 expl. din jud. Cluj (1957); g) din col. Muz. Odorhei — 3 expl. din jud. Harghita (1958, 59); h) din col. Muz. Sibiu — 2 expl. din jud. Sibiu (1958¹⁶, 67); din col. Muz. Bacău — 1 expl. din jud. Bacău (1963); j) din col. Muz. Focșani — 1 expl. din jud. Galați (1958¹⁷); k) din col. Muz. Argeș — 2 expl. din jud. Argeș (1968¹⁸); l) din col. Muz. Aiud — 1 expl. din jud. Alba (1959); m) din col. Muz. Oradea — 5 expl. din jud. Bihor (1964, 65, 68); n) din col. Muz. Tulcea — 1 expl. din jud. Tulcea (1968); din col. Muz. Craiova — 2 expl. din jud. Cluj (1961^{21, 24}); 2 expl. din jud. Dolj (1953, 68).

⁸ Nr. 99, ♀, 3 ani, Bistrița-Neamț, 7.IV (Fig. 5, expl. 3).

⁹ ♀ — donată de D. Munteanu Muzeului American de Istorie Naturală, New York; a fost determinată de Gh. Vaurie ca *L.e.e.* (14).

¹⁰ Nr. 124, ♀, Gurghiu; este colectată de S. Pașcovich și determinată ca *L.e.e.* (15).

¹¹ Nr. 74, *L.e.e.*, ♂, 6 luni, Gubernia Samarskaia, 23.X. (Fig. 5, expl. 2).

¹² Nr. 6, ♂, 18 luni, Tăureni, 14.X (Fig. 5, expl. 4), (Fig. 6, f).

¹³ Nr. 83, ♀, 10 luni, Dumbrăvioara, 21.III (Fig. 5, expl. 1) (Fig. 6, a).

¹⁴ Nr. 120, *L.e.e.*, Helgolanda, 10.X.

¹⁵ Nr. 57, ♂, ad., Balta Nedeia, 23.XI. (18); este singurul expl. de *L.e.h.* cercetat de autor și colectat din interiorul țării (Fig. 4); L 264; A 118;

C 119; DR 29; Ce 17; T 26; $O = \frac{+8}{+12}$ (Fig. 6, g); Bc 24 mm.

¹⁶ Nr. 114, ♀ (?), Avrig, 18.III (Fig. 3).

¹⁷ Nr. 108, ♀ (?), 11 luni, Cudalbi, 4.III; L 112; A 108; DR 25; Ce 15;

$O = \frac{+2}{+2}$; Bc 15 (Fig. 2).

¹⁸ Nr. 106, ♀, 9 luni, Dîrmănești, 27.I (Fig. 1).

PREZENTAREA REZULTATELOR

Ouă

Diametrul mare — 25,33—28,74 (26,56); diametrul mic — 19,10—20,38 (19,78) mm.

Fondul, de cele mai multe ori are o culoare alburie-verzuie-deschis; la pontele colectate în urmă cu trei decenii nuanța verzuie (probabil prin decolorare?) este slabă și puțin accentuată.

Petele din adîncime, de obicei cenușii-violete; deseori, însă nuanța violetă aproape că dispare.

Juv. în penaj de vară

Lungimea (L) ♂♂ 250—256 (253); ♀♀ 233—247 (241,8); aripa (A) ♂♂ 114—117 (116); ♀♀ 112—113 (112,7); coada (Cd) 110—117 (113,5); ♀♀ 105—112 (109,3); diferența dintre lungimea rectricelor în scară, extreme și mediane (DR) ♂♂ 20—24 (22); ♀♀ 18—21 (19,5); ciocul (Cc) ♂♂ 17—18 (17,3); ♀♀ 16—18 (16,8); tarsul (T) ♂♂ 28—29 (28,7); ♀♀ 26—28 (27,6); raportul distanței (în mm) X, dintre porțiunea distală a albului oglinzii primare și terminusul primei remige primare (la aripa închisă), cu porțiunea y, (în mm) cea mai îngustă, de culoare albă care leagă oglinda primară de oglinda secundară (O¹⁹)

$$\sigma\sigma \frac{-4}{-4} - \frac{0}{-1} \left(\frac{-2,7}{-3} \right); \quad \text{♀♀} \frac{-6}{-4} - \frac{-1}{-1} \left(\frac{-3}{-3} \right);$$

lățimea albului de la rădăcina rectricelor (Bc) ♂♂ 9—22 (17,5); ♀♀ 8—17 (13,5) mm.

Spatele — cenușiu închis, cu o nuanță brună, uneori mai deschis spre partea anterioară; umerii cu ceva mai deschiși, însă tot sur-brunii; supracodalele numai cu puțin mai deschise decât spatele.

După cum rezultă din valorile biometrice (O), la aripa închisă cele două oglinzi albe sînt mici și totdeauna despărțite; uneori oglinda remigelor secundare nu este vizibilă. Tivitura alburie a remigelor are mult brun-spălăcit.

Prima rectrice cu mult negru la ♂♂; ♀♀ au doar un ic negru pe steaguri, de-a lungul mijlocului rahisului. Albul de la baza rectricelor redus (Bc).

Pe albul ventral, bruniu-murdar, există valuri transversale neregulate surii și destul de dese (la 2 mm).

Fruntea și sprincenele mult asemănătoare cu cenușiul-brunatic-spălăcit de deasupra capului.

Juv. în penaj de toamnă

L ♂♂ 238—260 (249,7); ♀♀ 233—255 (247); A ♂♂ 112—118 (114,8); ♀♀ 110—114 (112,6); C ♂♂ 108—117 (113,3); ♀♀ 107—113 (111,2); DR ♂♂ 19—23 (21,2); ♀♀ 20—27 (23); Cc ♂♂ 17—18 (17,6); ♀♀ 16—20 (17,4); T ♂♂ 27—28 (27,4); ♀♀ 25—28 (26,6); O ♂♂ $\frac{-9}{-11} - \frac{-3}{-2} \left(\frac{-5,2}{-5,2} \right)$; ♀♀ $\frac{-5}{-5} - \frac{-4}{-3} \left(\frac{-4,5}{-4} \right)$ (Fig. 6, b); Bc ♂♂ 11—16 (13,4); ♀♀ 14—22 (19,2) mm.

Cenușiul spatelui are o ușoară nuanță albăstruie ; penele umerilor și supracodalelor cu ceva mai deschise, sur-albicioase, uneori cu un reflex roz, pe un fond alb-cenușiu murdar.

La aripa închisă, potrivit cu datele biometrice expuse, cele două oglinzi albe de cele mai multe ori sînt puțin vizibile ; totdeauna sînt despărțite, în rare cazuri se apropie, fără însă să se atingă.

Prima rectrice exterioară are de obicei destul de mult negru, rareori acesta se limitează la o dungă închisă de-a lungul rahisului, iar într-un caz dispăre cu totul, astfel încît rectricea este curat albă.

Albul părții ventrale este ușor murdar, cu un slab reflex brun-roz-deschis ; mai ales la femele sînt prezente valurile cenușii, neregulate și rare (la 4 mm).

Albul-murdar al frunții și sprîncenelor este destul de îngust, excepțional lățimea frunții ajunge la 4 mm, iar a sprîncenelor la 3 mm.

Ad. din perioada de cuibărit și postnupțială

L ♂♂ 234—264 (247,9) ; ♀♀ 237—263 (248,9) ; A ♂♂ 107—118 (113,3) ; ♀♀ 110—120 (113,4) ; Cd ♂♂ 106—123 (113,1) ; ♀♀ 110—117 (114,1) ; DR ♂♂ 17—29 (24,3) ; ♀♀ 16—28 (24,5) ; Cc ♂♂ 16—20 (17,3) ; ♀♀ 16—18 (17,3) ; T ♂♂ 23—30 (26,8) ; ♀♀ 25—29 (27,1) ; O ♂♂ $\frac{-5}{-3} - \frac{+3}{+3} \left(\frac{-1,5}{+1} \right)$; ♀♀ $\frac{-6}{-9} - \frac{0}{+2} \left(\frac{-1,3}{-1,9} \right)$ (Fig. 6, e¹⁹) ; Bc ♂♂ 7—20 (17,1) ; ♀♀ 11—12 (16,9) mm.

Spatele, la majoritatea exemplarelor este cenușiu-albăstrui deschis, la foarte puține mai închis, iar spre sfîrșitul lui iulie, datorită învechirii excesive, penajul capătă o nuanță spălăcită, sur-brunie ; cenușiul din septembrie este cu ceva mai albăstrui. Umerii potrivit de mari, surii-alburii, mai mult sau mai puțin murdari. Supracodalele, în rare cazuri destul de cenușii, deseori însă mai deschise decît spatele.

În dese cazuri la aripa închisă, cele două oglinzi albe sînt net despărțite⁸, alteori ele se ating, însă numai pe o porțiune de pînă la 1—3 mm ; deschiderea aripii accentuează unirea oglinzilor.

Prima rectrice exterioară, în două cazuri este alb curat, în mai multe cazuri are brunie-negru numai pe rahis, iar alteori și cîteva desene închise lîngă acesta.

Albul ventral, care nu este curat, în iulie, prin uzare primește și o nuanță brunie. Ușoare valuri transversale cenușii, abia observabile există la două femele ; nuanța rozalie se observă în rare cazuri, numai în septembrie, la penajul proaspăt schimbat.

Fruntea și sprîncenele, murdărite datorită uzării în iunie-iulie, prin năpîrlire ajung în septembrie abia la 3,5 mm lățime.

¹⁹ În caz de regresie a desenelor albe, ambele valori devin negative. Astfel se reprezintă accentuat dezvoltarea sau regresia desenelor albe ; este deci un bun criteriu de diferențiere între *L.e.e.* și *L.e.h.* — Fig. 3, Fig. 4, Fig. 5, Fig. 6 (original).

²⁰ Vezi Fig. 6 — a, c, f.

Fig. 1. — *Lanius e. excubitor* L., jud. Argeș. Dirmănești, 27.I.1968 (Nr. 106¹⁸).

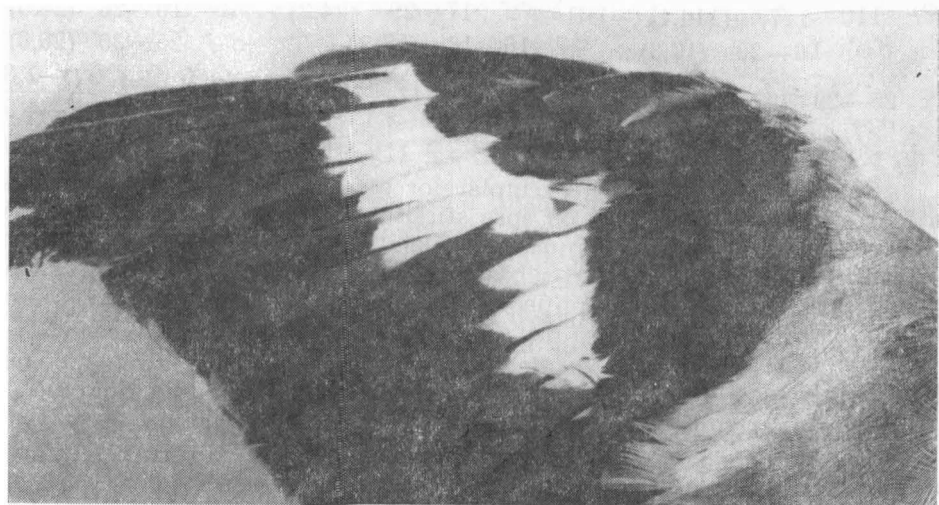

Fig. 2. — *Lanius e. excubitor* L., jud. Galați. Cudalbi, 4.III.1958 (Nr. 108¹⁷).

Subadultii și adulții din perioada toamnă-iarnă

L ♂♂ 234—264 (252,1); ♀♀ 232—260 (245,8); A ♂♂ 110—118 (113,5); ♀♀ 106—116 (111,9); C ♂♂ 107—124 (114,9); ♀♀ 99—119 (111,3); DR ♂♂ 17—28 (22,3); ♀♀ 17—27 (23,2); Cc ♂♂ 15—20 (17,1); ♀♀ 15—18 (16,7); T ♂♂ 24—29 (26,6); ♂♂ 24—28 (26,6); O ♀♀ $\frac{-5}{-9} - \frac{+2}{+2} \left(\frac{-2}{-3,1} \right)$; ♀♀ $\left(\frac{-8}{-40} \right) - \frac{+3}{+2} \left(\frac{-2,4}{-6,9} \right)$; Bc ♂♂ 11—12 (15,3); ♀♀ 9—20 (15,5) mm.

Spatele — cenușiu, potrivit de deschis și puțin murdărit în spre primăvară, mult mai închis la nr. 83¹³; umerii și supracodalele într-un singur caz sînt albe, fără sur, la nr. 57¹⁵, ²¹, la majoritatea exemplarelor cenușiu mai deschis. Supracodalele la nr. 83¹³ au pe cenușiu lor închis și desene negre.

Albul bazal al remigelor secundare lipsește la nr. 83¹³. De obicei cele două oglinzi ale aripii închise sînt despărțite, numai în foarte puține cazuri acestea se unesc pe o porțiune maximă de 2 mm (nr. 6¹²), iar la cîteva există și un firicel alb de legătură între oglinda secundară și albul terminal (nr. 114¹⁶); nr. 57¹⁵ are oglinda secundară unită cu

Fig. 3 — *Lanius e. excubitor* L., jud. Sibiu. Avrig, 18.III.1958 (Nr. 114¹⁶).

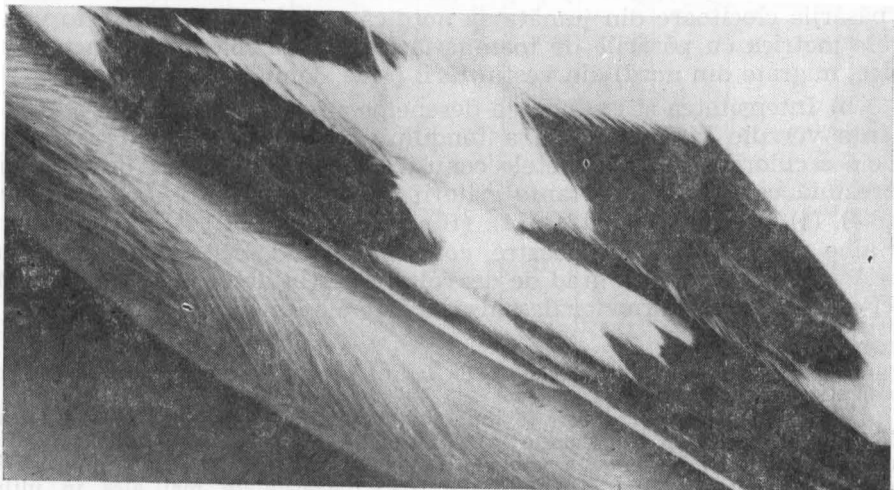

Fig. 4 — *Lanius excubitor homeyeri* Cab., jud. Dolj, Balta Neceia, 23.XI.1962 (Nr. 57¹⁵).

cea primară pe o porțiune de 12 mm, la aripa închisă. Rectricea exterioră rareori alb curat, mai des alb cu o dungă neagră pe rahis; în cazurile extreme întunecate (nr. 83¹³) negrul ocupă 2/3 din rectrice.

Albul părții inferioare, mai deschis la începutul iernii ajunge spre primăvară la o nuanță alb-surie murdară; valurile transversale, mai accentuate la începutul iernii sînt prezente în special la subadulți, dar și la cîțiva adulți.

Fruntea și sprincenele — mai albicioase înspre toamnă — rar ajung la 3—4 mm lățime (nr. 6¹²), deseori sînt abia schițate, iar în extremă (nr. 83¹³) aproape că lipsesc.

DISCUTAREA REZULTATELOR

Din cauză că toate pontele cercetate provin din interiorul Carpaților și că toate exemplarele adulte din perioada de cuibărit și post-nupțială sînt din jumătatea de nord a țării (inclusiv Moldova de nord-vest), principala problemă de discutat este stabilirea subspeciei populației clocitoare de *L.e.* din Crișana, Transilvania și Moldova de nord-vest.

Cercetările întreprinse în acest sens stabilesc că în jumătatea de nord a României cuibărește doar *L.e.e.*; argumentele în favoarea acestei afirmații sînt următoarele :

a) Biometria stabilită de noi și comparată cu aceea redată de Dementiev (4), aproape în toate cazurile are valori mult mai apropiate de *L.e.e.*, decît de *L.e.h.*, care are dimensiuni în general mai mari (Tab. 1). Acest lucru, cît și faptul că valorile minime și maxime găsite nu sînt prea distanțate între ele și nu ajung să se cuprindă în gama de variații ale ambelor subspecii (*L.e.e.* — subspecie mai mică; *L.e.h.* — subspecie mai mare) demonstrează că populația clocitoare din Crișana, Transilvania și nord-vestul Moldovei aparține la *L.e.e.* Comparînd din punct de vedere statistic (Tab. 2) populațiile de *L.e.* din România, constatăm că păsările clocitoare din jumătatea nordică a țării sînt identice în caracterele metrice cu păsările de toamnă-iarnă (în cea mai mare parte *L.e.e.* tipice, migrate din nord) din vestul țării (Muz. Timișoara și Oradea).

b) Intensitatea și extinderea desenelor albe sau cenușii ale adulților, nuanța verzuie sau albicioasă a fondului ouălor și gradul de extindere pe ele a culorii violet din petele cenușii sau cenușii-violete de adîncime, reprezintă cele mai importante criterii de separare între *L.e.e.* și *L.e.h.* (2), (3), (4), (5), (6), (10), (12), (14), (16). Intensitatea și extinderea desenelor albe ale exemplarelor noastre, comparate cu descrierile din literatura citată arată în medie un grad de dezvoltare destul de redus, corespunzător deci cu caracterele formelor deschis colorate ale lui *L.e.e.*

²¹ Nr. 57 (*L.e.h.*) și nr. 143 (*L.e.e.* × *L.e.h.*) nu au datele biometrice cuprinse în calculele efectuate pentru *L.e.e.*

²² Dintre acestea, nr. 3 (♂, 16 luni, jud. Mureș, 9.IX.1957) și nr. 15 (♀, 3 ani, jud. Cluj, 10.V.1959) au fost donate Inst. Zoologic din Leningrad; prof. L. A. Portenko și-a exprimat părerea că ambele exemplare trimise aparțin subspeciei tip.

²³ Mulțimea locurilor de nidificare (*L.e.e.*), constatate mai ales în ultimii 10 ani ridică și problema expansiunii recente spre sud a populației nordice de *L.e.e.*, cu excluderea populației autohtone existente (*L.e.h.*); ipoteza pare însă puțin verosimilă, lipsindu-ne date certe despre cuibăritul lui *L.e.h.* (??).

Date biometrice referitoare la LANIUS EXCUBITOR

Biometrie	L.e. excubitor, Adulți sau ouă (Dementiev), (4)	L.e. excubitor, Subadulți și ad. din toată țara — perioada toamnă-iarnă (orig.)	L.e. excubitor, Adulți sau ouă — ju- mătatea nordică a Ro- mâniei — perioada de cuibărit și postnupțială (orig.)	L.e. homeyeri, Adulți sau ouă (Dementiev), (4)
Aripa	40 ♂♂ 110—121 (113,8)	43 ♂♂ 110—118 (113,5)	20 ♂♂ 107—118 (113,3)	50 ♂♂ 111—126,4 (117,24)
	33 ♀♀ 109—112 (112,7)	33 ♀♀ 106—116 (111,9)	19 ♀♀ 110—120 (113,4)	31 ♀♀ 111—118 (114,57)
Diametrul mare (ouă)	117 buc. 23—30,5 (26,3)	—	74 buc. 25,33—28,74 (26,56)	7 buc. 27,3—29,5 (28,3)
Diametrul mic (ouă)	117 buc. 18—20,5 (19,3)	—	74 buc. 19,10—20,38 19,78	7 buc. 19,5—20,2 (19,8) mm

Tabelul 2

Date statistice asupra lungimii aripii la LANIUS EXCUBITOR

Sex	N	min	x	m	Max	δ	V.C.	Dx ₁ x ₂	3.m	D.C.	t	md.
A ♂♂	11	111	113,00 ± 0,77		118	2,56	2,27	0,0	4,20	0,0	0,0	0,99
B ♀♀	18	107	113,00 ± 0,63		118	2,65	2,35					
A ♂♂	10	107	111,20 ± 0,76		114	2,40	2,16	1,8	3,78	0,4	198+	0,91
B ♀♀	17	109	113,00 ± 0,50		120	2,06	1,82					
A ♂+♀ (A+A)	21	107	112,14 ± 0,56		118	2,57	2,29	0,86	3,14	0,17	1,23+	0,70
B ♂+♀ (B+B)	35	107	113,00 ± 0,42		120	2,50	2,21					

A = exemplare de toamnă-iarnă din vestul României (Timișoara, Oradea); B = exemplare clocitoare din 1/2 nordică a României; = numărul expl.; min = valoarea cea mai mică; max. = valoarea cea mai mare; x = media; m = eroarea medie; δ = abaterea standard; V.C. = coeficientul de variabilitate; Dx₁-x₂ = diferența între două medii aritmetice; 3.m = 3. eroare medie; D.C. = coeficientul de diferență; t = Testul Student; md = rezult. erorii standard.

(prelucrarea statistică aparține lui Șt. Kohl)

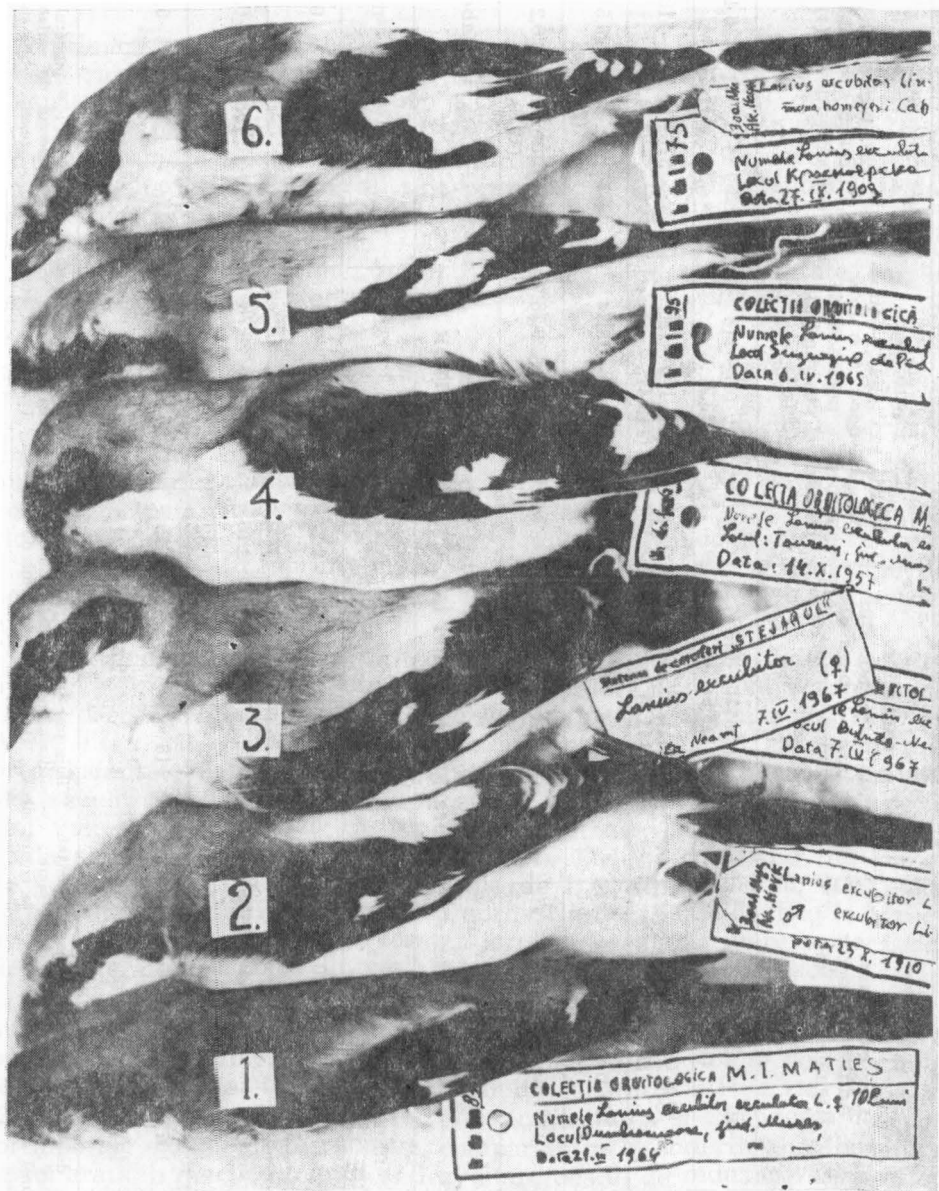

Fig. 5. — *Lanius excubitor* L.

1 — L.e.e., jud. Mureș, 21.III.1964 (nr. 83¹³); 2 — L.e.e., U.R.S.S., 23.X.1910 (nr. 74¹¹); 3 — L.e.e., jud. Neamț, 7.IV.1967 (nr. 99⁹); 4 — L.e.e., jud. Mureș, 14.X.1957 (nr. 6¹²); 5 — L.e.e., jud. Mureș, 6.IV.1965 (nr. 95⁷); 6 — L.e.h., U.R.S.S., 27.IX.1909 (nr. 75⁵).

De exemplu, în ceea ce privește oglinzile albe de la aripa închisă, chiar în septembrie (cînd penele sînt neuzate) fuzionarea lor este numai accidentală (Fig. 6 — b, c, d, e), iar la exemplarele cele mai deschise²², legătura albă dintre oglinda secundară și albul terminal al remigelor

secundare este foarte rar întâlnită (Fig. 3). Dementiev (4) este de părere că la adulții de *L.e.h.*, albul ventral este curat, fără valuri transversale; două dintre exemplarele noastre au albul însă ușor învâlmurat. În multe cazuri există și diferite desene negre chiar și pe prima rectrice.

c) Dimensiunile și extinderea desenelor albe are valori reduse la juv. în penaj de vară și de toamnă (identice cu formele închis colorate ale lui *L.e.e.*) (Fig. 6, b,d.). Acest aspect pare însă că nu are valoare sistematică; cu toate acestea, exemplarul juv. de *L.e.h.* provenit din U.R.S.S. ⁶ are toate desenele albe tipice pentru *L.e.h.* și nicidecum asemănătoare cu *L.e.e.*

Subadulții și adulții din perioada toamnă-iarnă (colecțiți nu numai din interiorul Carpaților) — cu toată gama de variații puțin mai mare — au dimensiunile medii cu ceva mai mici și desenele albe cu ceva mai reduse (Tab. nr. 1), mai aproape deci de caracterele tipice de *L.e.e.* Acest fapt atestă infiltrarea în anotimpul rece a unor exemplare nordice. Campărind biometria și coloritul acestora cu datele lui Dombrowski (5) pentru *L.e.e.* conchidem că ele au o mare asemănare. Nu putem înțelege însă care este originea lungimii cozii și a ciocului indicate de Dombrowski pentru ambele subspecii (*L.e.e.*, *L.e.h.*) (5), deoarece cifrele ne par uriașe.

Balgul nr. 57 ¹⁵ (Fig. 4) ridică problema cuibăririi speciei și la sudul Carpaților, lângă Dunăre. Tot complexul de caractere al acestei piese indică subspecia *L.e.h.*; după câte se pare este singurul exemplar din țară care aparține în mod real acestei forme. Afirmațiile lui Dom-

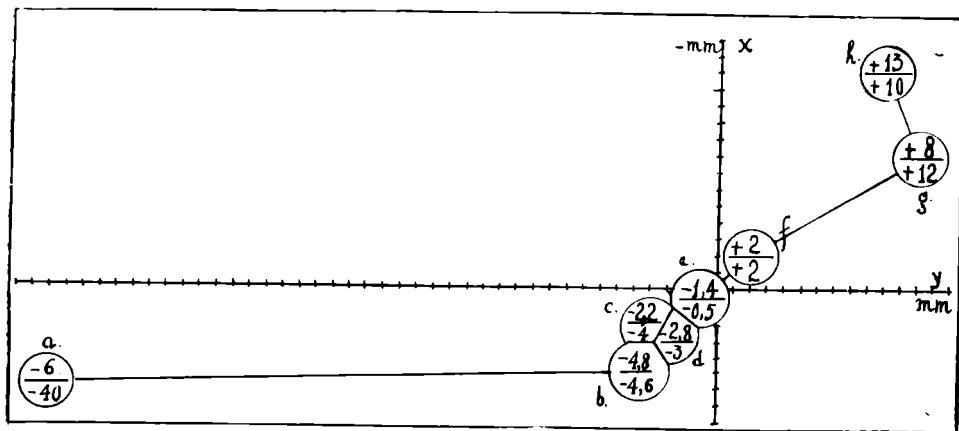

Fig. 6. — *Lanius excubitor* L. Raporturile biometrice la oglinzile

de la aripă: $O = \frac{x}{y}$ (Desen: T. Mavrodin).

- a — *L.e.e.*, jud. Mureș, 21.III.1964 (nr. 83¹³); b — *L.e.e.*, România, 24.VIII. — 27.IX. (♂♂, ♀♀ juv.);
 c — *L.e.e.*, România, 3.X. — 21.III. (♂♂, ♀♀); d — *L.e.e.*, România, 21.V. — 22.VIII. (♂♂ ♀♀ juv.);
 e — *L.e.e.*, România, 22.III. — 19.IX. (♂♂, ♀♀ ad); f — *L.e.e.*, jud. Mureș, 14.X.1957 (nr. 6¹²); g —
L.e.h., jud. Dolj, 23.XI.1962 (nr. 57¹⁵); h — *L.e.h.*, U.R.S.S., 27.IX.1909 (nr. 75⁹).

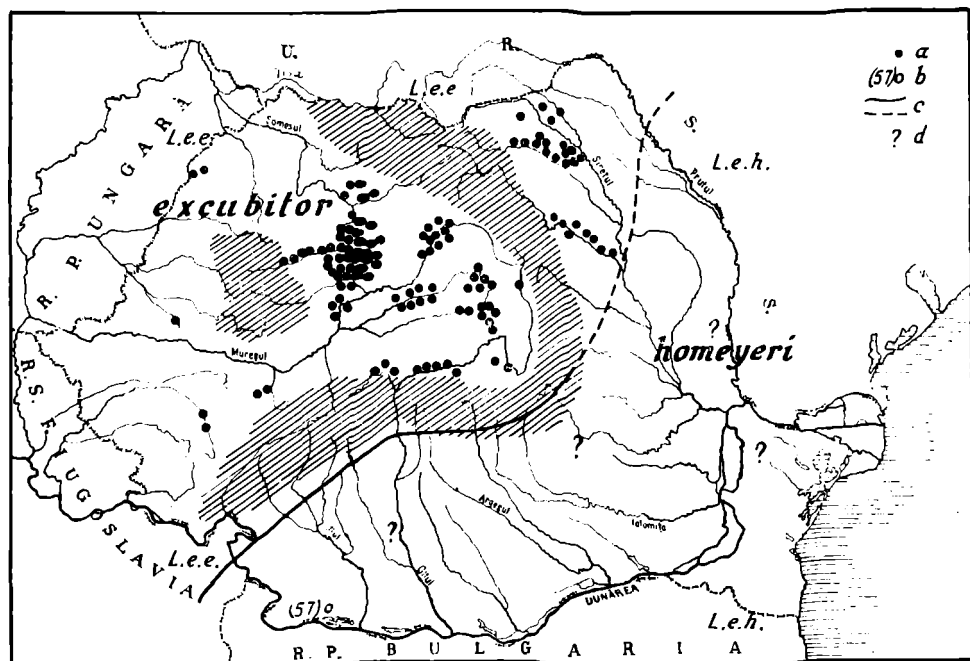

Fig. 7. — Distribuția populației clocoitoare de *Lanius excubitor* L. în România (după autorii citați, cu modificările autorului):

a — *L.e.e.*, locurile de nidificare identificate (toate numai de *L.e.e.*²⁾; b — *L.e.h.*, păsări de pasaj colectate (numai nr. 57¹⁰); c — linia aproximativă între cele două populații; d — *L.e.h.*, locuri probabile de cuibărire (desen: T. Mavrodin).

browski (5) referitoare la *L.e.h.* că: „Din această subspecie am adunat din țară 8 exemplare; toate aceste exemplare arată toate caracterele subspeciei, bine pronunțate“ pare să se bazeze tocmai pe exemplare colectate din sudul țării.

Probabilitatea ca *L.e.h.* să cuibărească în SE țării ar fi argumentată prin prezența acestei forme în NE Bulgariei (19), (Fig. 7). Potrivit cu acestea, afirmațiile lui Floricke (7), după care ar fi observat în pădurea de la Cucurova (lingă Babadag) sfrâncioci foarte deschiși, în primele zile din iunie, cu oarecare îngăduință pare demnă de crezare.

CONCLUZII

În urma cercetărilor biometrice, morfologice și sistematice efectuate în ultimii 10 ani asupra unui material de *Lanius excubitor* L., provenit mai ales din interiorul Carpaților, dar și din restul țării (74 ouă, 23 juv. și 39 ad. din perioada de cuibărit și postnupțială, 76 subadulți și ad. din perioada toamnă-iarnă) am ajuns la următoarele concluzii (Fig. 7):

1. Materialul provenit din perioada de cuibărit și postnupțială atestă existența în Crișana, Transilvania și nord-vestul Moldovei, ca pasăre clocoitoare, doar a subspeciei *Lanius e. excubitor* L. Gama de variații biometrice și morfologice, în puține cazuri amintește însă (abia schițat) și

de *L.e. homeyeri* Cab.; cercetările noastre dovedesc că în toate cazurile avem de-a face doar cu forme mai deschis colorate de *L.e.e.*

2. La exemplarele juvenile în penaj de vară și de toamnă, toate desenele albe sînt slab evidențiate, încît după aspect ele ne amintesc de formele închis colorate de *L.e.e.*

3. La exemplarele de *Lanius e. excubitor* L., provenite din perioada toamnă-iarnă și colectate aproape din toată țara, gama de variații se extinde, pe de-o parte prin existența penajului proaspăt năpîrlit din octombrie, cu desenele albe mult mai clare, iar pe de altă parte, datorită migrației din nord a unor indivizi aparținînd formelor închis colorate ale lui *L.e.e.* Privite în ansamblu, aceste păsări au dimensiuni mai reduse și sînt colorate cu ceva mai închis decît populația clocitoare.

4. În jumătatea de nord a Moldovei (cu excepția șesurilor), după exemplarele colectate și determinate și de D. Munteanu cuibărește forma nominată *L.e.e.*

5. Singura indicație — problematică totuși — despre cuibărirea (??) lui *Lanius excubitor* L. în șesurile din sud-estul Carpaților este exemplarul nr. 57¹⁷ (♂ ad. Balta Nedeia, 23.XI.1962); acesta s-a dovedit totodată a fi singurul exemplar tipic cercetat din România al subspeciei *L.e. homeyeri* Cab.

6. Pînă în momentul de față nu există nici o dovadă sigură despre cuibărirea lui *Lanius excubitor* în Dobrogea.

B I B L I O G R A F I E

1. BĂCESCU M., Păsările în nomenclatura și viața poporului român. Edit. Acad. R.P.R. Buc., 1961. p. 167.
2. CĂTUNEANU I., Natura, ser. biol., 1965, 17, 2, 82—86.
3. CSATÓ I., Mitt. d. ornith. Ver. in Wien, 1889, 13, 241—242.
4. DEMENTIEV G. P., GLADCOV N. A., și colab. Păsările Uniunii Sovietice, 1954, 6, Moscova. 34—35 (l. rusă).
5. DOMBROWSKI R., și LINȚIA D., Păsările României, 1945, 1, București, 269—271.
6. DOBAY I., Verh. Mit. Sieb. Ver. Naturwis Herm., 1925, 26, 1, 49—56.
7. FLORICKE K., Forscherfahrt in Feindesland. Stuttgart, 1918, 34.
8. KEVE A., Nomenclator Avium Hungariae. Budapest, 1960.
9. KOVATS L., Natura, ser. biol., 1962, 13, 5, 88.
10. MĂTIEȘ M., Ocrot. nat., 1964, 8, 2, 266—270.
11. MĂTIEȘ M., și BICHICEANU M., Vin. și pesc. sp., 1964, 16, 6, 17.
12. MADÁRASZ Gy., Magyaország Madarai. Die Vögel Ungarns. 1899—1903. 451—630.
13. MOROȘAN S., Vin. și pesc. sp., 1963, 15, 2, 20.
14. MUNTEANU D., Natura. ser. biol., 1966, 18, 5, 84—85.
15. PASCOVSCHI S., Mitt. d. Arbeitsgem. f. Naturwiss., Hermannstadt. 1943.
16. STRAUTMANN F. I., Păsările Carpaților Sovietici, Kiev, 1954, 140 (în l. rusă).
17. SCHENK I., Fauna Regni Hungariae, 1917, 85.
18. TĂLPEANU M., Travaux Mus. Hist. Nat. „Grigore Antipa“, 1965, 5, 315.
19. VAURIE C., The Birds of the Palearctic Fauna. Passeriformes, London, 1959, 107—110.

²⁴ Nr. 143, *L.e.e.* × *L.e.h.*, ♂, 3 ani, Cluj, 16.II.1961; A 113; C 115; DR 28; Cc 16; 0 $\frac{+3}{+7}$; Bc 25 mm (probabil în migrație, originar din Ucraina).

RECHERCHES BIOMETRIQUES, MORPHOLOGIQUES ET SYSTÉMATIQUES CONCERNANT LA POPULATION DE *LANIUS EXCUBITOR* L. DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

Dans la première partie de l'étude, l'auteur expose les opinions des ornithologues roumains et étrangers sur les sous-espèces de *Lanius excubitor* L. de Roumanie.

Appuyé sur un vaste matériel étudié, provenant du pays (74 oeufs, 62 exemplaires de la période de reproduction et de celle postnuptiale et 76 exemplaires de la période d'automne-hiver) et de l'étranger (3 exemplaires), il fait une analyse biométrique et morphologique détaillée, par groupes : 1. oeufs ; 2. juv. à plumage d'été ; 3. juv. à plumage d'automne ; 4. ad. de la période de reproduction et postnuptiale ; 5. adultes et sub-adultes de la période d'automne et d'hiver.

Les recherches effectuées établissent que, dans les provinces de Crișana, Transylvanie et de la Moldavie du nord-ouest, c'est le *Lanius excubitor* L. qui niche, tandis que dans les plaines du sud-est du pays (y compris la Dobroudja) il s'agit probablement (??) de *L.e. homeyeri* Cab., le seul exemplaire de *L.e. homeyeri* Cab. étudié et provenant de chez nous étant le nr. 57 ♂, ad., trouvé à Balta Nedeia du département Dolj, le 23.XI.1962.

En ce qui concerne la population de la période d'automne-hiver, on remarque l'élargissement de la gamme des variations biométriques et morphologiques. On considère que ce fait est d'une part à l'infiltration d'une population de *L.e. excubitor* L. venant du nord, d'une taille plus petite et d'un coloris plus foncé à cause du plumage d'hiver fraîchement pelé, plus long (moins épointé) et d'une couleur plus pure — et d'autre part, à la migration probable (??) d'exemplaires venant de l'est et ayant un coloris plus clair, rapprochés de *L. e. homeyeri* Cab.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA FAUNEI DE ITONIDIDAE (DIPTERA-NAMATOCERA) DIN JUDEȚUL ARGEȘ

P. NEACȘU

În nota de față sint semnalate un număr de 32 specii de *Itonididae* (Cecidomyiidae) colectate din localitățile Albota și Ștefănești, jud. Argeș, între anii 1964—1967. Unele dintre aceste specii [*Antichiridium caricis* (Kffr.), *Contarinia barbichei* Kffr., *Gephyraulus raphanistri* (Kffr.) și *Dasyneura pratensis* (Kffr.)] sint citate pentru prima oară în fauna țării noastre.

Studii privind fauna de *Itonididae* din jud. Argeș s-au făcut numai sporadic (4, 5, 6) semnalindu-se pînă în prezent un număr de 13 specii (dintre care două regăsite de autor). Restul speciilor din prezenta notă în număr de 30 nu au mai fost semnalate pînă în prezent în județ. Toate speciile menționate aparțin familiei *Itonididae* subfam. *Itonidinae*.

TRIBUL CECIDOMYINI

1. *Acodiplosis inulae* (H. Lw.) Kffr., 1895.

Larvele se dezvoltă în gale ovoide, uniloculare pe tulpinile de *Inula britannica* L. Insecta prezintă 1—2 generații pe an. Metamorfoza în gale. Materialul a fost colectat din apropierea comunei Ștefănești (30.VI.1965).

2. *Putoniella marsupialis* (F. Lw.) Kffr., 1896.

(sin. = *Diplosis marsupialis* F Lw., 1889).

Adulții (2♀♀) au antenele constituite din 2 + 12 articole. Larvele galben portocalii se dezvoltă în gale pluriloculare pe care insecta le produce pe limbul frunzelor de *Prunus domestica* L. Insecta prezintă o singură generație pe an. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența redusă.

3. *Antichiridium caricis* (Kffr.), 1912.

(sin. = *Clinodiplosis caricis* Kffr., 1898 ;
Trichodiplosis caricis Kffr., 1911).

Larvele galben portocalii de 3,25—3,30 mm lungime (fig. 1 a) se dezvoltă la baza frunzelor de *Carex* sp. Spatula sternală prezintă în

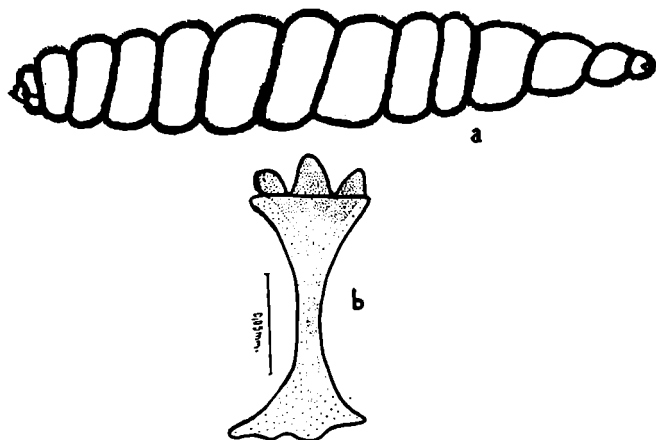

Fig. 1. — *A. caricis* a) = larvă. b) = spatula sternală (original).

partea sa anterioară trei lobi caracteristici (fig. 1 b). Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (4.IV.1966). Insecta nou citată în Republica Socialistă România.

TRIBUL CLINODIPLOSINI

4. *Macrodiplosis dryobia* (F. Lw.) Kffr., 1895.

(sin. = *Diplosis dryobia* F. Lw., 1877).

Larvele de culoare albă se dezvoltă pe partea inferioară a lobilor frunzelor de *Quercus* sp. Partea terminală a lobilor pe care există larve se îndoaie pînă la alipirea lor de marginea inferioară a limbului. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea localității Ștefănești (30.VI.1966).

5. *Macrodiplosis volveris* Kffr., 1904.

Larvele sînt roșii-portocalii și se dezvoltă în gale formate prin în-doirea și îngroșarea marginii frunzelor de *Quercus*, (între doi lobi vecini).

Îndoirea are loc pe partea superioară a frunzei. În fiecare gală există un număr mic de larve (1—3). Frecvența și abundența redusă. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea localității Ștefănești (30.VI.1966).

TRIBUL CONTARINI

6. *Zeuxidiplosis giardi* (Kffr.), 1913

Larvele acestei specii sînt portocalii și se dezvoltă în gale uniloculare ce iau naștere prin modificarea a două frunze de *Hypericum perforatum* L. în cite o calotă sferică unite între ele. Metamorfoza în sol. Proveniența materialului cu larve, din apropierea căii ferate în dreptul comunei Ștefănești (8.VII.1967).

7. *Contarinia barbichei* (Kffr.), 1896

(sin. = *Diplosis barbichei* Kffr., 1890)

Adulții (2♀♀) de 2,02—2,10 mm (fără ovipozitor). Antena din 2 + 13 articole, sesile (fig. 1 a). Ghiara bifidă (fig. 1 b). Vîrfurile ovipozitorului cu pete poliedrice pe suprafața sa (fig. 1 c). Spatula sternală larg scobită anterior (fig. 1 d). Larvele albe, săritoare, de 2,25—2,30 mm. Se dezvoltă în gale ovoide ce se formează prin alipirea ultimelor frunze ale lăstarilor terminali de *Lotus sp.* Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere—*Calcidoidae*. Frecvența și abundența redusă. Proveniența materialului cu larve și adulți : pajiștile din împrejurimile comunei Ștefănești (3.VII.1964). Insecta nou citată în Republica Socialistă România.

8. *Contarinia lotii* (Deg.) Kffr., 1896

(sin. = *Tipula loti* Deg., 1776 ;

Cecidomyia loti Latr., 1809 ;

Diplosis loti H. Lw., 1850).

Larvele alb gălbui se dezvoltă în bobocii floralii mult măriți de *Lotus corniculatus* L. În fiecare boboc există un număr variabil de larve. Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere—*Calcidoidae*. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : pajiștile din împrejurimile comunei Ștefănești (30.VI.1965).

9. *Contarinia medicaginis*

Larvele alb-gălbui se dezvoltă gregar în bobocii florilor de *Medicago sativa* L. Aceștia nu se mai deschid, devin dubli în volum față de cei normali și nu mai fructifică. Larvele sînt parazitare de himenoptere—*Calcidoidae*. Proveniența materialului cu larve : culturile de lucernă din jurul comunei Ștefănești (2.VII.1965).

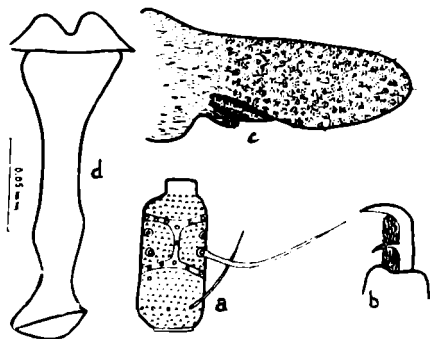

Fig. 2. — *C. barbichei* a) = articol antenal, b) = ghiară, c) = partea terminală a ovipozitorului, d) = spatula sternală (original).

10. *Contarinia tritici* (Krbý) Kffr., 1896.

Larvele galbene ca sulful trăiesc în interiorul florilor de grâu (*Triticum* sp.) unde se hrănesc oprind boabele să se dezvolte normal. Metamorfoza în sol. Insecta are o singură generație pe an. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : lanurile de grâu din localitatea Albota (3.VII.1965).

TRIBUL ASPHONDYLINI

11. *Asphondylia* (*Gisonobasis*) *ignorata* Rübs.

Adulții (5♀♀) au lungimea corpului de 3,14—3,15 mm., iar masculii (3 exempl.) de 2,20—2,80 mm. Larvele portocalii se dezvoltă izolat în gale ce apar prin modificarea bobocilor floralii de *Mentha longipholia* Hunds. Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialul cu larve și adulți : marginea căii ferate în apropierea comunei Ștefănești (5.VII.1967).

TRIBUL SCHIZOMYINI

12. *Schizomyia galiorum* Kffr., 1889.

Larvele de culoare portocalie au lungimea corpului de 2 mm. Ele se dezvoltă izolat în bobocii florilor de *Galium schulzei* Vert. Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere-Calcidoidae din fam. *Eulophidae*. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (3.VII.1965).

13. *Placochela ligustri* (Rübs.), 1899.

Larvele galbene ca sulful se dezvoltă izolat în bobocii florilor de *Ligustrum vulgare* L. Metamorfoza în sol. Insecta este parazitată de himenoptere-Calcidoidae. Frecvența și abundența foarte reduse. Proveniența materialului cu larve : liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (30.VI.1965).

TRIBUL OLIGOTROPHINI

14. *Didymomyia reaumuriana* (F.Lw., 1878).

(sin = *Oligotrophus reaumuriana* F. Lw., 1737).

Larvele portocalii se dezvoltă în gale uniloculare de consistență lemnoasă, ce apar pe limbul frunzelor de *Tilia* sp. La maturitate galele se desprind de pe frunze și cad pe sol, împreună cu larvele din ele. Insecta prezintă o generație la doi ani. Frecvența și abundența moderate. Proveniența materialelor cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (6.VII.1967).

TRIBUL POOMYINI

15. *Physemocercis ulmi* Rübs., 1914.

Larvele sînt de culoare albă și se dezvoltă în gale uniloculare, circulare, în parenchimul frunzelor de *Ulmus* sp. Partea atacată a frunzei se îngroașe foarte puțin și se decolorează. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența moderate. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești.

16. *Gephyraulax raphanistri* (Kffr.), 1886.

Larvele alb gălbui se dezvoltă în bobocii floralii de *Brassica rapa* L. Aceștia devin dubli față de cei normali și nu se mai deschid. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : Albota (30.VII.1965). Insecta nou citată în Republica Socialistă România.

17. *Geocrypta galii* (H. Lw.), 1850.

Larvele acestei insecte sînt de culoare albă și se dezvoltă în gale spongioase, uniloculare pe tulpinele de *Galium*. Insecta este parazitată de himenoptere-*Calcidoidae*. Metamorfoza în sol. Frecvența mare. Abundența redusă. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (8.VII.1967).

18. *Janetiella lemei* (Kffr., 1904).

Larvele galben-portocalii, se dezvoltă în gale uniloculare ce apar în jurul nervurii principale și secundare de pe frunzele de *Ulmus* sp. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența redusă. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (3.VII.1963 și 5.VI.1967).

TRIBUL DASYNEURINI

19. *Jaapiella jaapiana* H. Lw., 1914.

Femelele (6 exempl.) au dimensiunea corpului de 1,5 mm. Masculii (11 exempl.) de 1 mm lungime. Larvele la început albe apoi portocalii au dimensiunea corpului de 2 mm. Ele se dezvoltă gregar pe partea superioară a foliolelor de *Medicago lupulina* L. în jurul nervurii principale. Foliolele atacate au cele două jumătăți ale limbului alipite între ele. Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve și adulți : pajiștile din apropierea comunei Ștefănești (3.VII.1967).

20. *Jaapiella loticola* (Rübs.), 1889.

(sin. = *Perrisia loticola* Rübs., 1888).

Adulții (2♀♀) au dimensiunea corpului de 1,80—1,90 mm. (fără ovipozitori). Larvele portocalii de 2,25—2,30 mm. Se dezvoltă în frunzele tinere ale lăstarilor terminali de *Lotus corniculatus* L. Insecta este pa-

razitată de himenoptere-*Calcidoidae* din fam. *Enchytridae*, *Torymidae* și *Eulophidae*. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialelor cu larve și adulți : pajistile, poienile și liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (29.VI.1965).

21. *Jaapiella medicaginis* (Rübs.), 1912.

Larvele albe de 1,70 mm lungime, se dezvoltă în jurul nervurii principale a foliolelor de *Medicago sativa* L. Cele două jumătăți ale limbului se alipesc, iar între ele trăiesc un număr variabil de larve. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : culturile de lucernă din împrejurimile comunei Ștefănești (2.VII.1965).

22. *Jaapiella veronicae* (Vall.), 1826.

Larvele sînt roșii-portocalii și se dezvoltă mai multe într-o gală ce ia naștere în lăstarii terminali ai frunzelor de *Veronica chamaedrys* L. Insecta este parazitată de unele diptere-*Brachicere* și himenoptere-*Bracconidae*. Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența mari. Proveniența materialelor cu larve : pădurea și poienile din apropierea comunei Ștefănești (29.VI.1965).

23. *Dasyneura acercrispans* (Kffr.), 1888.

Adulții (1♀) de 1,5 mm lungime (fără ovipozitor). Larvele de 2,70 mm lungime, albe, se dezvoltă gregar pe partea superioară a frunzelor tinere de *Acer campestre* L. Insecta este parazitată de himenoptere. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve și adulți : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (8.VII.1967).

24. *Dasyneura crataegi* (Wtz.), 1853.

Femelele (5 exempl.) de 1,75 mm lungime (fără ovipozitor). Masculii de 1,07—1,10 mm (fără armătură genitală). Larvele roșii-portocalii se dezvoltă în gale, în formă de rozetă ce iau naștere în frunzele lăstarilor terminali de *Crataegus monogyna* Jacq. Ele sînt parazitare de către himenoptere. Frecvența moderată. Abundența redusă. Proveniența materialului cu larve și adulți : liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (5.VII.1967). Specia a mai fost semnalată în județ în localitatea Curtea de Argeș.

25. *Dasyneura lithospermi* (H. Lw.), 1850.

Larvele alb-portocalii de 2,20—2,30 mm lungime, se dezvoltă în gale în formă de rozetă ce apar prin modificarea lăstarilor terminali și axiali de *Lithospermum* sp. În fiecare gală există mai multe larve : metamorfoza în sol, frecvența și abundența mari. În fiecare gală există mai multe larve. Metamorfoza în sol. Proveniența materialului cu larve : din apropierea râului Argeș, în dreptul orașului Pitești (3.VII.1965).

26. *Dasyneura mali* (Kffr.), 1904.

Larvele portocalii se dezvoltă pe marginea înrulată a frunzelor de măr. Metamorfoza în sol și gale. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : pădurea din apropierea comunei Ștefănești (3.VII.1963) colectat de pe *Malus silvestris* L.

27. *Dasyneura pratensis* (Kffr.).

Larvele alb-gălbui, gregare, se dezvoltă în bobocii florilor de *Lathyrus pratensis* L. Metamorfoza în sol. Frecvența redusă. Abundența mare. Proveniența materialului cu larve : liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (30.VI.1966). Insecta nou citată în fauna Republicii Socialiste România.

28. *Dasyneura trifoli* (F. Lw.), 1874.

Larvele gregare galben-roșcate se dezvoltă în jurul nervurii principale de pe fața superioară a foliolelor de *Trifolium* sp. Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența foarte reduse. Proveniența materialului cu larve : parcul dendrologic din comuna Ștefănești (4.VII.1967).

29. *Macroladis rübsaameni* Rübs., 1921.

Larvele albe, gregare se dezvoltă la baza frunzelor lăstarilor tineri de *Prunella vulgaris* L. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve : parcul dendrologic din comuna Ștefănești (5.VII.1967).

TRIBUL LASIOPTERI**30. *Clinorrhyncha anthemidis* Rübs., 1905.**

Femelele (10 exempl.) de 1,70—1,80 mm (fără ovipozitor). Masculii (8 exempl.) de 1,50 mm (fără armătură genitală). Larvele portocalii se dezvoltă izolat în fructele de *Anthemis tinctoria* L. Metamorfoza în gale. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve și adulți : viile din localitatea Izvorani — Ștefănești (8.VII.1967).

31. *Clinorrhyncha millefolii* Wachtl., 1884.

Adulții (2♀♀) de 1,07—1,10 mm (fără ovipozitor). Larvele portocalii se dezvoltă în fructele de *Achillea millefolium* L. Acestea sînt parazitare de himenoptere-*Calcidoidae* din fam. *Aphelinidae* și *Eulophidae*. Metamorfoza pe planta gazdă. Frecvența și abundența reduse. Proveniența materialului cu larve și adulți : liziera pădurii din apropierea comunei Ștefănești (5.VII.1965).

32. *Lasioptera carophila* F. Lw., 1874.

Larvele portocalii de 1,57—1,60 mm se dezvoltă în gale pe care insecta le produce la baza umbelurilor și umbelulelor de pe diferite specii de *Umbeliferae*. În fiecare gală există o singură larvă. Metamorfoza în sol. Frecvența și abundența foarte reduse. Proveniența materialului cu larve : parcul dendrologic din comuna Ștefănești (2.VII.1967). Colectat de pe *Conium maculatum* L.

B I B L I O G R A F I E

1. BORCEA I. — 1912 — Acad. Rom. publ. fond. V. Adamache, t.V, nr. XXXI, p. 113—241.
2. BUHR H. — 1964 — Bestimmungstabellen der Gallen (Zoo-und phytoecidien) an Pflanzen Mittel — und Nord-europas, Band I—II. Jena.
3. HOUARD C. — 1908—1909 — Les zoocécidies des plantes d'Europe, Paris.
4. IONESCU A. M. — 1956 — An. Univ. C. I. Parhon, nr. 11, p. 161—173.
5. IONESCU A. M. și ROMAN N. — 1961 — An. Univ. C. I. Parhon nr. 28, p. 117—126.
6. IONESCU A. M. — 1962 — Acad. R.P.R. Seria Biol. animal. Tom. XIV, nr. 2, p. 217—224.
7. NEACȘU P. — 1966 — Marcellia, Tom. 33, fsc. 3, p. 185—191.
8. NEACȘU P. — 1966 — St. și Cercet. de Biol. Seria Zool. Acad. Republicii Socialiste România, t. 18, nr. 2, p. 109—112.
9. NEACȘU P. — 1967 — Hidrobiologia. Ed. Acad. Republicii Socialiste România t. 8, p. 263—268.
10. NEACȘU P. — 1967 — Bul. S.S.N.G. Com. de Zool. t. 4, p. 67—77.
11. RUBSAAAMEN E. și HEDICKE H. — 1926 — 1938 — Die Zooecidien, durch Tiere erzeugte Pflanzengallen Deutschlands und ihre Bewohner. Stuttgart.

CONTRIBUTIONS A LA CONNAISSANCE DE LA FAUNE DES ITONIDIDAE (DIPTERA-NEMATOCERA) DANS LE DÉPARTEMENT D'ARGES

R É S U M É

On présente un nombre de 32 especes d'*Itonididae* (*Diptera-Nematocera*) collectées dans la région Argeș (Ștefănești et Albota) pendant les années 1964—1967.

On expose pour chaque espèce certains caracteres morphologiques des adultes, des larves et des gales, ainsi que des indications concernant la fréquence, l'abondance, le nombre des générations, le lieu de formation de la nymphe et les parasites de ces insectes.

La majorité de ces espèces sont citées pour la première fois dans cette région et quatre parmi elles (*Antichiridium caricis* (Kffr.), *Contarinia barbichei* (Kffr.), *Gephyraulius rapha nistri* (Kffr.) et *Dasyneura pratensis* (Kffr.), sont mentionnées pour la première fois dans la faune de notre pays.

S U M A R

	Pag. <hr style="width: 10%; margin: 0;"/>
I. TODOR. Cuvînt înainte .	3
I S T O R I E	
N. MATEESCU. Descoperiri și cercetări arheologice în Argeș .	7
I. NANIA. Aria culturii de prund în România .	17
AL. VULPE, EUG. POPESCU. Date noi privind grupul Ferigile în Argeș	23
R. VULPE. Getul Burebista, conducător al întregului neam geto-dac .	33
EUG. POPESCU. O nouă descoperire de „tip Alexandria“ în așezarea de la Bălănești	57
EM. POPESCU, EUG. POPESCU. Castrul roman Jidava-Cîmpulung (observații preliminare)	67
GH. BICHIR, EUG. POPESCU. Cercetările arheologice de la Mătăsaru și contribuția lor la cunoașterea culturii materiale a dacilor liberi	81
M. BUTOI. Un tezaur de monede și obiecte de podoabă din sec. al VII-lea descoperit în com. Prișaca-Slatina	97
A. SACERDOȚEANU. Argeș — cea mai veche reședință a Țării Românești	105
N. CONSTANTINESCU. Cercetarea arheologică de la Curtea domnească din Argeș, 1967	123
C. DUMITRESCU, F. DUMITRESCU. Lupta țărănimii împotriva exploataării feudale în județele Argeș și Vilcea în sec. al XVI-lea și al XVII-lea	139
FL. MÎRȚU. Un izvor narativ extern, privind mișcarea revoluționară condusă de T. Vladimirescu, puțin cunoscut, necercetat critic și nefolosit pînă azi : lucrarea englezului Edward Blaquières, din anul 1825	151

	<u>Pag.</u>
L. APOSTOL, R. STANCU. Resturi de <i>Archidiskodon meridionalis</i> (Nesti), descoperite în jud. Argeș	163
AL. BERA. Stabilirea întinderii Ponțianului între riurile Bratia și Argeșel	177
I. TODOR, A. RICHÎȚEANU, ȘT. SĂRARU, B. DRĂGHICI. Contribuție la cunoașterea micromicetelor din municipiul Pitești și împrejurimile sale	191
R. STANCU. Contribuții privind influența acizilor organici asupra intensității fotosintezei	201
M. MĂTIEȘ. Cercetări biometrice, morfologice și sistematice cu privire la populația de <i>Lanius excubitor</i> L. din Republica Socialistă România	213
P. NEACȘU. Contribuții la cunoașterea faunei de Itonididae (Diptera-Namatocera) din județul Argeș	227

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
I. TODOR. Préface	3
 H I S T O I R E 	
N. MATEESCU. Découverts et recherches archéologiques en le département d'Argeş	7
I. NANIA. L'aire de la civilisation de gravier en Roumanie .	17
AL. VULPE, EUG. POPESCU. Nouvelles données concernant le groupe „Ferigile“ dans le département d'Argeş	23
R. VULPE. Le gète Burebista, chef de la population géto-dace tout entière	33
EUG. POPESCU. Une nouvelle découverte de „type Alexandria“ dans l'établissement de Bălăneşti	57
EM. POPESCU, EUG. POPESCU. Le Castrum romain de Jidava-Cîmpulung (observations préliminaires)	67
GH. BICHIR, EUG. POPESCU. Les recherches archéologique de Mă-tăsară et leur contribution à la connaissance de la civilisation matérielle des Daces libres	81
M. BUTOI. Un trésor de monnaies et de parures du VII ^e siècle découvert au village de Priseaca, département de l'Olt	97
A. SACERDOŢEANU. Argeş — la plus ancienne résidence de la Valachie	105
N. CONSTANTINESCU. Recherches archéologiques de Curtea de Argeş, — 1967	123
C. DUMITRESCU, F. DUMITRESCU. La lutte de la paysannerie contre l'exploitation féodale dans le département d'Argeş et de Vilcea aux XVI ^e et XVII ^e siècles	139
FL. MÎRŢU. Une source narrative étrangère peu connue, concernant le mouvement révolutionnaire dirigé par Tudor Vladimirescu, non étudiée de point de vue critique, et inutilisée jusqu' aujourd'hui: l'ouvrage de l'anglais Edward Blaquières, de 1825	151

	<u>Page</u>
I. APOSTOL, R. STANCU. Des fragments d' <i>Archidiskodon mneridionalis</i> (Nesti) découverts dans le département d'Argeş	163
AL. BERA. La détermination de l'étendue du Pontien dans la région située entre les rivières Bratia et Argeşel	177
I. TODOR, A. RICHÎTEANU, ŞT. SĂRARU, B. DRĂGHICI. Contribution à la connaissance des micromycètes de la ville de Piteşti et de ses environs	191
R. STANCU. Contributions concernant l'influence des acides organiques sur l'intensité de la photosynthèse	201
M. MĂTIEŞ. Recherches biometriques, morphologiques et systématiques concernant la population de <i>Lanius excubitor</i> L. de Roumanie	213
P. NEACŞU. Contributions à la connaissance de la faune des Itonididae (Diptera-Namatocera) dans le département d'Argeş	227

**Tiparul executat la Atelierele Grafice nr. 4,
B-dul Bucureştii-Noi, nr. 40**

16 LEI